॥अथ दशमस्कन्धपूर्वार्द्धप्रारम्भः॥

१ भा॰द॰ ॥श्रीगणेशायनमः॥विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितम्॥श्रीकृष्णाख्यंपरंधामजगद्धामनमामतत्॥१॥दशमेदशमंलक्ष्यमा स्कं॰
पू॰ श्रिताऽऽश्रयविग्रहम्॥क्रीडद्यदुकुलांभोधौपरानंदमुदीर्य्यते॥२॥दशमेकृष्णसत्कीर्तिवितानायानुवर्ण्यते॥धर्मग्लानिनिमित्तस्तु १०
१ निरोधोदुष्टभूभुजाम्॥३॥प्राकृतादिश्चतुर्द्धायोनिरोधस्तुवर्णितः॥तत्तत्प्रसंगतःसृष्टिसंहारादिनिरूपणैः॥४॥कृतानवतिर
ध्यायादशमेकृष्णकीर्त्तये॥आदौचतुर्भिरध्यायैर्ब्रह्मप्रार्थनयाऽवनेः॥भारंहर्त्तुंहरेर्जन्मसप्रसंगंनिरूप्यते॥५॥गोकुलेमथुरायांच
द्वारवत्यांततःक्रमात्॥कृष्णलीलात्रिधाप्रोक्तातत्तद्दे

देस्त्वनेकधा॥६॥सपंचत्रिंशताध्यायैर्बृहद्वृंदावनादि

॥श्रीगणेशायनमः॥कथितोवंशविस्ता रोभवतासोमसूर्य्ययोः॥राज्ञांचोभयवं
श्यानांचरितंपरमाद्भुतम्॥१॥यदो श्चधर्मशीलस्यनितरांमुनिसत्तम॥
तत्रांशेनावतीर्णस्यविष्णोर्वीर्य्याणि शंसनः॥२॥अवतीर्य्ययदोर्वंशेभग
वान्भूतभावनः॥कृतवान्यानिविश्वा त्मातानिनोवदविस्तरात्॥३॥३॥

षु॥गोकुलेवसतोलीलावर्ण्यतेस्फुरदुष्करा॥७॥ए केनयमुनावारिण्यक्रूरेणकृतास्तुतिः॥एकादशभि
राख्यातालीलामधुवनेकृता॥८॥शेषैर्द्वारवतीलीलातन्निर्माणादिवर्ण्यते॥एवन्नवतिरध्यायादशमेविशदार्थकाः॥९॥त
त्रतुप्रथमेकंसःस्वमृत्युंदेवकीसुतात्॥श्रुत्वाभीतोवधीत्तस्याःषड्गर्भानितिवर्ण्यते॥१०॥कृष्णावतारचरितश्रवणामृतनिर्वृ राम
तः॥उक्तानुवादेनौत्सुक्याद्राजापृच्छतितत्सुनः॥११॥ कथितोवंशविस्तारइति॥१॥अंशेनेतिप्रतीत्यभिप्रायेणोक्तम्॥२॥नन्वु १
क्तानिजातोगतःपितृगृहाद्व्रजमेधितार्थइत्यादिनासत्यंपुनर्विस्तरेणवदेत्याह।अवतीर्य्येति॥३॥ ३ ॥ ३ ॥

अत्रलोकेत्रिविधाजनाः।मुक्तामुमुक्षवोविषयिणश्चतेषांमध्ये अत्रनकस्याप्यलंप्रत्ययइत्याह निवृत्ततर्षैरिति।गततृष्णैर्मुक्तैर पीत्यर्थः।मुमुक्षूणामयमेवोपायइत्याह। भवौषधादिति। विषयिणांपरमोविषयोऽयमेवेत्याह।श्रोत्रमनोभिरामादिति अपगताशु क्‌यस्मात्तमात्मानंहंतीत्यपशुघ्नः।तस्मात्पशुघातिनइतिवा ४ किंच अस्मत्कुलदैवतंकृष्णोऽतस्तत्कथैवनित्यंश्रोतव्येत्याश येनाह।पितामहाइति।अमरान्जयंतियेतैर्देवव्रतोभीष्मः।तदाद्यैरतिरथैस्तिमिंगलतुल्यैर्दुरत्ययम्।वत्सपदमिव।अत्यल्पंकृ त्वातुच्छीकृत्यातरन्स्मयःकृष्णएवप्लवोयेषांतेतस्यवीर्य्याणिवदस्वेतितृतीयश्लोकेनान्वयः॥५॥नकेवलंपाण्डवानेवारक्षत्

निवृत्ततर्षैरुपगीयमानाद्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोऽभिरामात्। कउत्तमश्लोकगुणानुवादा त्पुमान्विरज्येतविनापशुघ्नात्॥ ४॥ पितामहामेसमरेमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिं गिलैः॥दुरत्ययंकौरवसैन्यसागरंकृत्वातरन्वत्सपदंस्मयत्प्लवाः॥५॥द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमि दंमदङ्गंसन्तानबीजंकुरुपाण्डवानाम्॥जुगोपकुक्षिंगतआत्तचक्रोमातुश्चमेयःशरणंग तायाः॥६॥वीर्य्याणितस्याखिलदेहभाजामंतर्बहिःपूरुषकालरूपैः॥प्रयच्छतोमृत्युमुता मृतंचमायामनुष्यस्यवदस्वविद्वन्॥७॥ ॥इदंममशरीरमपियोरक्षितवानित्याह।द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिति

द्रौणे रश्वत्थाम्नोब्रह्मास्त्रेणदग्धमिदंमच्छरीरंचकुरूणाम्।पांडवानांचसंतानस्यमिदानंममातुः।कुक्षौप्रविष्टोधृतचक्रो योजुगोपेति।६।अखिलदेहभाजांसर्वप्राणिनांअंतश्चबहिश्चपुरुषरूपेणकालरूपैश्च।अंशाभिप्रायेणबहुवचनं।मृत्युंसंसारंउत अपिअमृतमपिप्रयच्छतोवीर्याणिवदस्वब्रूहि।अयंभावः।अंतर्य्यामिरूपेणांतर्दर्शीनांमुक्तिंबहिर्दर्शीनांच कालरूपेणमृत्युंददाति यतः। अतोऽन्तर्यामिकालात्मकश्रीकृष्णलीलाः॥७॥

१ भा० द० पू० २

ननुबलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रुवम् वसुदेवस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयदितिरोहिण्यास्तनयोरामःप्रोक्तःवसुदे।
वस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् कीर्त्तिमंतंसुषेणंचभद्रसेनमुदारधीः मृदुसंतर्द्दनंभद्रंसंकर्षणमहीश्वरं अष्टमस्तुतयोरा।
सीत्स्वयमेवहरिःकिलेति पुनर्देवक्यागर्भसंबंधस्तस्यैवोक्तः सकुतोघटतइत्याक्षेपः ८ कस्मादिति भगवतः कंसभयशंका

रोहिण्यास्तनयःप्रोक्तोरामःसंकर्षणस्त्वया देवक्यागर्भसंबंधःकुतोदेहांतरंविना ८ क।
स्मान्मुकुन्दोभगवान्पितुर्गेहाद्व्रजङ्गतः क्ववासंज्ञातिभिःसार्द्धंकृतवान्सात्वतांपतिः।
९ व्रजेवसन्किमकरोन्मधुपुर्य्यांचकेशवः भ्रातरंचावधीत्कंसंमातुरद्धाऽतदर्हणम् १०।
देहंमानुषमाश्रित्यकतिवर्षाणिवृष्णिभिः यदुपुर्य्यांसहावात्सीत्पत्न्यःकत्यभवन्प्रभो ११॥
एतदन्यच्चसर्वंमेमुनेकृष्णविचेष्टितम् वक्तुमर्हसिसर्वज्ञश्रद्दधानायविस्तृतम् १२
नैषातिदुःसहाक्षुन्मांत्यक्तोदमपिबाधते पिबंतंत्वन्मुखांभोजच्युतंहरिकथामृतम् १३ सू
तउवाच एवंनिशम्यभृगुनंदनसाधुवादंवैयासकिःसभगवानथविष्णुरातम् प्रत्यर्च्य।
कृष्णचरितंकलिकल्मषघ्नंव्याहर्त्तुमारभतभागवतप्रधानः १४॥ ९ याःअसंभवादित्यर्थः ९ मातुर्भ्रा

तरंकंसंतस्मादद्धानर्हं अद्धासाक्षात् कस्मादवधीत् १०।११।१२ ननुक्षुत्तृड्भ्यांपीडितस्यापिनवक्तुःश्रवणावकाशस्तत्राह
नैषेति त्यक्तोदकस्यापिममजीवनंहरिकथामृतपानानिमित्तंतदुपरमेसत्यएवजीवितंनस्यादित्यर्थः १३ एवंसाधुवादंसमीचीनं

व्यवसिताकृतनिश्चयायतयतो बुद्धेः।१५।१६। तत्रतावत्प्रथमंभगवदवतारकारणमाह। भूमिरित्यादिनवभिःश्लोकैः दृप्तनृपव्या
जायेदैत्यास्तेषामनीकशतानां। अयुतैर्योभूरिभारस्तेनाक्रांता।१७। विभोरंतिकेउपस्थितासती।१८।१९।२०। पौरुषीपुरुषस्यभगव

॥श्रीशुकउवाच॥ सम्यग्व्यवसिताबुद्धिस्तवराजर्षिसत्तम॥ वासुदेवकथायांतेयज्जातानैष्ठिकीम
तिः॥१५॥ वासुदेवकथाप्रश्नःपुरुषांस्त्रीन्पुनातिहि॥ वक्तारंप्रच्छकंश्रोतॄंस्तत्पादसलिलंयथा॥
१६॥ भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः॥ आक्रांताभूरिभारेणब्रह्माणंशरणंययौ॥१७॥ गौ
र्भूत्वाऽश्रुमुखीखिन्नाक्रन्दन्तीकरुणंविभोः॥ उपस्थितांतिकेतस्मैव्यसनंस्वमवोचत॥१८॥ ब्र
ह्मातदुपधार्याथसहदेवैस्तयासह॥ जगामसत्रिनयनस्तीरंक्षीरपयोनिधेः॥१९॥ तत्रगत्वाजग
न्नाथंदेवदेवंवृषाकपिं॥ पुरुषंपुरुषसूक्तेनो पतस्थेसमाहितः॥२०॥ गिरंसमाधौगगनेसमीरितां
निशाम्यवेधास्त्रिदशानुवाचह॥ गांपौरुषींमेशृणुतामराःपुनर्विधीयतामाशुतथैवमाचिरं २१ पुरैव
पुंसाऽवधृतोधराज्वरोभवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यतां॥ सयावदुर्व्याभरमीश्वरेश्वरःस्वकालशक्त्याक्ष
पयंश्चरेद्भुवि॥२२॥ वसुदेवगृहेसाक्षाद्भगवान्पुरुषःपरः॥ जनिष्यतेतत्प्रियार्थंसंभवंतुसुरस्त्रियः२३
वासुदेवकलानंतःसहस्रवदनःस्वराट्॥ अग्रतोभवितादेवोहरेःप्रियचिकीर्षया॥२४॥ ((तदियंपौरुषीतां

गांवाचंमेमतःआशुशृणुत। माचिरंअविलंबितंतथैवविधीयतांचेति।२१। विज्ञापनात्पुरैवपुंसाईश्वरेणज्वरस्तापःअवधृतोऽवधा

देवकीगर्भसंकर्षणयशोदामोहनादिकार्यार्थंयशोदायांसंभविष्यति।२५।२६।भोजेंद्रवंधनागारे अवतारायप्रस्तावकथामाह।शूरसेनइ
त्यादिनायावदध्यायसमाप्तिमथुरामावसन्।मथुरायांवसन्विषयान्देशान्।२७।२८।सूर्य्ययानवोढयाप्रयाणेप्रयाणार्थः।२९।रश्मीन्प्र

विष्णोर्मायाभगवतीययासंमोहितंजगत्॥आदिष्टाप्रभुणांशेनकार्यार्थेसंभविष्यति २५ श्रीशुकउ
वाच॥इत्यादिश्यामरगणान्प्रजापतिपतिर्विभुः॥आश्वास्यचमहींगीर्भिःस्वधामपरमंययौ २६ शूरसे
नोयदुपतिर्मथुरामावसन्पुरीम्॥माथुराञ्छूरसेनांश्चविषयान्बुभुजेपुरा॥२७॥राजधानीततःसाभू
त्सर्वयादवभूभुजाम्॥मथुराभगवान्यत्रनित्यंसन्निहितोहरिः॥२८॥तस्यांतुकर्हिचिच्छौरिर्वसु
देवःकृतोद्वहः॥देवक्यासूर्य्ययासार्द्धंप्रयाणेरथमारुहत्॥२९॥उग्रसेनसुतःकंसःस्वसुःप्रियचिकी
र्षया॥रश्मीन्हयानांजग्राहरौक्मैरथशतैर्वृतः ३० चतुःशतंपारिबर्हंगजानांहेममालिनाम्॥अश्वा
नामयुतंसार्द्धंरथानांचत्रिषट्शतम् ३१ दासीनांसुकुमारीणांद्वेशतेसमलंकृते॥दुहित्रेदेवकःप्रादात्
यानेदुहितृवत्सलः॥३२॥शंखतूर्यमृदंगाश्चनेदुर्दुंदुभयःसमम्॥प्रयाणप्रक्रमेतावद्वरवध्वोःसुमंगलम्
३३॥पथिप्रग्रहिणंकंसमाभाष्याहाशरीरवाक्॥अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतायांवहसेऽबुध ३४ इत्यु
क्तःसखलःपापोभोजानांकुलपांसनः॥भगिनींहंतुमारब्धःखड्गपाणिःकचेऽग्रहीत्॥३५॥ ॥प्रग्रहानग्रही

त्।३०।पारिबर्हंउपस्करं।३१।३२।३३।आभाष्यरेरेकंसेतिसंबोध्यहंताहनिष्यति।३४।कुलपांसनःकुलदूषणःआरब्धःउद्युक्तःक॰

पू० ३ स्कं० १०

नृशंसं क्रूरं महाभाग इति। अयं भावः स्वजन्मनि हर्षेण देवैरानकदुंदुभिघोषणाद्भाविभगवदवतारेण शक्यप्रतीकारता संभवतीति।
सांत्वयन्नित्युक्त्या कृपाविषयत्वेनोपपत्तिभिश्च साममार्गेण संबोधयन्। किंच सामभेदाभ्यां संबोधयन्नत्र साम पंचविधं। भेदो द्विविधः न
दुक्तं संबंधलाभोपकृतिर्द्वभेदो गुणकीर्त्तनं। साम पंचविधं भेदो दृष्टादृष्टभयं वचः। तत्र श्लाघनीयगुण इति गुणकीर्त्तनं भगिनीमिति सं
बंधकथनं पुत्रिकोपमेत्यभेदं वक्ष्यति हन्यादिति स्त्रीवधनिवृत्त्या यशोलाभं दर्शयति। उद्वाहपर्वणीति संतानवृद्ध्योपकारं दर्शयति ३६ ३७
मरणभयेन हन्मीति चेत्तथापि मरणस्यापरिहरणीयत्वाद्देहांतरस्यावश्यभावित्वात्तत्रापि च भोगप्रेमास्पदत्वादीनामविशेषात्तद्भयेन पा
तं जुगुप्सितकर्माणं नृशंसं निरपत्रपं॥ वसुदेवो महाभाग उवाच परिसांत्वयन्॥३६॥ वसुदेव उवा
च॥ श्लाघनीयगुणः शूरैर्भवान्भोजयशस्करः॥ स कथं भगिनीं हन्यात्स्त्रियमुद्वाहपर्व्वणि॥३७॥ मृ
त्युर्जन्मवतां वीर देहेन सह जायते॥ अद्य वाब्दशतांते वा मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवं ३८ देहे पंचत्वमा
पन्ने देही कर्मानुगोऽवशः॥ देहांतरमनुप्राप्य प्राक्तनं त्यजते वपुः ३९ व्रजंस्तिष्ठन्पदैकेन यथैवै
केन गच्छति॥ यथा तृणजलौकैवं देही कर्मगतिं गतः॥४०॥ पापाचरणमयुक्तमित्यभिप्रेत्याह मृत्युर्जन्मवता
मित्यादि। देहेन सहेति। विधात्रा ललाटे लिखितत्वादिति तथाऽपि कालविलंबार्थं हन्मीति चेत्तत्राह। अद्येति। अवश्यंभाविनि म
रणे विलंबमात्रायने पापाचरणमयुक्तमिति भावः ३८ किंच अस्मिन्देहगते यदि देहांतरं न स्यात्तदा युज्येत पापेनापि तत्सालनं न तु तदस्ती
त्याह। देहे पंचत्वमापन्न इति। आपन्ने आपन्नप्राये कर्मवशाद्यत्नत एव प्रथमं देहांतरं प्राप्य पश्चात्पूर्ववपुस्त्यजति। ३९ अत्र दृष्टांतः व्र
जन्निति। एकेनाग्रतो निहितेन पदा तिष्ठन्भुवमवष्टभ्य देहं बिभ्रत्। पश्चादन्येन पूर्वप्रदेशादुत्थाप्य पुरो निहितेन गच्छति तद्वत्। अत्र च स्वी
कारपरित्यागो नात्यन्तभिन्नविषयाविति स्पष्टं दृष्टांतांतरमाह। यथा तृणांतरमवष्टभ्य पूर्वं तृणं त्यजति। एवं कर्मपथे वर्त्तमानोऽन्यो जीवोऽपि। ४०

देहविषयावेवस्वीकारपरित्यागौ दर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह स्वप्नइति। दृष्टं राजादि दर्शनं श्रुतमिंद्रादि श्रवणं ताभ्यामाहितसंस्कारेण मनसा तदेवानुचिंतयन्। ईदृशं जाग्रद्दृष्टश्रुतसदृशं देहं राजादिरूपं किमपि अनिरुक्तं पश्यति क्षणांतरे च तदेवाहमिति प्रपद्यते मन्यते ततश्च जाग्रद्देहादपगतस्मृतिर्भवति पुरुषो यथेति जाग्रत्येव दर्शयितुं दृष्टांतांतरमाह मनोरथेनेति अत्रापि दृष्टश्रुताभ्यामित्यादि सर्वं योज्यम् तथा च वक्ष्यति जंतोर्वै कस्यचिद्धेतोर्मृत्युरत्यंतविस्मृतिः जन्मत्वात्मतया पुंसः सर्वभावेन भूरिद विषयस्वीकृतिं प्राहुः यथा स्वप्नमनोरथः स्वप्नं मनोरथं चेत्थं प्राक्तनं न स्मरत्यसावित्यादि तद्वदत्रापि कर्मवशाद्देहांतरं प्राप्य प्राक्तनं त्यजतीति ४१ ननु विचि

स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं मनोरथेनाऽभिनिविष्टचेतनः दृष्टश्रुताभ्यां मनसाऽनुचिंतयन् प्रपद्यते तत्किमपि ह्यपस्मृतिः ४१ यतो यतो धावति दैवचोदितं मनो विकारात्मकमाप पंचसु गुणेषु मायारचितेषु देह्यसौ प्रपद्यमानः सह तेन जायते ४२ ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवेष्वदः समीरवेगानुगतं विभाव्यते॥ एवं देहहेतूनां कर्मणां कृतत्वाद्देहविशेषप्राप्तौ किं कारणमत आह यतो यत इति देहस्य पंचत्वसमये पंचसु गुणेषु भूतेषु मायारचितेषु मायया नानादेहरूपेण रचितेषु दैवेन फलाभिमुखेन कर्मणा चोदितं नानाविकारात्मकं मनो यं यं देहं देवतिर्य्यगादिरूपं प्रति धावति धावच्च सत् यं यमाप अभिनिवेशेन प्राप्तं तत्र तत्र असौ देही जायते ननु मनसः कर्त्तृत्वात्तदेव जायतां न त्वकर्त्तात्मेत्यत आह प्रपद्यमान इति तदेवाहमिति मन्यमानस्तेन सह जायत इति ४२ ननु सत्यमविद्यात्मैव किमपि देहमात्रं तथाऽप्यऽस्याऽतिप्रियस्य राजदेहस्य रक्षणाय अकृत्यमपि क्रियत इति चेत्तत्राह ज्योतिरिति अदश्चंद्रादि ज्योतिः उदकयुक्तेषु पार्थिवेषु घटादिषु यद्वा उदकेषु पार्थिवेषु तैलघृतादिषु च प्रतिबिंबेन स्थितं समीरस्य वायोर्वेगमनुगतं कंपादियुक्तं

प्रतीयते यथा एवं स्वाविद्यया रचितेषु गुणेषु देहेष्वसौ रागेणानुगतः प्रविष्टो मुह्यति अभिनिवेशं प्राप्नोतीति अयं भावः आत्मनस्ता-
वद्देहाद्यध्यासाज्जन्मोत्कर्षसहस्तेन जायत इति ततश्चान्योन्यधर्माध्यासात् यथा देहादिधर्माः कार्श्यादयः आत्मनि प्रतीयन्ते एवमा-
त्मधर्माः प्रेमास्पदत्वादयोपि देहादिष्विति राजसूकरदेहयोर्विशेषाभावात् व्यर्थो मृत्युप्रतीकार इति ४३ एवमुक्तं सामोपायमुपसं-
हरन् भेदमाह तस्मादिति परत इति अभिद्रुह्यमानात्तत्संबंधिनश्च यमादपि इहामुत्र च भयमिति भेदो दर्शितः ४४ पुनस्सामै-

एवं स्वमायारचितेष्वसौ पुमान्गुणेषु रागानुगतो विमुह्यति ४३ तस्मान्न कस्यचिद्द्रोहमाच-
रेत्स तथाविधः आत्मनः क्षेममन्विच्छन्द्रोग्धुर्वै परतो भयम् ४४ एषा तवानुजा बाला कृप-
णा पुत्रिकोपमा हन्तुं नार्हसि कल्याणीमिमां त्वं दीनवत्सल ४५ श्रीशुक उवाच एवं स साम-
भिर्भेदैर्बोध्यमानोपि दारुणः न न्यवर्त्तत कौरव्य पुरुषादाननुव्रतः ४६ निर्बंधं तस्य तं ज्ञा-
त्वा विचिंत्यानकदुंदुभिः प्राप्तं कालं प्रतिव्योढुमिदं तत्रान्वपद्यत ४७ मृत्युर्बुद्धिमताऽपोह्यो या-
वद्बुद्धिबलोदयम् यद्यसौ न निवर्त्तेत नापराधोस्ति देहिनः ४८ प्रदाय मृत्यवे पुत्रान्मोचये कृप-
णामिमाम्॥

वाह एषेति पुत्रिकोपमा दारुमयीव अचेतनमाया ४५ बोध्यमानः उपदिश्यमानः स्वयं दारुणः पुनः पुरुषाद-
न्दैत्यान् अनुव्रतः अनुसृत इति ४६ आनकदुंदुभिरिति पदं महाभाग इत्यत्रोक्ताभिप्रायं प्रतिव्योढुं प्रतिकर्त्तुं वंचयितुमित्यर्थः
तदेवस्यमाणमपत्यार्पणम् अन्वपद्यत इति ज्ञातवान् ४७ ननु खलोयमेतन्न मन्यते त्याशंक्य स्वयमेव विचारयति मृत्युरिति ४८ त-
स्मादुपेक्षादोषपरिहारायैवं करिष्यामीत्याह प्रदायेति मृत्यवे कंसाय ननु इदमपि नैव न्याय्यमित्याशंक्याह सुता इति अस्यां दिमे

सुताजायेरंस्तदायद्यावितइव तुजीवितंतुतावद्भवेदेवतरंतरायद्वयमेव म्रियेततदानकिंचिदन्याय्यं ४९ यदिचसुताभ-
विष्यंतिनचायंम्रियेततदामसुत्रादेवास्यमरणमितिविपर्य्ययोवाकिंनस्यात् ननुप्रौढस्यकंसस्यतवबालकात् कथंमृत्युः
स्यात्तत्राह गतिरिति धातुः अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतेत्युक्तवतः अतइदानीमपत्यार्पणप्रतिज्ञैवमंत्रः तथासति उपस्थितो
मृत्युरयंतावन्निवर्त्तेत निवृत्तःपुनःकालांतरे आपतेच्चेत्तदानापराधोममेत्यर्थः अथवाऽस्यमसुत्रादुपस्थितोमृत्युरस्यावधा
द्योनिवर्त्तेतसपुनरनेनसन्मंत्रेणभवेद्देवेति यद्वागतिर्धातुर्दुरत्ययेत्येतस्यप्रपंचःउपस्थितइति ५० प्राणिनामदृष्टंचदुर्वि-

सुतामेयदिजायेरन्मृत्युर्वानम्रियेतचेत् ४९ विपर्य्ययोवाकिंनस्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया उ
पस्थितोनिवर्त्तेतनिवृत्तःपुनरापतेत् ५० अग्नेर्य्यथादारुवियोगयोगयोरदृष्टतोऽन्यन्ननि
मित्तमस्ति एवंहिजंतोरपिदुर्विभाव्यःशरीरसंयोगवियोगहेतुः ५१ एवंविमृश्यतंपापंयावदा
त्मनिदर्शनम् पूजयामासवैशौरिर्बहुमानपुरःसरं ५२ प्रसन्नवदनांभोजोनृशंसंनिरपत्रपं
मनसादूयमानेनविहसन्निदमब्रवीत् ५३ वसुदेवउवाच नत्वस्यास्तेभयंसौम्ययद्वैसाहा-
शरीरवाक् ॥ ॥ तर्क्यमितिसदृष्टांतमाह अग्नेरिति वनेवृक्षानुप्रदहन्वन्हिःसन्निहितानपिवृक्षानपरित्यज्यक
दाचिद्दूरस्थानपिदहतिग्रामेगृहाण्वा नत्वत्रस्यप्राण्यदृष्टव्यतिरेकेणकिंचिन्नियामकमस्तियथा एवंजंतोर्जन्ममरणयोरपिहेतु राम
र्दुर्विभाव्यःअचिंत्यः ५१ यावदात्मनिदर्शनंस्वप्रज्ञावधिविचार्य ५२ तस्यविश्वासायविकसितमुखांभोजःप्रहसन्नब्रवीत् ५३ य ५
त्यथा अशरीरिणीवागाह तथाहिनिश्चितम् अस्यास्सकाशात्तेभयंनास्ति यतोयेभ्यःपुत्रेभ्यस्तेभयमुत्थितं अष्टमोहंतेत्युक्तेऽन्यो

त्वापेक्षयासर्वेष्वप्यष्टमाभवेयुरित्युद्भूतानस्याःपुत्रान्समर्पयिष्ये ५४ निववृते निवृत्तः तद्वाक्यसारउपपत्तिः तद्वित् ५५ प्र॰
सूतिकाले प्राप्ते सर्वाः सर्वा सा भगवानेव देवता यस्याः सा तथा सर्वदेवतामयीति वा भगवदाश्रयत्वात् ५६ ५७ मृत्यवे पुत्रं क
थमर्पितवानित्यपेक्षायामाह किं दुःसहमिति साधूनां सत्यसंधानां पुत्रलालनसुखापेक्षा कथं त्यक्तेति अत आह विदुषामि

पुत्रान्समर्प्पयिष्येऽस्यायतस्तेभयमुत्थितं ५४ श्रीशुकउवाच स्वसुर्वधान्निववृतेकंसस्तद्वा
क्यसारवित् वसुदेवोपितंप्रीतःप्रशस्यप्राविशद्गृहं ५५ अथकालउपावृत्तेदेवकीसर्वदे
वता पुत्रान्प्रसुषुवेचाष्टौकन्यांचैवानुवत्सरं ५६ कीर्त्तिमंतंप्रथमजंकंसायानकदुंदुभिः
अर्प्पयामासकृच्छ्रेणसोऽनृतादतिविह्वलः ५७ किंदुःसहंनुसाधूनांविदुषांकिमपेक्षितं
किमकार्य्यंकदर्प्याणांदुस्त्यजंकिंधृतात्मनां ५८ दृष्ट्वासमत्वंतच्छौरेःसत्येचैवव्यवस्थितिं
कंसस्तुष्टमनाराजन्प्रहसन्निदमब्रवीत् ५९ प्रतियातुकुमारोयंनह्यस्मादस्तिमेभयं अ
ष्टमाद्युवयोर्गर्भान्मृत्युर्मेविहितःकिल ६० तथेतिसुतमादायययावानकदुंदुभिः नाभ्यनं
दतनद्वाक्यमसतोऽविजितात्मनः ६१ नंदाद्यायेव्रजेगोपायाश्चामीषांचयोषितः॥ ॥ति भगवाने॰

वतत्त्वंनान्यदितिजानतामित्यर्थः ननु स्वयंनीते सतीकं सोबालं नहन्यात् इति मत्वानीतवानिति किं नस्यादितिनेत्याह कि॰
मकार्यमिति। ननु देवकी कथं पुत्रं तत्याजेत्यत आह दुस्त्यजमिति चिते धृत आत्मा हरिर्यैस्तेषाम् ५८ ५९ ६० ६१ कंसस्य स्वां
तिर्देवकार्य्यानुगुणाभवंतीति नारदस्य प्रत्यवस्थानं तदाह नंदाद्या इत्यादित्रयेण ६२ ६२ ६२ ॥ ७ ॥

१
भा०द० उभयोर्वसुदेवनंदकुलयोः ६३ वधोद्यमंदेवकृतमितिशेषः ६४ ६५ निगडैःशृंखलैः अजनोविष्णुस्तच्छंकया ६६ ६७
पू० ६८ ६९ इतिश्रीपरमानंदसेवितश्रीधरस्वामिविरचितायांभावार्थदीपिकायांप्रथमोध्यायः ॥१॥ द्वितीयेकंसघातायदे
६ वृष्णयोवसुदेवाद्यादेवक्याद्यायदुस्त्रियः ६२ सर्वेवैदेवताप्रायाउभयोरपिभारत ज्ञातयोबं
धुसुहृदोयेचकंसमनुव्रताः ६३ एतत्कंसायभगवाञ्छशंसाभ्येत्यनारदः भूमेर्भारायमा
णानांदैत्यानांचवधोद्यमं ६४ ऋषेर्विनिर्गमेकंसोयदून्मत्वासुरानिति देवक्यागर्भसंभूतं
विष्णुंचस्ववधंप्रति ६५ देवकींवसुदेवंचनिगृह्यनिगडैर्गृहे जातंजातमहन्पुत्रंतयोर
जनशंकया ६६ मातरंपितरंभ्रातॄन्सर्वांश्चसुहृदस्तथा घ्नन्तिह्यसुतृपोलुब्धाराजानः
प्रायशोभुवि ६७ आत्मानमिहसंजातंजानन्प्राग्विष्णुनाहतम् महासुरं कालनेमिंय
दुभिःसव्यरुध्यत ६८ उग्रसेनंचपितरंयदुभोजांधकाधिपम् स्वयंनिगृह्यबुभुजेशूर
सेनान्महाभुजः ६९ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेप्रथमोध्यायः १ श्रीशुकउ
वाच प्रलंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः १ अ
न्यैश्चासुरभूपालैर्बाणभौमादिभिर्युतः यदूनांकदनंचक्रेबलीमागधसंश्रयः २ ((देवक्यागर्भगोह
िः ब्रह्मादिभिःस्तुतःसाचसांत्वितेतिनिरूप्यते १ यदुभिःसव्यरुध्यतेत्युक्तंतमेवविरोधंप्रपंचयति त्वरयादेवकीगर्भसा

[illegible]

न्यत्रसंचारेणभगवतःप्रवेशंवक्तुमाह प्रलंबेत्यादिसार्द्धत्रये
णश्लोकेनमहाशनोऽघासुरः २॥

३ अनुरुंधानाःअनुवर्त्तमानाः ४ धामकलातदेवसप्तमोगर्भोबभूवकिंतद्धामेत्यतआह यमनंतमिति हर्षशोकविवर्द्धनःआनं।
दरूपस्यावतीर्णत्वाद्धर्षः पूर्वगर्भसाधारणदृष्ट्याचशोकइति ५।६ ननुसागोकुलेकिमित्यास्तेअतआह अन्याश्चेति नकेवलं
सैव अन्याअपीति विवरेषुअलक्ष्यस्थानेषु ७ जठरेसंतं ननुगर्भेआकृष्यमाणः कथंजीवेदित्यतआह मामकंधामेतिलक्ततः
८ किमर्थमेवंकार्यमित्यतआह अथेति अनंतरमेवेत्यर्थःअंशभागेनेति अंशैःशक्तिभिर्भजते अधितिष्ठति सर्वान्ब्र।

तेपीडितानिविविशुःकुरुपांचालकैकयान् शाल्वान्विदर्भान्निषधान्विदेहान्कोशलानपि ३
एकेतमनुरुन्धानाज्ञातयःपर्युपासत हतेषुषट्सुबालेषुदेवक्या औग्रसेनिना ४ सप्तमं
वैष्णवंधामयमनंतंप्रचक्षते गर्भोबभूवदेवक्याहर्षशोकविवर्द्धनः ५ भगवानपिविश्वा
त्माविदित्वाकंसजंभयम् यदूनांनिजनाथानांयोगमायांसमादिशत् ६ गच्छदेविव्रजंभद्रे
गोपगोभिरलंकृतम् रोहिणीवसुदेवस्यभार्यास्तेनंदगोकुले ७ अन्याश्चकंससंविग्नावि
वरेषुवसंतिहि देवक्याजठरेगर्भंशेषाख्यंधाममामकं तत्सन्निकृष्यरोहिण्याउदरेसन्निवे
शय ८ अथाहमंशभागेनदेवक्याःपुत्रतांशुभे ॥ ९ ह्लादिस्तंभपर्य्यन्तानित्यंशभागस्तेनपरिपूर्णनरू

पेणेत्यर्थः यद्वा अंशैर्ज्ञानैश्वर्य्यबलादिभिर्भाजयतियोजयति स्वीयानितितथातेनेति यद्वा अंशेन पुरुषरूपेणमायाया।
भागोभजनंईक्षणंयस्यतेन यद्वा अंशेनमाययागुणावतारादिरूपाः भागाभेदायस्यतेनयद्वा अंशाएवमत्स्यकूर्मादिरूपा।
भजनीयाः नतुसाक्षात्स्वरूपंयस्यतेनयद्वा अंशैर्ज्ञानबलादिभिर्भञ्जनम् अनुवर्त्तनेभक्तेषुयस्यतेन यद्वा अंशामहदादयः

तेषांभागः शुद्धसत्वांशस्तेनसर्वथापरिपूर्णेनरूपेणेति विवक्षितम् कृष्णस्तुभगवान् स्वयमित्युक्तत्वात् इति तांप्रोत्साह यतित्वंयशोदायामितिसार्द्धचतुष्टयेन ९ सर्वान्पुत्रादीन्कामयन्तेयेतेषांवरांईश्वरींश्रेष्ठांनियन्त्रीअर्च्चकानांसर्वान्कामव रान्प्रददातियातां १० ११ १२ त्वद्विक्रमेणचतस्यव्यपदेशाभविष्यन्तीत्याह गर्भसंकर्षणादित्यादिनारामितिचसंबोधनम्।

प्राप्स्यामित्वंयशोदायांनंदपत्न्यांभविष्यसि ९ अर्च्चिष्यन्तिमनुष्यास्त्वांसर्वकामवरेश्वरीं धूपोपहारबलिभिःसर्वकामवरप्रदाम् १० नामधेयानिकुर्वंतिस्थानानिचनराभुवि दुर्गेति भद्रकालीतिविजयावैष्णवीतिच ११ कुमुदाचण्डिकाकृष्णामाधवीकन्यकेतिच मायानारायणीशानीशारदेत्यंबिकेतिच १२ गर्भसंकर्षणात्तंवैप्राहुःसंकर्षणंभुवि रामेतिलोकरमणाद्बलंबलवदुच्छ्रयात् १३ संदिष्टैवंभगवतातथेत्योमितितद्वचः प्रतिगृह्यपरिक्रम्यगांगतातत्तथाकरोत् १४ गर्भेप्रणीतेदेवक्यारोहिणींयोगनिद्रया अहोविस्रंसितोगर्भइतिपौराविचुक्रुशुः १५ भगवानपिविश्वात्माभक्तानामभयंकरः आविवेशांशभागेनमनआनकदुन्दुभेः १६ सबिभ्रत्पौरुषंधामभ्राजमानोयथारविः दुरासदोऽतिदुर्द्धर्षोभूतानांसंबभूवह १७ ततोजगन्मङ्गलमच्युतांशंसमाहितंशूरसुतेनदेवी ॥

१३ करिष्यंतित्वयासंकृष्टेनलोकस्यरमणात् रत्युत्पादनात् १३ तथेतिपुनरपि ॐमित्यादरेणप्रतिगृह्य गांपृथ्वीं १४ विस्रंसितः विभ्रष्टःविस्रस्तइत्यर्थः इतिविचुक्रुशुः नतुतद्विद्वुरित्यर्थः १५ मनआविवेशमनस्याविर्बभूवजीवानामिवनधातुसंबंधइत्यर्थः १६ धामश्रीमूर्त्ति १७ जगन्मङ्गलंजगतोमू

अच्युतांशं अच्युताश्च्युतिरहिता अंशाऐश्वर्य्यादयोयस्यतं यद्वा अच्युतस्य अंशादंशो भक्तानामनुग्रहार्थं परिच्छिन्नवपु
रित्यर्थः समाहितंसम्यग्भूतमेवाहितंवैधदीक्षया अर्पितं देवोद्योतमानाशुद्धसत्वेत्यर्थः सर्वात्मकंसर्वस्यात्मानं अतएवात्मभू
तंस्वस्मिन्नादावेवसंतंमनस्तः मनसैवदधारधारणयाधृतवती अत्रानुरूपंदृष्टांतमाह यथाकाष्ठाप्राचीदिक् आनंदकरंचंद्र
मिति १८ सर्वजगन्निवासस्य श्रीहरेर्न्निवासभूतासत्यपिनितरांसर्वजनाल्हादकतयानरेजे किंतुस्वयमेवानंदमन्वभवत् यतः
कंसस्यगृहेरुद्धा अन्यैर्दृश्यते घटादिषुरुद्धा अग्निशिखादीपकलिकादिवतथासतीशोभमानासरस्वतीज्ञानखलेज्ञानवंचकेरु

दधारसर्वात्मकमात्मभूतंकाष्ठायथानंदकरंमनस्तः १८ सादेवकीसर्वजगन्निवासनिवास
भूतानितरांनरेजे भोजेंद्रगेहेऽग्निशिखेवरुद्धासरस्वतीज्ञानखलेयथासती १९ तांवीक्ष्यकं
सःप्रभयाऽजितांतरांविरोचयंतीभवनंशुचिस्मिताम् आहैषमेप्राणहरोहरिर्गुहांध्रुवंश्रितो
यन्नपुरेयमीदृशी २० किमद्यतस्मिन्करणीयमाशुमेयदर्थतंत्रोनविहंतिविक्रमं स्त्रियाःस्व
सुर्गुरुमत्यावधोऽयंयशःश्रियंहंत्यनुकालमायुः २१ ॥ ध्दा यथान्येषामनुपकारिणीनराजतेतद्वत् १९

प्रभया भवनंविरोचयंतींतां अजितः अंतराकुक्षिमध्येयस्याःसातांएषः विरोचमानः ध्रुवंहरिरेवयत् यस्मात् ईदृशीदयंपु
रापूर्वनासीत् २० मनुसंतिसामादयउपायाः नेतिस्वयमेवाह अयमर्थतंत्रोदेवकार्य्यप्रधानः विक्रमंनविहंतिमद्वधेपराक्रमं
करिष्यत्येवेत्यर्थः। यद्वातर्हिइयमिदानीमेवहन्यतामितिविचिंत्याह अर्थतंत्रोपिपुमान्स्वविक्रमन्नविहंतिननाशयतिस्त्रीव
धेतन्नाशःस्यादितिभावः तदेवाह स्त्रियाइतिगुरुमत्यागुर्विण्याः ॥ २१ ॥ २१ ॥ ६ ॥ ॐ ॥

किन्त्वसएषजीवन्नपिमृतः स्यान्नृशंसितेनक्रौर्य्येणयोवर्त्तेतजीवंतमेवमनुजाः शपंतिदुर्वाक्यैर्धिक्कुर्वन्तिसचदेहेमृतेतनु
मानिनःपापिनोनरकंगच्छतिति अथवाशापप्रकारमेवाह तनुमानिनोस्यदेहेमृतेयंध्रुवमंधंतमोगमिष्यतीति २२ संविशन्शयानः २३।२४ रम्याभिर्गीर्भिःवृषणंकामवर्षिणंऐडयन्तुष्टुवुः २५ प्रतिश्रुतंसत्यंकृतमितिहृष्टाःसंतःसत्यत्वेनैवप्रथमंस्तुवंति
।सत्यव्रतमिति सत्यंव्रतंसंकल्पोयस्यतम् सत्यप्रतिज्ञमित्यर्थः सत्यंपरंश्रेष्ठंप्राप्तिसाधनंयस्मिन् तंत्रिसत्यंत्रिष्वपिकालेषुस
त्विः पूर्वम्प्रलयानंतरंचस्थितिसमयेचसत्यं अव्यभिचारेणवर्त्तमानंतदेवाहुःसत्यस्ययोनिमितिसच्छब्देनपृथिव्यप्तेजांसित्य

सएषजीवन्खलुसंपरेतोवर्त्तेतयोऽत्यन्तनृशंसितेन देहेमृतेतंमनुजाःशपन्तिगन्तातमोऽधं
तनुमानिनोध्रुवम् २२ इतिघोरतमाद्भावात्सन्निवृत्तःस्वयंप्रभुः आस्तेप्रतीक्षंस्तज्जन्महरेर्वै स
रानुबंधकृत् २३ आसीनःसंविशन्तिष्ठन्भुञ्जानःपर्य्यटन्महीं चिंतयानोहृषीकेशमप
श्यत्तन्मयंजगत् २४ ब्रह्माभवश्चतत्रैत्यमुनिभिर्नारदादिभिः देवैस्सानुचरैस्साकंगीर्भिर्वृ
षणमैडयन् २५ सत्यव्रतंसत्यपरंत्रिसत्यंसत्यस्ययोनिंनिहितञ्चसत्ये ॥ १ छब्देनवाय्वाका एम

शौएवंसच्चत्यच्चसत्यंभूतपंचकंतत्सत्यमित्याचक्षतइतिश्रुतेः तस्ययोनिंकारणं अनेनभूतपंचकात्पूर्ववर्त्तमानतोक्ता ८
तथासत्येतस्मिन्नेवनिहितंअंतर्य्यामितयास्थितं अनेनस्थितिसमयेपिसत्यत्वमुक्तं तथासत्यस्यसत्यंतस्यैवसत्यस्यस
त्यंपारमार्थिकंतन्नाशेप्यवशिष्यमाणरूपं अनेनप्रलयेप्यवधित्वेनसत्यत्वंदर्शितम् एवंत्रिसत्यत्वमुपपादितंतथा ऋ
तसत्यनेत्रंऋतंचसूनृतावाणीसत्यंचसमदर्शनंतथाभगवताव्याख्यास्यमानत्वात् सत्यंचसमदर्शनम् ऋतंचसूनृतावा

णीकविभिः परिकीर्त्तितेति तयोर्नेत्रं नयनसाधनं नेतारं प्रवर्त्तकमिति यावत् एवं सर्व्वप्रकारेण सत्यात्मकं त्वां भगवन्वयं शरणं प्रपन्नाः प्राप्ताइति २६ ननु भवन्तोऽपि लोकेश्वरा मत्तुल्या एव किमिति मां शरणं प्रपद्यंते नैवम् वाच्यं त्वमेवैकः सर्वेश्वरः सर्वस्रष्ट्यादिकारणत्वात् वयं तु त्वदेकशरणा एव लोकादिरूपं द्वैतं च सर्वं त्वद्व्यतिरेकेण नास्तीति वक्तुं द्वैतप्रपंचं वृक्षरूपेण निरूपयंति एकायन इति असौ प्रपञ्च आदिवृक्षः वृश्च्यत इति वृक्षः समष्टिव्यष्टिदेहरूपः कथंभूतः एकायन एका प्रकृतिरयनमाश्रयो यस्य सः द्वे सुखदुःखे फले यस्य सः त्रयो गुणा मूलानि यस्य सः धर्मार्थकाममोक्षाश्चत्वारो रसा यस्य सः पंचइंद्रियाणि विधा ज्ञानप्रकारा यस्य सः क्षुत्पिपासे शोकमोहौ जरामृत्यू एताः षडूर्मयः षट् ऊर्म्मयः कोशा वा आत्मानः स्वभावा

सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः २६ एकायनोऽसौ द्विफलस्त्रिमूलश्चतूरसः पंचविधः षडात्मा सप्तत्वगष्टविटपो नवाक्षो दशच्छदी द्विखगो ह्यादिवृक्षः २७ त्वमेक एवाऽस्य सतः प्रसूतिस्त्वं सन्निधानं त्वमनुग्रहश्च ॥ ७॥

यस्य सः त्वग्मांसरुधिरस्नायुशुक्रास्थिमज्जाः सप्त धातवः त्वचो यस्य पंचभूतानि मनो बुद्धिरहंकारश्चेत्यष्टौ विटपाः शाखाविस्तारा यस्य सः नवद्वाराणि अक्षाः छिद्राणि यस्य सः प्राणापानसमानोदानव्याननागकृकलकूर्मदेवदत्तधनञ्जयः दश प्राणाः छदाः पत्राणि विद्यंते यस्य सः दशच्छदी द्वौ जीवेश्वरौ खगौ पक्षिणौ यस्मिन्स द्विखगः २७ एवंरूपस्य संसारवृक्षस्य सतः कार्य्यस्य त्वमेक एव प्रसूतिः प्रकर्षेण सूतिर्ज्जन्म यस्मात्सः त्वं कारणमित्यर्थः त्वमेव सन्निधानं सम्यक् निधीयतेऽस्मिन्निति लयस्थानं त्वमेवानुग्रहश्च अनुगृण्हातीति पालकः ननु ब्रह्मविष्णुरुद्रा एवंभूताः प्रसिद्धाः कथमहमिति चेत्तत्राहुः त्वन्मायये तिसंवृतम् पिहितं चेतो ज्ञा

भा॰द॰ पू॰ ९

नयेषान्ते त्वामेव नानापश्यन्ति येतु विपश्चितो विद्वांसः तेतथा न पश्यंति २८ ननु देवकीपुत्रं मां कथमेवं वर्णयतिचेत्तत्राहुः स्कं॰ १०
बिभर्षीति अवबोधैकस्वरूप आत्मा त्वमेव रूपाणि मूर्त्तीर्बिभर्षि धत्से न तु त्वं कस्यापि पुत्र इत्यर्थः क्षेमाय पालनाय सतां
धर्म्मवर्त्तिनां सुखकराणि खलानामभद्राणि नाशकानि २९ न केवलमेतावत् भक्तानां मोक्षार्थमपीत्याहुः त्वयीति त्वयि स
माधिना आवेशितचेतसा निमित्तेन त्वत्पादपोतेनाऽऽश्रितेन एके मुख्या विवेकिनः महद्भिः कृतेन सेव्यतया संपादितेन यद्वा द
दमपि मायामयमित्यनादरं परित्यज्य इदमेव महत्सर्वोत्कृष्टमिति मनसि कृतेन बहुमतेनेत्यर्थः भवाब्धिं तु च्छं कुर्वन्ति अ

त्वन्मायया संवृतचेतसस्त्वां पश्यन्ति नाना न विपश्चितो ये २८ बिभर्षि रूपाण्यऽवबोध आ
त्मा क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य सत्वोपपन्नानि सुखावहानि सतामभद्राणि मुहुः खलानां
२९ त्वय्यंबुजाक्षाखिलसत्वधाम्नि समाधिनावेशितचेतसैके त्वत्पादपोतेन महत्कृते
न कुर्वन्ति गोवत्सपदं भवाब्धिम् ३० स्वयं समुत्तीर्य्य सुदुस्तरं द्युमन्भवार्णवं भीममदभ्रसौ ॥
हृदाः भवत्पदाम्भोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान् ३१ ९नायासेनैव भजनानुनिष्पा ११
दितानीतेषां मुक्तिरित्यर्थः ३० ननु तेन पोतेन चेत्पूर्व्वे पारङ्गताः तर्हि इदानींतनानां का गतिस्तत्राहुः स्वयमिति अयमर्थः हे द्यु
मन् स्वप्रकाश त्वत्पादपोतसामीप्यमात्रेण भवांबुधौ वत्सपदमात्रे जाते अतस्तस्मिन्निरपेक्षं स्वयमेवान्येषां भीमं दुस्तरमपि भ
वार्णवं समुत्तीर्य्य भवत्पदाम्भोरुहरूपां नावं अत्रैव निधाय भक्तिमार्गसंप्रदायं प्रवर्त्येत्यर्थः पारं याताः तत्किं यतः अदभ्रसौहृदाः
सर्व्वभूतेष्वतिप्रीतियुक्ताः अतस्तेऽन्येषां तरणाय निधायेति कथं मत्पादाश्रयणमात्रेण तीर्णा अत उक्तं भवान्सदनुग्रहः सतो भ

काव्यकुमुदिनी ३१ ॥

ननु विवेकिनां किं मद्भजनेन मुक्ता एव हि ते तत्राहुः येन्य इति विमुक्तमानिनः विमुक्ता वयमिति मन्यमानाः त्वयि अस्तो नि रस्तो अत एवासन्नयो भावः तस्माद्भक्तेरभावादित्यर्थः न विशुद्धा बुद्धिर्येषां ते तथा यद्वा त्वयि अस्तभाः इतिच्छेदः अस्तमत यः वादेष्वेव विशुद्धबुद्धयः कृच्छ्रेण बहुजन्मतपसा परं पदं मोक्षसन्निहितं सत्कुलतपः श्रुतादि आरुह्य ततः पतंति विघ्ने रभिभूयन्ते न आदृतौ युष्मदङ्घ्री यैस्ते ३२ त्वदीयास्तु न कदाचिदपि पतन्तीत्याहुः तथा नेति विनायका विघ्नहेतवस्तेषामनी कानि स्तोमास्तानि यांति ये तेषां मूर्द्धसु विचरंति विघ्नान् जयन्तीत्यर्थः ३३ सर्वांस्सुखावहानि रूपाणि धारयसीत्युक्तं विभ

येन्येरविन्दाक्षविमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः आरुह्यकृच्छ्रेणपरंप
दंततःपतन्त्यधोऽनादृतयुष्मदङ्घ्रयः ३२ तथानतेमाधवतावकाःक्वचिद्भ्रश्यंतिमा
र्गात्त्वयिबद्धसौहृदाः त्वयाभिगुप्ताविचरन्तिनिर्भयाविनायकानीकपमूर्द्धसुप्रभो ३३
सत्त्वंविशुद्धंश्रयतेभवान्स्थितौशरीरिणांश्रेयउपायनंवपुः वेदक्रियायोगतपःसमाधि
भिस्तवार्हणंयेनजनःसमीहते ३४ सत्त्वंनचेद्धातरिदंनिजंभवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जं

र्धिरूपाणीति तत्केन प्रकारेण सुखावहत्वमित्यपेक्षायामाहुः सत्त्वं विशुद्धमिति सत्त्वं वपुः श्रयत इत्यन्वयः श्रेयउपायनं कर्मफलदातृ कथं येन वपुषा जनस्तवार्हणं पूजामीहते करोति कैर्वेदाश्च क्रियायोगाश्च तपश्च समाधिश्च तैश्चतुराश्रमध र्मैरित्यर्थः वपुषोऽनाश्रयणेऽर्हणासंभवात् न कर्मफलसिद्धिः स्यादिति ३४ त्वय्यंबुजाक्षेत्यादिना श्लोकत्रयेण भगवद्भक्ता नामेव मोक्षो नान्येषामित्युक्तं तत्र कर्मफलं भक्तिं विना मा भून्मोक्षस्य तु ज्ञानैकसाध्यत्वात् किं भक्त्येति सानुशयान् प्रत्याहुः सत्त्वं

 हेधातः इदंसत्त्वं निजंतव वपुर्नभवेच्चेत्तर्हि विज्ञानं विशिष्टमपरोक्षंज्ञानंनभवेदित्यनुषङ्गः कथंभूतं अज्ञानभिदापमार्जनम्
अज्ञानंचतत्कृताभिदाचतयोरपमार्जनंनिवर्त्तकं यद्वा अज्ञानंभिनत्तीत्यज्ञानभित् विज्ञानंमार्जनंनाशं आपद्याप्नमेवेति न
तुजडानांबुध्यादीनां यतःप्रकाशस्तद्ब्रह्मेतिज्ञानंभवेदेवेतिचेन्नगुणप्रकाशैः गुणावच्छिन्नैःप्रकाशैर्भवान्सर्वसाक्षीपूर्णः।
केवलमनुमीयतेकल्प्यतेनतुसाक्षात्क्रियतइत्यर्थः अनुमानप्रकारमाहुः प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणइति यस्यसंबंधी
अयंबुध्यादिगुणःप्रकाशते योगुणसाक्षीत्येवंयेनवाबुध्याद्यारूढेनप्रमात्राबुद्ध्याधिष्ठात्रावात्योगुणःप्रकाशतेइत्यनुमीय
तइत्यर्थः शुद्धसत्त्ववपुषित्वयिसेव्यमानेतुतदाकारोऽन्तःकरणेत्वत्प्रसादेनसाक्षात्कारो भवेदितिभावः ३५ एवन्तावद्भक्तानां।

गुणप्रकाशैरनुमीयतेभवान्प्रकाशतेयस्यचयेनवागुणः ३५ ननामरूपेगुणजन्मक।
र्मभिर्निरूपितव्येतवतस्यसाक्षिणः मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनोदेवक्रियायांप्रतियं।
न्त्यथापिहि ३६ शृण्वन्गृणन्संस्मरयंश्चचिन्तयन्नामानिरूपाणिचमङ्गलानिते क्रि
यासुयस्त्वच्चरणारविन्दयोराविष्टचित्तोनभवायकल्पते ३७ ९मभ्युदयापवर्गार्थरूपाणिविभ
र्षीत्युक्तंतान्यपिभजनीयानिकेवलंनतुज्ञातुंशक्यन्ते अनंतत्वादतर्क्यत्वाच्चमनोवचसोरगोचरत्वादित्याहुः ननामरूपे
इति गुणाश्चजन्मानिचकर्माणिचतैर्निरूपितव्येनिरूपणार्हेनभवतःकुतः अनुमेयंवर्त्ममार्गोयस्यतवेति तत्रापिहेतुः
तस्यसाक्षिणइति नहिसाक्षिणस्तत्त्वंमनोवचोगोचरइत्यर्थः हेदेवबहुधाद्योतमान अथापिक्रियायांउपासनादिलक्षणायां
त्वांप्रतियंत्युपासकाः साक्षात्पश्यंतिहिप्रसिद्धम् ३६ तस्माद्भक्त्यैवमोक्षइत्युपसंहरंति शृण्वन्निति अन्यानपिसंस्मारयन्

विशेषतः श्रीकृष्णावतारमभिनंदंति दिष्ट्याभद्रंतवपदःपादभूतायाःईश्वरस्यतवजन्ममात्रेणअपनीतएवकिंचित्त्वत्पदकैः।
कोमलैःपादैःसुशोभनैःवज्रांकुशादिशुभलक्षणैःगांपृथ्वीद्यांस्वर्गंचतवत्वयाऽनुकंपितां ३८ तवजन्मनाभारोऽपनीतइत्युक्त्या
ममापिकिंजीववत्संसारउक्तः नहिनहीत्याहुः नेतिवतहेईशअसंसारिणस्तेजन्मनःकारणंक्रीडांविनानतर्कयामः किंच
हेअभयाश्रयनभयम् आश्रयतइतितथातत्संबोधनंहेनित्यमुक्तेत्यर्थः तवजन्मकारणंनास्तीतिकिंवक्तव्यंयतोजीवात्मन्य

दिष्ट्याहरेऽस्याभवतःपदोभुवोभारोऽपनीतस्तवजन्मनेशितुःदिष्ट्याऽङ्कितात्वत्पद
कैःसुशोभनैर्द्रक्ष्यामगांद्यांचतवानुकंपिताम् ३८ नतेभवस्येशभवस्यकारणंवि
नाविनोदंबततर्कयामहे भवोनिरोधःस्थितिरप्यविद्ययाकृतायतस्त्वय्यभयाश्र
यात्मनि ३९ मत्स्याऽश्वकच्छपवराहनृसिंहहंसराजन्यविप्रविबुधेषुकृताव
तारः त्वंपासिनस्त्रिभुवनंचयथाधुनेशभारंभुवोहरयदूतमवन्दनन्ते ४० दिष्ट्या
ऽवतेकुक्षिगतःपरःपुमानंशेनसाक्षाद्भगवान्भवायनः माभूद्भयंभोजपतेर्मुमूर्षो
र्गोप्तायदूनांभवितातवात्मजः ४१ ॥ श्रीशुकउवाच ॥ श्रीकृष्णपरब्रह्मणेनमः

पिभवादयस्त्वयिविषयेयाऽविद्यातयाकृताः नपरमार्थतःसंतीति ३९ प्रस्तुतंप्रार्थयन्तेमत्स्याश्वेतिनःअस्मान्त्रिभु
वनंच अन्यदायथापासितथाधुनापिपाहीतिवंदनंतेइतिवदन्तः सर्वेशिरोभिःप्रणमंति ४० देवकीमत्याहुः दिष्ट्येतिनो
स्माकंभवायउद्भवायसाक्षात्परः पुमांस्तेकुक्षिङ्गतः अतोभयंमाभूदिति ४१ ॥ ४१ ॥ श्रीकृष्णायनमः ॥ ६ ॥

यस्यरूपमनिदंसर्वप्रत्यग्भूतंयथायथावत् अस्मान्वञ्चयित्वाएताविहस्थास्यतइतिमन्यमानाब्रह्मेशानौपुरोधायपुरतः
कृत्वाययुरिति ४२॥ इतिश्रीदशमेद्वितीयोध्यायः २॥तृतीयेनिजरूपेणसंभूतस्तुहरिःस्वयं पितृभ्यांसंस्तुतोनीतःपित्राभी
तेनगोकुलम् १ अथेतिमङ्गलार्थःयर्हिसर्वगुणोपेतःकालोबभूव तदादेवक्यांविष्णुराविरासीदित्यष्टमश्लोकगतेनान्वयः
परमशोभनत्वमेवाह यर्हीत्यादिना अजनान्नारायणाज्जन्मयस्यप्रजापतेस्तस्यऋक्षंरोहिणीनक्षत्रंकथंभूतंशान्तानिऋ

इत्यभिष्टूयपुरुषंयद्रूपमनिदंयथा ब्रह्मेशानौपुरोधायदेवाःप्रतिययुर्दिवम् ४२ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेगर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नामद्वितीयोऽध्यायः
२॥श्रीशुकउवाच॥ अथसर्वगुणोपेतःकालःपरमशोभनः यर्ह्येवाजनजन्मर्क्षंशान्तर्क्ष
ग्रहतारकम् १ दिशःप्रसेदुर्गगनंनिर्मलोडुगणोदयं महीमङ्गलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजा
करा २ नद्यःप्रसन्नसलिलाह्रदाजलरुहश्रियः द्विजालिकुलसन्नादस्तवकावनराज
यः ३ ववौवायुःसुखस्पर्शःपुण्यगंधवहःशुचिः अग्नयश्चद्विजातीनांशान्तास्तत्रसमिंध
त ४ मनांस्यासन्प्रसन्नानि साधूनामसुरद्रुहाम् जायमानेजनेतस्मिन्नेदुर्दुंदुभयोदिवि ५

क्षाणिअश्विन्यादीनिग्रहाश्चतारकाश्चयस्मिन् तत् यर्हीतिसर्वत्रानुषज्जते १ निर्मलानामुडुगणानामुदयोयस्मिन् तत्त
थामंगलभूयिष्ठाःपुरादयोयस्यांसा २ जलरुहैःश्रीःशोभायेषांतेद्विजालिकुलानांसन्नादायेषुतेस्तवकायासुताः ३ समिंधत
आडागमोद्रष्टव्यःसमैंधतेति सम्यग्दीप्तावभूवुरित्यर्थः असुरद्रुहांकंसादिव्यतिरिक्तानांसर्वप्राणिनांदेवानांचेतिस्वर्गेतुवि

तदा आसन्नः प्रसवो यस्मिन् तस्मिन् समये इत्यर्थः ६।७ तमसा उद्भूते घनतमसि निशीथे यथावत् ऐश्वर्येणैवरूपेण ८ तम
द्भुतं बालकं वसुदेव ऐक्षतेति द्वितीयश्लोकस्थेनान्वयः अद्भुतत्वे हेतुगर्भाणि विशेषणानि अम्बुजेक्षणमित्यादीनि श्रीवत्सल

जगुः किन्नरगंधर्वास्तुष्टुवुः सिद्धचारणाः विद्याधर्यश्च ननृतुरप्सरोभिः समं तदा ६ मु
मुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः मंदं मंदं जलधरा जगर्जुरनुसागरम् ७ निशी
थे तम उद्भूते जायमाने जनार्दने देवक्यां देवरूपिण्यां विष्णुः सर्वगुहाशयः आविरासी
द्यथा प्राच्यां दिशीदुरिव पुष्कलः ८ तमद्भुतं बालकमंबुजेक्षणं चतुर्भुजं शंखगदाद्युदा
युधं श्रीवत्सलक्ष्मं गलशोभिकौस्तुभं पीतांबरं सांद्रपयोदसौभगम् ९ महार्हवैडूर्यकि
रीटकुंडलत्विषा परिष्वक्तसहस्रकुंतलं उद्दामकांच्यंगदकंकणादिभिर्विरोचमा
नं वसुदेव ऐक्षत १० स विस्मयोत्फुल्लविलोचनो हरिं सुतं विलोक्यानकदुंदुभिस्तदा कृ
ष्णावतारोत्सवसंभ्रमोऽस्पृशन्मुदा द्विजेभ्योयुतमाप्लुतो गवाम् ११ अथैनमस्तौदवधार्य
पूरुषं परं नतांगः कृतधीः कृतांजलिः स्वरोचिषा भारत सूतिकागृहं विरोचयंतं गत
भीः प्रभावविन् १२

॥क्ष्मम् श्रीवत्सलक्षणं गले नशोभते इति गलशोभीसः कौस्तुभो यस्मिन् ९ परिष्वक्तस
हस्रकुंतलं किरीटकुंडलादीनां त्विषा स्फुरदपरिमितकेशमित्यर्थः १० विस्मयेन उत्फुल्ले विशिष्टे लोचने यस्य सः गवामयुत
मस्पृशत् मनसा दत्तवान् कंसनिगृहीतस्य दानासंभवात् स्पर्शे हेतुः कृष्णावतारेति मुदा आप्लुतो व्याप्तः स्नात इति वा ११ कृत

प्रथमंपुत्रंबुध्यापश्यन्वसुदेवः तांपुत्रबुद्धिंपरित्यज्याह अहो विदितोसीति कथंविदितोसिभवान्प्रकृतेःपरःपुरुषइति ननुकिमत्राश्चर्य्यंपुरुषस्यप्रकृतेरन्यत्वादेवेति अतआहेसाक्षादिति प्रत्यक्षतइत्यर्थः नन्वक्षिसन्निकृष्टंप्रत्यक्षतउपल भ्यतेकिंचित्रमित्यतआह केवलेतिकेवलश्चासावनुभवश्चआनंदश्चतदेवस्वरूपंयस्यसः किंचसर्वबुद्धिदृक्नत्वेवंभूतो दृश्योभवतीत्यर्थः १३ ननुदेवकीजठरेप्रविष्टस्यकिमयमतिस्तुतिः क्रियतेअतआह सएवेति सएवउक्तस्वरूपएवत्वंनदेव कीजठरेप्रविष्टइत्यर्थः ननुविश्वंसृष्ट्वातदनुप्रविष्टस्यकिमेतद्बहु अतआह स्वप्रकृत्येति स्वमाययासृष्ट्वातदनुत्वमप्रविष्टएवे

वसुदेवउवाच विदितोसिभवान्साक्षात्पुरुषःप्रकृतेःपरः केवलानुभवानंदस्वरूपःसर्व बुद्धिदृक् १३ सएवस्वप्रकृत्येदंसृष्ट्वाग्रेत्रिगुणात्मकम् तदनुत्वंह्यप्रविष्टःप्रविष्टइ वभाव्यसे १४ यथेमेऽविकृताभावास्तथातेविकृतैःसह नानावीर्याःपृथग्भूताःविराजं जनयंतिहि १५ सन्निपत्यसमुत्पाद्यदृश्यन्तेऽनुगताइव प्रागेवविद्यमानत्वान्नतेषामिह संभवः १६ ॥

इति ननुकथंतर्हिश्रुत्योच्यतेतत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदिति अतआह प्रविष्टएवेति भाव्यसेनिरूप्य से प्रत्यक्षतोवासद्रूपेणवाप्रविष्टइवलक्ष्यसे १४ अत्रदृष्टांतःयथेति इमेविकृताभावामहदादयोयथातथेति दृष्टान्तं। राम: विवृणोति तैर्विकृतैरिति षोडशविकारैःसहसंनिपत्यविराजंजनयंतिसन्निपतनेहेतुःयतःपृथग्भूताःसंतोनानावीर्य्याः १२ विशिष्टकार्य्यसमर्थानभवंति १५ अतःसन्निपत्येति एवंसमुत्पाद्यानुगताःप्रविष्टाइवदृश्यंतेनपुनःप्रविष्टाःकुतःउसत्तेःप्रा गेवकारणतयाविद्यमानत्वात्नतेषामिहसृष्टेकार्य्येपश्चात्संभवःप्रवेशइति १६ ॥ १६ ॥ ७ ॥ ९ ॥

दार्ष्टांतिकेऽतिदिशति एवंभवानिति ननुयद्यहमप्रच्युतस्वरूप एवकारणतयाकार्य्येषुवर्त्तेतर्हितेष्विंद्रियैर्गृह्यमाणेषुमम ग्रहणंकिंनास्तितत्राह बुद्ध्यनुमेयलक्षणैरिति बुद्ध्यारूपादिज्ञानेनानुमेयंलक्षणंस्वरूपंएषांतैर्गुणैरिंद्रियैर्ग्राह्यैर्गुणैः सह सन्नपिवर्त्तमानोपितद्गुणाग्रहस्तैर्गुणैःसहनगृह्यसे अयंभावः नहिग्राह्यैःसहभावमात्रंग्रहणेकारणंकिंत्विंद्रियाणांशक्तिः साचकार्य्यैकसमधिगम्यायथाकार्य्यमेवकल्प्यते अतोयथाचक्षुषारूपग्रहणेरसादिग्रहणंनास्तितथैवविषयग्रहणेत्व द्ग्रहणमपीति अविषयत्वेनचग्रहणाऽनर्हत्वमुक्तमेव सर्वबुद्धिदृगित्यत्र एवंतावत्प्रागेवविद्यमानत्वात् प्रवेशोनास्तीत्यु क्तं किंचपरिच्छिन्नस्यनीडेपक्ष्यादेरिवप्रवेशोभवेत् तवत्वनावृतत्वादपरिच्छिन्नत्वेनबहिरंतरभेदोनास्तिकुतःप्रवेशइ

एवंभवान्बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्ग्राह्यैर्गुणैःसन्नपितद्गुणाऽग्रहः अनावृतत्वाद्बहिरंतरंनते। सर्वस्यसर्वात्मन आत्मवस्तुनः १७ यआत्मनोदृश्यगुणेषुसन्निितिव्यवस्यतेस्वव्यतिरेक। तोऽबुधः॥ त्याह अनावृतत्वादिति अनावृतत्वेहेतुमाह सर्वस्येति नहिसर्वस्वरूपस्यान्यदावरकमस्तिसर्वा त्मनः नह्येकेनावृतोन्यस्यात्माभवेत् आत्मवस्तुनइतिआत्मनोवस्तुनश्चेतिहेतुद्वयं अतसातत्यगमनदस्मात् अतति आप्नोतीति आत्मानहिव्यापकस्यावरणंघटतेतथावस्तुनः परमार्थस्यवस्तुनआवरणंनघटतइत्यर्थः तस्मात्त्वांतर्यामित याप्रवेशोनमुख्योस्तिकुतस्तरांगर्भेप्रवेशः अतःकेवलानुभवानंदस्वरूपएवत्वंविदितोसीत्याश्चर्य्यममभाग्यमित्यर्थः१९ नन्वेतद्धेतुचतुष्टयंप्रपंचस्यावस्तुत्वेघटेततत्तुसंभवतिसत्यत्वेनप्रतीयतइत्याशंक्याह यइति आत्मनोदृश्येषुगुणेषुदेहादि षुस्वव्यतिरेकतआत्मव्यतिरेकेणपृथक्सन्नयंदेहादिरितिव्यवस्यतेनिश्चिनोतियःपुमान्सोबुधःअविद्वान्व्यतिरेकदर्शनात्।

भा०द० किञ्चमनीषितंमनसाविचारितंतत्तुदेहादिसर्वंयतः विनानुवादंवाचारंभणमात्रंविनानसम्यग्भवतिअतोऽवस्तुत्वेनत्यक्तं स्कं०१०
पू० बाधितमेववस्तुबुध्याउपाददत्स्वीकुर्वन्नबुधइत्यर्थः १८ एवंपरमेश्वरदृश्यस्यतद्व्यतिरेकेणासत्वमुक्तंपरमेश्वरोपादान
१३ त्वादपितद्व्यतिरेकेणासत्वमित्याह त्वत्तोस्येति नचैवंसत्यपिविकारित्वमित्याह अनीहादिति अगुणत्वादनीहत्वंततोऽविकारि
त्वमित्यर्थः नन्वनीहत्वेकथंकर्त्तृत्वंकर्त्तृत्वेवाकुतोऽविकारित्वंतत्राह त्वयीश्वरइति ब्रह्मत्वादविकारित्वमीश्वरत्वाच्चकर्त्तृत्वमिति

विनानुवादंनचतन्मनीषितंसम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान् १८ त्वत्तोऽस्यजन्मस्थितिसंय
मान्विभोवदन्त्यनीहादगुणादविक्रियात् त्वयीश्वरेब्रह्मणिनोविरुध्यतेत्वदाश्रयत्वादुप
चर्य्यतेगुणैः १९ सत्त्वंत्रिलोकस्थितयेस्वमायया बिभर्षिशुक्लंखलुवर्णमात्मनः सर्गायर
क्तंरजसोपबृंहितंकृष्णंचवर्णंतमसाजनात्यये २० त्वमस्यलोकस्यविभोरिरक्षिषुर्गृहेव
तीर्णोसिममाखिलेश्वर राजन्यसंज्ञासुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमानानिहनिष्यसेचमूः २१
अयंत्वसभ्यस्तवजन्मनौगृहे श्रुत्वाऽग्रजांस्तेन्यवधीत्सुरेश्वर ॥ ॥नन्वेतदपिविरुद्धमेवनेत्याह त्वदा

श्रयत्वादितिगुणैः कुर्वद्भिः त्वयिसृष्ट्यादिकर्त्तृत्वमुपचर्य्यते गुणाश्रयत्वात् यथाभृत्यकृतंराजनीति १९ एवंभूतस्यैवतवय रामः
थाविश्वस्थितिसर्गलयार्थंत्रिवर्णागुणावताराः एवमयंभूभारापनयनार्थमितिज्ञातमित्याह सत्वमिति श्लोकद्वयेन २० रिर १३
क्षिषुः रक्षितुमिच्छुरवतीर्णोसि कृष्णेनवर्णेन अतःसाधूनांरक्षणार्थं राजन्यसंज्ञायेऽसुरकोटियूथपास्तैर्निर्व्यूह्यमानाइत
स्ततश्चाल्यमानाः चमूःसेनानिहनिष्यसेसंहरिष्यसि २१ किन्तुतथाप्यप्रमत्तेनत्वयाभाव्यमित्याह अयंत्विति असभ्यःखलः

समर्प्पितंकथितं अभिसरति। आगमिष्यति २२ उपाधावत् अस्तौत् २३ त्वयिभयशङ्कैवतावन्नास्तीतिश्लोकचतुष्टयेना
ह देवकी किंचिद्विज्ञापयितुं रूपमिति यत्त्किमपिरूपंवस्तुप्राहुर्वेदाः किंतद्रूस्तत्राह अव्यक्तं अत्रहेतुः आद्यंकारणं
किंपरमाणवःनब्रह्मबृहत् किंप्रधानंनज्योतिः चेतनम् किंवैशेषिकाणामिवज्ञानगुणन्न निर्गुणंकिंमीमांसकानामिव
ज्ञानपरिणामिननिर्विकारं किंपुष्कराक्षादीनामिवशक्तिविक्षेपेणपरिणामिन सत्तामात्रं तर्हिकिंसामान्यंननिर्विशेषं
तर्हिकिंकारणत्वात्सक्रियंन निरीहंसन्निधानमात्रेणकारणं एवंभूतंकिमपिकार्य्यकल्प्यंयदूस्तुसएवसाक्षात्त्वंविष्णु

सतेऽवतारंपुरुषैःसमर्प्पितंश्रुत्वाधुनैवाभिसरस्युदायुधः २२ श्रीशुकउवाच अथैनं
मात्मजंवीक्ष्यमहापुरुषलक्षणं देवकीतमुपाधावत्कंसाद्भीताशुचिस्मिता २३ श्री
देवक्युवाच रूपंयत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यंब्रह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारं सत्तामात्रंनिर्वि
शेषंनिरीहंसत्वंसाक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः २४ नष्टेलोकेद्विपरार्द्धावसानेमहाभूतेष्वा
दिभूतङ्गतेषु ॥रिति अपरोक्षश्चेत्याह अध्यात्मदीपइति बुध्यादिकरणसंघातप्रकाशकइत्यर्थः अथवा
अव्यक्तंनकेनापिप्रकारेणव्यज्यतइति अव्यक्तंकथंउत्पत्तावनव्यज्यतइत्याह आद्यंसर्वस्यकार्य्यस्याद्यंअनादी
त्यर्थः तथाब्रह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारमितिचतुर्भिः पदैर्देशेनप्रकाशेनचगुणेनचविकारेणचव्यक्तिंनिराकरोति
तथासत्तामात्रमिति विशेषणनिर्विशेषमितिसामान्येननिरीहमितिक्रिययाचव्यक्तिंनिराकरोति अन्यत्समानंएवंभूत
स्यतवनभयशङ्केतिभावः २४ किंचमहाप्रलयेप्यवशिष्यमाणस्यकुतोभयमित्याह नष्टेलोकइति चराचरेलोकेमहाभूते

षुलीनेतेष्वप्यादिभूतंभूतसूक्ष्मंप्रविष्टेतुतस्मिन्नपिव्यक्ते

अव्यक्तंप्रधानंप्राप्ते अशेषात्मकेप्रधानेसंज्ञाप्रज्ञायस्यएवंमयिलीनमिदमस्तिपश्चादेवमुद्बोधनीयमितिस अशेषसंज्ञः
शेषसंज्ञमितिवा २५ किंचएवंप्रलयहेतुर्योयंकालएनंहेअव्यक्तबंधोप्रकृतिप्रवर्त्तक तस्यप्रलयावधिभूतस्यचेतवचेष्टां
लीलां चेष्टतेविपरिवर्त्तनेषुनःपुनर्वत्सतरएवत्वामहीयान्द्विपरार्द्धरूपःयस्यचेष्टामाहुःतंत्वांक्षेमधाम अभयस्थानंप्रप
द्येशरणंव्रजामि २६ क्षेमधामत्वमेवाह मर्त्यइति लोकान्प्रतियदृच्छयाकेनापिभाग्योदयेनहेआद्य २७ प्रस्तुतं विज्ञापय

व्यक्तेऽव्यक्तंकालवेगेनयातेभवानेकःशिष्यतेशेषसंज्ञः २५ योऽयंकालस्तस्यतेऽव्यक्त
बंधोचेष्टामाहुश्चेष्टतेयेनविश्वं निमेषादिर्वत्सरांतोमहीयान्तंत्वेशानंक्षेमधामप्रपद्ये॥
२६ मर्त्योमृत्युव्यालभीतःपलायन्लोकान्सर्वान्निर्भयंनाध्यगच्छत् त्वत्पादाब्जंप्राप्ययदृ
च्छयाऽद्यस्वस्थःशेतेमृत्युरस्मादपैति २७ सत्वंघोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहित्रस्तान्भृत्यवित्रा
सहासि रूपंचेदंपौरुषंध्यानधिष्ण्यमाप्रत्यक्षंमांसदृशांकृषीष्ठाः २८ जन्मतेमय्यसौपापो
माविद्यान्मधुसूदन समुद्विजेभवद्धेतोःकंसादहमधीरधीः २९ उपसंहरविश्वात्मन्नदोरू
पमलौकिकं शंखचक्रगदापद्मश्रियाजुष्टंचतुर्भुजं ३० विश्वंयदेतत्स्वतनौनिशांतेयथा
ऽवकाशंपुरुषःपरोभवान्॥ तिसत्वमिति भृत्यानांवित्रासंहंतीति भृत्यवित्रासहाभृत्यवित्रिद्दितिवाच्छेदः पौरु
षंऐश्वरंध्यानास्पदंमांसदृशांमांसचक्षुषांप्रत्यक्षंमाकृथाः २८ भवतएवहेतोः निमित्तभूतात्समुद्विजेविभेम्रियतअ
धीरचिता २९।३० किमित्युपसंहर्त्तव्यं एवंभूतेनमयापुत्रेणमहतीतितवश्लाघास्यादितितत्राह विश्वमिति निशांतेप्रल

[illegible] १४

असंभावितत्वादुपहास्यतैवस्यादित्यर्थः ३१ चतुर्भुजरूपेणाविर्भावेकारणंतावदाह त्वमेवेत्यादिचतुर्दशभिः पूर्वसर्गेप्र-
थमजन्मनि अभूः आसीः पृश्निर्नामस्वायंभुवेमन्वंतरेतदा अयंवसुदेवः ३२ तेपाथेतपःकृतवंतौ ३३। ३४। ३५ तप्यतोः
आचरतोः ईयुर्गतानिमदात्मनोः मच्चित्तयोः ३६ अमुनावपुषा ३७ प्रादुरासंप्रादुर्भूतोस्मिवरदराट्वरदेषुश्रेष्ठइत्यर्थः

बिभर्त्तिसोयंममगर्भगोऽभूदहोनृलोकस्यविडंबनंहितत् ३१ श्रीभगवानुवाच त्वमेव
पूर्वसर्गेऽभूःपृश्निःस्वायंभुवेसति तदायंसुतपानामप्रजापतिरकल्मषः ३२ युवांवैब्र
ह्मणादिष्टौप्रजासर्गेयदाततः संनियम्येंद्रियग्रामंतेपाथेपरमंतपः ३३ वर्षवातातप
हिमघर्मकालगुणाननु सहमानौश्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ ३४ शीर्णपर्णानिरा
हाराबुपशांतेनचेतसा मत्तःकामानभीप्संतौमदाराधमनीहतुः ३५ एवंवांतप्यतोस्ती
व्रंतपःपरमदुष्करं दिव्यवर्षसहस्राणिद्वादशेयुर्मदात्मनोः ३६ तदावांपरितुष्टोऽहम
मुनावपुषाऽनघे तपसाश्रद्धयानित्यंभक्त्याचहृदिभावितः ३७ प्रादुरासंवरदराड्युव
योःकामदित्सया व्रियतांवरइत्युक्तेमादृशोवांवृतःसुतः ३८ अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौ
चदंपती नवव्राथेऽपवर्गंमेमोहितौदेवमायया ३९ गतेमयियुवांलब्ध्वावरंमत्सदृशंसुतं
ग्राम्यान्भोगानभुंजाथांयुवांप्राप्तमनोरथौ ४० अदृष्ट्वान्यतमंलोकेशीलौदार्यगुणैःसमम्

तेनसकृद्वरेणचवारंवारमाविर्भावेकारणमुक्तंकामस्यदित्सयादातुमिच्छयामादृशःमयासदृशः ३८ मेमत्तोपियुवामप

वंतौवलाश्निगर्भतवंतौ ३९ वंतरदृशामपिगतेवति ४०॥

३

१२० ४१ अदित्यांकश्यपात्वामनआसेतियदुक्तंतदपितद्रूपयोर्युवयोरहमेवपुनरासमित्यर्थः ४२।४३ आवस्यथमंतावदे स्कं०१०
मू० तद्रूपंमेजन्मेतिस्मरणायज्ञानायदर्शितंमद्रूवंमद्विषयंअनंतरंत्वदिच्छयावालोपिभविष्यामीतिभावः ४४ ननुत्वयिप्रसन्नेपि
१५ कथमावयोःपुनःपुनर्जन्मेतिअतःपरंनभविष्यतीत्याहयुवामिति ४५।४६ यदिकंसाद्बिभेषि तर्हिमांगोकुलंनययशोदायाश्च

अहंसुतोवामभवंपृश्निगर्भइतिश्रुतः ४१ तयोर्वांपुनरेवाहमदित्यामासकश्यपात् उपेन्द्रइ
तिविख्यातोवामनत्वाच्चवामनः ४२ तृतीयेस्मिन्भवेऽहंवैतेनैववपुषाऽथवां जातोभूयस्त
योरेवसत्यंमेव्याहृतंसति ४३ एतद्वांदर्शितंरूपंप्राग्जन्मस्मरणायमे नान्यथामद्भवंज्ञानं
मर्त्यलिंगेनजायते ४४ युवांमांपुत्रभावेनब्रह्मभावेनवासकृत् चिन्तयन्तौकृतस्नेहौया
स्येथेमद्गतिंपरां ४५ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वासीद्धरिस्तूष्णींभगवानात्ममायया पित्रोः
संपश्यतोःसद्योबभूवप्राकृतःशिशुः ४६ ततश्चशौरिर्भगवत्प्रचोदितःसुतंसमादायस
सूतिकागृहात् यदावहिर्गंतुमियेषतर्ह्यजायायोगमायाऽजनिनंदजायया ४७ तयाहृ
तप्रत्ययसर्ववृत्तिषुद्वाःस्थेषुपौरेष्वपिशायितेष्वथ द्वारस्तुसर्वाःपिहितादुरत्ययाबृहत्कपा
टायसकीलशृंखलैः ४८॥ ॥तांकन्यांमन्मायामानयेतिप्रथममेवभगवताप्रचोदितोवसुदेवोयदागंतुमैच्छ
त्तदैवअजापियोगमायासानंदजाययानिमित्तमात्रभूतयाअजनिजाता ४७ हृताःप्रत्ययार्थाःसर्वावृत्तयोयेषांअथवाहृ
ताःप्रत्ययाःअन्याश्चसर्वावृत्तयोयेषांजाग्रतामपितथाभूतेषुद्वारपालेषुसत्सुबृहत्सुकपाटेषुलोहकीलकयुक्तशृंखलैः

इ० टि० कपाटादिसेइरलाइतिवा ४८॥

स्वयमेवव्यवर्य्यतविहताद्द्वर्थः अवित्रियंतेतिवक्तव्येगुणच्छांदसः स्वेर्निमित्तात् ४९ गंभीरीयस्तोयोघस्तस्ययवेनयेउर्मि
यस्तैः फेनिलाफेनव्याप्ता भयानकैरावर्त्तशतैर्व्याप्तापि श्रियःपतेःसीतापतेः ५० निद्रया अजया ५१ प्रतिमुच्यबध्वापदोःपाद

ताःकृष्णवाहेवसुदेव आगतेस्वयंव्यवर्य्यतयथातमोरवेः ववर्षपर्जन्यउपांशुगर्ज्जितःशे
षोन्वगाद्वारिनिवारयन्फणैः ४९ मघोनिवर्षत्यसकृद्यमानुजागंभीरतोयोघजवोर्मिफे
निला भयानकावर्त्तशताकुलानदीमार्गंददौसिंधुरिव श्रियःपतेः ५० नंदव्रजंशौरिरुपे
त्यतत्रतान्गोपान्प्रसुप्तानुपलभ्यनिद्रया सुतंयशोदाशयनेनिधायतत्सुतामुपादायपु
नर्गृहानगात् ५१ देवक्याःशयनेन्यस्यवसुदेवोथदारिकां प्रतिमुच्यपदोर्लोहमास्तेपूर्वव
दावृतः ५२ यशोदानंदपत्नीचजातंपरमबुध्यत नतल्लिंगंपरिश्रांतानिद्रयापगतस्मृतिः॥
५३॥ इतिश्रीभाग० दशमस्कंधेकृष्णजन्मनिवृत्ती० ३॥ श्रीशुकउवाच बहिरंतःपुरद्वारः
सर्वाःपूर्ववदावृताः ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः १ तेतूर्णमुपव्रज्यदेवक्या
गर्भजन्मतत् आचख्युर्भोजराजाययदुद्विग्नःप्रतीक्षते २ सतल्पात्तूर्णमुत्थायकालोय
मितिविह्वलः सूतीगृहमगात्तूर्णम्प्रस्खलन्मुक्तमूर्द्धजः ३॥ योर्लोहंनिगडंआस्तेस्म ५२ जातंकिं
चिदितिकेवलमबुध्यतनतुपुत्रःकन्यावेतियोगनिद्रयाचमोहितेति ५३ इतिदशमेतृतीयोध्यायः ३ चतुर्थेचंडिकावा
क्यमाकर्ण्यातिभयाकुलःदुर्मन्त्रिभिर्हितंमेनेकंसोबालादिहिंसनं १ तत्अष्टमंजन्म २ कालोमृत्युः ३ ॥ ३ ॥ ३ ॥

भा॰द॰ ४।५। अङ्गहेभ्रातः ६ दीनदीनमत् दीनाद्पिदीनवत् नतुत्तथापुत्रस्यान्यत्रनीतत्वात्साचयोगमायेतिज्ञानत्वात् याचितोपि स्कं॰१०
पू॰ आचिच्छिदे आकृष्यजग्राह ७ अपोथयद्दृढेनचिक्षेप ८ सद्यएवदेवीभूत्वा ९।१०।११ कृपणानिति अन्यान् शिशून्हनिष्य
१६ तमाहभ्रातरंदेवीकृपणाकरुणंसती स्नुषेयंतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि ४ बहवो हिं॰
सिताभ्रातःशिशवःपावकोपमाः त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रिकैकाप्रदीयतां ५ नन्वहंतेह्यवर
जादीनाहतसुताप्रभो दातुमर्हसिमंदायाअंगेमांचरमांप्रजां ६ श्रीशुकउवाच उपगुह्या
त्मजामेवंरुदत्यादीनदीनवत् याचितस्तांविनिर्भर्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः ७ तांगृहीत्वा
चरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुतां अपोथयच्छिलापृष्ठेस्वार्थोन्मूलितसौहृदः ८ सातद्धस्तात्स
मुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता अदृश्यतानुजाविष्णोःसायुधाष्टमहाभुजा ९ दिव्यस्रगंबरालेप
रत्नाभरणभूषिता धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा १० सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरः
किन्नरोरगैः उपाहृतोरुबलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत् ११ किंमयाहतयामंदजातःखलु
तवांतकृत् यत्रक्वपूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणान्वृथा १२ शुकउवाच इतिप्रभाष्यतंदे
वीमाया भगवतीभुवि बहुनामनिकेतेषुबहुनामाबभूवह १३ तयाभिहितमाकर्ण्यकंसः

नीतिज्ञात्वाचारयति पाठांतरेतुमामांकृपणांवृथाअहिंसीःहिंसितवानसीति १२ बहुनामसुनिकेतेषुवाराणस्यादिस्थाने

सुखदुःखेइति यावदज्ञानं न निवर्त्तत इत्यर्थः २० एवमुक्तप्रकारेण नैते तव तनयाः अहं तु तान्न घातितवान् तथाप्यज्ञा-
नदृष्ट्या स्वतनयान्मया व्यापादितानपि मा अनुशोचेति सांत्वयति तस्मादिति अज्ञानाश्रयमेव कर्मवादमाह यत इति २१ कथं त
र्हि ब्राह्मणादिहंतुः तद्वधस्य च प्रायश्चित्तश्रवणं अज्ञानमूलमेवेत्याह यावदिति अस्वदृक् देहाभिमानी तावत्तदभिमानी

देहयोगवियोगौ च संसृतिर्न निवर्त्तते २० तस्माद्भद्रे स्वतनयान्मया व्यापादितानपि मानुशो
चयतः सर्वः स्वकृतं विंदतेऽवशः २१ यावद्धतोऽस्मि हंताऽस्मीत्यात्मानं मन्यतेऽस्वदृक् ताव
त्तदभिमान्यज्ञो बाध्यबाधकतामियात् २२ क्षमध्वं मम दौरात्म्यं साधवो दीनवत्सलाः इ
त्युक्त्वाऽश्रुमुखः पादौ श्यालः स्वस्रोरथाग्रहीत् २३ मोचयामास निगडाद्विश्रब्धः कन्य
कागिरा देवकीं वसुदेवं च दर्शयन्नात्मसौहृदं २४ भ्रातुः समनुतप्तस्य क्षांतरोषा च देव
की व्यसृजद्वसुदेवश्च प्रहस्य तमुवाच ह २५ एवमेतन्महाभाग यथा वदसि देहिनां अ
ज्ञानप्रभवाहं धीः स्वपरेति भिदा यतः २६ शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः॥ तस्य देह-
स्य हननमात्मनि अभिमन्यमान इत्यर्थः २२ श्यालः कंसः स्वस्रोरिति स्वसृशब्देन द्विवचनानुपपत्त्या मिथुनगणनद्वारा मिथु-
नीलक्षणया स्वसृतत्पत्योरभिधानं लिंगसमवायेन प्राणभृत उपदधातीतिवत् देवकीवसुदेवयोः प्रत्येकं पादमग्रहीदित्यर्थः
श्यालशब्देन वा कथंचिद्वसुदेवाभिधानं २३ आत्मसौहृदं प्रियवादादिना दर्शयन् २४।२५।२६ स्वपरभेददर्शने किं भवतीति तदा-
ह शोकहर्षेति॥

भावैरेव निमित्तभूतैर्मिथो भावान् घ्नंतं भावमीश्वरं पृथग्दृशस्तेन पश्यंति किंत्वहमेव हंता हतश्चेति मन्यंत इत्यर्थः २७ वि
शुद्धं यथा भवति २८।२९ नातिकोविदाः दृष्टमात्रमतयः ३०।न निर्गता निर्दश दिना नियेषां तान् अन्यांश्च ३१।३२ अस्यतः

मिथो घ्नंतं न पश्यंति भावैर्भावं पृथग्दृशः २७ श्रीशुक उवाच कंस एवं प्रसन्नाभ्यां विशु
द्धं प्रतिभाषितः देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद्गृहं २८ तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां कं
स आहूय मंत्रिणः तेभ्य आचष्ट तत्सर्वं यदुक्तं योगनिद्रया २९ आकर्ण्य भर्तुर्गदितं त
मूचुर्देवशत्रवः देवान्प्रति कृतामर्षा दैतेया नातिकोविदाः ३० एवं चेत्तर्हि भोजेंद्र पुरग्रा
मव्रजादिषु अनिर्दशान्निर्दशांश्च हनिष्यामोऽद्य वै शिशून् ३१ किमुद्यमैः करिष्यंति दे
वाः समरभीरवः नित्यमुद्विग्नमनसो ज्याघोषैर्धनुषस्तव ३२ अस्यतस्ते शरव्रातैर्हन्य
मानाः समंततः जिजीविषव उत्सृज्य पलायनपरा ययुः ३३ केचित्प्रांजलयो दीना न्यस्त
शस्त्रा दिवौकसः मुक्तकच्छशिखाः केचिद्भीताः स्म इति वादिनः ३४ न त्वं विस्मृतशस्त्रास्त्रा
न्विरथान्भयसंवृतान् हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्यतः ३५ किं क्षेमशूरैर्विबुधैर
॥ संयुगविकत्थनैः ॥

बाणान् क्षिपतः सतः उत्सृज्य रणं त्यक्त्वा ३४ अन्यासक्तान् विमुखांश्चेति न हंसि न हिनस्सि
३५ क्षेमे निर्भये देशे शूरैः संयुगादन्यत्र विकत्थनं प्रौढिवादो येषां तैः ननु हरेर्बिभेमि शंभोश्चेति चेत्तत्राहुः रहोजुषेति सर्व

भा०द० स्याप्यंतः प्रविष्टेनकचिदपिबहिरदृष्टेनेत्यर्थः पुरुषः प्रवृत्तिरहितमिलावृत्तवनमोकोयस्यतेनशंभुनावा ३६ यद्यप्युद्य
पू० मैर्देवानाकिंचिदपिकर्त्तुसमर्थास्तथापिनीतिरनुसर्त्तव्यैवेत्याहुः तथापीति ३७ रूढपदः बद्धमूलः ३८ देवानांमूलंविष्णुः स्कं०१
१८ रहोजुषा किंहरिणाशंभुनावावनौकसा ३६ किमिंद्रेणाल्पवीर्येणब्रह्मणावातपस्यता तथा
पिदेवाःसापत्न्यान्नोपेक्ष्याइतिमन्महे ततस्तन्मूलखनने नियुंक्ष्वास्माननुव्रतान् ३७ य
थामयोंगेसमुपेक्षितोनृभिर्नशक्यतेरूढपदश्चिकित्सितुं यथेंद्रियग्रामउपेक्षितस्तथा
रिपुर्महान्बद्धबलोन चाल्यते ३८ मूलंविष्णुर्हि देवानांयत्रधर्मःसनातनः तस्यचब्रह्म
गोविप्रास्तपोयज्ञाःसदक्षिणाः ३९ तस्मात्सर्वात्मनाराजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः तपस्वि
नोयज्ञशीलान्गाश्चहन्मोहविर्दुघाः ४० विप्रागावश्चवेदाश्चतपःसत्यंदमःशमः श्रद्धादया
तितिक्षाचक्रतवश्चहरेस्तनूः ४१ सहिसर्वसुराध्यक्षोत्यसुरद्विड्गुहाशयः तन्मूलादेवताः
सर्वाःसेश्वराःसचतुर्मुखाः अयंवैतद्वधोपायोयदृषीणांविहिंसनं ४२ श्रीशुकउवाच एवंदु रामः
र्मंत्रिभिःकंसःसहसंमंत्र्यदुर्मतिः ब्रह्महिंसांहितंमेनेकालपाशावृतोऽसुरः ४३ संदिश्यसा १८
धुलोकस्य कदनेकदनप्रियान् कामरूपधरान्दिक्षुदानवान्गृहमाविशत् ४४ ३९ सचयत्रधर्म
स्तत्रास्तिधर्मस्यमूलंवेदादयइति ३९।४०।४१ किंचविप्रादयोहरेरेवतनवोयस्मात्तस्मादयमेवोपायइत्याहुःअयमिति ४२
४३।४४

आरात्समीपमागतो मृत्युर्येषां ते ४५ सतां विद्वेषो न मृत्युमात्रहेतुः किंतु बह्वनर्थकारीत्याह आयुः श्रियमिति ४६ इति दश-
मस्कंधे टीकायां चतुर्थोऽध्यायः ४॥ पंचमे जातकं नंदः सूनोः कृत्वा महोत्सवं गत्वाथ मथुरां प्रापवसुदेवागमोत्सवं १ महामनाउ-
दारचित्तः १।२ नियुते द्वे लक्षे सप्ततिलपर्वतांश्च प्रादात्कथंभूतान् रत्नौघै रत्नसमूहैः शातकौंभांबरैः सुवर्णरसाक्तैरंबरैश्चावृता

ते वै रजःप्रकृतयस्तमसा मूढचेतसः सतां विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ४५ आयुः श्रियं य
शो धर्मं लोकानाशिष एव च हंति श्रेयांसि सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः ४६ ॥ इति श्रीभागवते
महापुराणे दशमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुक उवाच नन्दस्त्वात्मज उत्पन्ने जाताह्लादो म
हामनाः आहूय विप्रान्वेदज्ञान्स्नातः शुचिरलंकृतः १ वाचयित्वा स्वस्त्ययनं जातकर्मात्मजस्य
वै कारयामास विधिवत्पितृदेवार्चनं तथा २ धेनूनां नियुते प्रादाद्विप्रेभ्यः समलंकृते तिला
द्रीन्सप्त रत्नौघशातकौंभाम्बरावृतान् ३ कालेन स्नानशौचाभ्यां संस्कारैस्तपसेज्यया शुध्यंति दा
नैः संतुष्ट्या द्रव्याण्यात्मात्मविद्यया ४ सौमङ्गल्यगिरो विप्राः सूतमागधवंदिनः॥ ॥तु ३ द्रव्याणां गोहि
रण्यादीनां तन्मध्ये केषांचिद्दानैरेव शुद्धिर्यथा तथा नंददानादियुक्तजातकर्मादिसंस्कारैरेव गर्भाणां शुद्धिरिति दर्शयितुं प्रति
नियतानि शोधकानि दृष्टांतत्वेनोदाहरति कालेनेति कालेन भूम्यादि स्नानेन देहादि शौचेनामेध्यलिप्तादि संस्कारैर्गर्भादि तपसा
इंद्रियादि इज्यया ब्राह्मणादि दानैर्द्रव्याणि संतुष्ट्या मन आत्मा आत्मविद्ययेति ४ सौमङ्गल्यगिरः स्वस्तिवाचका विप्रादयो बभूवुः॥

तत्रसूताः पौराणिकाः प्रोक्तामागधावंशशंसकाः वंदिनस्त्वमलप्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ५ संमृष्टानि संसिक्तानि चद्वाराणि अजिराणि अंगणानि गृहांतराणि गृहमध्यानि च यस्मिन्स्तथा चित्रध्वजेषु पताकानां स्रजश्चैल पल्लवतोरणानि च तैर्भूषितः ६ हरिद्रातैलरूषिताः लिप्ताविचित्रधातवश्चबर्हस्रजश्चवस्त्राणि च कांचनमालाश्चाऽलंकारतया विद्यंते येषां ते तथाभूताः गवादयोबभूवुरि

गायकाश्वजगुर्नेदुर्भेर्योदुन्दुभयोमुहुः ५ व्रजःसंमृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतरः चित्रध्वज पताकास्रक्चैलपल्लवतोरणैः ६ गावोवृषावत्सतराहरिद्रातैलरूषिताः विचित्रधातुबर्हस्रग्व स्त्रकांचनमालिनः ७ महार्हवस्त्राभरणकंचुकोष्णीषभूषिताः गोपाःसमाययूराजन्नानोपाय नपाणयः ८ गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदायाःसुतोद्भवं आत्मानंभूषयांचक्रुर्वस्त्राकल्पांजनादि भिः ९ नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः बलिभिस्त्वरितंजग्मुःपृथुश्रोण्यश्चलत्कुचाः १० गोप्यःसुमृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबराःपथिशिखाच्युतमाल्यवर्षाः नंदालयंसवल याव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभाः ११ ताआशिषःप्रयुंजानाश्चिरंपाहीतिबालके हरिद्राचूर्णतैलाद्भिःसिंचंत्योजनमुज्जगुः १२

ज्गुरित्यर्थः ७।८ आकल्पा अलंकाराः ९ नवकुंकुमकिंजल्कैर्मुखपंकजेषु भूतिः श्रीर्यासां ताः १० सुमृष्टानि उज्ज्वलितानि मणिमयानि कुण्डलानि यासां निष्कानि पदकानि कंठेषु यासां ताश्च ताश्च शिखाभ्यश्च्युतानि माल्यवर्षाणि यासां ताः नंदालयं व्रजतीः व्रजंत्यः पथि विरेजुः सवलयाः कंकणभूषिताः व्यालोलैः कुंडलादिभिः शो भायासां ताः ११ जनंसिंचंत्यस्तुअंजनमुकुडागुरुमिलिता १२॥

१३।१४ तेभ्यगोपेभ्यः प्रादात् १५ यथोचितमन्यानपि अपूजयत् १६।१७ हरेर्निवासेनये आत्मनिगुणाः सर्वप्रियत्वादयस्तैरमायाआ

अवाद्यंतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे कृष्णेविश्वेश्वरेनंतेनंदस्यव्रजमागते १३ गोपाःपर
स्परंहृष्टादधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचंतोविलिंपंतोनवनीतैश्चचिक्षिपुः १४ नंदोमहामना
स्तेभ्योवासोऽलंकारगोधनं सूतमागधवंदिभ्योयेन्येविद्योपजीविनः १५ तैस्तैःकामैरदीना
त्मायथोचितमपूजयत् विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयायच १६ रोहिणीचमहाभागा
नंदगोपाभिनंदिता व्यचरद्दिव्यवासःस्रक्कंठाभरणभूषिता १७ ततआरभ्यनंदस्यव्रजः
सर्वसमृद्धिमान् हरेर्निवासात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप १८ गोपान्गोकुलरक्षायांनिरूप्यम
थुरांगतः नंदःकंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह १९ वसुदेवउपश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतं ज्ञा
त्वादत्तकरंराज्ञेययौतदवमोचनं २० तंदृष्ट्वासहसोत्थायदेहःप्राणमिवागतं प्रीतःप्रियतमंदो
र्भ्यांसस्वजेप्रेमविह्वलः २१ पूजितःसुखमासीनःपृष्ट्वाऽनामयमादृतः प्रसक्तधीःस्वात्मजयो
रिदमाहविशांपते २२ दिष्ट्याभ्रातःप्रवयसइदानीमप्रजस्यते प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्सा
मपद्यत २३ दिष्ट्यासंसारचक्रेस्मिन्वर्त्तमानःपुनर्भवः॥ ((क्रीडंविहारस्थानं १८ वार्षिक्यंप्रतिवर्षंदेयं १९॥

भ्रातरंसखायंतदवमोचनं तस्यवसतिस्थानंशकटोनारभूमिम् २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ पुनर्भवः पुनर्जातइवतत्र

भा॰द॰ पू॰ २०

हेतुर्गर्भे विशेषणंसंसारचक्रेवर्त्तमानइति २५ दुर्लभत्वमेवाह नैकत्रेति प्रियश्चासौसंवासश्चप्रियसंवासः हेप्रियेतिवासो स्कं॰१॰
तस्यओघेननीयमानानांप्लवंतीतिप्लवाः तृणकाष्ठादयस्तेषांयथाएकत्रस्थितिर्नास्तितद्वत् २५ कच्चिदिति पशव्यादिरूपेत
स्मिन्वनेनिर्दोषगोपयोरद्य दिग्रभूतगोपिकास्तन्यादिनापुत्रक्षेमविवक्षयापृच्छति प्रसक्तधीःस्वात्मजयोरित्युक्तत्वात् २६ भ
वद्भ्यामुपलालितःसन्कच्चिद्वर्त्ततइतिशेषः २७ पुत्रादर्शनक्लेशानाह पुंसइति सुहृदोबंधूनप्यनुभावितःसंपादितोयस्त्रिवर्गः

उपलब्धोभवानद्यदुर्लभंप्रियदर्शनं २४ नैकत्रप्रियसंवासःसुहृदांचित्रकर्मणां ओघेनव्यू
ह्यमानानांप्लवानांस्रोतसोयथा २५ कच्चित्पशव्यंनिरुजंभूर्य्यम्बुतृणवीरुधं बृहद्वनंतदधुना
यत्रास्सेत्वंसुहृद्वृतः २६ भ्रातर्ममसुतःकच्चिन्मात्रासहभवद्व्रजे तातंभवंतंमन्वानोभवद्
भ्यामुपलालितः २७ पुंसस्त्रिवर्गोविहितःसुहृदोह्यनुभावितः नतेषुक्लिश्यमानेषुत्रिवर्गो
र्थायकल्पते २८ नंदउवाच अहोतेदेवकीपुत्राःकंसेनबहवोहताः एकावशिष्टाऽवरजाक
न्यासाऽपिदिवंगता २९ नूनंत्वदृष्टनिष्ठोऽयमदृष्टपरमोजनः॥

॥सहिपुंसोविहितःयुक्तःशास्त्रेणवा
प्रोक्तःनस्वमात्रपर्य्यवसितःअतस्तेषुक्लिश्यमानेषुसुखायनभवतीत्यर्थः २८ नंदोवसुदेवंसांत्वयन्नाह अहोतइति कंसचा राम:
रभयसंकमानोनंदःकटाक्षेणोत्तरंदत्वान्यदेवाह २९ अदृष्टएवनिष्ठासमाप्तिर्यस्यसः यदेवपुत्रादिसुखप्रदमदृष्टंहीयतेतदैवते २०
पुत्रादयोनभवंतीत्यर्थः अदृष्टपरमस्तथा अदृष्टएवपरमंयस्यसः यद्यपिपुत्रादयोवियुक्तास्तथापितानदृष्टमेवपुनःसंगमयती
त्यर्थः एवमदृष्टमात्मनस्तत्वंअव्यभिचारिकारणंसुखदुःखयोर्योवेदसनमुह्यति तस्मादिदानीत्वयादुःखंनभावनीयं मृतानामपि

वियुक्तानामपिचकालांतरेदर्शनयोगयोःसंभवात् अस्मदादिभिरपिकालांतरेतद्वियोगेसत्यपीतिनंदस्यदैवीवागेषाभाविसू
चिका ३० तांवुध्वावसुदेवोदुःखंयत्क्वानंदमाह करोवैइतिवःयुष्माभिः ३१।३२ ॥इतिदशमस्कंधेपंचमोध्यायः५ षष्ठेसखुगि
रानंदोव्रजंगच्छन्मृतांपथिदृष्ट्वातुराक्षसींतस्यामृत्युंश्रुत्वाऽथविस्मितः १।२ कृष्णविषयेविशंकमानंराजानंप्रति अविषयेप्र

अदृष्टमात्मनस्तत्त्वंयोवेदसनमुह्यति ३० वसुदेवउवाच करोवैवार्षिकोदत्तोराज्ञेदृष्टावयंच
वः नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले ३१ श्रीशुकउवाच इतिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्ते
शौरिणाययुः अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्यगोकुलं ३२ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद
शमस्कंधेनंदवसुदेवसंवादेपंचमोध्यायः ५ श्रीशुकउवाच नंदःपथिवचःशौरेर्नमृषेतिवि
चिंतयन् हरिंजगामशरणमुत्पातागमशंकितः १ कंसेनप्रहिताघोरापूतनाबालघातिनी ।
शिशूंश्चचारनिघ्नंतीपुरग्रामव्रजादिषु २ नयत्रश्रवणादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु कुर्वंति
सात्वतांभर्तुर्यातुधान्यश्चतत्रहि ३ साखेचर्य्येकदोपेत्यपूतनानंदगोकुलं योषित्वामायया
त्मानंप्राविशत्कामचारिणी ४ तांकेशवंधव्यतिषक्तमल्लिकांवृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमाम्

वृत्तासैवमरिष्यतीतिसूचयन्नाह नयत्रेति यत्रश्रीकृष्णस्यश्रवणादीनिनसंतितत्रैवतासांशक्तिःसाक्षात्तस्मिन्नेवसतिका
शंकेतिभावः ३ योषित्वाविषतोवरांनारीमिव आत्मानंविधाय ननुनिर्लज्जानिर्विशंकाचसतीकथंपरसद्मनिप्रविष्टाअतआह का
मचारिणीति नहिकामचारिणीषिदंचित्रमित्यर्थः ४ तांवनितांपतिंद्रष्टुमागताअतिरूपवतीश्रियमिवगोप्योऽमंसतेत्युत्तरश्लोके

५
भा॰द॰ पू॰ २१

श्रीसाम्यार्थानिविशेषणानिकेशवंधव्यतिषिक्तमल्लिकांधम्मिल्लसंसिक्तमल्लिकाकुसुमांवृहतानितंबेनस्तनाभ्यांचउभयत्र स्कं॰१०
आक्रांतमिवकृच्छ्रंकृशंमध्यमुदरंयस्याःसातांस्ववाससंक्षोभनेरमणीयेवाससीयस्यास्तांकंपितयोःकर्णभूषणयोस्त्विषाउल्ल
सद्भिःकुंतलैर्मंडितमाननंयस्यास्तां ५ वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्वल्गुरम्यंस्मितंयेषुतेतथाभूताअपांगविसर्गायेषुतेवीक्षितै॰
र्व्रजौकसांमनोहरंतीम् अतोगोपास्तन्मनस्विनतांननिवारितवंतइत्युक्तंभवति गोप्यश्चश्रियमिवमत्वातूष्णींआसन् अतःके॰

स्ववासःसंकंपितकर्णभूषणत्विषोल्लसत्कुंतलभूषिताननां ५ वल्गुस्मिताऽपांगविसर्गवीक्षि
तैर्मनोहरंतींवनितांव्रजौकसां अमंसतांभोजकरेणरूपिणींगोप्यःश्रियंद्रष्टुमिवागतांप
तिं ६ बालग्रहस्तत्रविचिन्वतीशिशून्यदृच्छयानंदगृहेऽसदंतकं बालंप्रतिच्छन्ननि
जोरुतेजसंददर्शतल्पेऽग्निमिवाहितंभसि ७ विबुध्यतांबालकमारिकाग्रहंचराचरात्मा
सनिमीलितेक्षणः अनंतमारोपयदंकमंतकंयथोरगंसुप्तमबुद्धिरज्जुधीः ८ तांतीक्ष्णचि
त्तामतिवामचेष्टितांवीक्ष्यांतराकोशपरिच्छदासिवत्॥ ९ ॥ नाप्यनिवारितासतीप्रविवेशेतिभावः ६ बाल

ग्रहःपूतनाअसदंतकंबालंददर्शअसतामंतकंदृष्ट्वाकथंनविभेतितत्राह प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसंबालनाट्येनप्रतिच्छन्नं रास॰
तिरोहितंनिजंउरुतेजोयेनतं कमिवभस्मिभस्मन्याहितमग्निमिवेति ७ चराचरात्मत्वादेवतांविबुध्यनिमीलितेक्षणआसच्छन्नं २१
मनंतंदुष्टानामंतकंबालंमत्वासाअंकमारोपयत् यथोरगंसुप्तमबुद्धिश्चासौरज्जुधीश्चसःअज्ञानतोरज्जुबुद्ध्यायथागृण्हातित
द्वत् ८ ननुयशोदारोहिण्योतांकथंनन्यवारयेतांतत्राह तामिति वामंवल्गुजनन्याइवचेष्टितंयस्यास्तांवरस्त्रियंचसहसैव अं

तराग्गृहमध्येवीक्ष्य अंतस्तेक्ष्णेवहिर्मार्दवेचदृष्टांतः कोशपरिच्छदासिवत् मृदुचित्रचर्म्ममयः कोशपरिच्छदः आवरणंयस्यअसेः खड्गस्यतद्वत् तस्त्रभयाचधर्षिते अभिभूते अहमस्यजननीद्वयंवेतिमोहितेचसंतोजननीजनन्यो निरीक्षमाणेएवकेवलमव तिष्ठतांनतुनिवारितवत्यौ ९ तस्मिन्स्थानेदुर्ज्जरवीर्य्यविषयस्मिन् तंस्तनंश्रीकृष्णमंकमादायतस्मैशिशवेद

वरस्त्रियंतस्त्रभयाचधर्षितेनिरीक्षमाणेजननीत्व्यतिष्ठतां ९ तस्मिन्स्तनंदुर्ज्जरवीर्यमुल्वणंघोरांकमादायशिशोर्ददावथ गाढंकराभ्यांभगवान्प्रपीड्यतत्प्राणैः समंरोषसमन्वितोऽपिबत् १० सामुंचमुंचालमितिप्रभाषिणी निष्पीड्यमानाऽखिलजीवमर्मणि विवृत्यनेत्रेचरणौभुजौमुहुर्निःस्विन्नगात्राक्षिपतीरुरोदह ११ तस्याःस्वनेनातिगभीररंहसासाद्रिर्मही द्यौश्चचचालसंग्रहा रसादिशश्चप्रतिनेदिरेजनाः पेतुःक्षितौवज्रनिपातशंकया १२ निशाचरीत्थंव्यथितस्तनाव्यसुर्व्यादायकेशांश्चरणौभुजावपि प्रसार्य्यगोष्ठेनिजरूपमास्थितावज्राहतोवृत्रइवापतन्नृप १३ पतमानोपितद्देहस्त्रिगव्यूत्यंतरद्रुमान् चूर्णयामासराजेंद्रमहदासीत्तदद्भुतम् १४ टी अथअनंतरमेवप्रपीड्यकेवलंविषमपाय्यमिति मत्वेवतस्याःप्राणैःसहापिबत् १० चरणौचमुहुर्मुहुःक्षिपतीनिःस्विन्नानिस्वेदयुक्तानिगात्राणियस्याःसा ११ रसाःरसातलानिच १२ व्यादायमुखंविवृत्यनिजरूपमास्थितामरणसमयेकपटमयुक्तमितिचवृत्रोवज्राहतः १३ पतन्नपितस्यादेहःषट्क्रोशमध्यवर्त्तिनोद्रुमांश्चूर्णीचकार १४ ॥ १४ ॥ ॥ ॥

श्री·द· ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यं ईषा लांगलदण्डः तत्प्रमाणा उग्रा दंष्ट्रा यस्मिन् तत्तथाभूतमास्यं यस्मिन् तत्तस्याः कलेवरं वीक्ष्य गोपा गोप्य स्कं·१०
पू· श्च संतत्रसुः संत्रासहेतुत्वेन पुनरष्टभिः पदैर्विशिनष्टि गिरिकंदरवत् नासिके यस्मिन् तत् गिरेश्च्युतौ स्थूलोपलौ ताविव स्त-
२२ नौ यस्मिन् तत् रौद्रं घोरं प्रकीर्णा अरुणा मूर्द्धजा यस्मिन् तत् १५ अंधकूपाविव गभीरे अक्षिणी यस्मिन् तत् पुलिनवदारोहो जघने
ताभ्यां भीषणं बद्धाः सेतवइव भुजौ ऊरू अङ्घ्री च यस्मिन् तत् शून्यतोयह्रदइव उदरं यस्मिन् तत् दि ति १६ पूर्वमेव तस्याः शब्देन।

ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यं गिरिकन्दरनासिकं गण्डशैलस्तनं रौद्रं प्रकीर्णारुणमूर्द्धजं १५ अं
धकूपगभीराक्षं पुलिनारोहभीषणम् बद्धसेतुभुजोर्वङ्घ्रि शून्यतोयह्रदोदरम् १६ संत
त्रसुः स्म तद्वीक्ष्य गोपा गोप्यः कलेवरम् पूर्वन्तु तन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः १७
बालञ्च तस्या उरसि क्रीडन्तमकुतोभयम् गोप्यस्तूर्णं समभ्येत्य जगृहुर्जातसंभ्रमाः १८
यशोदारोहिणीभ्यां ताः समं बालस्य सर्वतः रक्षां विदधिरे सम्यक् गोपुच्छभ्रमणादिभिः
१९ गोमूत्रेण स्नापयित्वा पुनर्गोरजसार्भकम् रक्षां चक्रुश्च शकृता द्वादशांगेषु नामभिः
२० गोप्यः संस्पृष्टसलिला अङ्गेषु करयोः पृथक् ॥ १९ भीताः पुनर्दर्शनेनातितत्रसुरित्याह पूर्वं त्विति
तस्या निःस्वनितं शब्दः तेन निर्भिन्नानि हृत्कर्णमस्तकानि येषान्ते १७।१८।१९ द्वादशाङ्गेषु ललाटादिषु केशवादिद्वादशनाम राम:
भिः २० अनाचांता एव प्रथमं अतिसंभ्रमेणैव रक्षां कृत्वा किंचिल्लब्धश्वासाः पुनस्ताः सर्व्येण बीजंन्यासमकुर्वतेत्याह गोप्य इति २२
संस्पृष्टसलिलाः आचान्ताः आत्मनि प्रथममङ्गेषु करयोश्च पृथक् अजाद्येकादशबीजानां मध्ये करशुद्धौ त्रीणि करयोः संधिषु च

त्वारि चत्वारितथा अंघ्र्यादावेकैकस्मिन्नङ्गे अजाद्येकैकं बीजं न्यस्य बालस्याप्यङ्गेषु तथैवाकुर्वत २१ अंघ्रिं अंघ्री जानु जानुनी भुजं भुजौ कं शिरः २२ तथा दिक्षु रक्षामकुर्वन्नित्याह चक्र्यग्रत इति चक्रसहितो हरिस्तवाग्रतोस्तु सह गदी गदासहितो हरिः

न्यस्यात्मन्यथ बालस्य बीजन्यासमकुर्वत २१ अव्यादजोंघ्रिमणिमांस्तव जान्वथोरू यज्ञोऽच्युतः कटितटं जठरं हयास्यः हृत्केशवस्त्वदुर ईश इनस्तु कंठं विष्णुर्भुजं मुखमुरुक्रम ईश्वरः कं २२ चक्र्यग्रतः सहगदो हरिरस्तु पश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसी मधुहाऽजनश्च कोणेषु शंखउरुगाय उपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यः क्षितौ हलधरः पुरुषः समंतात् २३ इंद्रियाणि हृषीकेशः प्राणान्नारायणोऽवतु श्वेतद्वीपपतिश्चित्तं मनो योगेश्वरोऽवतु २४ पृश्निगर्भस्तु ते बुद्धिमात्मानं भगवान्परः क्रीडंतं पातु गोविन्दः शयानं पातु माधवः २५ व्रजंतमव्याद्वैकुंठ आसीनं त्वां श्रियःपतिः भुंजानं यज्ञभुक्पातु सर्वग्रहभयंकरः २६ डाकिन्यो यातुधान्यश्च कूष्मांडा येऽर्भकग्रहाः भूतप्रेतपिशाचाश्च यक्षरक्षोविनायकाः २७ कोटरा रेवती ज्येष्ठा पूतना मातृकादयः उन्मादा ये ह्यपस्मारा देहप्राणेन्द्रियद्रुहः २८ ॥ छ ॥ ६ ॥

स्तव पश्चादस्तु त्वत्पार्श्वयोर्द्धनुर्धरो मधुहा असिधरोऽजनश्च एतावास्तां शंखधर उरुगायश्च चतुःकोणेषु स्थितो अधस्तात् २३ एवं बहीरक्षां कृत्वा अंतरङ्गामकुर्वन्नित्याह इन्द्रियाणीति २४ आत्मानमहङ्कारम् २५ २६ २७ २८ ॥ ६ ॥

२९॥संन्यवेशयत्शाययामास ३०।३१ विस्मयमेवाह नूनमिति वतविस्मयेसांप्रतंसन्ऋषिस्तपःप्रभाववान्योगेशोवाज्ञा।
नीवासम्यगासयतःसएवदृष्टइति ३२।३३ विस्मयांतरमाह दह्यमानस्येति कृष्णेननिर्भुक्तःअतएवसपद्याहतःपाप्माय।

स्वप्नदृष्टमहोत्पातावृद्धबालग्रहाश्चये सर्वेनश्यंतुतेविष्णोर्नामग्रहणभीरवः २९ इति।
प्रणयबद्धाभिर्गोपीभिःकृतरक्षणं पाययित्वास्तनंमातासंन्यवेशयदात्मजं ३० तावन्नं
दादयोगोपामथुरायाव्रजंगताः विलोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मिताः ३१ नूनंवतर्षि
संजातोयोगेशोवासमाससः सएवदृष्टोत्पातोयदाहानकदुन्दुभिः ३२ कलेवरंपरशु।
भिश्छित्वातत्तेव्रजौकसः दूरेक्षिप्त्वाऽवयवशोन्यदहन्काष्ठवेष्टितं ३३ दह्यमानस्यदेह।
स्यधूमश्चागरुसौरभः उत्थितःकृष्णनिर्भुक्त सपद्याहतपाप्मनः ३४ पूतनालोकबाल
घ्नीराक्षसीरुधिराशना जिघांसयाऽपिहरयेस्तनंदत्वापसद्गतिं ३५ किंपुनःश्रद्धयाभ।
क्त्याकृष्णायपरमात्मने यच्छन्प्रियतमंकिन्नुरक्तास्तन्मातरोयथा ३६ पद्भ्यांभक्तहृ।
दिस्थाभ्यांवन्द्याभ्यांलोकवन्दितैः अङ्गंयस्याःसमाक्रम्यभगवानपिवत्स्तनम् ३७ ॥इ

स्यसः ३४ प्रसङ्गात्कैमुत्यन्यायेनभक्तिवैभवमाह पूतनेति ३५ श्रद्धया आस्तिक्येनभक्त्याप्रेम्णारक्ताःस्निग्धास्तन्मात
रइतिवत्साहरणलीलाभिप्रायेणबहुवचनंगोगोपिकास्तदामातरोऽभवन्निति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥

स्वर्गमोक्षं ३८।३९।४०।४१।४२।४३। यएतत्पूतनामोक्षं आर्भकं अर्भकचरितं किंतत्पूतनामोक्षमिति अत्युद्वृत्तकुलानीशः पू
तनायाः शिशुच्छलात् स्तन्यापोषानतः प्राणैः प्राणाहुतिमकल्पयत् प्रेत्यागतः ग्रामांतरात्समागतः ४४ ॥ इतिदशमस्कंधेटी॥

यातुधान्यपिसास्वर्गमवापजननीगतिं कृष्णभुक्तस्तनक्षीराः किमुगावोनुमातरः ३८ प
यांसियासामपिबत्पुत्रस्नेहस्नुतान्यलं भगवान्देवकीपुत्रः कैवल्याद्यखिलप्रदः ३९ ता
सामविरतंकृष्णेकुर्वतीनांसुतेक्षणं नपुनःकल्पतेराजन्संसारोऽज्ञानसंभवः ४० कटुधूम
स्यसौरभ्यमवघ्रायव्रजौकसः किमिदंकुतएवेतिवदंतोव्रजमाययुः ४१ तेतत्रवर्णितंगो
पैः पूतनागमनादिकं श्रुत्वातन्निधनंस्वस्तिशिशोश्चासन्सुविस्मिताः ४२ नंदःस्वपुत्रमा
दायप्रेत्यागतमुदारधीः मूर्ध्न्युपाघ्रायपरमांमुदंलेभेकुरूद्वह ४३ यएतत्पूतनामोक्षंकृ
ष्णस्यार्भकमद्भुतं शृणुयाच्छ्रद्धयामर्त्योगोविन्देलभतेरतिं ४४ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापु
राणेदशमस्कंधेपूतनावधोनामषष्ठोऽध्यायः ६ ॥ राजोवाच येनयेनावतारेणभगवान्हरि
रीश्वरः करोतिकर्णरम्याणिमनोज्ञानिचनःप्रभो १ यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णासत्वंच
शुद्ध्यत्यचिरेणपुंसः भक्तिर्हरौतत्पुरुषेचसख्यंतदेवहारंवदमन्यसेचेत् २ ॥ ॥कायांषष्ठोऽध्यायः॥

६ उत्क्षिपन्शकटंव्योम्नितृणावर्त्तमधःक्षिपन्दर्शयन्विश्वमास्येचकृष्णःक्रीडतिसप्तमे १ कृष्णार्भकसुधासिंधुसंप्लवानंद
निर्भरः भूयस्तदेवसंप्रष्टुंराजाऽन्यदभिनन्दति २।

येनयेनेति येनयेनमत्स्याद्यवतारेणाप्रियाणिकर्माणिकरोतितानिनः कर्णसुखावहानिमनःप्रीतिकराणीतिचभवंत्येव१ तथापियच्छृण्वतः पुंसः पुरुषमात्रस्यअरतिर्मनोग्लानिः तन्मूलभूताविविधातृष्णाचअपगच्छतितथासत्वशुद्धिह। रिभक्तिर्हरिदासैःसख्यानिचभवंतितदेवहारंहरेश्चरितंमनोहरंवावदाऽनुग्रहंयदिकरोषीति २ अथौत्सुक्येनपुनर्विशिनष्टि अथेति अनुरुंधतः अनुकुर्वतः ३ उत्थानेशिशोरंगपरिवर्त्तनेतत्रकरणीयेकौतुकाप्लवेउत्सवाभिषेकेतथातस्मिन्नेवदि

अथान्यदपिकृष्णस्यतोकाचरितमद्भुतं मानुषंलोकमासाद्यतज्जातिमनुरुंधतः ३ श्रीशुकउवाच कदाचिदौत्थानिककौतुकाप्लवेजन्मर्क्षयोगेसमवेतयोषितां वादित्रगीतद्विजमंत्रवाचकैश्चकारसूनोरभिषेचनंसती ४ नंदस्यपत्नीकृतमज्जनादिकं विप्रैःकृत। स्वस्त्ययनंसुपूजितैः अन्नाद्यवासःस्रगभीष्टधेनुभिःसंजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ५ औत्थानिकौत्सुक्यमनामनस्विनीसमागतान्पूजयतीव्रजौकसः नैवाशृणोद्वैरुदितंसुतस्यसारुदन्स्तनार्थीचरणावुदक्षिपत् ६ अधःशयानस्यशिशोरनोऽल्पकंप्रवालमृद्वंघ्रिहतंव्यवर्त्तत॥ ४ नेजन्मर्क्षस्यापियोगेअतिमहोत्सवेसमवेतयोषितांमिलितपुरंध्रीणांमध्येवादित्रादिभिःशोभितमभिषेचनंसतीयशोदाचकार५ अन्नादिभिःसुपूजितैर्विप्रैःकृतमंगलंसंजातनिद्रेअक्षिणीयस्यतंननतश्च अशीशयत्शायितवती शकटस्याधस्तात्प्रंखे ५ उदक्षिपत्ऊर्ध्वंचालितवान् ६ तदधःशयानस्यशिशोरल्पकश्चासौप्रवालवन्मृदुश्चयोंऽघ्रिस्तेनहतंअनःशकटंव्यवर्त्ततविपरीतमपतत् कथंविध्वस्तानिनानारसवंतिकुप्यभाजनानिस्वर्णरजतातिरिक्तकांस्यादिमयानियथा

व्यस्तास्त्वक्राक्षाः यस्मिन्विभिन्नः कूवरोयुगंधरोयस्यतच्च तच्चयथाभवतितथाप्यवर्त्ततइति ७ अद्भुतदर्शनेनआकुलाबभूवुः न
देवाहकथमिति विपर्य्ययगात् विपरीतमपतदिति ८ । ९ नअदधिरे विश्वासंनजग्मुः उतअपिबालस्यैतत्रसभवति एतेचबालाः
किंजानंतीति १० रक्षोघ्नैः सूक्तैः कृत्वा ११ भगवत्प्रभावानभिज्ञविप्रचेष्टितंविडंबयन्नाह पूर्ववदित्या दिनाबलिभिः शक्तैः यद्वाअष्ट

विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनंव्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरं ७ दृष्ट्वायशोदाप्रमुखाव्र
जस्त्रियऔत्थानिकेकर्मणियाः समागताः नंदादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः कथंस्वयंवैश
कटंविपर्य्यगात् ८ इतिब्रुवंतोतिविषादमोहिताजनाः समंतासरिवब्रुराऽऽत्तंवत् ॥ऊचु
रव्यवसितमतीन्गोपान्गोपीश्चबालकाः रुदतानेनपादेनक्षिप्तमेतन्नसंशयः ९ नते
श्रद्दधिरेगोपा बालभाषितमित्युत अप्रमेयंबलंतस्यबालकस्यनतेविदुः १० रुदंतंसु
तमादायतयशोदाग्रहशंकिता कृतस्वस्त्ययनंविप्रैः सूक्तैः स्तनमपाययत् ११ पूर्ववत्स्था
पितंगोपैर्बलिभिः सपरिच्छदं विप्राहुत्वाऽर्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबुभिः १२ येऽसूयाऽ
नृतदंभेर्ष्याहिंसामानविवर्जिताः नतेषांसत्यशीलानामाशिषोविफलाः कृताः १३ ॥ इ

दिक्कबलिभिः सहितंसपरि करंयथापूर्वस्थापितंविप्राः दध्यादिभिरर्चयामासुः हुत्वाग्रहादिहोमंविधाय १२ असूयाः
गुणेषुदोषाविष्करणंईर्ष्याअक्षांतिस्तैरसूयादिभिर्विवर्जितास्तेषामाशिषः कृतास्तैः प्रयुक्ताः १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥

इतिएवमभिप्रेत्यसामर्ग्यजुर्भिरुपाकृतैः संस्कृतैःपवित्रा ओषधयोयेषुजलेषुतैः कृत्वा द्विजोत्तमैः कर्तृभिरभिषिच्यअभि
षेकंकारयित्वा १४ हुत्वाहावयित्वा १५ गावःगाश्चप्रादात् अन्वयुजतआशिषोयुयुजुः १६ तास्तथैवबभूवुरित्यर्थः १७ उत्सि
प्यमृदुपादेनशकटंयोग्निलीलया तृणावर्त्तपदापीड्यभुव्यपातयदर्भकः आरोहमुत्सङ्गं तृणावर्त्तात्स्वमृत्युपरिहारायकृष्णो

इतिबालकमादायसामर्ग्यजुरुपाकृतैः जलैःपवित्रौषधिभिरभिषिच्यद्विजोत्तमैः १४॥
वाचयित्वास्वस्त्ययनंनंदगोपःसमाहितः हुत्वाचाग्निंद्विजातिभ्यःप्रादादन्नंमहागुणं
१५ गावःसर्वगुणोपेतावासःस्रग्रुक्ममालिनीः आत्मजाभ्युदयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत
१६ विप्रामंत्रविदोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्तास्तथाशिषः तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फु॰
टं १७ एकदारोहमारूढंलालयंतीसुतंसती गरिमाणंशिशोर्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत् १८॥
भूमौनिधायतंगोपीविस्मिताभारपीडिता महापुरुषमादध्यौजगतामासकर्मसु १९ दैत्यो
नाम्नातृणावर्त्तःकंसभृत्यःप्रचोदितः चक्रवातस्वरूपेणजहारासीनमर्भकं २० गोकुलं॰
सर्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूंषिरेणुभिः ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिशः २१ ॥ २१

नैवात्मनउत्संगादुत्तारायकृतंभारमजानती १८ उत्पातशंकयामहापुरुषमादध्यौश्रीकृष्णोदरवर्त्तिनांजगतांभारेणपीडि
ताविस्मितासती यद्वाजगतांमध्येकर्म्मसुआसबभूवनतुजगदुदरंतंवेदेत्यर्थः १९ । २० ईरयन्निनादयन्नित्यर्थः ॥ २१॥

यतः यत्रन्यस्तवतीतस्मिन्स्थानेनापश्यत् २२ २३ खरपवनचक्रात् पांसुवर्षेसति २४ उपारतः पांसुवर्षस्यवेगोयस्मिन्
तथाभूतेपवनेसतितत्रतस्याः रुदितमनुनिशम्यगोप्योरुरुदुः २५ वात्याचक्रवातः तद्रूपधरः कृष्णंहरन्शांतरयः कथं

मुहूर्त्तमभवद्गोष्ठंरजसातमसावृतं सुतंयशोदानापश्यत्तस्मिन्न्यस्तवतीयतः २२ ना
पश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहितः तृणावर्त्तनिसृष्टाभिःशार्कराभिरुपद्रुतः २३ इ
तिखरपवनचक्रपांसुवर्षेसुतपदवीमबलाविलक्ष्यमाता अतिकरुणमनुस्मरंत्यशो
चद्भुविपतितामृतवत्सकायथागौः २४ रुदितमनुनिशम्यतत्रगोप्योभृशमनुतप्तधियो
श्रुपूर्णमुख्यः रुरुदुरनुपलभ्यनंदसूनुंपवनउपारतपांसुवर्षवेगे २५ तृणावर्त्तःशांत
रयोवात्यारूपधरोहरन् कृष्णंनभोगतागंतुंनाशक्नोद्भूरिभारभृत् २६ तमश्मानंमन्यमा
नआत्मनोगुरुमत्तया गलेगृहीतउत्स्रष्टुंनाशक्नोदद्भुतार्भकं २७ गलग्रहणनिश्चेष्टोदैत्यो
निर्गतलोचनः अव्यक्तरावोन्यपतत्सहबालोव्यसुर्व्रजे २८ तमंतरिक्षात्पतितंशिलायांवि
शीर्णसर्वावयवंकरालं पुरंयथारुद्रशरेणविद्धंस्त्रियोरुदत्योददृशुःसमेताः २९॥ ७ ॥

चिन्नभोगतः ततः परंगंतुंनाशक्नोदित्यर्थः २६ गुरुमत्तयागौरवेणतंतथाअश्मानंअश्मवंतंपर्वतप्रायंमन्यमानस्तेनैवआ
त्मनोगलेगृहीतत्वात्तंत्यक्तुमिच्छन्नपिनाशक्नोदित्यर्थः॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ७ ॥ श्रीकृष्ण॥

तस्योरसिलंबमानंकृष्णमादायमात्रेप्रतिहृत्यसमर्प्यविस्मिताश्चबभूवुरित्यर्थः विहायसागगनमार्गेणपुरुषादेननीतंतथापिमृत्युमुखात्प्रमुक्तं ३० पुनर्लब्धाशिषःमोदं प्रापुरिति ३१ परस्परंहर्षकथामाहुः अहोवतेतिनिवृत्तिंगमितःमृत्युंप्रापितः कोऽ

ग्यादायमात्रेप्रतिहृत्यविस्मिताःकृष्णंचतस्योरसिलंबमानं तंस्वस्तिमंतंपुरुषादनीतंविहायसामृत्युमुखात्प्रमुक्तं ३० गोप्यश्चगोपाःकिलनंदमुख्यालब्ध्वाशिषःप्रापुरतीवमोदं अहोवनात्यद्भुतमेषरक्षसाबालोनिवृत्तिंगमितोऽभ्यगात्पुनः ३१ हिंस्रःस्वपापेनविहिंसितःखलःसाधुःसमत्वेनभयाद्विमुच्यते ३२ किंनस्तपश्चीर्णमधोक्षजार्चनंपूर्त्तेष्टदत्तमुत भूतसौहृदं यत्संपरेतःपुनरेवबालकोदिष्ट्यास्वबंधून्प्रणयन्नुपस्थितः ३३ दृष्ट्वाद्भुतानिबहुशोनंदगोपोबृहद्वने वसुदेववचोभूयोमानयामासविस्मितः ३४ एकदाऽर्भकमादायस्वांकमारोप्यभामिनी प्रस्नुतंपाययामासस्तनंस्नेहपरिप्लुता ३५ पीतप्रायस्यजननीसातस्यरुचिरस्मितं मुखंलालयतीराजन्जृंभतोददृशेइदं ३६ खंरोदसीज्योतिरनीकमाशाःसूर्येंदुवह्निश्वसनांबुधींश्च द्वीपान्नगांस्तद्दुहितॄर्वनानिभूतानियानिस्थिरजंगमानि ३७॥ ५ तत्रविस्मयःयुज्यतएवैतदितितेष्वेवकेचिदाहुःहिंस्रइति ३२ नःअस्माभिःचीर्णंकृतंपूर्त्तंवापीकूपादिनिर्माणं इष्टंपंचयज्ञाग्निहोत्रादिदत्तंदानं यद्यस्मात्तपआदेःप्रणयन्हर्षयन् ३३।३४।३५ तृणावर्त्तागमेदृष्टगौरवाशंकिनीप्रसूःबोधयन्दर्शयामासज्जृंभमाणोमुः

खंजगत् १ पीतप्रायस्यस्तनंधयस्यजनन्यादर्शितं ३६ नभआदि
वक्त्रेदृष्टवती ३७॥

३८॥इतिदशमेसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेनामकर्मास्यबालक्रीडाकुतूहलैः मृद्भक्षणादियोगेचविश्वरूपंनिरूप्यते १ विश्वरू
पादिबालस्यनिशम्याशंकिनःपितुः नामकृद्गर्गवाक्येननिजंतत्वमसूसूचत् २।३ पूर्णश्चेत्कथंधनिनांगृहमागतस्तत्राह महद्वि
चलनमिति महतांस्वाश्रमादन्यत्रविचलनंनस्वार्थंकिंतुगृहिणांमंगलाय ननुतर्हितएवमहद्दर्शनार्थंकिमितिनागच्छंतितत्राह

सावीक्ष्यविश्वंसहसाराजन्संजातवेपथुः संमील्यमृगशावाक्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता ३८॥
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेतृणावर्त्तवधोनामसप्तमोध्यायः ७ ॥ श्रीशुकउवाच
गर्गःपुरोहितोराजन्यदूनांसुमहातपाः व्रजंजगामनंदस्यवसुदेवप्रचोदितः १ तंदृष्ट्वापर
मप्रीतःप्रत्युत्थायकृतांजलिः आनर्चाधोक्षजधियाप्रणिपातपुरःसरं २ सूपविष्टंकृता
तिथ्यंगिरासूनृतयामुनिं नंदयित्वाब्रवीद्ब्रह्मन्पूर्णस्यकरवामकिम् ३ महद्विचलनंनृणां
गृहिणांदीनचेतसाम् निःश्रेयसायभगवन्कल्पतेनान्यथाक्वचित् ४ ज्योतिषामयनं
साक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतीन्द्रियम् प्रणीतंभवतायेनपुमान्वेदपरावरम् ५ ॥ दीनचेतसांकृपणानां

क्षणमपिगृहंत्यक्तुमशक्नुवतामित्यर्थः ४ त्वयाबालयोर्नामकरणादिकरणीयमितिवक्तुंतस्यज्ञानातिशयमाह ज्योतिषाम
यनमिति यदतीन्द्रियज्ञानसाधनंज्योतिषामयनंतत्प्रतिपादकंज्योतिःशास्त्रमित्यर्थः तत्साक्षाद्भवताप्रणीतंयेनान्योपिपुमान्परावरं
परङ्कारणंपूर्वजन्मकृतंकर्मअवरंकार्य्यंअस्मिन्जन्मनिभाविफलंतद्वेद उक्तंचजातके यदुपचितमन्यजन्मनिशुभाशुभंतस्यकर्मणः
प्राप्तिंदर्शयतिशास्त्रमेतत्तमसिद्रव्याणिदीपइवेति ५॥

विवक्षितमाह त्वंहीति दैवज्ञोमंत्रविच्चत्वं अतोनामकरणादिसंस्कारान्कर्त्तुमर्हसीत्यर्थः नन्वेतद्गुरुणाकरणीयमितिचेत्
तत्राह नृणामिति ६ अत्युत्साहिनंनंदंप्रतिगुप्तमेतत्कार्य्यमित्यभिप्रायेणप्रत्याचक्षाणइवाह यदूनामिति भवतुतथापित्वमत्राग
नइतिकोविद्यादितिचेदतआह ख्यातश्चेति ततःकिमतआह सुतमिति कंसोमन्यतेमन्येतकल्पयेदित्यर्थः ७ ननुयदुकुमारइतिक
थंविज्ञानातुतत्रवसुदेवस्यपुत्रस्तत्रापिदेवक्यांजातइतिकुतोजानीयात्तत्राह कंसःपापमतिरित्यादि ८ किंमयाहतयामदेत्या

त्वंहिब्रह्मविदांश्रेष्ठःसंस्कारान्कर्त्तुमर्हसि बालयोरनयोर्नृणांजन्मनाब्राह्मणोगुरुः ६ श्री
गर्गउवाच यदूनामहमाचार्यःख्यातश्चभुविसर्वदा सुतंमयासंस्कृतंतेमन्यतेदेवकीसुतं॥
७ कंसःपापमतिःसख्यंतवचानकदुंदुभेः देवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति ८ इति
संचिंतयन्श्रुत्वादेवकीदारिकावचः अपिहंतागताशंकस्तर्हितन्नोऽनयोभवेत् ९ नंद
उवाच अलक्षितोस्मिन्रहसिमामकैरपिगोव्रजे कुरुद्विजातिसंस्कारंस्वस्तिवाचनपू
र्वकं १० श्रीशुकउवाच एवंसंप्रार्थितोविप्रःस्वचिकीर्षितमेवतत् चकारनामकरणंगूढोर

दिदेवकीकन्यावचः श्रुत्वादेवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हतीतिचनित्यंसंचिंतयन् ११ हसिबालयोः १२गर्गउवा
सामान्येनकश्चिदस्तीतिज्ञात्वायुवयोश्चसख्यंसंचिंतयन्त्वद्गृहेभवेदितिसंभाव्य मत्संस्कारलिङ्गैःनचआगताशंकःआगता
शंकायस्यसःअपियदिहंताहनिष्यतितर्हिनस्तदानोमहान् अनयःस्यादिति ९ द्विजातिसंस्कारं द्विजातीनामवश्यंकर्त्तव्यंसंस्का
रमात्रंकेवलंस्वस्तिवाचनपूर्वकंकुर्विति १०॥ ११॥

यदूनामपृथक्भावात्कृतश्चिह्नैतोर्विप्रतिपद्यमानानांयदूनामपृथग्भावात् भावोभवनंतस्मात् अन्योन्यशिक्षयासर्वैकमत्यक
रणादित्यर्थः सम्यक्कर्षतिएकीकरोतिइतिसंकर्षणमप्युशंतिमन्यंतेवक्ष्यंतीत्यर्थः गर्भसंकर्षणंतुनप्रकाशयति १२ अस्यत
वपुत्रस्यअतः श्रीकृष्णइत्येकंनामभविष्यति १३ प्रागयमितिसामान्योक्त्याऋषिरयंजन्मांतरगतंनामकथयतीतिनंदोमत्य

अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सुहृदोगुणैः आख्यास्यतेरामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः यदू
नामपृथग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत १२ आसन्वर्णास्त्रयोह्यस्यगृण्हतोऽनुयुगंतनूः शुक्लो
रक्तस्तथापीतइदानींकृष्णतांगतः १३ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेव
इतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते १४ बहूनिसंतिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानु
रूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १५ एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकुलनंदनः अनेनसर्वदुर्गा
णियूयमंजस्तरिष्यथ १६ पुरानेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमाणाजि
ग्युर्दस्यून्समेधिताः १७ यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वन्तिमानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान्
विष्णुपक्षानिवासुराः १८ ॥ ॥तेस्म अतएनंवासुदेवइतिसंप्रचक्षतइति १४ गुणानुरूपाणिईश्वरःसर्वज्ञइ
त्यादीनिकर्मानुरूपाणिगोपतिर्गोवर्द्धनोद्धरणइत्यादीनितानिसर्वाण्यहमपिनोवेदजनाअपिनोविदुरिति १५ जातकफल
माह एषइति आधास्यत् आधास्यति अनेनरक्ष्यमाणास्समेधिताश्चदस्यून्जिग्युरिति १६ १७ १८ ॥ ६ ॥ राम

 १९ इतिच आत्मानंप्रतिसमादिश्य आत्मानंकृष्णंवा आशिषां आशीर्भिः २० बालक्रीडाचमत्कारैः कृष्णोरामेणसंयुतः पर
 मानंदमाधत्तव्रजेनंदयशोदयोः १ पूर्णत्वमेवदर्शयन्नाह कालेनेति २१ अनुकृष्यपुनःपुनराकृष्यसरीसृपंतौ अतिशयेनच
 लंतौकथंघोषाः कटिपादभूषणकिंकिण्यस्तेषांप्रघोषेणरुचिरंयथास्यात्तथा तेषां नादेनहृष्टमनोययोस्तौलोकंइतस्ततोग॰

तस्मान्नंदात्मजोऽयंतेनारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्यानुभावेनगोपायस्वसमाहितः १९ इ
त्यात्मानंसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते नंदःप्रमुदितोमेनआत्मानंपूर्णमाशिषां २० कालेन
व्रजताऽल्पेनगोकुलेरामकेशवौ जानुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौविजहृतुः २१ तावंघ्रियुग्म
मनुकृष्यसरीसृपंतौघोषप्रघोषरुचिरंव्रजकर्दमेषु तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्यलोकंमुग्ध
प्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः २२ तन्मातरौनिजसुतौघृणयास्नुवंत्यौपंकांगरागरुचिरावुप॰
गुह्यदोर्भ्याम् दत्त्वास्तनंप्रपिबतोःस्ममुखंनिरीक्ष्यमुग्धस्मिताऽल्पदशनंययतुःप्रमोदं २३ य
र्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजेतदबलाःप्रगृहीतपुच्छैः॥ ११ ऋच्छंतंजनं अनुसृत्यत्रिचतुराणिप॰

दानिअनुगम्यमुग्धवत्प्रभीतवत्मात्रोरंतिसमीपेउपेयतुरुपजग्मतुः २२तदाचतन्मातरौनिजसुतौदोर्भ्यामुपगुह्यप्रमोदंयय
तुःकथंभूतेघृणयाकृपयास्नुवंत्यौपयःपूर्णधरेसत्यौपंकेनांगरागेणचरुचिरौ कथंभूतंमुखंनिरीक्ष्यमुग्धंमंदस्मितंयस्मिन्अ
ल्पादशनाश्चयस्मिन्तच्चतच्च २३ यर्हिअंगनानांदर्शनीयाकुमारलीलाययोस्तथाभूतौजातौतदाअंतर्व्रजेव्रजस्यमध्येतदबलाव्र

विस्मृतगृहकृत्याः हसंत्योजहृषुः हृष्टाबभूवुः कथंभूतौताभ्यांप्रगृहीतानिपुच्छानियेषांतैर्वत्सैरितस्ततःअनुकृष्यमाणौ २४
अतिचपलौतौशृंग्यादिभ्योनिषेद्धुंगृहोचितानिकर्माणिचकर्तुंयत्रयदातज्जनन्यौनशेकातेनदाऽलंमनसोऽनवस्थामापतुरिति।
गृहसौख्यस्यपराकाष्ठादर्शिता २५।२६।२७।२८ कृष्णचापल्यचौर्याणिसहैवाखिलसम्मतःप्रजल्पंत्यःसमागत्यगोप्योगोप्यैमुदं

वत्सैरितस्ततउभावनुकृष्यमाणौप्रेक्षंत्यउज्झितगृहाजहृषुर्हसंत्यः २४ शृंग्यग्निदंष्ट्र्यसि-
जलद्विजकंटकेभ्यः क्रीडापरावतिचलौस्वसुतौनिषेद्धुं गृह्याणिकर्तुमपियत्रनतज्जनन्यो
शेकातआपतुरलंमनसोऽनवस्थां २५ कालेनाल्पेनराजर्षेरामःकृष्णश्चगोकुले अघृष्टजा-
नुभिःपद्भिर्विचक्रमतुरंजसा २६ ततस्तुभगवान्कृष्णोवयस्यैर्व्रजबालकैः सहरामोव्रज-
स्त्रीणांचिक्रीडेजनयन्मुदं २७ कृष्णस्यगोप्योरुचिरंवीक्ष्यकौमारचापलं शृण्वंत्याःकिलत-
न्मातुरितिहोचुःसमागताः २८ वत्सान्मुंचन्क्वचिदसमयेक्रोशसंजातहासः स्तेयंस्वाद्वत्थ
दधिपयःकल्पितैःस्तेययोगैः मर्कान्भोक्ष्यन्विभजतिसचेन्नात्तिभांडंभिनत्ति द्रव्यालाभेस
गृहकुपितोयात्युपक्रोश्यतोकान् २९ ॥ ॥दु॰१ असमयेअदोहकालेक्रोशेसंजातहासःस्तेयंचौर्यार्जितंन
तु दत्तं तत्रापिस्वादुनेतरत् दधिचपयश्च अत्तिकिंचभोक्ष्यन्सन्मर्कान्मर्कटान्प्रतिविभज्यददातितेषांमध्येतृप्तत्वेनको
पिनात्तिचेत्तर्हिभांडंभिनत्ति क्वचिद्द्रव्यस्यअलाभेसतिसःगृहायघस्यामीत्येवंकुपितोयातियद्वासगृहाद्गृहिणस्तेभ्यःकुपितस्तेषां

कल्पितैस्तेययोगैरिरंसुक्तं नस्वंपंचयति हस्ताग्राह्य इति तुङ्गशिक्यस्थभांडेषु अंतर्निहिते दध्यादौ वयुनं ज्ञानं प्रयत्नः छिद्रं रचय-
ति तद्वित् छिद्ररचनादिविद्ध्वांतयुक्ते गृहे स्वाङ्गमेवार्थप्रदीपं रचयति विशेषतो धृतमणिगणं यर्हि यस्मिन्काले ३० रे रे चौर दुस्सा-
कृष्टः सन् उशति जल्पति त्वमेव चोरः अहं गृहस्वामीत्यादीनि धार्ष्ट्यानि प्रागल्भ्यानि अथवा उशति भो कमनीये यशोदे यद्वा उश-

हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रं ह्यन्तर्निहितवयुनः शिक्यभांडेषु तद्वित्
ध्वांतागारे धृतमणिगणं स्वांगमर्थप्रदीपं काले गोप्यो यर्हि गृहकृत्येषु सुव्यग्रचित्ताः ३० एवं
धार्ष्ट्यान्युशति कुरुते मेहनादीनि वास्तौ स्तेयोपायैर्विरचितकृतिः सुप्रतीको यथास्ते इत्थं
स्त्रीभिः सभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिर्व्याख्यातार्था प्रहसितमुखी नत्युपालब्धुमैच्छ-
त् ३१ एकदा क्रीडमानास्ते रामाद्या गोपदारकाः कृष्णो मृदं भक्षितवानिति मात्रे न्यवेदय-
न् ३२ सा गृहीत्वा करे कृष्णमुपालभ्य हितैषिणी यशोदा भयसंभ्रांतप्रेक्षणाक्षमभाषत ३३
कस्मान्मृदमदांतात्मन्भवान्भक्षितवान् रहः वदंति तावका ह्येते कुमारास्तेऽग्रजोऽप्ययं ३४

तिवास्तौ स्वर्चिते गृहे मेहनादीनि पुरीषोत्सर्गादीनि कुरुते एवं स्तेयोपायैर्विरचिताकृतिः कर्म येन सः त्वत्समीपे सुप्रतीकः सा-
धुरिवास्ते सभयेन नयनेन यस्मिंस्तच्च तत् श्रीयुक्तं मुखं च तदालोकिनीभिः व्याख्यातार्था प्रख्यापितकर्मफला उपालब्धुं आक्षेप्तुं नै-
च्छत् ३१ कदाचिदपराधांतरे उपालभत तदा तु महदाश्चर्यमभूदिति कथयन्नाह एकदेति ३२ उपालभ्य निर्भर्त्स्य भयेन संभ्रांतप्रे-

क्षणे चपलनिरीक्षणे अक्षिणी यस्य तं ३३ अदांतात्मन् चपलगा-
त्र रहः एकांते ३४ ।

नाहं भक्षितवानिति न हि बाल्यं किंचिन्मया भक्ष्यते मत्कुक्षावाद्यावेव सर्वमस्तीति भावः समक्षं प्रत्यक्षं ३५ व्यादेहि मुखं प्रसारये
ति व्यादत्त प्रसारितवान् ३६ तत्र तस्मिन्मुखे विश्वं ददृशे ददर्श तस्य प्रपंचयति जगत् जंगमं स्थास्नु स्थावरं खं अंतरिक्षलोकं साद्रिद्वी
पाब्धिभूगोलं पर्वतद्वीपसमुद्रसहितं भूगोलं भूर्लोकं वायुः प्रवहः अग्निर्वैद्युतः इंदुश्च तारकाश्च तत्सहितं ३७ ज्योतिश्चक्रं स्वर्लोकं
वैकारिकाणि देवाः मन इति वैकारिकशब्देन गृहीतमपि देववैलक्षण्यात् पुनरुक्तं इंद्रियाणि च तैजसानि मात्रास्तामसाः शब्दादयः ३८

नाहं भक्षितवानम्ब सर्वे मिथ्याभिशंसिनः यदि सत्यगिरस्तर्हि समक्षं पश्य मे मुखं ३५ यद्येवं
तर्हि व्यादेहीत्युक्तः स भगवान्हरिः व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यः क्रीडामनुजबालकः ३६ सा तत्र
ददृशे विश्वं जगत्स्थास्नु च खं दिशः साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलं सवाय्वग्नीन्दुतारकं ३७ ज्यो
तिश्चक्रं जलं तेजो नभस्वान्वियदेव च वैकारिकाणीन्द्रियाणि मनो मात्रा गुणास्त्रयः ३८ एत
द्विचित्रं सह जीवकालस्वभावकर्माशयलिंगभेदं सूनोस्तनौ वीक्ष्य विदारितास्ये व्रजं सहात्मा
नमवाप शंकाम् ३९ किं स्वप्न एतदुत देवमाया किं वा मदीयो वत बुद्धिमोहः॥ १ एवमेतद्विचित्रं विश्वं सहय

कद्दैववीक्ष्य विचित्रतामाह जीवश्च गुणक्षोभकः कालश्च परिणामहेतुः स्वभावश्च जन्महेतुः कर्म च तत्संस्कारः आशयश्च एतैर्लिं
गानां चराचरशरीराणां भेदो यस्मिन् तत् तत्र व्रजं च सहात्मानं स्वसहितं कंचिद्वीक्ष्य सूनोस्तनौ अल्पे विदारिते आस्ये शंकामवाप ३९
तामेवाह किं स्वप्न इति परितो विलोक्याह नायं स्वप्नस्तर्हि किं देवस्य हरेर्माया तथा चेत् अन्ये किं न पश्यंति तर्हि किं वा मदीय एव कश्चि
बुद्धिमोहः विपर्यासः दर्पणे मुखवत् एवं तर्हि अयं कृष्णोऽपि कथमंतः प्रतीयते॥ १॥ १॥ १॥ ६ ॥ १ ॥श्रीकृष्णपरमात्मने

अंतर्बहिश्चैकरूपेण चकथं जगत्प्रतीयते तथा सति बिंबप्रतिबिंबयोरिव परस्परं वैपरीत्येन प्रतीतिः स्यादित्याशंक्यान्यथावि
तर्कयति अथोइति अथवा मम ऽमुष्याऽर्भकस्यापि सतो यः कश्चनाचिंत्य आत्मयोगः स्वीयमैश्वर्य्यमौपत्तिकः स्वाभाविकः ४०
चरमं पक्षमाश्रित्याऽयमीश्वर इति निश्चित्याह अथोइति चेतः चित्तं चित्तादिभिर्न वितर्कगोचरं जगद्यदाश्रयं यदधिष्ठानं ये
तकरणाधिष्ठात्रा यतः बुद्धिवृत्त्यभिव्यक्तात् नन्विदमवितर्क्यं भवतु तत्सदंकीदृगत आह स्फदुर्विभाव्यम् इति इदमत्यंतमचिं

॥अथो अमुष्यैव ममार्भकस्य यः कश्चनौत्पत्तिक आत्मयोगः ४० अथो यथावन्न वितर्कगो॥
चरं चेतो मनः कर्मवचोभिरंजसा यदाश्रयं येन यतः प्रतीयते सुदुर्विभाव्यं प्रणतास्मि तत्पदं
४१ अहं ममासौ पतिरेष मे सुतो व्रजेश्वरस्याखिलवित्तपा सती गोप्यश्च गोपाः सह गोधना॥
श्च मे यन्माययेत्थं कुमतिः स मे गतिः ४२ इत्थं विदिततत्त्वायां गोपिकायां स ईश्वरः वैष्णवीं व्यत
नोन्मायां पुत्रस्नेहमयीं विभुः ४३ सद्यो नष्टस्मृतिर्गोपी साऽरोप्यारोहमात्मजं प्रवृद्धस्नेहकलिल
हृदयासीद्यथा पुरा ४४ त्रय्या चोपनिषद्भिश्च सांख्ययोगैश्च सात्वतैः॥ (त्यमित्यर्थः ४१ एवं प्रपंचप्रतीत्यो नी
तं तत्त्वं पुनर्जीवसंसृतिहेतुमायाश्रयत्वेनोन्नयंत्याह अहमिति यशोदानामाहं असौ मम पतिः अमुष्य व्रजेश्वरस्याखिलवित्त
पाधिष्ठात्री अहं सती जाया एष कृष्णो मे सुतः गोप्यादयश्च मदीया इतीत्थं कुमतिर्यन्मायया स एव मे शरणमिति ४२ वैष्णवीं स्वी॥
याम् ४३ प्रवृद्धेन स्नेहेन कलिलं व्याप्तं हृदयं यस्याः सा पुरेवासीत् ४४ मायावलोकमाह त्रय्येति त्रय्या कर्मकाण्डरूपयाइं

द्वादिरूपेण उपनिषद्भिर्ब्रह्मेति सांख्यैः पुरुष इति योगैः परमात्मेति सात्वतैर्भगवानिति उपगीयमानं माहात्म्यं यस्य तं ४५ अतिविस्मयेन पृच्छति नंद इति महोदयं महानुदय उद्भवो यस्य तत् ४६ ययोः प्रसन्नोऽवतीर्णस्तौ पितरावपि यन्नान्वविंदेतां न प्राप्नुतां कृष्णस्योदारं महत् अर्भके हितं बाललीलां यच्च कवयो गायन्ति तद् द्वयोः विंदत् किं श्रेयोऽकरोदिति ४७ ब्रह्मण आदेशान् गोपालादिलक्ष

उपगीयमानमाहात्म्यं हरिं साऽमन्यतात्मजं ४५ राजोवाच नन्दः किमकरोद्ब्रह्मन्श्रेय एवं महोदयं यशोदा च महाभागा पपौ यस्याः स्तनं हरिः ४६ पितरौ नान्वविन्देतां कृष्णोदारार्भकेहितम् गायन्त्यद्यापि कवयो यल्लोकशमलापहम् ४७ श्रीशुक उवाच द्रोणो वसूनां प्रवरो धरया भार्यया सह करिष्यमाण आदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाच ह ४८ जातयोर्नौ महादेवे भुवि विश्वेश्वरे हरौ भक्तिः स्यात्परमा लोके ययाञ्जो दुर्गतिं तरेत् ४९ अस्त्वित्युक्तः स भगवान्व्रजे द्रोणो महायशाः जज्ञे नन्द इति ख्यातो यशोदा सा धराऽभवत् ५० ततो भक्तिर्भगवति पुत्रीभूते जनार्दने दंपत्योर्नितरामासीद्गोपगोपीषु भारत ५१ कृष्णो ब्रह्मण आदेशं सत्यं कर्तुं व्रजे विभुः सहरामो वसंश्चक्रे तेषां प्रीतिं स्वलीलया ५२॥ इति श्रीभागवते विष्णुरूपदर्शनो नाम

णान् ४८। ४९ स एवेह द्रोणो जज्ञे स च नंद इति ख्यातः सा च धरा यशोदाऽभवत् ५० गोपगोपीनामपि वस्तुस्वभावात्स्वेव भक्तिस्तयोः पुनर्नितरामिति ५१ स्वलीलया पुत्रभावानुकारिण्या ५२॥ ॥इति श्री भागवते महापुराणे दशमस्कंधे टीकायां अष्टमोध्यायः ८

नवमेपयउत्सिक्तेमत्वागोप्यथतत्कृतम् विलोक्यभांडभंगादिकृष्णंदाम्नाववंधतम् १ तनूदराश्रितंविश्वंदृष्ट्वाविस्मितचेतना
सः वंधनद्व्यंगुलापूर्त्यापूर्णतामन्वदर्शयत् २ स्वयंदधिनिर्ममंथ १ तदाचागायतेतिचकारान्वयः २ सूत्रनद्धंकांचीवद्धम् रज्जोरा

॥श्रीशुकउवाच एकदागृहदासीषुयशोदानंदगेहिनी कर्मान्तरनियुक्तासुनिर्ममंथस्व
यंदधि १ यानियानीहगीतानितद्बालचरितानिच दधिनिर्मंथनेकालेस्मरंतीतान्यगाय
त २ क्षौमंवासःपृथुकटितटेबिभ्रतीसूत्रनद्धम् पुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगंजातकंपंचसुभ्रूः
रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंकणौकुण्डलेच स्विन्नंवक्त्रंकवरविगलन्मालतीनिर्ममंथ ३
तांस्तन्यकामआसाद्यमथ्नंतींजननींहरिः गृहीत्वादधिमंथानंन्यषेधत्प्रीतिमावहन् ४ त
मंकमारूढमपाययत्स्तनंस्नेहस्नुतंसस्मितमीक्षतीमुखम् अतृप्तमुत्सृज्यजवेनसाययावु
त्सिच्यमानेपयसित्वधिश्रिते ५ संजातकोपःस्फुरितारुणाधरंसंदश्यदद्भिर्दधिमंथभाजन
म् भित्वामृषाश्रुर्दृषदश्मनारहोजघासहैयंगवमन्तरंगतः ६ उत्तार्यगोपीसुशृतंपयःपुनः
प्रविश्यसंदृश्यचदध्यमत्रकम् भग्नंविलोक्यस्वसुतस्यकर्मतज्जहासतंचापिनतत्रपश्यती
॥७॥

कर्षेणश्रमोययोस्तयोर्भुजयोश्चलंतौकंकणौच कवराद्विगलंत्योमालत्योयस्याःसा ३।४ अधिश्रितेचुल्ही मारोपितेउत्सिच्यमा
नेअतितापेनोद्रिच्यमाने ५ दृषदश्मनाशिलापुत्रेणअंतरङ्गः रहमध्यंगतःरहःएकान्तेनवनीतमभक्षयत् ६ सुशृतंसुतप्तंदधिमं
थनस्थानम् प्रविश्य भिन्नंसंदृश्य दृष्ट्वा ॥७॥ ८॥

उलूखलांघ्रेः परिवर्त्तितस्योलूखलस्योपरि शिचिशिक्ये चौर्य्येण विशंकिते चंचले ईक्षणे यस्य तं कृतम् ८ तपसा एकाग्र्येण दृरि तं तदाकारतां नीतं अत एव क्षमं योग्यं प्रवेष्टुं योगिनां मनोपि यन्नापतं अथवा अन्वधावत् केवलं नत्वापयतो योगिनां मनोपि यं प्र वेष्टुं न क्षममिति ९ अन्वंचमाना एवं कृष्णमनुगच्छंती बृहत्यो श्चलंत्योः श्रोण्योर्भारेणाक्रांता त्वरया गतिर्य्यस्याः सा विस्रंसितात्

उलूखलांघ्रेरुपरि व्यवस्थितं मर्कायकामं ददतं शिचिस्थितम् हैयंगवं चौर्य्यविशंकितेक्ष

णं निरीक्ष्य पश्चात्कृतमागमच्छनैः ८ तामात्तयष्टिं प्रसमीक्ष्य सत्वरस्ततोऽवरुह्यापससा

र भीतवत् गोप्यऽन्वधावन्नयमापयोगिनां क्षमं प्रवेष्टुं तपसेरितं मनः ९ अन्वञ्चमाना

जननी बृहच्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिः सुमध्यमा जवेन विस्रंसितकेशबन्धनच्युतप्र

सूनानुगतिः परामृशत् १० कृतागसं तं प्ररुदंतमक्षिणी कर्षंतमंजन्मषिणी स्वपाणिना उ

द्वीक्षमाणं भयविह्वलेक्षणं हस्ते गृहीत्वाभिषयंत्यऽवागुरत् ११ त्यत्का यष्टिं सुतं भीतं

विज्ञायार्भकवत्सला इयेष किल तं बद्धुं दाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा १२ ॥ रा १२ स ॥ ३ ॥

केशबंधात् च्युतैः प्रसूनैरनुगतिरनुगमनं यस्याः सा यद्वा जवेन कंपितात् केशबंधात् पुरः पतितानि प्रसूनानि अनु पश्चात् ग तिर्य्यस्याः सा परामृशत् धृतवती १० अंजन्मषिणी अंजंती सर्वतः प्रसरंती मषी ययोस्ते अक्षिणी स्वपाणिना कर्षंतं संमर्दयंतं भिषयं ती हस्व श्छान्दसः भीषयन्ती भयमुत्पादयंती अवागुरत् अभर्त्सयत् ११ इयेष ऐच्छत् अतद्वीर्य्यकोविदा तत्स्वभावानभिज्ञा ॥ १२ ॥

भा०द० पू० ३२ अकोविदत्वमेवाह नचांतरितिपंचभिः बंधनंहिबहिः परिवृत्तेनदाम्नांऽतरावृत्तस्यभवतितथाच पूर्वापरविभागवतोवस्तुनः
पूर्वतोदाम धृत्वापरितः परिवेष्टनेनभवतिनत्वेतदस्तीत्याह नचांतरिति किंचव्यापकेनव्याप्यस्यबंधोभवतितच्चविपरीत स्कं०१०
भित्याह पूर्वापरमिति किंचतद्व्यतिरिक्तस्यचाभावात्नबंधइत्याह जगच्चयइति १३ तंमर्त्यलिंगमधोक्षजमात्मनंमत्वाव

नचांतर्नबहिर्यस्यनपूर्वंनापिचाऽपरम् पूर्वापरंबहिश्चांतर्जगतोयोजगच्चयः १३ तंमत्वा
त्मजमव्यक्तंमर्त्यलिङ्गमधोक्षजं गोपिकोलूखलेदाम्नाबबंधप्राकृतंयथा १४ तद्दामब
ध्यमानस्यस्वार्भकस्यकृतागसः द्व्यंगुलोनमभूत्तेनसंदधेऽन्यच्चगोपिका १५ यदासीत्त
दपिन्यूनंतेनान्यदपिसंदधे तदपिद्व्यंगुलंन्यूनंयद्यदाददत्तबंधनम् १६ एवंस्वगेहदामा
नियशोदासंदधत्यपि गोपीनामुत्स्मयंतीनांस्मयंतीविस्मिताऽभवत् १७ स्वमातुःस्विन्न
गात्राया विस्रस्तकबरस्रजः दृष्ट्वापरिश्रमंकृष्णःकृपयाऽसीत्स्वबंधने १८ एवंसंदर्शि
तात्यङ्गहरिणाभक्तवश्यता स्ववशेनापिकृष्णेनयस्येदंसेश्वरंवशे १९ नेमंविरिंच्योनभ
वोनश्रीरप्यंगसंश्रया॥ एवंध १४ द्व्यंगुलेनद्वाभ्यामंगुलाभ्यामूनमपूर्णम् १५।१६ स्मितंकुर्वतीनांमध्येस्वयमपि

हसंतीविस्मयमाप १७।१८ नचैवंस्वातंत्र्यभंगइत्याह एवंसंदर्शितेति सेश्वरमिदंविश्वंयस्यवशेयदधीनमित्यर्थः १९॥ भग अ०९
वत्प्रसादमन्येपिभक्तालभंतेइदंत्वतिचित्रमितिसरोमांचितमाह नेमंमिति॥ ७॥ ॥ ४॥ २॥ ७॥ ३२

विरंच्यः पुत्रोपि भवः स्वात्मापि श्रीर्ज्जायापि २० फलितमाह नायमिति देहिनां देहाभिमानिनां तापसादीनां निवृत्ताभिमानाना
मपीति २१ भक्तैर्बद्धस्याप्यन्यमोचकत्वं वक्तुमाह कृष्णस्त्विति २२।२३॥ ॥इति दशमस्कंधे नवमोध्यायः ९॥ ॥दशासेषा

प्रसादं लेभिरे गोपी यत्तत्पापविमुक्तिदात् २० नायं सुखापो भगवान्देहिनां गोपिकासु
तः ज्ञानिनां चात्मभूतानां यथा भक्तिमतामिह २१ कृष्णस्तु गृहकृत्येषु व्यग्रायां मातरि प्र
भुः अद्राक्षीदर्ज्जुनौ पूर्वं गुह्यकौ धनदात्मजौ २२ पुरा नारदशापेन वृक्षतां प्रापितौ मदात् न
लकूबरमणिग्रीवाविति ख्यातौ श्रियान्वितौ २३॥ इति श्रीभागवते म॰ दशमस्कंधे गोपीप्र
सादो नाम नवमो॰ ९॥ राजोवाच कथ्यतां भगवन्नेतत्तयोः शापस्य कारणम् यत्तद्विगर्हि
तं कर्म येन वा देवर्षेस्तमः १ श्रीशुक उवाच रुद्रस्यानुचरौ भूत्वा सुदृप्तौ धनदात्मजौ कै
लासोपवने रम्ये मंदाकिन्यां मदोत्कटौ २ वारुणीं मदिरां पीत्वा मदाघूर्णितलोचनौ स्त्रीजनै
रनुगायद्भिश्चेरतुः पुष्पिते वने ३ अंतः प्रविश्य गंगायामंभोजवनराजिनि चिक्रीडतुर्युवति
भिर्गजाविव करेणुभिः ४ यदृच्छया च देवर्षिर्भगवांस्तत्र कौरव अपश्यन्नारदो देवौ क्षीवाणौ
समबुध्यत ५॥
तयद्विगन्नं तरायमलार्जुनौ तन्नस्तावभ्यां च देवाभ्यां कृष्णः स्तुत इतीर्यते १ यद्विगर्हितं कर्म येन वा देवर्षेर्गो॰
गवतोत्तमस्यापितमः क्रोधस्तदेतत्कथ्यतामिति १।२।३ गंगायां अंतर्मध्ये कथंभूते अंभोजानां वनानि तेषां राजयस्ताः विद्यंते यस्मिन् त

स्मिन् ॥ अपश्यत् दृष्ट्वा च क्षीवाणौ मत्तौ समबुध्यत ५॥

१०
भा०द० नैवमित्यादिनामत्प्रसादेनस्मृतिःस्यात् २१ स्वर्लोकतांदेवत्वंपुनर्लब्ध्वातस्मिन्मदनुग्रहाल्लब्धभक्तीभविष्यतइति २२।२३ प्रस्तुत
पू० माह ऋषेरिति २४ किमितिसत्यंकर्त्तव्यंतत्राह देवर्षिरिति यद्दयतः तत्ततः २५ यमयोः यमलयोः सहजातयोरात्मनः कृष्णस्यतन्म स्कं०१०
३४ ध्यप्रवेशमात्रेण २६ अनुअंचतीतिअन्वक् तत्रहेतुः दामोदरेणेतिउत्कलितउत्पाटितः अंघ्रिबंधोमूलबंधोययोस्तौपरमस्यश्रीकृ

स्मृतिःस्यान्मत्प्रसादेनतत्रापिमदनुग्रहात् २१ वासुदेवस्यसान्निध्यंलब्ध्वादिव्यशरच्छते
वृत्तेस्वर्लोकतांभूयोलब्धभक्तीभविष्यतः २२ श्रीशुकउवाच एवमुक्त्वासदेवर्षिर्गतोना
रायणाश्रमम् नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ २३ ऋषेर्भागवतमुख्यस्यसत्यंकर्त्तुं
वचोहरिः जगामशनकैस्तत्रयत्रास्तांयमलार्जुनौ २४ देवर्षिर्मेप्रियतमोयदिमौधनदा
त्मजौ तत्तथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्मना २५ इत्यन्तरेणार्जुनयोःकृष्णस्तुयमयो
र्ययौ आत्मनिर्वेशमात्रेणतिर्यग्गतमुलूखलम् २६ बालेननिष्कर्षयताऽन्वगुलूखलंत
द्दामोदरेणतरसोत्कलितांघ्रिबंधौ निष्पेततुःपरमविक्रमितातिवेपस्कन्धप्रवालविटपौ
कृतचण्डशब्दौ २७ तत्रश्रियापरमयाककुभःस्फुरंतौसिद्धावुपेत्यकुजयोरिवजातवेदाः

ष्णस्यविक्रमितंविक्रमस्तेनअतिवेपःकंपोयेषुतेस्कंधप्रवालविटपाययोस्तौ २७ ककुभःप्रतिसर्वतःस्फुरंतावित्यर्थःयद्वा राम:
दिशःप्रकाशयंताविति कुजयोर्वृक्षयोःस्थितोऽग्निर्यथामूर्त्तिमानुपैति ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ३४

तथोपेत्य विरजसौ निर्मदौ निरहंकारिणौ नष्टगर्वावितियावत् २८ ननु गोपालं बालं मां युवां देवौ किमिति प्रणतावितिचेत्तत्रा हतुः हे कृष्ण कृष्ण महायोगिन् अचिंत्य प्रभावस्त्वं न बालः किंतु परः पुरुषः यतः आद्यः कारणभूतः तत्रापि न निमित्तमात्रं किंतु उपादानमपि त्वमेवेत्याशयेनतुष्टुवतुः व्यक्ताव्यक्तमिति स्थूलसूक्ष्ममिदं रूपं ते तव ब्राह्मणाः ब्रह्मविदः विदुः २९ नियंतापि त्व मेवेत्यूचतुः त्वमेक इति देहः असवः प्राणा आत्माऽहंकारः इंद्रियाणि च तेषामीश्वरः नन्वस्य कालो निमित्तं प्रकृतिरुपादानं प्रकृते

कृष्णं प्रणम्य शिरसाखिललोकनाथं बद्धांजली विरजसाविदमूचतुःस्म २८ कृष्णकृष्णमहायोगिंस्त्वमाद्यः पुरुषः परः व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं रूपं ते ब्राह्मणा विदुः २९ त्वमेकः सर्वभूतानां देहास्वात्मेन्द्रियेश्वरः त्वमेव कालो भगवान्विष्णुरव्यय ईश्वरः ३० त्वं महान्प्रकृतिः सूक्ष्मा रजःसत्वतमोमयी त्वमेव पुरुषोऽध्यक्षः सर्वक्षेत्रविकारवित् ३१ गृह्यमाणैस्त्वमग्राह्यो विकारैः प्राकृतैर्गुणैः कोन्विहार्हति विज्ञातुं प्राक्सिद्धं गुणसंवृतः ३२॥

॥ जीतो महान्वि श्वात्मतया परिणमते पुरुषः कर्त्ता नियंता च किमत्राह मत आहतुः त्वमेव काल इत्यादिना सार्द्धेन यतो भगवानीश्वरो विष्णुस्त्वं अतः कालो नाम तव लीला ३० प्रकृतिः शक्तिः पुरुषोंशः महान्कार्य्यं अतस्त्वमेव सर्वमित्यर्थः ३१ नन्वहमेव चेत्सर्वं तर्हि घटादि ज्ञाने मम ज्ञानं किं न भवति भवतीति चेत्सर्वोपि ब्रह्मवित्स्यादत आहतुः गृह्यमाणैरिति दृश्यत्वेन वर्त्तमानैर्बुद्ध्यहंकारेंद्रियादिभि र्दृश्यत्वं न गृह्यस इतिभावः ननु तर्हि जीवो जानातु नैवेत्याहतुः को न्विहेति जीवाद्युत्पत्तेः प्रागेव स्वप्रकाशतया सिद्धं त्वां को वा जाना

भा॰द॰ अतोदुर्विज्ञेयत्वात् केवलंप्रणमतस्तस्मैतुभ्यमिति आत्मनः स्वस्मात् द्योतः प्रकाशोयेषांतैर्गुणैश्छन्नोमहिमायस्यअम्भैरिवरवे स्कं॰१०
पू॰ स्तस्मै ३३ अहोअहमीश्वरइतिकुतोज्ञातंतत्राहतुः यस्येति ३४ भवायउद्भवायविभवायविगतोभवोयस्मिन् तस्मैकैवल्यायेत्यर्थः
३५ ३५।३६ नौआवांअनुचरः कुबेरोनारदोवा तस्यकिंकरौभगवतस्तवदर्शनम् ३७ तत्रगंतयोरावयोः पूर्वस्वभावोमाभूत् किंतुवा

तस्मैतुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नेब्रह्मणेनमः ३३ यस्या
वताराज्ञायंतेशरीरेष्वशरीरिणः तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः ३४ सभवान्स
र्वलोकस्यभवायविभवायच अवतीर्णोंऽशभागेनसांप्रतंपतिराशिषाम् ३५ नमःपरमक
ल्याणनमःपरममङ्गल वासुदेवायशांताययदूनांपतयेनमः ३६ अनुजानीहिनौभूमंस्त
वानुचरकिंकरौ दर्शनंनौभगवतऋषेरासीदनुग्रहात् ३७ वाणीगुणानुकथनेश्रवणौक
थायांहस्तौचकर्मसुमनस्तवपादयोर्नः स्मृत्यांशिरस्तवनिवासजगत्प्रणामेदृष्टिःसतांदर्श
नेऽस्तुभवत्तनूनाम् ३८ श्रीशुकउवाच इत्थंसंकीर्तितस्ताभ्यांभगवान्गोकुलेश्वरः दा
म्नाचोलूखलेबद्धःप्रहसन्नाहगुह्यकौ ३९। णीगुणानुकथनइत्यादिनः अस्मदोद्वयोश्चेतिद्विवचनस्थाने इदमः
बहुवचनंअस्मत्सङ्गिनांसर्वेषामपीतिवहुवचनंवातवनिवासभूतंयज्जगत् तस्यप्रणामेत्वंनिवासभूतंइतिबहुमानेनजगतःप्रणा ३५
मेशिरोऽस्त्वित्यर्थः भवत्तनूनांभवतोमूर्त्तीनाम् ३८ ॥ संकीर्त्तितःसंस्तुतः ॥ ३९ ॥ ३९ ॥ ॥ ॥ ॥ श्रीराम

वाग्भिर्नत्यन्योजुषतोजो ष्यानित्यादिभिः श्रीबिभ्रंशरूपोऽनुग्रहः कृतइति ४० युक्तमेवैतदित्याह साधूनांस्वधर्मवर्त्तिनांसमचि
त्तानाम् आत्मविदांस्फुतरां मत्कृतात्मनां मय्यर्पितचित्तानांतेषांकृपाऽतिरेकात्स्फुतरामित्युक्तं सवितुर्दर्शनादक्ष्णोर्यथाबंधोन
भवेत् तद्वत् ४१ प्राधान्यादेकस्यसंबोधनंहेनलकूबरयुवांतत्तस्मात्सादनंसदनंस्वनिकेतनं मत्परमौसंतौगच्छतंवांयुवयोः अथे

श्रीभगवानुवाच ज्ञातंममपुरैवैतदृषिणाकरुणात्मना यच्छ्रीमदांधयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनु ॥
ग्रहः कृतः ४० साधूनांसमचित्तानांस्फुतरांमत्कृतात्मनाम् दर्शनान्नोभवेद्वंधः पुंसोऽक्ष्णोः
सवितुर्य्यथा ४१ तद्गच्छतंमत्परमौनलकूबरसादनम् संजातोमयिभावोवामीप्सितः परमो
ऽभवः ४२ श्रीशुकउवाच इत्युक्तौतौपरिक्रम्यप्रणम्यचपुनःपुनः बद्धोलूखलमामंत्र्यज ॥
ग्मतुर्दिशमुत्तराम् ४३ ॥ इतिश्रीभागवतेम० दशमस्कंधेयमलार्जुनभंजनोनामदशमो० १० ॥
श्रीशुकउवाच गोपानंदादयःश्रुत्वाद्रुमयोःपततोरवम् तत्राजग्मुःकुरुश्रेष्ठनिर्घातभयशं ॥
कितः १ भूम्यांनिपतितौतत्रददृशुर्यमलार्जुनौ बभ्रमुस्तदविज्ञायलक्ष्यंपतनकारणम् २

क्षितोमयिप्रेमाजातएवअभवःनभवोयस्मिन्सः ४२ बद्धोलूखलंबद्धमुलूखलंयस्मिन्तम् ४३ ॥ इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेद
शमोध्यायः १० ॥ एकादशेसमागत्यवृंदावनमथार्भकैः वत्सा न्यालयतानेनहतौवत्सबकासुरौ १ निर्घातोवज्रपातइतिभयेन
शंकिताः १ तल्लक्ष्यंप्रत्यक्षतःपुरतोदृश्यमपिपतनकारणमविज्ञायबभ्रमुः ॥ २ ॥ २ ॥ २ ॥ श्रीराधादामोदराभ्यांनमः

भा०द० लस्यंकारणंतद्दर्शयति उलूखलमिति भ्रमकारणमाह कस्येदंराक्षसादेः कर्मकुतोवाकारणात् अहोआश्चर्य्यमुत्पातइतिका
पू० तराः भीताः संतोबभ्रमुरित्यर्थः ३ मध्यगेनवृक्षयोर्मध्यगतेननकेवलमेतावत् वृक्षाभ्यांनिर्गतौदिव्यौपुरुषावप्यचक्ष्महिदृ स्कं०१०
३६ ष्टवंतोवयमिति ४ केवलंतार्किकानजगृहुरेव अन्येतुसंदेहयुक्तचित्ताबभूवुरिति ५ भगवान्मायामोहितस्यनंदस्याचरि

उलूखलंविकर्षन्तंदाम्नाबद्धंचबालकं कस्येदंकुतआश्चर्यमुत्पातइतिकातराः ३ बा
लाऊचुरनेनेतितिर्य्यग्गतमुलूखलम् विकर्षतामध्यगेनपुरुषावप्यचक्ष्महि ४ नते
तदुक्तंजगृहुर्नघटेतेतितस्यतत् बालस्योत्पाटनंतर्वोः केचित्संदिग्धचेतसः ५ उलूख
लंविकर्षन्तंदाम्नाबद्धंस्वमात्मजम् विलोक्यनंदः प्रहसद्वदनोविमुमोचह ६ गोपीभिः
स्तोभितोऽनृत्यद्भगवान्बालवत्क्वचित् उद्गायतिक्वचिन्मुग्धस्तद्वशोदारुयंत्रवत् ७ बिभ
र्त्तिक्वचिदाज्ञप्तः पीठकोन्मानपादुकं बाहुक्षेपंचकुरुतेस्वानांचप्रीतिमावहन् ८ दर्शयं
स्तद्विदांलोकेआत्मनोभृत्यवश्यताम् व्रजस्योवाहवैहर्षंभगवान्बालचेष्टितैः ९ क्रीणीहि
भोःफलानीतिश्रुत्वासत्वरमच्युतः फलार्थीधान्यमादायययौसर्वफलप्रदः १० ॥ १० ॥ ६

तमाह उलूखलमिति ६ त्रास्यंतेमामितिशंकमानोऽतीववाल्यमनुकरोतिस्मतदाह गोपीभिरिति स्तोभितः करतालादि रामः
नाप्रोत्साहितः ७ इदमानयेत्याज्ञप्तः आनेतुमसमर्थइवबिभर्त्तिकेवलंपीठादिउन्मानंप्रस्यादिवाहुक्षेपंकरचालनंचतद्वि ३६
दांचेतिचकारस्यान्वयः ८ ततऐश्वर्यविदंनियेतेषांएवंव्रजस्यहर्षमुवाहेति ९ ॥ १० ॥ १० ॥ ६ ॥ ९ ॥

११

भा॰द॰ व्रजकार्य्यंगोकुलस्यहितकृत्यं २१ ॥ २२ विपदंवीनांपक्षिणांपदंविहारस्थानंवियत्नभःविगतप्रतिष्ठंवा २३।२४।२५ अ स्कं॰१०

पू॰ न्यतमोवाकश्चिद्बालःअच्युतेनैवरक्षणमासीत् २६ अरिष्टःअनर्थःइतःस्थानात् २७ पशव्यंपशुभ्योहितंनवानिकानना॰

३७ नंदादयःसमागम्यव्रजकार्य्यममंत्रयन् २१ तत्रोपनंदनामाहगोपोज्ञानवयोधिकः देश॰
कालार्थतत्त्वज्ञःप्रियकृद्रामकृष्णयोः २२ उत्थातव्यमितोऽस्माभिर्गोकुलस्यहितैषिभिः
आयांत्यत्रमहोत्पाताबालानांनाशहेतवः २३ मुक्तःकथंचिद्राक्षस्याबालघ्न्याबालको
ह्यसौ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरिनापतत् २४ चक्रवातेननीतोऽयंदैत्येनविपदंविय
त् शिलायांपतितस्तत्रपरित्रातःसुरेश्वरैः २५ यन्नम्रियेतद्रुमयोरंतरंप्राप्यबालकःअ
सावन्यतमोवापितदप्यच्युतरक्षणं २६ यावदौत्पातिकोऽरिष्टोव्रजंनाभिभवेदितः ताव॰
द्बालानुपादाययास्यामोन्यत्रसानुगाः २७ वनंवृंदावनंनामपशव्यंनवकाननं गोपगो
पीगवांसेव्यंपुण्याद्रितृणवीरुधम् २८ तत्तत्राद्यैवयास्यामःशकटान्युङ्क्तमाचिरं गोध
नान्यग्रतोयांतुभवतांयदिरोचते २९ तच्छ्रुत्वैकधियोगोपाःसाधुसाध्वितिवादिनः व्रजा
न्स्वान्स्वान्समायुज्यययूरूढपरिच्छदाः ३० वृद्धान्बालान्स्त्रियोराजन्सर्वोपकरणानिच ग॰

निअवांतराणिविद्यंतेयस्मिन्तत् २८।२९ एकधियःविप्रतिपत्तिरहिताःव्रजान्शकटव्यूहान्रूढाःशकटादिष्वारोपिताः

॥ भक्तिरत्नावलीटी॰ ३६ पत्रा॰ ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ अशेषा देवा ब्रह्मादयः तेषां शेखरं मुकुटमणिं स्ववाटं स्वगृहम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥

फलविक्रयिणी तस्य च्युतधान्यकरद्वयम् फलैरपूरयद्रत्नैः फलभांडमपूरि च ११ सरित्ती
रगतं कृष्णं भग्नार्जुनमथाह्वयत् जन्मर्क्षमद्य भवतो विप्रेभ्यो देहि गाः शुचिः १२ पश्य पश्य
वयस्यांस्ते मातृमृष्टान्स्वलंकृतान् त्वं च स्नातः कृताहारो विहरस्व स्वलंकृतः १३ नोपेयातां
यदाहूतौ क्रीडासंगेन पुत्रकौ यशोदां प्रेषयामास रोहिणी पुत्रवत्सला १४ इत्थं यशोदा त
मशेषशेखरं गत्वा सुतं स्नेहनिबद्धधीर्नृप हस्ते गृहीत्वा सह राममच्युतं नीत्वा स्ववाटं कृ
तवत्यथोदयम् १५ क्रीडंतं सा सुतं बालैरतिवेलं सहाग्रजम् यशोदाजोहवीत्कृष्णं पुत्र
स्नेहस्नुतस्तनी कृष्ण कृष्णारविन्दाक्ष तात एहि स्तनं पिब अलं विहारैः क्षुत्क्षांतः क्री
डाश्रांतोसि पुत्रक १७ हे रामागच्छ ताताशु सानुजः कुलनंदन प्रातरेव कृताहारस्तद्भवा
न्भोक्तुमर्हति १८ प्रतीक्षते त्वां दाशार्ह भोक्ष्यमाणो व्रजाधिपः एह्यावयोः प्रियं धेहि स्वगृ
हान्यात बालकाः १९ इत्यानीय गृहं कृष्णं यशोदा मङ्गलार्हणैः अभ्यर्च्य भोजयित्वा तु मु
दमाप यशस्विनी २० श्रीशुक उवाच गोपवृद्धा महोत्पातानतु भूय बृहद्वने ॥ ६ ॥ ॥

॥ १९ ॥ २० ॥ एतं वृंदावनं गंतुमंतः कृष्णेन यंत्रिताः स्वतंत्राद्वनं दाद्यामंत्रमेत ममंत्रयन् ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥

कृतप्रयत्नाः ३१ नूत्नैः कुचगतैः कुंकुमैः कांतिर्यासांताः नूत्नेषुकुचेषुयत्कुंकुमंतेनकांतिर्यासामितिवा ३४।३५ व्रजावासं
गोकुलवसतिस्थानम् ३६ स्वकालेनतद्योग्यकालेन ३७ कौमारलीलांनिरूपयति अविदूरइत्यादिना ३८ क्षेपणैर्बिल्वामलका

अनःस्वारोप्यगोपालायत्ताआत्तशरासनाः ३१ गोधनानिपुरस्कृत्यशृङ्गाण्यापूर्य्यसर्व्वतः
तूर्य्यघोषेणमहताययुःसहपुरोहिताः ३२ गोप्योरूढरथानूत्नकुचकुंकुमकांतयः कृष्ण
लीलांजगुःप्रीतानिष्ककंठ्यःसुवाससः ३३ तथायशोदारोहिण्यावेकंशकटमास्थिते रेज
तूरामकृष्णाभ्यांतत्कथाश्रवणोन्मुखे ३४ वृंदावनंसंप्रविश्यसर्व्वकालसुखावहम् तत्र
चक्रुर्व्रजावासंशकटैरर्द्धचंद्रवत् ३५ वृंदावनङ्गोवर्द्धनंयमुनापुलिनानिच वीक्ष्यासीदुत्त
माप्रीतिराममाधवयोर्नृप ३६ एवंव्रजौकसांप्रीतिंयच्छंतौबालचेष्टितैः कलवाक्यैःस्वका
लेनवत्सपालौबभूवतुः ३७ अविदूरेव्रजभुवःसहगोपालबालकैः चारयामासतुर्वत्सान्
नानाक्रीडापरिच्छदौ ३८ क्वचिद्वादयतोवेणून्क्षेपणैःक्षिपतःक्वचित् क्वचित्पादैःकिंकि
णीभिःक्वचित्कृत्रिमगोवृषैः ३९ वृषायमाणौनर्द्दन्तौयुयुधातेपरस्परम्॥ ७॥ ५॥

दिभिः किंकिणीयुक्तैःपादैःक्षिपतस्ताडयतः वत्सपाला एवछन्नाः कंबलादिपिहिताः वृषरूपमनुकुर्वंतितैःसह ३९ स्वयम
पितथैववृषायमाणौनर्द्दन्तौतदनुकारिशब्दान् कुर्वन्तौयुयुधातेइत्यर्थः ॥ ५॥ ५॥ ५॥ ५॥ ५॥ रामकृष्णा ॥

११
भा॰द॰ रुतैः शब्दैर्जन्तून्हंसमयूरादीन् ४०।४१ मुग्धइव अजानन्निव आसदत्समीपमागमत् ४२ अपरपादाभ्यांसलाङ्गूलंयथाभव स्क॰१०
मू॰ अनुकृत्यरुतैर्जन्तूंश्चेरतुःप्राकृतौयथा ४० कदाचिद्यमुनातीरेवत्सांश्चारयतोःस्वकैः वय
३९ स्यैःकृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्यआगमत् ४१ तंवत्सरूपिणंवीक्ष्यवत्सयूथगतंहरिः दर्शय-
न्बलदेवायशनैर्मुग्धइवासदत् ४२ गृहीत्वापरपादाभ्यांसहलांगूलमच्युतः भ्रामयि-
त्वाकपित्थाग्रेप्राहिणोद्गतजीवितम् ४३ सकपित्थैर्महाकायःपात्यमानैःपपातह तंवी-
क्ष्यविस्मिताबालाःशशंसुःसाधुसाध्विति ४४ देवाश्चपरिसंतुष्टाबभूवुःपुष्पवर्षिणः तौ
वत्सपालकौभूत्वासर्वलोकैकपालकौ ४५ सप्रातराशौगोवत्सांश्चारयंतौविचेरतुः स्वं
स्वंवत्सकुलंसर्वेपाययिष्यंतएकदा गत्वाजलाशयाभ्याशंपाययित्वापपुर्जलम् ४६ तेत-
त्रददृशुर्बालामहासत्वमवस्थितम् तत्रसुर्वज्रनिर्भिन्नंगिरेःशृंगमिवच्युतम् ४७ सवैव
कोनाममहानसुरोबकरूपधृक् आगत्यसहसाकृष्णंतीक्ष्णतुंडोऽग्रसद्बली ४८ कृष्णंमहा
बकग्रस्तंदृष्ट्वारामादयोऽर्भकाः बभूवुरिन्द्रियाणीवविनाप्राणंविचेतसः ४९ तंतालुमूलंप्रद राम॰
हन्तमग्निवद्गोपालसूनुंपितरंजगद्गुरोः॥ ९ तितथागृहीत्वा ४३।४४ सर्वेषांलोकानामेकौमुख्यौपालकौ प्रातराशः ३९
प्रातर्भोज्यमन्नंतत्सहितौ ४५ अभ्याशंसमीपं ४६।४७ रामआदिर्येषान्ते ४८।४९ तुण्डयोश्चञ्चोर्वीरणवत्॥ ७ ॥ २ ॥

अग्रंथितृणविशेषवत् ५० समीडिरे तुष्टुवुः आनकैः शङ्खैश्च संस्तवैः सह ५१ स्वस्थानमागतं प्राणमिव कृष्णं प्रणीय एकीकृ-
त्य ५२ अतिप्रियेण प्रीत्या आदृताः सादराः प्रेत्यागतमिव लोकांतरादागतमिव तृषितानि अतृप्तानि अमृतं पिबंतीव ईक्षणानि येषां

चञ्चूर्द्द स द्योऽतिरुषाऽक्षतं बकस्तुण्डेन हंतुं पुनरभ्यपद्यत ५० तमापतंतं स निगृह्य तुंडयो-
र्दोर्भ्यां बकं कंससखं सतां पतिः पश्यत्सु बालेषु ददार लीलया मुदावहो वीरणवद्दिवौकसाम्
५१ तदा बकारिं सुरलोकवासिनः समाकिरन्नंदनमल्लिकादिभिः समीडिरे चानकशंखसं-
स्तवैस्तद्वीक्ष्य गोपालसुता विसिस्मिरे ५२ मुक्तं बकास्यादुपलभ्य दारका रामादयः प्राणमिवें-
द्रियो गणः स्थानागतं तं परिरभ्य निर्वृताः प्रणीय वत्सान्व्रजमेत्य तज्जगुः ५३ श्रुत्वा तद्विस्मि-
ता गोपा गोप्यश्चातिप्रियादृताः प्रेत्यागतमिवौत्सुक्यादैक्षंत तृषितेक्षणाः ५४ अहो बतास्य
बालस्य बहवो मृत्यवोऽभवन् अप्यासीद्विप्रियं तेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ५५ अथाप्यभि-
भवंत्येनं नैव ते घोरदर्शनाः जिघांसयैनमासाद्य नश्यंत्यग्नौ पतंगवत् ५६ अहो ब्रह्मविदां
वाचो नासत्याः संति कर्हिचित् गर्गो यदाह भगवानन्वभावि तथैव तत् ५७ ॥ ५७ ॥ ॥ते ५३।५७

अहो बतेत्यादिश्लोकत्रयस्य इति नंदादय इत्यनेनान्वयः अपि एवमपि तेषामेवानिष्टमासीत् तैर्यतः पूर्वमन्येषां भयं कृतं ५५ अ-
थ घोरदर्शना अपि नाभिभवंति न धर्षयंति ५६ गर्गो यदाह तस्मान्नंदात्मजोऽयं तेन नारायणसमो गुणैरित्यादि ५७ ॥ ५७ ॥

५२।५३ वत्सयूथगतं हत्वा वत्सदं भासुरं हरिः मुनियूथगतं चाहन्नयण्यं दंभिनां बकम् १॥ इति दशमे टीकायां एकादशोध्यायः ११
द्वादशे तु महासर्पवपुर्दैत्यमघासुरम् वत्सपालगिलं क्रुद्धो गलेऽहन्निति वर्ण्यते १ मेहाबकगलक्रीडाकेवलस्यनकौतुकम्

इति नंदादयो गोपाः कृष्णरामकथां मुदा कुर्वंतो रममाणाश्च नाविंदन्भववेदनां ५८ ए
वं विहारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्रजे निलायनैः सेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ५९ ॥ इति
श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे वत्सबकवधो नामैकादशोध्यायः ११ श्रीशुक उवाच।
क्वचिद्वनाशाय मनो दधद्व्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यवत्सपान् प्रबोधयन्शृङ्गरवेण चारु
णा विनिर्गतो वत्सपुरःसरो हरिः १ तेनैव साकं पृथुकाः सहस्रशः स्निग्धाः सुशिग्वेत्रविषाण
वेणवः स्वान्स्वान्सहस्रोपरिसंख्ययान्वितान्वत्सान्पुरस्कृत्य विनिर्ययुर्मुदा २ कृष्णवत्सैरसं
ख्यातैर्यूथीकृत्य स्ववत्सकान् चारयंतोऽर्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्र तत्र ह ३ फलप्रवालस्तव
कसुमनःपिच्छधातुभिः काचगुंजामणिस्वर्णभूषिता अप्यभूषयन् ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥

इतीवाघासुरमुखे ससखः प्राविशद्धरिः २ क्वचित्कदाचिद्वनाशाय वने एव प्रथमं भोजनं कर्त्तुम् १ तेनैव शृंगरवेण कृष्णेन च स
ह पृथुका बालाः स्निग्धाः स्नेहयुक्ताः शिक्शिक्यं रम्याः शिग्वेत्रादयो येषां ते सहस्राधिकसंख्यायुक्तान्वत्सान् २।३ काचादि
भिः पूर्वं मातृभिर्भूषिता अपि फलादिभिरात्मानमभूषयन्नित्यर्थः ४ ॥ ४ ॥ ४ ॥ ६ ॥ श्रीरामजयराम ॥

मुष्णंतश्चोरयंतः ५ यदि दूरं गतः कृष्णो भवति तर्हि इति ६ ध्मांतः वादयंतः भृंगैः सह ७ विच्छायाभिः पक्षिच्छायाभिः कलापिभि मयूरैः ८ कीशबालान् वृक्षशाखासु लंबमानानि वानरलांगूलान्याकर्षतः लांगूलमनुसृत्य तः तैः सह द्रुमानारोहंतः विकुर्वतः दंतदर्शनभ्रूविजृंभादिभिः तैः सह विकारान्कुर्वतः पलाशिषु वृक्षेषु प्लुवंतः शाखायाः शाखांतरमुद्गच्छन्तः ९ प्रतिच्छायाः प्रति

मुष्णंतोऽन्योन्यशिक्यादीन्ज्ञातानाराच्च चिक्षिपुः तत्रत्याश्च पुनर्दूराद्धसंतश्च पुनर्ददुः ५ य
दि दूरङ्गतः कृष्णो वनशोभेक्षणाय तम् अहंपूर्वमहंपूर्वमिति संस्पृश्य रेमिरे ६ केचिद्वे
णून्वादयंतो ध्मांतः शृंगाणि केचन केचिद्भृंगैः प्रगायंतः कूजंतः कोकिलैः परे ७ विच्छा
याभिः प्रधावन्तो गच्छन्तः साधुहंसकैः बकैरुपविशंतश्च नृत्यतश्च कलापिभिः ८ वि
कर्षन्तः कीशबालानारोहंतश्च तैर्द्रुमान् विकुर्वन्तश्च तैः साकं प्लुवन्तश्च पलाशिषु ९ सा
कं भेकैर्विलंघन्तः सरित्स्रवसंप्लुताः विहसंतः प्रतिच्छायाः शपन्तश्च प्रतिस्वनान् १०
इत्थं सतां ब्रह्मसुखानुभूत्या दास्यं गतानां परदैवतेन मायाश्रितानां नरदारकेण साकं वि
जह्रुः कृतपुण्यपुंजाः ११

बिंबानि १० तानतिविस्मितः श्लोकद्वयेनाभिनंदति इत्थमिति सतां विदुषां ब्रह्मत्वेन तत्त्वं च अनुभूतिश्च तया स्वप्रकाशपरमसुखेनेत्यर्थः भक्तानां परदैवतेन आत्मप्रदेन नाथेन मायाश्रितानां तु नरदारकतया प्रतीयमानेन सह विजह्रुः कृतानां पुण्यानां पुंजा राशयो येषां ते ब्रह्मविदां तदनुभव एव भक्तानामतिगौरवेणैव भजनं एतेतु तेन

बहुभिर्जन्मभिः कृच्छ्रेण धृत आत्मा मनो यैस्तैरपि १२ सुखक्रीडनवीक्षणेनाक्षमा यस्य सः कथंभूतः यस्य अंतरं छिद्रं पी
तामृतैरपि तथा मृत्युभीतैरमरैरपि प्रतीक्ष्यते कथं मरिष्यति कदा वेति यद्वा कथंभूतं सुखक्रीडनं यत् अंतर्हृदये अमरैः प्रतीक्ष्य
ते विचिंत्यते पीतामृतैरपि पुनर्निजजीवितेप्सुभिः अयं भावः नामृतपानमात्रेण जीवनं सफलं भवति किंतु भगवल्लीलाऽनुस्मरणेने
ति तदेव नित्यमंतःचिंत्यत इति १३ कृष्णप्रमुखानर्भकान्दृष्ट्वा स इति व्यवस्य निश्चित्याजगरं वपुर्धृत्वा तेषां ग्रसनाशया पथिव्यशे

यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतोधृतात्मभिर्योगिभिरप्यलभ्यः सएवयद्दृग्विषयःस्वयंस्थि
तःकिंवर्ण्यतेदिष्टमहोव्रजौकसाम् १२ अथाघनामाऽभ्यपतन्महाऽसुरस्तेषांसुखक्रीड
नवीक्षणाक्षमः नित्यंयदंतर्निजजीवितेप्सुभिःपीतामृतैरप्यमरैःप्रतीक्ष्यते १३ दृष्ट्वाऽर्भ
कान्कृष्णमुखानघासुरः कंसानुशिष्टःसबकीबकानुजः अयंतुमेसोदरनाशकृत्तयो
र्द्वयोरथैनंसबलंहनिष्ये १४ एतेयदामत्सुहृदस्तिलापः कृतास्तदानष्टसमाव्रजौकसः
प्राणेगतेवर्ष्मसुकानुचिंताप्रजासवःप्राणभृतोहियेते १५ इतिव्यवस्याजगरंबृहद्वपुःस
योजनायाममहाद्रिपीवरम्॥ १६तेतितृतीयश्लोकेनान्वयःकंसेनानुशिष्टःप्रहितःबकीपूतनाकथंव्यवस्यत

हाह अयंत्विति सार्द्धेन मम तयोर्द्वयोःसोदरयोःस्थाने एनं कृष्णं सबलं ससैन्यं वत्सान् सालसहितं हनिष्यामि १४ ननु तथापि व्र
जस्यास्तु अवशिष्येरन् नेत्याह एत इति तिलापः कृताः तिलोदकतया कल्पिताः वर्ष्मसु देहेषु प्रजा एवासवो येषां ते तथा १५ स
योजनायामं योजनप्रमाणेन दैर्घ्येण युक्तं च तन्महाद्रिवत्पीवरं च॥ १॥ १॥ १॥ १॥ १॥ ॐ ॥ श्रीसांबसदाशिव

व्यात्तं प्रसारितं गुहातुल्यमाननं यस्मिन् तत् १६ अद्भुतमिति यदुक्तं तद्दर्शयितुं विशिनष्टि धरायामधरोष्ठो यस्य सः जलदे घूत्त-
रोष्ठो यस्य सः दर्य्याविवाननस्यांतौ सृक्किणी यस्य सः गिरेः शृङ्गिणीव दंष्ट्रा यस्य सः ध्वांतवदंतरास्यं यस्य सः वितताध्ववज्जि-
ह्वा यस्य सः परुषानिलवत् श्वासो यस्य सः दववदीक्षणयोरुष्णः दाववह्निरित्यर्थः परुषानिलश्वासश्चासौ दवेक्षणोष्णश्च
तथा १७ वस्तुतोऽजगरमेव व्यात्ततुंडं दृष्ट्वा वृंदावनस्य श्रीः संपद् एषेति भ्रांत्या मत्वा विपरीतं व्यात्ताजगरतुंडसादृश्येनोत्प्रेक्षित-

धृत्वाद्भुतं व्यात्तगुहाननं तदा पथि व्यशेत ग्रसनाशयाखिलः १६ धराऽधरोष्ठो जलदोत्त-
रोष्ठो दर्य्याननांतो गिरिशृङ्गदंष्ट्रः ध्वांतांतरास्यो वितताध्वजिह्वः परुषानिलश्वासदवेक्ष-
णोष्णः १७ दृष्ट्वा तं तादृशं सर्वे मत्वा वृंदावनश्रियम् व्यात्ताजगरतुंडेनह्युत्प्रेक्षंते स्म ली-
लया १८ अहो मित्राणि गदत सत्वकूटं पुरः स्थितम् अस्मत्संग्रसनव्यात्तव्यालतुंडा-
यते न वा १९ सत्यमर्ककरारक्तमुत्तराहनुवद्घनम् अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छायया-
ऽरुणम् २० प्रतिस्पर्द्धेते सृक्किभ्यां सव्यासव्ये नगोदरे तुंगशृंगालयोऽप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्च प-
श्यत २१

वंतः १८ उत्प्रेक्षामेव प्रश्नोत्तराभ्यामाहुः अहो इति सत्वकूटं सत्वाभासमिदं न वा तत्रापि अस्मत्संग्रसनाय व्या-
त्तं विदारितं यद्व्यालतुंडं तद्वदाचरति वा न वा १९ निश्चित्य तथैवेत्याह सत्यमिति अर्ककरैरारक्तं घनमुत्तरोष्ठवत् पश्यत तस्य घ-
नस्य प्रतिच्छायया अरुणं रोधस्थलं अधरोष्ठवत् पश्यतेति सर्वत्रान्वेति २० सृक्किभ्यामोष्ठप्रांताभ्यां प्रतिस्पर्द्धेते तुल्यतया व-
र्त्तेते नगोदरे गिरिदर्य्यौ एतास्तुङ्गशृङ्गालयः तस्य दंष्ट्राभिः स्पर्द्धमानाः २१॥

भा॰द॰ आस्तृतायाममार्गीः विस्तृतोदैर्घ्यवान्मार्गः प्रतिगर्जतिप्रतिस्पर्धतेएषांश्टंगाणामंतर्गतंमध्यगतमंधकारंएततु अंतराननं। स्कं॰१०
पू॰ आननस्यमध्यंप्रतिगर्ज्जति २२ दावेनउष्णः खरोवातोऽयंतेनदावाग्निनादग्धानांसत्वानांयोदुर्गन्धः सएवसर्पस्यांतर्गतामि
४१ षगंधवद्भाति २३ एवंसत्यमेवाजगरमन्यथोस्रेष्यनिर्भयाययुः किंग्रसितान्ग्रसिष्यति अनेनश्रीकृष्णेनहंत्रेतिबकारेरुपाल्क।

आस्तृतायाममार्गोयंरसनांप्रतिगर्ज्जति एषामंतर्गतंध्वांतमेतदप्यंतराननं २२ दावो।
ष्णखरवातोऽयंश्वासवद्भातिपश्यत तद्दग्धसत्वदुर्गन्धोप्यंतरामिषगंधवत् २३ अस्मा
न्किमत्रग्रसितानिविष्टानयंतथाचेद्बकवद्विनंक्ष्यति क्षणादनेनेतिबकार्युशन्मुखंवी।
क्ष्योद्धसंतःकरताडनैर्ययुः २४ इत्थंमिथोऽतथ्यमतज्ज्ञभाषितंश्रुत्वाविचिंत्येत्यमृषामृषा
यते रक्षोविदित्वाऽखिलभूतहृत्स्थितःस्वानांनिरोद्धुंभगवान्मनोदधे २५ तावत्प्रविष्टा
स्त्वऽसुरोदरांतरंपरन्नगीर्णाःशिशवःसवत्साः प्रतीक्षमाणेनबकारिवेशनंहतस्वकांत।
स्मरणेनरक्षसा २६ तान्वीक्ष्यकृष्णःसकलाभयप्रदोत्यनन्यनाथान्स्वकरादवच्युतान्॥८

मनीयंमुखं २४ अमृषावस्तुतःसर्पवपुरस्फुरएवमृषायतेस्वानांसर्पसादृश्यगोचरत्वेनप्रतीयतइतितान्निरोद्धुंवारयितुंया
वन्मनोदधेतावत्प्रविष्टाइत्युत्तरेणान्वयः २५ तावत्प्रविष्टाएवकेवलंनतुतेनगीर्णाः गिलिताःजीर्णाइतिपाठेपिसएवार्थः कथं
भूतेन हतयोःस्वकयोरंतंस्मरतिअनुध्यायतीतितथातेनअतएवबकारेःश्रीकृष्णस्यप्रवेशंप्रतीक्षमाणेने २६ स्वकरादवच्युतान्

बकःस्वतालिविस्मितःसता॥

कृत्यंकिमत्रेत्यादि विचिंत्यतत्रोपायंज्ञात्वास्वयमपिअविशदित्यन्वयः २७ कथंविचिंत्यअस्यजीवनंअमीषांचविहिंसन
मितिद्वयंवैनिश्चितंकथंनस्यादिति २८ घनच्छदामेघांतरिताःकौणपाःकुणपाशिनोराक्षसाःकुणपोनिर्ऋतिस्तदीयाइतिवा २९
चूर्णीकर्त्तुमिच्छोस्तस्यगलेआदावेवतरसाववृधेअवर्द्धत ३० निरुद्धोमुखादीनांमार्गभूतः कंठोयस्यास्तितस्यउद्गीर्णदृष्टेर्बहिर्निर्गत

॥दीनांश्चमृत्योर्जठराग्निघासान्घृणाऽर्दितोदिष्टकृतेनविस्मितः २७ कृत्यंकि
मत्रास्यखलस्यजीवनंनवाअमीषांचसतांविहिंसनं द्वयंकथंस्यादितिसंविचिं
त्यतज्ज्ञात्वाविशच्चुण्डमशेषदृग्घरिः २८ तदाघनच्छदादेवाभयाद्धाहेतिचुक्रुशुः
जहृषुर्येचकंसाद्याःकौणपास्त्वघबांधवाः २९ तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णस्त्वव्ययः
सार्भवत्सकम् चूर्णीचिकीर्षोरात्मानंतरसाववृधेगले ३० ततोऽतिकायस्यनिरु
द्धमार्गिणोह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः पूर्णोऽन्तरङ्गेपवनोनिरुद्धोमूर्द्धन्विनि
ष्पाद्यविनिर्गतोबहिः ३१ तेनैवसर्वेषुबहिर्गतेषुप्राणेषुवत्सान्सुहृदः परेतान् दृ
ष्ट्यास्वयोत्थाप्यतदन्वितःपुनर्वक्त्रान्मुकुन्दोभगवान्विनिर्ययौ ३२॥ ३२ ॥

लोचनस्यअंतरंगेदेहमध्येपूर्णः परिभूतः मूर्द्धन् मूर्द्धानंब्रह्मरंध्रन्निर्भिद्यबहिर्विनिर्गतइति ३१ प्राणेषुइंद्रियेषुस्वयाअमृ
तवर्षिण्यादृष्ट्यैव ३२॥ ३२ ॥

अहिदेहे स्थितंशुद्धसत्वमयंज्योतिर्निर्गत्यखे ऽवस्थितंतात्मिन्नीशेविवेश ३३ स्वकृतःस्वकार्यकृतःश्रीकृष्णस्य अर्हणमकृतपूजामकुर्वन्स्रुगाःस्रुष्टुगायंतीतिस्रुगागन्धर्वादयः ३४ किंचतेषांयान्यद्भुतस्तोत्रादीनितेषांनैकोत्सवा अनेकोत्सवायेमंगलस्वनास्तान्स्वधाम्नोऽतिसमीपेश्रुत्वाऽजोब्रह्माअचिरादागतःईशस्यकृष्णस्यमहिमानंदृष्ट्वा विस्मयंप्रापेति ३५ बहुतिथंबहुकालं।

पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतंमहज्ज्योतिःस्वधाम्नाज्वलयद्दिशोदश प्रतीक्ष्यखेऽवस्थितमीशनिर्गमंविवेशतस्मिन्मिषितांदिवौकसाम् ३३ ततोऽतिहृष्टाःस्वकृतोऽकृतार्हणंपुष्पैःसुराअप्सरसश्चनर्त्तनैः गीतैःस्रुगावाद्यधराश्चवाद्यकैःस्तवैश्चविप्राजयनिःस्वनैर्गणाः ३४ तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाजयादिनैकोत्सवमङ्गलस्वनान् श्रुत्वास्वधाम्नोऽन्त्यजआगतोऽचिराद्दृष्ट्वामहीशस्यजगाम विस्मयम् ३५ राजन्नाजगरंचर्मशुष्कंवृंदावनेऽद्भुतम् व्रजौकसांबहुतिथंबभूवाक्रीडगह्वरम् ३६ एतत्कौमारजंकर्महरेरात्माहिमोक्षणम् मृत्योःपौगंडगेबालादृष्ट्वोचुर्विस्मिताव्रजे ३७ ॥ आक्रीडगह्वरंक्रीडार्थमहाबिलम् ३६ अन्यच्चातिचित्रंवृत्तमित्याह एतदिति कौमारंपंचमाब्दांतंपौगण्डंदशमावधि कैशोरमापंचदशाद्यौवनंतुततःपरं हरेःकौमारजंपंचमाब्दकृतंकर्मतदैवदृष्ट्वापौगंडकेषष्ठेऽब्देबाला अद्यैतद्वृत्तमित्यूचुः किंतत्कर्ममृत्योःसकाशादात्मनामहेश्चमोक्षणंआत्मनांप्रसिद्धान्मृत्योःअहेस्तुसंसारलक्षणात् अघासुरस्यज्योतिषःश्रीकृष्णेप्रवेशमपितदाद्दृष्टंकथितवंतुद्रष्टः

नैतद्विचित्रं किं तदित्यपेक्षायामाह अघोऽपीति आत्मसाम्यं स्वसमानरूपताम् ३८ यस्य अङ्गम्मूर्त्तिस्तस्य प्रतिमा प्रतिकृतिस्त्त्रापि केवलं मनोमयी सा ऽपि बलादन्तराहिता सती भागवतीं गतिं ददौ प्रह्लादादिभ्यः स एव साक्षात्स्वयमंतर्गतः किं पुनः नित्यात्मा

नैतद्धि चित्रं मनुजार्भमायिनः परावराणां परमस्य वेधसः अघोऽपि यत्स्पर्शनधौतपातकः प्रापात्मसाम्यं त्वसतां सुदुर्लभम् ३८ सकृद्यदङ्गप्रतिमाऽन्तराहिता मनोमयी भागवतीन्ददौ गतिम् स एव नित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोऽन्तर्गतो हि किं पुनः ३९ सूत उवाच इत्थं द्विजा यादवदेवदत्तः श्रुत्वा स्वरातुश्चरितं विचित्रम् पप्रच्छ भूयोपि तदेव पुण्यं वैयासकिं यन्निगृहीतचेताः ४० राजोवाच ब्रह्मन् कालांतरकृतं तत्कालीनं कथं भवेत् यत्कौमारे हरिकृतं जगुः पौगण्डकेऽर्भकाः ४१ तद्ब्रूहि मे महायोगिन् परं कौतूहलं गुरो नूनं मे तद्धरेरेव माया भवति नान्यथा ४२ वयं धन्यतमा लोके गुरोऽपि क्षत्रबंधवः यत्पिबामो मुहुस्त्वत्तः पुण्यं कृष्णकथामृतम् ४३ सूत उवाच इत्थं स्म पृष्टः स तु बादरायणिस्तत्स्मारितानंतहृताखिलेन्द्रियः ॥

३९ सा चात्मसुखानुभूतिश्च तया ऽभितो व्युदस्ता माया येन सः ३९ येन श्रवणेन निगृहीतं वशीकृतं चेतो यस्य सः ४० कालांतरे कौमारे कृतं पौगण्डके कथं ज्ञातो चुरित्यर्थः ४१ ४२ ४३ तेन यः स्मारितोऽनंतः तेन हृतान्यखिलेंद्रियाणि यस्य सः तथाभूतोऽपि कथंचिल्लब्धबहिर्दृष्टिः ॥ ॥ ॥ ॥

हेभागवतोत्तमहेशौनक ५४ ॥ ॥इतिभागवतेदशमस्कंधेटीकायांद्वादशोध्यायःसमाप्तः॥ ॥१२॥त्रयोदशेहरद्ब
ह्मावत्सान्बालांश्चमायया तदातत्सर्वरूपोऽब्दंकृष्णःपूर्ववदाचरत् १ नूतनयसिनव्यवत्करोषि २ तथाहिसारभृतांसारग्राहि
हिणामयंनिसर्गःस्वभावः कोसौअच्युतस्यवार्त्ताप्रतिक्षणंसाधुनव्यवद्भवतीतियत्तःविटानांस्त्रैणानांस्त्रियाःकामिन्याःवार्त्ती

कृच्छ्रासुनर्लब्धबहिर्दृशिः शनैः प्रत्याहृतं भागवतोत्तमोत्तम ५५ ॥ ॥इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेदशमस्कन्धेअघासुरवधोनामद्वादशोऽध्यायः १२॥ ॥श्रीशुकउवाच सा
धुपृष्टंमहाभागत्वयाभागवतोत्तम यन्नूतनयसीशस्यशृण्वन्नपिकथांमुहुः १ सताम
यंसारभृतांनिसर्गोयदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि प्रतिक्षणंनव्यवदच्युतस्ययत्स्त्रियावि
टानामिवसाधुवार्त्ता २ शृणुष्वावहितोराजन्नपिगुह्यंवदामिते ब्रूयुःस्निग्धस्यशिष्यस्य
गुरवोगुह्यमप्युत ३ तथाऽघवदनान्मृत्योरक्षित्वावत्सपालकान् सरित्पुलिनमानीयभ
गवानिदमब्रवीत् ४ अहोतिरम्यंपुलिनंवयस्याःस्वकेलिसंपन्मृदुलाच्छवालुकम्॥

वकथंभूतानामपिसतां याअच्युतवार्त्तैवअर्थोयेषांतानिवाणीश्रुतिचेतांसियेषांतथाभूतानामपि २ ३ ४ भोजनविधाना
यपुलिनंस्तौति अहोइति स्वीयानांकेलीनांसंपद्दोविद्यंतेयस्मिंन्तत् मृदुलाअच्छावालुकायस्मिंन्तत् किंचस्फुटत् विक
सत्सरःसरोजवाहुल्येनोपचारतः॥

सरएवविकसदित्युक्तंतस्यगंधः तेनहृताः आकृष्टाः अलयः पत्रिणश्चयेतेषांकेउद्रके ध्वनयस्तेषांप्रतिध्वानास्तैर्लसंतोद्रुमास्तैराकुलंव्याप्तम् ५ दिवारूढंवेलातीतेसर्थः ६ आरुह्यसंरुद्ध्यशाद्वलेहरिततृणप्रदेशे ७ तदातेविरेजुः कृष्णस्यविष्वक्परितः पुरुराजिमंडलैर्बहुभिः पंक्तिमंडलैः सहनैरंतर्येणोपविष्टाः श्रीकृष्णाभिमुखानि आननानियेषांतेफुल्लदृशः विकसितन

स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकध्वनिप्रतिध्वानलसद्रुमाकुलम् ५ अत्रभोक्तव्यमस्माभिर्दिवारूढंक्षुधार्दिताः वत्साःसमीपेऽपःपीत्वाचरन्तुशनकैस्तृणम् ६ तथेतिपाययित्वाऽर्भावत्सानारुध्यशाद्वले मुक्त्वाशिक्यानि बुभु[illegible]जुःसमंभगवतामुदा ७ कृष्णस्यविष्वक्पुरुराजिमंडलैरभ्याननाःफुल्लदृशोर्भ[illegible]काःसहोपविष्टाविपिनेविरेजुश्छदायथाऽम्भोरुहकर्णिकायाः ८ केचित्पुष्पैर्दलैःकेचित्पल्लवैरंकुरैःफलैः त्वग्भिःशिग्भिर्दृषद्भिश्चबुभुजुःकृतभाजनाः ९ सर्वेमिथोदर्शयन्तःस्वस्वभोज्यरुचिंपृथक् हसंतोहासयन्तश्चाऽभ्यवजह्रुःसहेश्वराः १० बिभ्रद्वेणुंजठरपटयोःशृंगवेत्रेचकक्षे वामेपाणौमसृणकवलंतत्फलान्यंगुलीषु ११ ॥ ५ यथाःकमलकर्णिकायाःपरितःपत्राणि यथेति ८ पुष्पैस्तद्दलैरन्यैश्चपत्रैः कृतानिभाजनानियैस्ते ९ रुचिंस्वादुविशेषंअभ्यवजह्रुर्बुभुजिरेसहेश्वराः श्रीकृष्णसहिताः १० यत्रभुगपितेषुबुभुजेबालानामिवकेलिर्यस्यसस्तत्राहउदरवस्त्रयोर्मध्येवेणुंविभ्रत् दधदितिसर्वत्रसंबध्यते वामइति कसपा

ण्योर्विशेषणम् मसृणं स्निग्धं दध्योदनकवलं तदुचितानि बिल्वादिफलानि अंगुलीसंधिषु कर्णिकेव सर्वाभिमुखो मध्ये तिष्ठ-
न् स्वस्य परितउपविष्टान् सुहृदः स्वैर्नर्मभिः परिहासवाक्यैः स्वर्गेलोके स्वर्गवासिनिजने मिषति आश्चर्येण पश्यति सति लौ-
केजनानां मध्ये बुभुजे ११।१२ भीमयं भयहेतुभ्योभयं अस्य अपास्ययद्वा अस्य विश्वस्य भियोपि भयं यः श्रीकृष्णः आशात् भो-

तिष्ठन्मध्ये स्वपरिसुहृदो हासयन्नर्मभिः स्वैः स्वर्गेलोके मिषति बुभुजे यज्ञभुग्बालके-
लिः ११ भारतैवं वत्सपेषु भुंजानेष्वच्युतात्मसु वत्सास्त्वंतर्वने दूरं विविशुस्तृणलोभि-
ताः १२ तान्दृष्ट्वा भयसंत्रस्तानूचे कृष्णोस्य भीभयम् मित्राण्याशान्माविरमतेहानेष्ये वत्स-
कानहम् १३ इत्युक्त्वाद्रिदरीकुंजगह्वरेष्वात्मवत्सकान् विचिन्वन्भगवान्कृष्णः सपा-
णिकवलो ययौ १४ अंभोजन्मजनिस्तदंतरगतो मायार्भकस्येशितुर्द्रष्टुंमंजुमहित्वम-
न्यदपितद्वत्सानितोवत्सपान् नीत्वाऽन्यत्रकुरूद्वहांतरदधात्खेऽवस्थितोयःपुरादृष्ट्वा
ऽघासुरमोक्षणंप्रभवतःप्राप्तःपरंविस्मयम् १५

जनात् अस्मिन्पादे अक्षराधिक्यमार्षं १३ अद्रिषु
तद्दरीषु कुंजेषु लतादिपिहितोदरविवरेषु गह्वरेषु संकटस्थानेषु च १४ अंभोजन्मनः पद्माज्जनिर्यस्य सः ब्रह्मा तदंतरे तस्मिन्न-
वसरे गतः आगतः तच्छिद्रं प्राप्तो वा मंजु मनोहरं अन्यदपि महित्वं महिमानं द्रष्टुं तस्य वत्सानितः स्थानात् वत्सपांश्चान्यत्र नी- ५५
त्वा स्वयं तिरोबभूव प्रभवतः श्रीकृष्णस्य १५॥

उभावपिवत्सान्वत्सपांश्चविचिकाय अन्वीक्षितवान् १६ विधिकृतंब्रह्मणाकृतं १७ उभयायितं वत्सवत्सपालरूपेणव
र्त्तमानमित्यर्थः अयंभावः यदितूष्णीमासेतर्हितन्मातॄणांविषादःस्यात् यदिचतानेवआनयिष्यामितर्हिब्रह्मणोमोहोनस्या
दितितदुभयप्रीतयेतथाचक्र इति १८ तदेवदर्शयति यावदिति वत्सपानांवत्सकानांचाल्पकंवपुःप्रमाणमनतिक्रम्यएवसुप

ततोवत्सानदृष्ट्वैत्यपुलिनेऽपिचवत्सपान् उभावपिवनेकृष्णो विचिकायसमंततः
१६ क्वाप्यदृष्ट्वांतर्विपिनेवत्सान्पालांश्चविश्ववित् सर्वंविधिकृतंकृष्णः सहसाऽ
वजगामह १७ ततःकृष्णोमुदंकर्तुंतन्मातॄणांचकस्यच उभयायितमात्मानंचक्रे
विश्वकृदीश्वरः १८ यावद्वत्सपवत्सकाऽल्पकवपुर्यावत्कराङ्घ्र्यादिकम् यावद्यष्टि
विषाणवेणुदलशिग्यावद्विभूषांबरम् यावच्छीलगुणाभिधाकृतिवयोयावद्विहा
रादिकंसर्वंविष्णुमयंगिरोऽगवदजःसर्वस्वरूपोबभौ १९ स्वयमात्मात्मगोवत्सान्
प्रतिवार्य्यात्मवत्सपैः क्रीडन्नात्मविहारैश्चसर्वात्माप्राविशद्व्रजम् २०॥ ॥१॥र्थ्यपियोज्यम् यद्वा

यावद्वत्सपादिवपुस्तावत्सर्वस्वरूपोऽजःकृष्णोबभावित्यर्थः उत्तरत्राप्येवंसर्वंविष्णुमयंजगदितिप्रसिद्धयागीस्तस्याअंग
वत्सागीरेवार्थस्वरूपेणप्रत्यक्षायथातथाबभूवेत्यर्थः १९ एवंसर्वात्मासन्व्रजंप्राविशत्कथंस्वयमात्मैवप्रयोजकआत्मरू
पान्गोवत्सानितिकर्मापिस्वयमेवेत्युक्तं आत्मस्वरूपैर्वत्सपैःप्रतिवार्य्यप्रयोज्यकर्त्ताऽपिस्वयमेवआत्मविहारैःक्रीडन्निति

तत्तदात्मा तत्तद्गोपबालरूपोऽभवत् ततः तत्तत्सद्मप्रविष्टः २१ गोपिकामोहनमाह तन्मातर इति तन्मातरो वेणुरवेण त्वरया उत्थिताः सत्यः सुतान्मत्वा परं ब्रह्मैव दोर्भिरुदस्य उत्थाप्य स्नेहेन स्नुतं स्तन्यं पेयः सुधासवं पय एव सुधा वत्स्वादु आ सववन्मादकं पाययामासुरित्यर्थः २२ एवं यामेयमेन च तत्तत्काल क्रीडानियमेन सायं गतः प्राप्तः स्वाचरितैः स्वस्याचरि

तत्तद्धृत्वा न्पृथग्नीत्वा तत्तद्गोष्ठे निवेश्य सः तत्तदात्माऽभवद्राजन् तत्तत्सद्म प्रविष्टवान् २१ तन्मातरो वेणुरवत्वरोत्थिताउदुत्थ्य दोर्भिः परिरभ्य निर्भरम् स्नेहस्नुतस्तन्यपयः सुधासवं मत्वा परं ब्रह्म सुतानपाययन् २२ ततो नृपोन्मर्दनमज्जलेपनालंकाररक्षातिलकाशनादिभिः संलालितः स्वाचरितैः प्रहर्षयन् सायं गतो यामयमेन माधवः २३ गावस्ततो गोष्ठमुपेत्य सत्वरं हुंकारघोषैः परिहूतसंगतान् स्वकान्स्वकान् वत्सतरानपाययन्मुहुर्लिहत्यः स्रवदौधसं पयः २४ गोगोपीनां मातृताऽस्मिन्सर्वा स्नेहर्द्धिकां विना पुरोवदास्वपि हरेस्तोकता मायया विना २५ ॥ र्तैः शोभनैराचरितैर्वा मातॄः प्रहर्षयन् ततस्ताभिरुन्मर्दनादिभिरुपलालित इति २३ गवां मोहनमाह गाव इति परिहूता आहूताश्च ते संगताश्च तान् २४ एतावत्तु वैषम्यं कृष्णस्यापि दुर्निवारमासीदित्याह गोगोपीनामिति गवां गोपीनां च अस्मिन् कृष्णे मातृता उपलालनादिरूपा पुरोवदेव आसीत् किंतु स्नेहर्द्धिकां विना स्नेहाधिक्यं त्विदानीं विशेष इत्यर्थः आसु गोगोपीषु हरेस्तोकता च बालभावना पि पूर्ववदेवासीत् किन्तु मायया विना ममेयं माताऽह

मध्याः पुष्कटतिमोहं विकेत्यर्थः ॥२५॥

स्नेहर्द्धिमेवदर्शयति व्रजौकसामिति यथाकृष्णेयशोदानंदनेस्वपुत्रेभ्योपिस्नेहाधिक्यंपूर्वमासीदिदानींस्वतोकेष्वपितथैवावर्द्ध
तेत्यर्थः आऽब्दंयावद्वत्सरंनिःसीमयथाभवति २६ एवमात्माश्रीकृष्णः वत्सपोभूत्वातत्रापिवत्सानांपालनांचमिषेणात्मानमात्म
नापालयन्क्रीडितवानित्यर्थः २७ एतावत्पर्य्यंतंरामस्यापिमोह एवासीत् संवत्सरांतरेतुकथंचिज्ज्ञातवानितिदर्शयन्नाह एक
देति पंचषासुपञ्चसुवाषट्सुवारात्रिषुहायनस्यापूरणीषुपूरकतयाऽवशिष्टास्वित्यर्थः २८ ततोदूरतएवगोवर्द्धनशिखरेचरं
त्योगावोव्रजसमीपेचरतोवत्सान् ददृशुः २९ तदैवसगोव्रजः गवांकलापः यतः तत्स्नेहवशस्तेषांवत्सानांस्नेहेनाकृष्टः अतए

व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याऽब्दमन्वहम् शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववत् २६
इत्थमात्मात्मनात्मानंवत्सपालमिषेणसः पालयन्वत्सपोवर्षंचिक्रीडेवनगोष्ठयोः २७
एकदाचारयन्वत्सान्सरामोवनमाविशत् पञ्चषासुत्रियामासुहायनापूरणीष्वजः २८
ततोविदूराच्चरतोगावोवत्सानुपव्रजम् गोवर्द्धनाद्रिशिरसिचरंत्योददृशुस्तृणम् २९
दृष्ट्वाऽथतत्स्नेहवशोऽस्मृतात्मासगोव्रजोऽत्यात्मपदुर्गमार्गः द्विपात्ककुद्ग्रीवउदास्यपु
च्छोऽगाद्धुंकृतैरास्रुपयाजवेन ३०॥ वनस्मृतः आत्मायेनसः जवेनउपव्रजमगात् कथंभूतः अत्यात्मपदु
र्गमार्गः अतिक्रांतः आत्मपान् गोपालान्यः सोऽत्यात्मपः तथादुर्गोदुर्गमोमार्गोयस्यसः सचसचतथायुक्ताभ्यांपद्भ्यांधाव
न् द्विपादिवप्रतीयमानः ककुदिआकुंचिताग्रीवायस्यसः उदास्यपुच्छः उन्नमितान्यास्यानिपुच्छानिचयेनसः आस्रुपयाः
सर्वतः स्रवंतिपयांसियस्यसः आस्रुपयाइत्यपिपाठेसएवार्थः गोव्रजइत्यनेनवृषभादयोप्यऽगुरित्युक्तम् ३०॥

तत्रविशेषतोधेनूनांचेष्टितमाह समेत्येति गोवर्द्धनस्याधःवत्सवत्यःपुनःप्रसूताअपि ३१ रामेणदृष्टंवत्सेषुगवांस्नेहातिश
यमुक्त्वागोपानामपिदर्शयितुमाह गोपाइति तासांगवांरोधनेनआयासस्तस्यमौघ्येनमोघत्वेनलज्जयासहोरुमन्युनादुर्ग
मार्गजनितक्लेशेनचाभ्येत्यगोवत्सैःसहकृतान्ददृशुः ३२ ततश्चतेषामीक्षणेनोद्गतोयःप्रेमरसस्तस्मिन् आप्लुताःनिमग्नाः
आशयायेषांतेलज्जामन्युकृच्छ्रेस्तानपिताडयितुमागताः संतोऽपगतमन्यवःप्रत्युतजातोनुरागोयेषांतेमूर्भिघ्राणैरवघ्राणैःप

समेत्यगावोऽधोवत्सान्वत्सवत्योऽप्यपाययन् गिलंत्यइवचांगानिलिहंत्यःस्वौधसंपयः
३१ गोपास्तद्रोधनायासमौघ्यलज्जोरुमन्युना दुर्गाध्वकृच्छ्रतोऽभ्येत्यगोवत्सैर्ददृशुःसुता
न् ३२ तदीक्षणोत्प्रेमरसाप्लुताशयाजातानुरागागतमन्यवोर्भकान् उदुह्यदोर्भिःपरिर
भ्यमूर्द्धनिघ्राणैरवापुःपरमांमुदन्ते ३३ ततःप्रवयसोगोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः कृ
च्छ्राच्छनैरपगतास्तदनुस्मृत्युदश्रवः ३४ व्रजस्यरामःप्रेमर्द्धेर्वीक्ष्योत्कंठ्यमनुक्षणम्
मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिन्तयत् ३५ किमेतदद्भुतमिववासुदेवेऽखिलात्मनि

रमांमुदमवापुः ३३ कृच्छ्रात्ततोऽपगताःनिवृत्ताःतेषांसुतानामनुस्मृत्याउद्गच्छन्त्यऽश्रूणियेषान्ते ३४ प्रेमर्द्धेरौत्कंठ्यम
तिशयंमुक्तस्तनेष्वपत्येषुवीक्ष्यहेतुमजानन् अचिंतयत् ३५ चिंतामेवाह किमेतदितिद्वाभ्यां वासुदेवेयथापुराप्रेमतथास्वतो राम:
केष्वपिव्रजस्यप्रेमवर्द्धते किमेतदद्भुतमितिकिंचसात्मनः॥ ॥ ॥ ॥ ॥ रामकृष्णप्रसन्नोस्तु ॥ ४६

मत्संहितव्रजस्यममतेषुप्रेमकारणंकिमितिभावः ३६ केयंमायादेवानांवानराणांवा असुराणांवाकुतोवाकस्मात्स्वयुक्तात्
त्राऽन्यमायानसंभवति यतोममापिमोहोवर्त्तते अतःप्रायशोमत्स्वामिनःश्रीकृष्णस्यैवमायेयमस्त्वितिसंभावयति ३७ सव
यसान्सखीनपिवयुनेनज्ञानमयेनचक्षुषावैकुण्ठंश्रीकृष्णमेवापश्यत् ३८ एवंकृष्णरूपान्सामान्यतोज्ञात्वाकृष्णंदृष्ट्वाकृष्ण
पदेशेनविशेषतोज्ञानवानित्याह नैतइति अयमर्थःपाल्यमानास्तावद्वत्सा ऋषीणामंशाःपालाश्चदेवानामंशाइतितावदहं

व्रजस्यसात्मनस्तोकेष्वपूर्वम्प्रेमवर्द्धते ३६ केयंवाकुतआयातादैवीवानार्य्युतासुरी प्रा
योमायाऽस्तुमेभर्त्तुर्नान्यामेऽपिविमोहिनी ३७ इतिसंचिंत्यदाशार्होवत्सान्सवयसानपि
सर्वानाचष्टवैकुंठंचक्षुषावयुनेनसः ३८ नैतेसुरेशाऋषयोनचैतेत्वमेवभासीशभिदाश्र
येपि सर्वंपृथक्त्वंनिगमात्कथंवदेत्युक्तेनवृत्तंप्रभुणाबलोऽवैत् ३९ तावदेत्यात्मभूरा
त्ममानेनत्रुट्यनेहसा पुरोवदब्दंक्रीडन्तंददृशेसकलंहरिम् ४० यावंतोगोकुलेबालाःस
वत्साःसर्व्वएवहि मायाशयेशयानामेनाद्यापिपुनरुत्थिताः ४१ ॥ वेन्निदृदानींतुनतथाकिंतु अस्मि
न्भिदाश्रयेपित्वमेवभासि अतस्त्वंसर्वंपृथग्विविच्यकथंवृत्तमितिवदेत्युक्तेनप्रभुणाव्रज्ञान्निगमात् संक्षेपतएवोक्तंवृत्तं
बलोवैत् विदितवानित्यर्थः ३९ ततःकिंवृत्तमित्यपेक्षायामाह तावदिति वर्षेजाते आत्मनोमानेनत्रुट्यनेहसात्रुटिमात्रेणका
लेनसकलंसानुचरंहरिंददर्श ४० दृष्ट्वाचव्यतर्कयदित्याह द्वाभ्यांयावतइतिमेमायाशयेमन्मायातल्पे ४१ ॥ ४१ ॥ ९॥

मन्मायामोहितेभ्यइतरेकुत्रत्याः ४२ इतिवितर्कयन्नमुत्यद्रित्याह एवमिति द्वाभ्यांएवमेतेषुभेदेषुचिरंध्यात्वासआत्मभूरिति
चपाठः ४३।४४ ननुमायाश्रयस्यतस्यकुतोमोहइत्यतआह तम्यामिति महामायाविनिभगवतिअन्यमायायाःआवरणविक्षे
पकत्वाभावेदृष्टांतद्वयमाह तम्यांतमिस्त्रायांराज्यांनैहारंहिमकणप्रभवंतमइव तद्धितार्थोपसर्ज्जनस्यापितमसोनैहारमिति

इतएतेऽत्रकुत्रत्यामन्मायामोहितेतरे तावन्तएवतत्राऽब्दंक्रीडंतोविष्णुनासमम् ४२॥
एवमेतेषुभेदेषुचिरंध्यात्वासआत्मनि सत्याःकेकतरेनेतिज्ञातुंनेष्टेकथंचन ४३ एवंसं
मोहयन्विष्णुंविमोहंविश्वमोहनम् स्वयैवमाययाऽजोपिस्वयमेवविमोहितः ४४ त
म्यांतमोवन्नैहारंखद्योतार्च्चिरिवाहनि महतीतरमायैश्यंनिहंत्यात्मनियुंजतः ४५ ता
वत्सर्वेवत्सपालाःपश्यतोऽजस्यतत्क्षणात् व्यदृश्यंतघनश्यामाःपीतकौशेयवाससः ४६
चतुर्भुजाःशंखचक्रगदाराजीवपाणयः किरीटिनःकुंडलिनोहारिणोवनमालिनः ४७
श्रीवत्सांगदहोरत्नकंबुकंकणपाणयः नूपुरैःकटकैर्भाताःकटिसूत्रांगुलीयकैः ४८॥

विशेषणंछांदसम् तत्तमोयथापृथगावरणंनकरोतिकिंतुतत्रैवलीयतेयथाचखद्योतार्च्चिरहनिपृथक्प्रकाशंनकरोति
एवंमहतिपुरुषेयुञ्जतःपुंसःइतरानीचामायातथातत्र नकिंचित्करोतिकिन्तुआत्मनिस्वस्मिन्नेवऐश्वर्यंसामर्थ्यन्निहन्तीऽ
ति ४५ अन्यदप्याश्चर्यमाह तावदिति वत्सपालावत्साःपालाश्चसर्वेयष्टिविषाणादयश्च ४६।४७ श्रीवत्सप्रभायुक्तान्यङ्गदानिहाः
षुयेषांरत्नमयानिकंबुवत्त्रिधाराणिकंकणानिपाणिषुयेषां
तेचतेच ४८॥

तथाभूरिबहुजन्मार्जितंपुण्यंतद्युक्तैर्जनैरर्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मितयुक्तैः सहारुणगुणेनचवर्त्तमानायेऽपांगास्तैर्वीक्षितैः स्वकार्थीनांस्वभक्तमनोरथानांरजःसत्वाभ्यांस्त्रष्टपालकाद्वव्यदृश्यंत सत्ववद्विशदस्मितेनपालकाद्वरजोवदरुणगुणेनच स्त्रष्टारद्ववतादकूटाक्षैर्वीतमानाद्त्यर्थः ५० आत्माब्रह्मातदादिस्तंबपर्यंतैरनेकार्हैरनेकार्हणैः ५१ अजाद्याभिर्मायाविद्यादिभिर्विभूतिभिःशक्तिभिःमहदादिभिरिति महत्तत्त्वयोरपृथक्त्व विवक्षयाचतुर्विंशतितत्वैर्जगत्कारणैः ५२ कालादिभिश्चतत्त्

अंघ्रिमस्तकमापूर्णास्तुलसीनवदामभिः कोमलैःसर्वगात्रेषुभूरिपुण्यवदर्पितैः ४९।

चंद्रिकाविशदस्मेरैःसारुणापाङ्गवीक्षितैः स्वकार्थानामिवरजःसत्वाभ्यांस्त्रष्टपाल

काः आत्मादिस्तंबपर्य्यंतैर्मूर्त्तिमद्भिश्चराचरैः नृत्यगीताद्यनेकार्हैःपृथक्पृथगुपासिताः

५१ अणिमाद्यैर्महिमभिरजाद्याभिर्विभूतिभिः चतुर्विंशतिभिस्तत्वैःपरीतामहदादिभिः

५२ कालस्वभावसंस्कारैःकामकर्मगुणादिभिः स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्त्तिमद्भिरुपासिताः॥

५३ सत्यज्ञानानन्तानंदमात्रैकरसमूर्त्तयः अस्पृष्टभूरिमाहात्म्या अपित्युपनिषदृशां ५४॥८

हकारिभिश्चतत्रस्वभावःपरिणामहेतुःसंस्कारःवासनाउद्बोधकः स्वमहिध्वस्तमहिभिःभगवन्महिम्नातिरस्कृतस्वातंत्र्यैःउक्तैः सर्वैरणिमाद्यैः ५३ सर्वेषांमूर्त्तिमत्वेपिविशेषमाह सत्यज्ञानेतिसत्याश्चज्ञानरूपाश्च अनंताश्चआनंदरूपाश्चतत्रापितदेकमात्रा विजातीयसंभेदरहिताःतत्रापिचएकरसाः सदैकरूपामूर्त्तयोयेषांतेषांयद्वा सत्यंज्ञानादिमात्रैकरसंयद्ब्रह्मतदेवमूर्त्तयोयेषामिति अतएवउपनिषत् आत्मज्ञानंसैवदृक्चक्षुर्येषांतेषामपिहिनिश्चितं अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याःनस्पृष्टनस्पर्शयोग्यंभूरिमाहात्म्यं

एवंसकृदेकदैवदर्शीपरब्रह्मणोविशेषणंयस्येति ५५ अतिकुतुकेनआश्चर्येणउद्वृत्यदृष्टीःपरावृत्यहंसपृष्ठेनिपत्येतिवा
कुतुकशब्देतृतीयायाश्छान्दसोलुक् यद्वाउद्वृत्यइतिच्छेदः अतिकुतुकेनउद्वृत्यःविलोड्यः विपर्यस्तःसन्नितियावत् पाठांत
रेतु अतिकुतुकेनउद्वृत्तःक्षुभितस्तेषांधाम्नातेजसास्तब्धसर्वेन्द्रियोब्रह्मातूष्णींनिश्चलोऽभूत् अत्रदृष्टांतःपूर्देवीव्रजाधिष्ठा
त्रीकाचिद्देवतातस्याअंतिसमीपेपुत्तिकाचतुर्मुखीकृतकप्रतिमेव ५६ एवंमोहमग्नमजमुज्जहारेत्याह इतीति इरेशेइरास
रस्वतीतस्याईशेब्रह्मणिकिमिदमितिमुह्यतिसतिपश्चात्तद्रष्टुमप्यनीशेसतिपरमोऽजःश्रीकृष्णःसपदिअजाजवनिकांमायारू

एवंसकृद्ददर्शाजःपरब्रह्माऽऽत्मनोऽखिलान् यस्यभासासर्वमिदंविभातिसचराचरं ५५
ततोऽतिकुतुकोद्वृत्यस्तिमितैकादशेन्द्रियः तद्धाम्नाऽभूदजस्तूष्णींपूर्देव्यन्तीवपुत्रि ।
का ५६ इतीरेशेऽतर्क्येनिजमहिमनिस्वप्रमितिकेपरत्राजातोऽतन्निरसनमुखब्रह्मक
मितौ अनीशेपिद्रष्टुंकिमिदमितिवामुह्यतिसतिच छादाजोज्ञात्वासपदिपरमोऽजा ।
जवनिकाम् ५७ ततोर्वाक्प्रतिलब्धाक्षःकःपरेतवदुत्थितः॥

पांतिरस्करणीययाऽद्भुतंदर्शितंतांचछा
दतिरोऽधत्तअपसारितवानित्यर्थः अथवाऽयंलोकाभिमानीममैश्वर्यंद्रष्टुमयोग्यइतितस्योपरिमायांप्रसारितवानितिच्छ
मुह्यतिसति अतर्क्येतर्कागोचरेनिजःअसाधारणोमहिमायस्यतस्मिन्निनिमोहहेतुरुक्तःदर्शनायोग्यत्वायत्रीणिविशेषणानिस्व
प्रमितिकेस्वप्रमितिस्वप्रकाशंचतत्कंसुखंचयस्मिन् अतएवअजातःप्रकृतेःपरत्रपरस्मिन् अतन्निरसनमुखेनब्रह्मकैःश्रु
तिशिरोभिर्मितिर्ज्ञानंयस्मिन् तस्मिन्स्वरूपे ५७ अर्वाक्बहिःप्रतिलब्धानिअक्षीणियेनसः॥ ६ ॥ ६ ॥

परेतवन्मृतोयदिकथंचिसुनरुत्तिष्ठतितथादृष्टीःनेत्राणि ५८ जनानामाजीव्यैर्द्रुमैराकीर्णंसमाप्रियंसंततानि आसमंतात् प्रियाणियस्मिन्तत् ५९ तदाह यत्रेति नैसर्गदुर्वैराःस्वाभाविकाप्रतिकार्य्यवैरवंतोपिनराःसिंहादयश्चमित्राणीवयत्रसहैवासन् अजितस्यावासेनद्रुताःपलायितारुट्तर्षादयःक्रोधलोभादयोयस्मात्तथाभूतंवृंदावनमपश्यदिति ६० तत्रचपरमेष्ठी ब्रह्माएवपुरापूर्ववदेवब्रह्मअचष्टअपश्यत्कथंभूतंपशुवंशशिशुत्वंनाट्यमुद्वहत् नाट्यमित्यत्रहेतुःअद्वयमित्यादि अद्वयं

कृच्छ्रादुन्मील्यवैदृष्टीराचष्टेदंसहात्मना ५८ सपद्येवाभितःपश्यन्दिशोपश्यत् पुरस्थितम् वृन्दावनंजनाजीव्यद्रुमाकीर्णंसमाप्रियम् ५९ यत्रनैसर्गदुर्वैराःसहासन्नृमृगादयः मित्राणीवाऽजितावासद्रुतरुट्तर्षकादिकम् ६० तत्रोद्वहत्पशुपवंशशिशुत्वनाट्यंब्रह्माद्वयंपरमनन्तमगाधबोधम् वत्सान्सखीनिवपुरापरितोविचिन्वदेकंसपाणिकवलंपरमेष्ठ्यऽचष्ट ६१ दृष्ट्वात्वरेणनिजधोरणतोऽवतीर्यपृथ्व्यांवपुःकनकदंडमिवातिपात्य स्पृष्ट्वाचतुर्मुकुटकोटिभिरंघ्रियुग्मंनत्वामुदश्रुसुजलैरकृताऽभिषेकम् ६२ ॥ ॥ चवत्सान्विचिन्वत् एकंचसखीन् अगाधबोधंचविचिन्वत् अनंतंचपरितोविचिन्वत् परंचशिशुत्वमुद्वहत् ब्रह्मचसपाणिकवलमितिनाट्यमेवोद्वहदित्यर्थः ६१ निजधोरणतःस्ववाहनात् त्वरेणवेगेनावतीर्य्यदंडवन्नत्वाचतुर्णांमुकुटानामग्रैरंघ्रियुग्मंस्पृष्ट्वामुदश्रुसुजलैरानंदाश्रुरूपैःसुजलैरभिषेक

चिरस्यचिरंपादयोःपतन्नास्ते ६३ सवेपथुःसकंपःअतएवगद्गद्याऽनुकरणमेतत्‌ इलयावाचाऐलत अस्तौत्‌ ६३॥ इतिश्रीद॰
शमेटीकायांत्रयोदशोध्यायः १३॥ ॥चतुर्दशेऽद्भुतंदृष्ट्वापूर्वांगंतुकनिश्चयम्‌ अनाशःकर्त्तुमस्तौषीत्कृष्णंब्रह्माविमोहितः
१ स्वकृतापराधेनभियासकंपतया भगवन्महिमानमवगाहमानोयथादृष्टस्वरूपमेवकीर्त्तयन्नाह नौमीति हेईड्यस्तुत्य
तेतुभ्यंनौमि द्वितीयार्थेचतुर्थी अथवानौमीत्युक्त्वाप्रकरणागतस्यप्रस्तुतस्यभगवतःकर्मत्वेज्ञातेप्रयोजनापेक्षयामेवंभूतो

उत्थायोत्थायकृष्णस्यचिरस्यपादयोःपतन्‌ आस्तेमहित्वंप्राग्दृष्टंस्मृत्वास्मृत्वापुनःपु
नः ६२ शनैरथोत्थायविमृज्यलोचनेमुकुंदमुद्वीक्ष्यविनम्रकंधरः कृतांजलिःप्रश्रय
वान्समाहितःसवेपथुर्गद्गदयैलतेलया ६४॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदश॰ब्रह्ममो
हनंनामत्रयोद॰१३॥ब्रह्मोवाच नौमीड्यतेऽभ्रवपुषेतडिदंबरायगुंजावतंसपरिपि
च्छलसन्मुखाय वन्यस्रजेकवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रियेमृदुपदेपशुपांगजाय १॥
अस्यापिदेववपुषोमदनुग्रहस्यस्वेच्छामयस्यनतुभूतमयस्यकोऽपि॥ भगवानेवप्रयोजन

मितितादर्थ्येचतुर्थी यद्वातुभ्यंत्वामेवप्रसादयितुंत्वामेवस्तौमीत्यर्थः अभ्रवद्वपुर्यस्यतस्मैतुभ्यम्‌ तडिद्वद्वरंयस्यतस्मै
गुंजानामवतंसौकर्णभूषणेपरिपिच्छंबर्हापीडंतैर्लसन्मुखंयस्यतस्मैवन्याःस्रजोयस्यतस्मैकवलादिभिर्लक्ष्मभिःश्रीः राम॰
शोभायस्यतस्मैमृदूपादौयस्यतस्मैपशुपस्यांगजाय १ ननुनौमीतिप्रतिज्ञायकिंस्वरूपानुवादमात्रंक्रियतेअतआह अस्यापी ४९
ति भोदेवअस्यापिस्फुरभत्वेनप्रकाशितस्यापितववपुषः अवतारस्यमहिमहिमानंअवसितुंज्ञातुंकोऽपिक॰ब्रह्मा अहमपि

नईशेनशक्नोमि यद्वा कश्चिदपिनईशेनसमर्थआसीत् स्कलभक्ताय विशेषणद्वयंमदनुग्रहस्यममानुग्रहोयस्मात्तन्मद्
नुग्रहंतस्य किंचस्वेच्छामयस्यस्वीयानांभक्तानांयथायथेच्छातथातथाभवतः तर्हिकिमितिज्ञातुंनशक्यतेअतआह न
नुभूतमयस्य अचिंत्यशुद्धसत्वात्मकस्ययदाऽसिएवंतदाकथंपुनःसाक्षात्तवकेवलस्यआत्मस्वरूपानुभूतेरेवस्वसुखानुभव
मात्रस्यावतारिणोगुणातीतस्यमहिमानंआंतरेणनिरुद्धेनापिमनसाकोवाज्ञातुंसमर्थोभवेत् अथवाभूतमयस्यउक्तलक्ष
णस्यापिविराड्रूपस्यतवत्वन्नियम्यस्यवपुषःमहिमानमेवअवसितुंकोपिनेशेतदासाक्षात्तवैवासाधारणस्यनियम्यनि
यंतृभेदरहितस्यउक्तलक्षणस्यास्यमहिमानंअवसितुंकोपिनेशइतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः २ तर्हिअज्ञाःकथंसंसारंतरेयु

नेशेमहित्वऽवसितुंमनसांतरेणसाक्षात्तवैवकिमुतात्मसुखानुभूतेः २ ज्ञानेप्रयासमु
दपास्यनमंतएवजीवंतिसन्मुखरितांभवदीयवार्त्ताम् स्थानेस्थिताःश्रुतिगतांतनुवाङ्
मनोभिर्येप्रायशोऽजितजितोप्यसितैस्त्रिलोक्यां ३ श्रेयःश्रुतिंभक्तिमुदस्यतेविभोक्लि
श्यंतियेकेवलबोधलब्धये॥

रतआह ज्ञानइति हेअजितउदपास्यईषदप्यकृत्वासद्भिर्मुखरितांस्वतएव
नित्यंप्रकटितांभवदीयवार्त्तांस्वस्वस्थानएवस्थिताः तत्सन्निधिमात्रेणस्वतएवश्रुतिगतांश्रवणंप्राप्तांतनुवाङ्मनोभिर्न
मंतःसत्कुर्वंतोयेजीवंतिकेवलंयद्यपिनान्यत् कुर्वन्तितैःप्रायशस्त्रिलोक्यामन्यैरजितोपित्वंजितःप्राप्तोऽसीतिकिंज्ञान
श्रमेणेत्यर्थः ३ भक्तिंविनातुज्ञानंनैवसिद्ध्येदित्याह श्रेय श्रुतिमिति श्रेयसांअभ्युदयापवर्गलक्षणानांश्रुतिःश्रवणंयस्याः
सरसइवनिर्झरिणींतांतेतवभक्तिमुदस्यत्यक्त्वाश्रेयःस्रुतिमितिपाठेश्रेयसांमार्गभूतामिति॥ ५॥ ५॥ ५॥ ५॥ एम॥

भा॰द॰ तेषां क्लेशलः क्लेश एवावशिष्यते अयंभावः यथा अल्पप्रमाणं धान्यं परित्यज्य अंतः कणहीनान् स्थूलधान्याभासान् तुषा
पू॰ नेव येऽवघ्नंति तेषां न किंचित्फलं एवं भक्तिं तुच्छीकृत्य ये केवलबोधाय प्रयतंते तेषामपीति ४ भक्त्यैव ज्ञानं नान्यथेत्यत्र स स्कं॰१०
५० दाचारं प्रमाणयति पुरेति हे भूमन् इह लोके पूर्वं योगिनोपि संतः योगैर्ज्ञानमप्राप्य पश्चात्त्वदर्पितेहाः त्वयि अर्पिता लौकिकवै
पिर्ईहा चेष्टा यैस्ते निजकर्मलब्धया त्वदर्पितैर्निजैः कर्मभिर्लब्धया त्वय्यर्पिताद्ईहा च निजानि कर्माणि च तैर्लब्धया दृत्येकं पा
दं वा कथोपनीतया कथया स्वसमीपं प्रापितया भक्त्यैव विबुध्य आत्मानं ज्ञात्वा अंजः सुखेनैव ते परां गतिं प्राप्ताः ५ एवं तावत्स
गुणनिर्गुणयोरुभयोरपि ज्ञानं दुर्घटमिति त्वत्कथाश्रवणादिनैव तत्प्राप्तिर्नान्यथेत्युक्तम् इदानीं यद्यप्युभयोर्विशेषेण दुर्वि

तेषामसौ क्लेशल एवशिष्यते नान्यद्यथा स्थूलतुषावघातिनाम् ४ पुरेह भूमन्बहवोपि
योगिनस्त्वदर्पितेहा निजकर्मलब्धया विबुध्य भक्त्यैव कथोपनीतया प्रपेदिरेऽञ्जोऽच्यु
तते गतिं परां ५ तथापि भूमन्महिमाऽगुणस्य ते विबोद्धुमर्हत्यमलांतरात्मभिः॥ ६॥

ज्ञेयत्वमुक्तं तथापि गुणातीतस्य ज्ञानं कथंचिद्भवेत् न तु सगुणस्य तव अचिंत्यानंतगुणत्वादिति स्तौति श्लोकद्वयेन तथापीति
हे भूमन् अपरिच्छिन्न अगुणस्य ते महिमा अमलैरंतरात्मभिः प्रत्याहृतैरिंद्रियैर्विबोद्धुं बोधगोचरी भवितुं अर्हति योग्यो भवति अथ
वा विबोद्धुं ज्ञातुं अर्हति अर्हः शक्यत इत्यर्थः यद्वा महिमेति महिमानं कश्चिद्बोद्धुमर्हतीत्यर्थः कथं स्वानुभवात् आत्माकारांतःक
रणसाक्षात्कारात् नन्वंतःकरणमपि सविकारमेव विषयीकरोतीति कथमात्माकारतातस्येति अत आह अविक्रियादि रामः
ति विक्रियाविशेषाकारस्तद्रहितात् विशेषपरित्यागएवात्माकारतेत्यर्थः नन्वंतःकरणसाक्षात्कारविषयत्वेऽनात्मत्वप्रसंगः ५०

स्यादृतआह अरूपतइति रूपंविषयः अविषयात् वृत्तिविषयत्वमेवात्मनोनफलविषयत्वमतोनायंदोषइतिभावः कथं तर्हिस्फूर्त्तिः अनन्यबोध्यात्मतयास्वप्रकाशत्वेनैवनेत्वन्यथा इदंतदितिविषयत्वेनेत्यर्थः बुद्धितत्स्थचिदाभासौद्वावेतौ व्याप्नुतोघटम् तत्राज्ञानंधियानश्येदाभासेनघटः स्फुरेत् इतिअनात्मसु आत्मनितु ब्रह्मण्यज्ञाननाशायवृत्तिव्याप्तिरि ष्यते स्वयंस्फुरणरूपत्वान्नाभासस्तत्रयुज्यतइति अथवा मासमर्वतां नरङ्गालक्ष्मीरपिअगुणस्यतेमहिमहिमानंअम लैरंतर्वृत्तिभिरिंद्रियैरपियथायादृग्वस्तुतस्तेनरूपेणविवोढुंकिमर्हतीनार्हत्येवेत्यर्थः कथंतर्ह्यर्हतितत्राह स्वानुभवादि त्यादिनाउक्तार्थमेवैतत् ६ गुणात्मनःगुणानामात्मनःगुणाधिष्ठातुस्तेतवपुनर्गुणान्विमातुंएतावंतइतिगणयितुमपिकेई

अविक्रियात्स्वानुभवादरूपतोह्यनन्यबोध्यात्मतयानचान्यथा ६ गुणात्मनस्तेपिगुणा न्विमातुंहितावतीर्णस्यकईशिरेऽस्य कालेनयैर्वाविमिताःसुकल्पैर्भूपांसवःखेमिहि काद्युभासः ७ तत्तेऽनुकंपांसुसमीक्षमाणोभुंजानएवात्मकृतंविपाकम्॥ ८ ॥ ९

शिरेसमर्थाबभूवुः दूरतस्तद्दिशेषवार्त्ताकथंभूतस्यतवअस्यविश्वस्यहितायपालनायबहुगुणाविष्कारेणावतीर्णस्यननु कालेननिपुणैः किमशक्यमतआह कालेनेति वाशब्दोवितर्केसुकल्पैरतिनिपुणैर्बहुजन्मनाकालेनभूपरमाणवोविमि ताः।विशेषेणगणिताभवेयुः तथाखेमिहिकाहिमकणाअपितथाद्युभासः दिविनक्षत्रादिकिरणपरमाणवोऽपि ७ तस्माद्भ क्तिरेवसंगच्छतइत्याह तत्तेनुकंपामिति सुसमीक्षमाणः तवकृपातदाभविष्यतीतिबहुमन्यमानःस्वार्जितंचकर्मफलमना सक्तःसन्भुंजानएवनातीवतप ॥

भा॰द॰ आदिना क्लिश्यन् एवं यो जीवेत स मुक्तौ दायभाग्भवति भक्तस्य जीवनव्यतिरेकेण दायप्राप्ताविव मुक्तौ नान्यदुपयुज्यत
पू॰ इति भावः ८ तदेवं स्तुत्वा भगवन्तं क्षमापयितुं स्वापराधं निवेदयति पश्येति हे ईश मे अनार्य्यं दौर्जन्यं पश्य यदहं मायिनाम स्कं॰१०
५१ पि मायिनि विमोहके त्वय्यपि स्वमायां प्रसार्य्यात्मैश्वर्य्यमीक्षितुमैच्छं अभिलषितवान् अहो एवं कर्त्तुं त्वयि अहं कियान्
किंचित् यथाग्नेरुद्भूता ज्वाला अग्नौ न किंचित्तद्वदिति ९ रजोभुवः रजसो जातस्य अतः अजानतः अत एव अजावलेपान्ध-
तमोऽन्धचक्षुषः अजो जगत्कर्त्ताऽहमिति मदेन गाढतमोरूपेणान्धीभूते नेत्रे यस्य अतस्त्वत्तः पृथगीशमानिनः अन्यत्र प्रभु-

त्वद्व्यग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्ते जीवेत यो मुक्तिपदे स दायभाक् ८ पश्येश मेऽनार्य्यमनं-
त आद्ये परात्मनि त्वय्यपि मायिमायिनि । मायां वितत्येक्षितुमात्मवैभवं ह्यहं कियानै-
च्छमिवार्चिरग्नौ ९ अतः क्षमस्वाच्युत मे रजोभुवो ह्यजानतस्त्वत्पृथगीशमानि-
नः अजावलेपान्धतमोऽन्धचक्षुष एषोऽनुकम्प्यो मयि नाथवानिति १० क्वाहं तमो
महदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टिताण्डघटसप्तवितस्तिकायः॥ छ ॥ ९ ॥

त्वेन वर्त्तमानोऽपि मयि नाथे सति नाथवान् मद्भृत्य एव अत एषोऽनुकम्प्य इति मत्वा क्षमस्वेत्यर्थः १० ननु ब्रह्माण्डविग्रहत्व-
मपि ईश्वर एवेति चेत्तत्राह क्वाहमिति तमः प्रकृतिः महान् महत्तत्त्वम् अहं अहंकारः खमाकाशः चरो वायुः अग्निः वार्ज- राम॰
लम् भूः पृथ्वी प्रकृत्यादिपृथिव्यन्तैः एतैः संवेष्टितो योऽण्डघटः स एव तस्मिन्वा स्वमानेन सप्तवितस्तिः कायो यस्य सोऽहं क्व कु- ५१
त्र महित्वम् कथंभूतस्य ईदृग्विधानि यानि अविगणितान्यण्डानि तान्येव परमाणवः तेषां चर्यापरिभ्रमणं तदर्थं वाताध्वानो

गवाक्षाद्वरोमविवराणियस्यतस्यतवअतोऽतितुच्छत्वात्त्वयानुकंप्योहमिति ११ अपिचगर्भगतस्यशिशोःपादयोरु
त्क्षेपणमातुः किमपराधायभवति लोकेअस्तिनास्तिव्यपदेशाभ्यांभावाभावशब्दाभ्यांस्थूलसूक्ष्मकार्यकारणशब्दैर्वाभू
षितंअभिहितं एतेषांशब्दानांभुविविषयेऽषितंस्थितमितिवासर्ववस्त्वित्यर्थः हेअधोक्षजतवकुक्षेरनंतःबहिःकियदपि
किंचिन्मात्रमपिकिमस्तिन किंचिदस्तीत्यर्थः अतःसर्वस्यतवकुक्षिगतत्वेनममापितथात्वान्मात्रवदपराधःसोढव्यइ
तिभावः १२ किंच विशेषतोऽपित्वत्तोममजन्म प्रसिद्धमित्याह जगत्त्रयेत्यादिजगत्त्रयस्यांतेप्रलयेयउदधीनांसंप्लवःसंश्लेषस्त

केदृग्विधाऽविगणितांडपराणुचर्य्यावाताध्वरोमविवरस्यचतेमहित्वम् ११ उत्क्षेपणं
गर्भगतस्यपादयोः किंकल्पतेमातुरधोक्षजाऽऽगसे किमस्तिनास्तिव्यपदेशभूषि
तंतवास्तिकुक्षेःकियदप्यनंतः १२ जगत्त्रयांतोदधिसंप्लवोदेनारायणस्योदरनाभि
नालात् विनिर्गतोऽजस्त्वितिवाङ्नवैमृषा किंत्वीश्वरत्वन्नविनिर्गतोऽस्मि १३ नाराय
णस्त्वंनहिसर्वदेहिनामात्माऽस्यधीशोऽखिललोकसाक्षी॥ स्मिन्नुदेउदकेनारायणस्योदरेनाभि
स्तस्यनालादजोविनिर्गतइतियावाक् सातावन्मृषानभवतिवैनिश्चितं तथाऽपितुहेईश्वरत्वत्तः अहंकिन्नविनिर्गतः
नोसन्नोऽस्मिअपितुत्वत्तएवोसन्नइत्यर्थः १३ तर्हिनारायणस्यपुत्रस्त्वंममकिमायातंतत्राह नारायणस्त्वमिति नहीति
काक्वात्वमेवनारायणइत्यापादयति कुतोऽहंनारायणइतिचेत्तत्आह सर्वदेहिनामात्माऽसीतिएवमपि किंनारायणोन
भवसिनारंजीवसमूहोऽयनमाश्रयोयस्यसतथेतित्वमेवसर्वदेहिनामात्मत्वान्नारायणइतिभावः॥ हेअधीश त्वंनारायणो

 अधीशः प्रवर्त्तकः ततश्च नारस्यायनं प्रवृत्तिर्यस्मात्तत्तथेति पुनस्त्वमेवासावित्ति किंच त्वमखिललोकसाक्षी अखिलं
लोकं साक्षात्पश्यसि अतो नारमयसे जानासीति त्वमेव नारायण इत्यर्थः नन्वेवं नारायणपदव्युत्पत्तौ भवेदेवं तत्त्वन्यथा प्रसिद्धमि
त्याशंक्याह नारायणोंगमिति नरादुद्भूता ये ऽर्थाश्चतुर्विंशतितत्वानि तथा नराज्जातं यज्जलं तदयनाद्यो नारायणः प्रसिद्धः सोपि
तवैवांगं मूर्त्तिः तथा च स्मर्य्यते नराज्जातो नितत्वानि नाराणीति विदुर्बुधाः तस्य तान्ययनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृत इति तथा च
आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः अयनं तस्य ताः पूर्वं तेन नारायणः स्मृत इति च ननु मन्मूर्तेरपरिच्छिन्नायाः कथं जला
श्रयत्वमत आह तच्चापि सत्यं नेति २४ अपरिच्छेदमेवोपपादयति तच्चेदिति जगदाश्रयभूतं तव तद्वपुः जलस्थमित्येवं यदि स॰

नारायणोऽंगं नरभूजलायनात्तच्चापि सत्यं न तवैव माया १४ तच्चेज्जलस्थं तव सज्जगद्वपुः
किं मे न दृष्टं भगवंस्तदैव किं वा सुदृष्टं हृदि मे तदैव किं नो सपद्येव पुनर्व्यदर्शि १५ अत्रै॰
व मायाधमनावतारे ह्यस्य प्रपंचस्य बहिः स्फुटस्य कृत्स्नस्य चान्तर्जठरे जनन्या माया॰

त्वं स्यात्तर्हि तदैव कमलनालमार्गेणान्तः प्रविश्य संवत्सरशतं विचिन्वता ऽऽत्वमेव प्रकटीकृतं ते १६ ॥ इ॰
पि मया हे भगवन् चिरं सैश्वर्य्यं तत्र किमिति न दृष्टं सद्वपुः किंतु अन्तः करणदृश्यं तदा तद्यपि किमिति नो व्यदर्शि न दृष्टम् न
दैव तपः करणानन्तरं सपद्येव सुदृष्टं अतो मायैव अतस्त्वन्मूर्तेर्देशविशेषपरिच्छेदः सत्यो न भवतीत्यर्थः २५ अपि च यदि॰
जलादिप्रपंचः सत्यः स्यात्तर्हि तेन तव परिच्छेदो भवेत्तत्तु मायाविलसितमित्ति त्वयैव दर्शितमित्याह श्लोकत्रयेण हे मायाधमन॰
मायोपशमन अत्रैवावतारे बहिः स्फुटस्यापि आत्मनो जठरमध्ये जनन्याः प्रदर्शनेन २६ ॥ १६ ॥ १६ ॥ १६ ॥

ननुबहिःसतएवांतर्ज्जठरेप्रतिबिंबोस्तुकुतःसर्वथामायात्वंतत्राह यस्येति यस्यतवकुक्षौसर्वमिदंयथाभाति तत्सर्वंदृह्या
पिबहिरपितथैवभाति किंचसात्मंत्वत्सहितंतदिदंसर्वंत्वयिमायया विना किंघटेत अयंभावः त्वयिप्रतिबिंबश्चेद्रात्यादि
लोमतयाप्रतीयेत नतुतदस्ति तवचादर्शस्थानीयस्यत्वयिप्रतीति र्नस्यात् अतःसर्वथामिथ्यात्वमेवेति १७ अपिचनकेवलं
जनन्याःममापितथैवदर्शितमित्याह अद्यैवेति त्वदृतेत्वांविना अस्यविश्वस्यमायात्वंत्वयाममैवचतदप्यद्यैवकिंनदर्शितं
किंतुदर्शितमेव तथाहि एकोसीत्यादितत्तनोभयासहाखिलैस्तत्वादिभिरुपासितास्तावंतश्चतुर्भुजा असिजगंतिब्रह्मांडानी

यस्यकुक्षाविदंसर्वंसात्मंभातियथातथा तत्त्वय्यपीहतत्सर्वंकिमिदंमायया विना १७ अ
द्यैवत्वदृतेऽस्यकिंममनतेमायात्वमादर्शित मेकोऽसिप्रथमंततोव्रजसुहृद्वत्साःसम
स्ता अपि तावंतोऽसिचतुर्भुजास्तदखिलैःसाकंमयोपासितास्तावंत्येवजगंत्यभूस्तद
मितंब्रह्माद्वयंशिष्यते १८ अजानतांत्वत्पदवीमनात्मन्यात्मात्मना भासि वितत्यमायां
सृष्टाविवाहंजगतोविधानइवत्वमेषोऽन्तइवत्रिनेत्रः १९॥ १९ ॥ १९ ॥

तिप्रागनुक्तमपिद्रष्टमितिज्ञातव्यं १८ ननुब्रह्मन्त्वमयादर्शितंशुद्धमेवचैतन्यंकथंप्रपंचवन्मायेत्युच्यतेसत्यम् किंतु
अद्वितीयेत्वयिनानात्वंगुणावतारमत्स्याद्यवतारेषुविकार्य्यवशेनस्वतंत्रमायानिबंधनमित्याह श्लोकद्वयेन अजानतां
मितित्वत्पदवीतवस्वरूपमजानताम् अनात्मनिप्रकृतौस्थितःआत्मैवत्वं आत्मनैवस्वातंत्र्येणमायांवितत्यभासि कथंज
गतःसृष्टावहमिवब्रह्मेवविधानेपालनेच एषत्वमिवअंतेत्रिनेत्रइवेति ॥१९ ॥ १९ ॥ १९ ॥ ९ ॥

भा॰द॰ सुरेषु उपेंद्रः ऋषिषु परशुरामः नृषु पिरामः २० ननु च सतां त्रय्येकथं कुत्सितेषु मत्स्यादिषु जन्म कथं वा वामनाद्यवतारे याञ्चा स्कं॰१०
पू॰ दिकार्पण्यं कथं वाऽस्मिन्नेव कदाचिद्भयपलायनादि अत आह कोवेत्तीति अन्वर्थैः संबोधनैः दुर्ज्ञेयत्वमेवाह भूमन्निस्या
५३ दिभिः भवतः ऊती लीला स्त्रिलोक्यां को वेत्ति क्व वा कथं वा कदा वा कति वेति अचिंत्यं तव योगमायावैभवमिति भावः २१ ने
नु भवत्सु ऽवतारणाम चिंत्यो महिमा प्रपंचस्य त्वऽसत्वे कथं सत्वप्रतीतिरिति मामाशंकां सपरिकरमुपसंहरन्परिहरतित
स्मादिति अस्तधिषणं निरस्तप्रतिभासं त्वय्येव उद्यत उद्भवत् अपियन्नश्यत् सदिवेति उपलक्षणमेतत् नित्यमिवसुख

सुरेष्वृषिष्वीश तथैव नृष्वपि तिर्यक्षु यादस्स्वपि तेऽजनस्य जन्माऽसतां दुर्मदनिग्रहा
य प्रभो विधातः सदनुग्रहाय २० को वेत्ति भूमन्भगवन्परात्मन्योगेश्वरोतीर्भवतस्त्रि
लोक्याम् क्व वा कथं वा कति वा कदेति विस्तारयन्क्रीडसि योगमायाम् २१ तस्मादिदं
जगदशेषमसत्स्वरूपं स्वप्नाभमस्तधिषणं पुरुदुःखदुःखम् त्वय्येव नित्यसुखबोधत
नावनंते मायात उद्यदपि यत्सदिवावभाति २२ एकस्त्वमात्मा पुरुषः पुराणः सत्यः स्वयं
ज्योतिरनंत आद्यः।

भिव चेतनमिव अधिष्ठानभूतस्य तव गुणैः तथा तथा भातीत्यर्थः २२ त्वमेव तु सत्य इत्या
ह एकस्त्वं सत्यः कुतः आत्मा दृश्यमसत्यं दृष्टं न चात्मा दृश्यः अतः सत्यः किंच यद्विकारवत् तदसत्यम् न च त्वयि जन्मादयो। रामः
विकाराः संतीत्याह आद्यः कारणं अतो न जन्म आद्यत्वे हेतुः पुराणः पुराऽपि नवः कार्यात्पूर्वमपि वर्त्तमान इत्यर्थः अत्र हेतुः पु ५३
रुष इति तथा च श्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमिति तत्पुरुषस्य पुरुषत्वमिति जन्मानंतराऽस्तित्वलक्षणं विकारं वारयति॥ ६॥

नित्यइति सनातनइत्यर्थः पूर्णः अजस्रसुखः अक्षर अमृतइति चतुर्भिः पदैः क्रमेणवृद्धिविपरिणामापक्षयविनाशा न्वारयति पूर्णत्वेहेतुः अनंतअद्वयइति च देशकालपरिच्छेदरहितः वस्तुपरिच्छेदरहितोऽपि अमृतत्वोपपादनाय चतुर्विधक्रियाफलत्वंवारयति स्वयंज्योतिर्निरंजनउपाधितोमुक्तइतिपदत्रयेण अयंभावः तत्रोत्पत्तिराप्यइत्यनेनैव निराकृताप्राप्तिरपिक्रिययाज्ञानेनवाभवेत् क्रिययाप्राप्तिरात्मपदेनैवनिराकृताज्ञानतः प्राप्तिंवारयति स्वयंज्योतिरिति विकृतिरपितुषापाकरणेनावघातेनव्रीहीणामिवउपाध्यपाकरणेनभवेत्तच्चासङ्गत्वान्नसंभवतीत्याह मुक्तउपाधि तइति संस्कारोऽपिकिमप्यतिशयाधानेनमलापाकरणेनवातत्रातिशयाधानंपूर्णत्वेनैवनिराकृतंमलापाकरणंनिवा

॥ नित्योऽक्षरोऽजस्रसुखोनिरंजनःपूर्णोऽद्वयोमुक्तउपाधितोऽमृतः २३ एवंविधं

। त्वांसकलात्मनामपिस्वात्मानमात्मात्मतयाविचक्षते गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षु

षायेतेतरंतीवभवाऽनृतांबुधिं २४ आत्मानमेवात्मतयाऽविजानतांतेनैवजातंनि

ऽऽखिलंप्रपंचितम् ॥ ९

रयति निरंजनइति निर्मलइत्यर्थः २३ तस्मादेवंभूतज्ञानान्मुच्यन्तइत्याह एवं विधमिति त्वांयेविचक्षतेसम्यक्पश्यंतिकथं आत्मात्मतया आत्माप्रत्यक् तस्यस्वरूपेणनचैतत्पुत्रादिष्विवगौणमित्याह सकलात्मनामपिस्वात्मानंकेनगुरुरेव अर्कस्तस्माल्लब्धाउपनिषत्ज्ञानंतदेवसूक्ष्मचक्षुस्तेनभव एवअनृतांबुधिःतंत रंतीव २४ अत्रचज्ञानेनतरंतीतितच्चतरंतीवेति तच्चआत्मात्मतयाज्ञानेनेत्यर्थत्रयंप्रतिज्ञातंक्रमेणोपपाद्यते तत्रआ त्मानमेवात्मतयेत्यनेनश्लोकेनज्ञानेनतरंतीत्युपपाद्यते अज्ञानसंज्ञाविरहेनेनतरंतीवेत्येनत्वामित्यादिश्लोकद्वयेनतु॥

आत्मात्मतयेत्येतदुपपाद्यते ननुज्ञानेनकथंभवंतरंतीतिभवस्यतस्याज्ञानमूलत्वादित्याह आत्मानमेवेतितेनैव अज्ञा
नेनैवप्रपंचितंप्रपंचः रज्ज्वामहेर्भोगभवाभवाविति सर्प्पशरीरस्याध्यासापवादौयथेति २५ ननुज्ञानेनतरन्तीत्येवंकिमिद
मुच्यतेतरंतीवितितत्राह अज्ञानसंज्ञाविति अज्ञानेनसंज्ञाययोःतौभवबंधमोक्षौभवेनबंधस्तन्मोक्षश्चतौद्वौनामप्रसि
द्धौ ऋतज्ञभावात् ऋतश्चासौज्ञश्चतस्ययोभावःतस्मादन्यौनस्तः ननुकथंमहानऽपलापःक्रियते परमार्थविचारादित्याह
अजस्त्रेति अखंडानुभवरूपेपरेशुद्धेआत्मनि अज्ञानंननचबंधःअतएवनज्ञानंनचमोक्षः तरणौसूर्येरात्र्यहनीइवेति २६

ज्ञानेनभूयोऽपिचतत्प्रलीयतेरज्ज्वामहेर्भोगभवाभवौयथा २५ अज्ञानसंज्ञौभवबंधमो
क्षौद्वौनामनान्यौस्तऋतज्ञभावात् अजस्त्रचित्यात्मनिकेवलेपरेविचार्य्यमाणेतर
णाविवाहनी २६ त्वामात्मानंपरंमत्वापरमात्मानमेवच आत्मापुनर्बहिर्मृग्यअहोऽ
ज्ञजनताऽज्ञता २७ अंतर्भवेनंतभवंतमेवंत्यतत्यजंतोमृगयंतिसंतः॥२८

ज्ञानकृतोबंधोनिवर्त्ततां आत्मात्मतयैवज्ञानादितिकोऽयमाग्रहइत्याशंक्याह यदध्यासादात्मनःपररूपास्फूर्त्तिस्तद
पवादेनतत्रैवआत्मस्वरूपेज्ञानंयुक्तमित्यमुमर्थंविस्मयेनाक्रोशन्निवाह त्वामिति त्वामात्मनंपरंदेहादिंमत्वाआत्मनिदे
हादिमध्यस्यतथापरंदेहादिमात्मानंमत्वादेहादावात्मानमध्यस्यात्रष्टआत्मोबहिर्मृग्यइतिचित्रंनहिगृहेनष्टंवनेमृग्यतइत्य
र्थः २७ विवेकिनस्तुप्रत्यक्स्वरूपेएवमात्मानंविचिन्वंतीत्याह अंतर्भवइति भवतीतिभवःचिज्जडात्मकंशरीरंतन्मध्यएव
तांमृगयंति अतज्जडंत्यजंतःअपवदंतः ननुसतोज्ञानेनालंकिमसतोऽपवादेनेत्याशंक्य अध्यस्तापवादंविनाऽधिष्ठानतत्त्वंनज्ञा

असंतमिति अंतिसमीपेअसंतमप्यहिमंतरेणतन्निषेधंविनेत्यर्थःसंतंगुणंरज्जुंसंतःकिमुयंतिजानंति अंतिसंतमपि
गुणमितिवानजानंतीत्यर्थः तस्मादात्मतत्त्वैवज्ञानान्मुक्तिरितिभावः २८ नन्वेवंज्ञानैकसाध्येमोक्षेकिमितिभक्तिरुद्बो
धिताअतआह अथापीति यद्यपिहस्तप्राप्यमिवज्ञानमुक्तं तथापिहेदेवतवपादांबुजद्वयमध्येएकदेशस्यापियःप्रसा
दलेशोऽपितेनानुगृहीतएवभगवतस्तवमहिम्नस्तत्त्वंजानातिहे भगवंस्तेमहिम्नस्तत्त्वमितिवा एकोपिकश्चिदपिचिरम
पिविचिन्वन्न पिअतदंशापवादेनविचारयन्नपीत्यर्थः २९ तत्तस्माद्भूरिभागःमहद्भाग्यंअत्रभवेब्रह्मजन्मनितिरश्चाम

असंतमप्यंत्यहिमंतरेणसंतंगुणंतंकिमुयंतिसंतः २८ अथापितेदेवपदांबुजद्वयप्र।
सादलेशानुगृहीतएवहि जानातितत्त्वंभगवन्महिम्नोनचान्यएकोपिचिरंविचिन्वन्
२९ तदस्तुमेनाथसभूरिभागोभवेऽत्रवान्यत्रतुवातिरश्चां येनाहमेकोपिभवज्जनानां
भूत्वानिषेवेतवपादपल्लवं ३० अहोऽतिधन्याव्रजगोरमण्यःस्तन्यामृतंपीतमतीवते
मुदा यासांविभोवत्सतरात्मजात्मनायत्तृप्तयेऽद्यापिनचाऽलमध्वराः ३१ ॥ ३१ ॥

पिमध्येयज्जन्मतस्मिन्वायेनभाग्येनभवदीयानांजनानांएकोपियःकश्चिदपिभूत्वानिषेवेअत्यर्थंसेवेयइति ३० देवा
दिजन्मनोपियत्रकुत्रचित्तद्भक्तिमज्जन्मैवश्रेष्ठमित्यौत्कंठ्येनसप्तभिःश्लोकैरभिनंदतिअहोऽतिधन्याइत्यादिभिर्व्रजा
गोरमण्यःव्रजस्थागावोरमण्योगोप्यश्चतेत्वयावत्सतरात्मजात्मनावत्सानामात्मजानांचरूपेणयस्यतवतृप्तयेसर्वेपिय
ज्ञाअद्यापिनशक्तास्तेनत्वयाप्रतिक्षणंतृप्यतायासांस्तन्यममृतरूपंपीतमिति ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥ ३१ ॥

भा॰द॰ तत्रभगवत्सखानांमहिमावक्तुंज्ञातुंनशक्यतइत्याह अहोइति पौनरुक्त्याभाग्यस्यसर्वथापरिच्छिन्नत्वमुक्तम् ३२ स्कं॰१०
पू॰ किंच एतेषांभाग्यस्यतावन्महिमाआस्ताम् कस्तंवक्तुंशक्नोति शर्वादयः शर्वोऽहंकाराधिष्ठाता आदिर्येषांचंद्रादीना
५५ मेकादशानांतेतथावयञ्च वयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानआह एवंमनोबुद्ध्यहंकारचक्षुराद्यधिष्ठातारस्त्रयोद॰
शदेवाएवतावत्वत अहोभूरिभागाः यस्मादेतेषांहृषीकाणींद्रियाण्येवचषकाणिपानपात्राणितैस्तेचतुर्दशास्यचित्ता
धिष्ठातुःअंघ्रीएवउदजेवारिजेतयोर्मधुमकरंदः तदेवअमृतंस्वादुआसवंमादकंपिबामः एतदुक्तंभवति यदाप्रत्ये॰

॥ अहोभाग्यमहोभाग्यंनंदगोपव्रजौकसां यन्मित्रंपरमानंदंपूर्णंब्रह्म॰
सनातनं ३२ एषांतुभाग्यमहिमाच्युततावदास्तामेकादशैवहिवयंवतभूरि
भागाः एतद्धृषीकचषकैरसकृत्पिबामःशर्वादयोंघ्र्युदजमध्वमृतासवंते ३३ त
द्भूरिभाग्यमिहजन्मकिमप्यटव्यांयद्गोकुलेऽपिकतमांघ्रिरजोभिषेकम्॥ ३४॥

कं इंद्रियाभिमानिनोवयंकीर्त्तिसौंदर्य्यसौगंध्याद्येकदेशसेविनोऽपिकृतार्थाः तदासर्वेन्द्रियैःसर्वसेविनामेतेषांकिं॰
वर्ण्यतेभाग्यमिति ३३ अतोमयाप्रार्थिततदस्तुमेनाथसभूरिभागइतियत्तदेतदेवेत्याह तद्भूरिभाग्यमिति किंतदद्द रामः
हमनुष्यलोकेयत्किमपिजन्म तत्रापि अटव्यांयत् तत्रापिगोकुले यत् अहोसत्यलोकंविहायात्रजन्मनिजातेकोला ५५
भः अतआह अपिकतमांघ्रिरजोभिषेकमिति गोकुलवासिनांमध्ये अपिकतमस्ययस्यकस्याप्यंघ्रिरजसाऽभिषेको
यस्मिन्तत्॥ ननुकुतोगोकुलवासिनएव॥

अतिधन्यास्तत्राह यदिति येषांजीवितंनिखिलंभगवान्मुकुंदः मुकुंदएवजीवनमित्यर्थः दुर्लभतामाह अद्यापी
ति श्रुतिमृग्यंवेदैरपिमृग्यतएवनतुदृश्यतइत्यर्थः ३४ अपिच किंवर्ण्यतेकृतार्थत्वमेतेषांयेषांभक्त्याभवानपिऋ
णीवास्ते ननुकिंदातुमसमर्थोहंयेनऋणीस्यांअतआह उतअपिभवानपि एषांकुत्रापिकिंविश्वफलात्सर्वफलात्म
कत्वात्त्वत्तः परंफलंएतादास्यतीतिनश्चेतः अयत् सर्वत्रगच्छत् विचारयन्मुह्यति ननुमामेवदत्वाअनृणःस्यामि
मितिचेत् नहिनहिसद्वेषादिवसतोभक्तानांयोद्वेषस्तदनुकरणमात्रेणपापिष्ठापूतनापित्वामेवापिताप्रापितातर्हितत्

यज्जीवितंतुनिखिलंभगवान्मुकुन्दस्त्वद्यापियत्पदरजःश्रुतिमृग्यमेव ३४ ए
षांघोषनिवासिनामुतभवान्किंदेवरातेतिनश्चेतोविश्वफलात्फलंत्वदपरंकुत्रा
प्ययन्मुह्यति सद्वेषादिवपूतनाऽपिसकुलात्वामेवदेवाऽऽपितायद्धामार्थसुहृत्प्रि
यात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते ३५ तावद्रागादयस्तेनास्तावत्कारागृहंगृहं तावन्
मोहोंऽघ्रिनिगडोयावत्कृष्णानतेजनाः ३६ ॥ ॥ संबंधिनामपिदास्यामीतिचेत्तत्राह सकुलेति॥

बकाघासुरसहिता एषामपितावद्देवचेदपर्याप्तमित्याह यदिति येषांधामादयः त्वत्कृतेत्वदर्थमेवेत्यर्थः ३५ ननुवी
तरागादिदोषाणांसन्यासिनामपिनभक्तः परंकिंचिदस्तिकथमेषामपर्याप्तंइत्यतआह तावदिति हेकृष्णरागादयस्ता
वदेवस्तेनाश्चौराभवंतितथातावद्गृहमपिकारागृहंबंधनागारम् मोहोऽपितावदेवांघ्रिनिगडः पादशृंखलायावज्जनास्त्वदी
याजनानभवन्तित्वदीयानांतुरागादयोऽपित्वन्निष्ठामोचकाएवेतिनयतिभ्योविशेषः भजनंत्वधिकमितिभावः ३६ ॥

नन्वत एवाहमेषां पुत्रादिरूपेण वर्त्ते इति चेत्तत्राह प्रपञ्चमिति प्रपन्नाया जनता जनसमूहस्तस्या आनंदानां संदोहं समू
हं प्रथयितुमिति नहि कपटपुत्रत्वादिना तादृक् भक्तेरानृण्यं संपद्यत इत्यर्थः ३७ तदेवमादिते आरभ्याचिंत्यानंतगुणत्वेन स्व
यं दुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् केचित्तु जानीम इति स्थितास्तानुपहसन्निवाह जानंत इति नतु मे मन आदीनां तव वैभवं विषय इति ३८
जगदीशत्वाद्यभिमानं परित्यज्याह अनुजानीहीति हे कृष्ण मामनुजानीहि सत्यलोकं गंतुमनुज्ञां देहि स्वमहिमानं अस्मदादीनां
च ज्ञानबलादि सर्वं त्वमेव वेत्सि यतः सर्वदृक् जगतां नाथस्तु त्वमेवेत्येतावद्ज्ञानं अतो ममतास्पदं जगत् एतत् शरीरं च तवार्पि

प्रपंचं निष्प्रपंचोऽपि विडंबयसि भूतले प्रपन्नजनतानंदसंदोहं प्रथितुं प्रभो ३७ ज्ञानं
त एव जानंतु किं बहूक्त्या न मे प्रभो मनसो वपुषो वाचो वैभवं तव गोचरः ३८ अनुजानीहि
मां कृष्ण सर्वं त्वं वेत्सि सर्वदृक् त्वमेव जगतां नाथो जगदेतत्तवार्पितम् ३९ श्रीकृष्ण वृ
ष्णिकुलपुष्करजोषदायिन् क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन् उद्धर्मशार्वरहर
क्षितिराक्षसध्रुगाकल्पमार्कमर्हन्भगवन्नमस्ते ४० ॥

तम् ३९ तदेवं किंकरं प्रस्थापयेति आ
त्यादरेण नमस्करोति श्रीकृष्णेति वृष्णिकुलपद्मस्य प्रीतिदातृत्वेन हे सूर्योपम क्ष्मा च अवनिः निर्जरा देवाश्च द्विजाश्च
पशवश्च त एव उदधयस्तेषां वृद्धिकारित्वेन हे चंद्रोपम उद्धर्मः पाखंडधर्मः स एव शार्वरं तमः तद्धरतीति तथा अनेन वह्न्युपम
हे क्षितिराक्षसध्रुक् क्षितौ राक्षसाः कंसादयः उद्यन्नेव तेभ्यो द्रुह्यतीति पुनः सूर्योपम सूर्याद्युपमापि न्यूनेति मत्वाह आर्कमर्क
मभिव्याप्य सर्वेषां अर्हन् पूज्य भगवन् आकल्पम् कल्पपर्यंतम् ते तुभ्यं नम इति ॥ ४० ॥ ४० ॥ ४० ॥ राम॥

ससखिवत्सकमोक्षणकौतुकद्रुतविलंबितपुत्रमुदेद्भुतम् निखलरूपमतोदधदच्युतोऽवतुसवः कलयन्व्रजमंगलम् १
ससखिवत्सकमोक्षणकौतुकद्रुतविलंबितपुत्रमुदेद्भुतम् निखलरूपमतोदधदच्युतोऽवतुसवः कलयन्व्रजमंगलम्
पादयोर्नत्वा अभीष्टंसर्वतःपूजितं अभिप्रेतंवा ४१ अनुज्ञाप्य अनुज्ञांप्रदाप्यएष्वेत्यर्थः स्वभुवंब्रह्माणंयथापूर्वसखायोय
१ पादयोर्नत्वा अभीष्टंसर्वतःपूजितं अभिप्रेतंवा ४१ अनुज्ञाप्य अनुज्ञांप्रदाप्यएष्वेत्यर्थः कथंच क्षुत्पिपासादिविस्मरणमतआह एकस्मिन्निति
स्मिन् तत्खकंपुलिनम् ४२ नन्वेतावंतंकालंकथंतेतत्रैवोपविष्टाः कथंच क्षुत्पिपासादिविस्मरणमतआह एकस्मिन्निति

श्रीशुकउवाच इत्यभिष्टूयभूमानंत्रिःपरिक्रम्यपादयोः नत्वाऽभीष्टंजगद्धातास्वधामप्र
त्यपद्यत ४१ ततोऽनुज्ञाप्यभगवान्स्वभुवंप्रागवस्थितान् वत्सान्पुलिनमानिन्येयथा
पूर्वसखिस्वकम् ४२ एकस्मिन्नपियातेऽब्दे प्राणेशंचान्तरात्मनः कृष्णमायाहता
राजन्क्षणार्द्धंमेनिरेऽर्भकाः ४३ किंकिंनविस्मरंतीहमायामोहितचेतसः यन्मोहितंज
गत्सर्वमभीक्ष्णंविस्मृतात्मकम् ४४ ऊचुश्चसुहृदःकृष्णंस्वागतंतेतिरंहसा नैकोऽप्य
भोजिकवलएहीतःसाधुभुज्यताम् ४५ ततोहसन्हृषीकेशोऽभ्यवहृत्यसहार्भकैः दर्श
यंश्चर्मीजगरंन्यवर्त्ततवनाद्व्रजम् ४६ ॥

११ श्लोकद्वयेन अब्देपियातेप्राणेशंकृष्णमंतराचविना
पिप्रियविरहेक्षणोऽपिवर्षाधिकोभवतितथापिमायाहताः क्षणार्द्धंमेनिरे ४३ यत्त्वयामाययामोहितंजगत् अभीक्ष्णंपु
नःपुनर्विस्मृतात्मकंविस्मृतःआत्मैवयेनतत्तथा ४४ अतएवमूचुश्च तेत्वयाऽतिवेगेनस्वागतंसम्यगागतम् एकोपिग्रासस्त्वां
विनाऽस्माभिर्नाभोजिनभुक्तः इतएहिसाधुःअविक्षेपेणभुज्यतामिति ४५ अभ्यवहृत्यभुक्त्वा ४६॥ ४६ ॥ १॥

प्रोद्दामोयोवेणवादिः तस्यरवैरुत्सवस्तेनाढ्यः संपन्नः गृणन् उपलालनैराह्वयन् गोपीदृशामुत्सवरूपादृशिर्दर्शनंयस्यसः ५७ यशोदानंदसूनुनेति बहूनामुक्तिःसहैवदर्शितायद्वा केचिदाहुःयशोदासूनुनाअपरेनंदसूनुनेति यद्वायशोदानंद यतीतियशोदानंदः सचासौसूनुश्चेति तथातेन अस्मान्महाव्यालात्वयंच अविताःरक्षिताः ५८ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहव

बर्हप्रसूनवनधातुविचित्रितांगःप्रोद्दामवेणुदलशृङ्गरवोत्सवाढ्यः वत्सान्गृणन्ननुगगीतपवित्रकीर्त्तिर्गोपीदृगुत्सवदृशिःप्रविवेशगोष्ठम् ५७ अद्यानेनमहाव्यालोयशोदानंदसूनुना हतोऽवितावयंचास्मादितिबालाव्रजेजगुः ५८ राजोवाच ब्रह्मन्परोद्भवेकृष्णेइयान्प्रेमाकथंभवेत् योऽभूतपूर्वस्तोकेषुस्वोद्भवेष्वपिकथ्यतां ५९ शुकउवाच सर्वेषामपिभूतानांनृपस्वात्मैववल्लभः इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयैवहि ५० तद्राजेंद्रयथास्नेहःस्वस्वकात्मनिदेहिनां नतथाममतालंबिपुत्रवित्तगृहादिषु ५१ देहात्मवादिनांपुंसामपिराजन्यसत्तम॥

५५ ल्याऽद्मन्वहम् शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववत् इत्यादिनास्वतोकेभ्योपिपरपुत्रेकृष्णेप्रेमाधिक्यमुक्तंतत्र पृच्छतिब्रह्मन्निति ४९ श्रीकृष्णस्यसाक्षादात्मत्वात् तस्मिन् नात्मीयेभ्यः प्रेमाधिक्यंयुज्यतइतिवक्तुंप्रथमंतावदात्मनःस्वतःप्रेष्ठत्वमन्येषांतुतद्रूपाधिकमितिदर्शयतिपंचभिः सर्वेषामिति ५० कुतःतथादर्शनादित्याह तदिति तस्मादेवकारणात् स्वस्वकात्मनि अहंकारास्पदेपिदेहे ५१ आत्माध्यासतारत

तन्निबंधनमेवेति दर्शयितुं मूढामूढभेदेन विशेषमाह देहात्मवादिनामिति द्वाभ्याम् तं देहमनुभवंति ये पुत्रादयस्ते तु न तथा पि प्रियतमा इत्यर्थः ५२ यत् यस्मात् जीर्यत्यपि आसन्नमरणेऽपि जीविताशा भवति अयं भावः न जीविष्यतीति निश्चितेऽपि देहे यस्प्रेमास्पदत्वं तदात्मगतमेव संगच्छत इति अथवा यत् यस्मिन्देहे जीर्य्यत्यपि जीविताशा अविवेकदशायामासीत् साऽपि विवेकिनो यदा ममताभाग्भवति तदा आत्मवत् प्रियो न भवति अतस्तत्र नातीवास्थेति ५३ तदर्थमेव सकलं प्रियमि

यथा देहः प्रियतमस्तथा न ह्यनुये च तम् ५२ देहोऽपि ममताभाक् चेत्तर्ह्यसौ नात्मवत्प्रियः यज्जीर्य्यत्यपि देहेऽस्मिन् जीविताशा बलीयसी ५३ तस्मात्प्रियतमः स्वात्मा सर्वेषामपि देहिनाम् तदर्थमेव सकलं जगच्चैतच्चराचरम् ५४ कृष्णमेनमवेहि त्वमात्मानमखिलात्मनाम् जगद्धिताय सोऽप्यत्र देहीवाभाति मायया ५५ वस्तुतो जानतामत्र कृष्णं स्थास्नु चरिष्णु च भगवद्रूपमखिलं नान्यद्वस्त्विह किंचन ५६ सर्वेषामपि वस्तूनां भावार्थो भवति स्थितः तस्यापि भगवान्कृष्णः किमतद्वस्तु रूप्यताम् ५७ ॥ इत्यर्थः ५४ वस्तुतमाह कृष्णमेनमिति ५५ न केवलमात्मनामात्मा अपि तु जडानामपीत्याह वस्तुत इति सर्वजगत्कारणमिति कृष्णं जानतां पुंसां स्थावरं जंगमं च सर्वं भगवद्रूपं भगवानेव स्वरूपं यस्य तन्नान्यत् ५६ कुत इति तदाह सर्वेषामिति भावार्थः परमार्थः भवति भवसरिणामं प्राप्नुवत्कारणे तस्मिन् तस्यापि भवतः कारणस्यापि भगवान् कृष्ण एव कारणम् अतः किमेतत् श्रीकृष्णव्यतिरिक्तम् वस्तु रूप्यताम् तस्माच्छ्रीकृष्णस्यैव परमार्थत्वात्तदेकशरणानामयत्नसिद्धो मोक्ष इति ॥ ५७ ॥ ५७ ॥ १ ॥

भा॰द॰ त्रकरणार्थमुपसंहरति समाश्रिताइति पुण्यंयशोयस्यसपुण्ययशाःसचासौमुरारिश्चतस्यपदपल्लवएवप्लवस्तंयेसम्यगाश्रि स्कं॰१०
पू॰ ताः महत्सदंमहतांपदमाश्रयं यद्वामहच्चतत्सदंचेति तथातेषांभवांबुधिर्वत्सपदमात्रंभवति किंचपरंपदं श्रीवैकुण्ठाख्यंपदं
५८ स्थानंभवतिविपदांयत्सदंविषयः तत्पुनःकदाचिदपितेषांनभवति न ततःपुनरावर्त्तन्तइत्यर्थः ५८। ५९ स्वत्सुहृद्भिश्चरितंमु
ग्धांतो ऽन्योन्यशिक्यादीनित्यादिनोक्तम् अघार्दनंचशाद्वलजेमनंभोजनंच व्यक्तेतरद्व्यक्ताज्जडप्रपंचादितरत् शुद्धसत्वा।

समाश्रितायेपदपल्लवप्लवंमहत्सदंपुण्ययशोमुरारेः भवांबुधिर्वत्सपदंपरंपदंपदंपदंयद्वि
पदांनतेषाम् ५८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोऽहमिहत्वया यत्कौमारेहरिकृतंपौगंडेप
रिकीर्त्तितम् ५९ एतत्सुहृद्भिश्चरितंमुरारेरघार्दनंशाद्वलजेमनंच व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वभि
ष्टवंशृण्वन्गृणन्नेतिनरोखिलार्थान् ६० एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे निलायनैःसे
तुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ६१ ॥ इतिश्रीभागवतेम॰दशमस्कंधेब्रह्मस्तुतिर्नामचतुर्दशो॰
१४ ॥ श्रीशुकउवाच ततश्चपौगंडवयःश्रितौव्रजेबभूवतुस्तौपशुपालसंमतौ ॥ ६ ॥

त्मकंवत्सवत्सपालरूपं यद्वाव्यक्तेतरः चिद्विलासः तंरूपयतइतिरूप अजस्यऊरुर्महानभीष्टवस्तवस्तंब्रह्मकृतांस्तुतिंए रामः
तत् शृण्वन्गृणन्नरः सर्वपुरुषार्थान्प्राप्नोति ६०।६१॥ इतिश्रीपरमानंदनृसिंहपदषट्पदःव्याकरोत्श्रीधरस्वामीयथामति
विधिस्तुतिं इतिदशमेचतुर्दशोध्यायः १४॥ ततःपंचदशेधेनुपालनंधेनुकार्दनम् कालियस्वेडतोगोपरक्षणंचनिरूप्यते १अ ५८
हिवक्त्रप्रवेशेवद्वथाखिन्नान् सखीनतःकृष्णःप्रावेशयत्तत्कफलंता लाटिकाननम् २ पशुपालसंमतोपशुपालनेसंमतौ

पशुपालानां वा संमतौ ईषद्द्वयोर्बलातिरेकमनुकृतवंतावित्यर्थः अतीव चक्रतुः सर्वतः प्रसर्पणेन १ स्वयशो गृणद्भिर्गोपैर्वृतस्तद्वनं प्राविशत् २ तद्वनं निरीक्ष्य रंतुं मनो दध्रे कथंभूतं मंजुघोषा ये अलिमृगद्विजाः भ्रमरमृगपक्षिणः तैराकुलं व्याप्तं महन्मनः स्वच्छपयः सरस्वता महतां मनसा तुल्यं स्वच्छपयो यस्मिन् तत्सर आश्रयत्वेनास्ति यस्य तेन वातेनेति शैत्यमुक्तम् शतपत्रगंधिनेति

गाश्चारयंतौ सखिभिस्समं पदैर्वृंदावनं पुण्यमतीव चक्रतुः १ तन्माधवो वेणुमुदीरयन्वृतो गोपैर्गृणद्भिः स्वयशो बलान्वितः पशून्पुरस्कृत्य पशव्यमाविशद्विहर्तुकामः कुसुमाकरं वनम् २ तन्मंजुघोषालिमृगद्विजाकुलं महन्मनः स्वच्छपयः सरस्वता वातेन जुष्टं शतपत्रगंधिना निरीक्ष्य रंतुं भगवान्मनो दधे ३ स तत्र तत्रारुणपल्लवश्रिया फलप्रसूनोरुभरेण पादयोः स्पृशच्छिखान्वीक्ष्य वनस्पतीन्मुदा स्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ४ श्रीभगवानुवाच अहो अमी देववराऽमरार्चितं पादांबुजं ते सुमनःफलार्हणम् नमंत्युपादाय शिखाभिरात्मनस्तमोपहत्यै तरुजन्म यत्कृतम् ५ एतेऽलिनस्तव यशोऽखिललोकतीर्थं गायंत आदिपुरुषानुपदं भजंते ॥

परिमलवत्त्वं जुष्टं वनमिति माधवं सूचितम् ३ अरुणपल्लवश्रिया सह स्पृशंत्यः शिखाः शाखाग्राणि येषां तान् ४ तरुजन्म येन नमस्कृतं तस्य तमसः पापस्य अपहत्यै नाशाय अथवा येन त्वया ईश्वरे सर्वोपकारकं तरुजन्म कृतं तं त्वां नमंति एवं श्लाघ्येपि जन्मनि यदज्ञानरूपं तमोस्ति तस्यापहत्यै ५ हे अनघ वने गूढं सपितांन

त्वयिमनुष्यवेषेणनिगूढेसतिमुनयोप्यऽलिवेषेणनिगूढास्त्वांभजंतीत्यर्थः ६ इयान्हिसतांनैसर्गइतियद्स्तिस्वस्मिन्त
त्गृहमागतायमहतेमहापुरुषायसमर्प्पयंतीति ७ तृणवीरुधश्चतवपादौस्पृशंतीतियथाकरजाभिमृष्टाःनद्यःस्पृष्टाःसदयैरवलोक।
नैः श्रीरपियस्मैस्पृहयतिकेवलंतेनभुजयोरंतरेणवक्षसागोप्याधन्याइति ८ एवंश्रीमत्वृंदावनंप्रतिप्रीतःसन् अद्रेःसमी

प्रायोअमीमुनिगणाभवदीयमुख्यागूढंवनेपिनजहत्यऽनघात्मदैवम् ६ नृत्यंत्यमीशि।
खिनईड्यमुदाहरिण्यःकुर्वन्तिगोप्यइवतेप्रियमीक्षणेन सूक्तैश्चकोकिलगणागृह।
मागतायधन्यावनौकसइयान्हिसतांनिसर्गः ७ धन्येयमद्यधरणीतृणवीरुधस्त्वत्पाद
स्पृशोद्रुमलताःकरजाभिमृष्टाः नद्योद्रयःखगमृगाःसदयावलोकैर्गोप्यंतरेणभुजयोर
पियत्स्पृहाश्रीः ८ श्रीशुकउवाच एवंवृन्दावनंश्रीमत्कृष्णःप्रीतमनाःपशून् रेमेसंचा
रयन्नद्रेःसरिद्रोधःसुसानुगः ९ क्वचिद्गायतिगायत्सुमदांधालिष्वनुव्रतैः उपगीयमा
नचरितःस्रग्वीसंकर्षणान्वितः १० क्वचिच्चकलहंसानामनुकूजतिकूजितं अभिनृत्य
तिनृत्यंतंबर्हिणंहासयन्क्वचित् ११ मेघगंभीरयावाचानामभिर्दूरगान्पशून् क्वचिदा
पवर्त्तिसरित्तटेषुपशून्संचारयन्सानुगःगोपैःसहवर्त्तमानःश्री ह्वयतिप्रीत्यागोगोपालमनोज्ञया १२
तमनारेमे ९ तामेवरतिमाह दशभिःक्वचिदित्यादिदशभिः १० बर्हिणंनृत्यंतमनु अभिनृत्यतिबर्हिणंअभिमुखोनृत्यतीतिवा सखी

चकोरादीननुकृत्यरौति कदाचिच्चसत्वानांमध्येव्याघ्रसिंहयोस्ताभ्यांभीतवद्भवति सत्वेषुपलायमानेषपलायतइत्यर्थः।
तयोःसत्वानावलोद्रेकाणाभीतवद्भवतीतिवा १३ आर्य्यअग्रजंविश्रपयतिविगतश्रमंकरोति १४ मिथोनृत्यादीनकुर्वतो

चकोरक्रौञ्चचक्राह्वभारद्वाजाँश्चबर्हिणः अनुरौतिस्मसत्वानांभीतवद्याघ्रसिंहयोः १३
क्वचित्क्रीडापरिश्रांतंगोपोत्संगोपबर्हणम् स्वयंविश्रमयत्यार्य्यंपादसंवाहनादिभिः १४
नृत्यतोगायतःक्वापिवल्गतोयुध्यतोमिथः गृहीतहस्तोगोपालान्हसंतौप्रशशंसतुः १५
क्वचित्पल्लवतल्पेषुनियुद्धश्रमकर्शितः वृक्षमूलाश्रयःशेतेगोपोत्संगोपबर्हणः १६।
पादसंवाहनंचक्रुःकेचित्तस्यमहात्मनः अपरेहतपाप्मानोव्यजनैःसमवीजयन् १७
अन्येतदनुरूपाणिमनोज्ञानिमहात्मनः गायंतिस्ममहाराजस्नेहक्लिन्नधियःशनैः १८
एवंनिगूढात्मगतिःस्वमाययागोपात्मजत्वंचरितैर्विडंबयन् रेमेरमालालितपादपल्ल।
वोग्राम्यैःसमंग्राम्यवदीशचेष्टितः १९ श्रीदामानामगोपालोरामकेशवयोःसखा सुब
लस्तोककृष्णाद्यागोपाःप्रेम्णेदमब्रुवन् २० रामरामर्महोकृष्णदुष्टनिबर्हण ॥ हा॰वा॰
॥गोपान्प्रश
शंसतुः १५।१६ व्यजनैःपल्लवादिनिर्मितैः १७ ईशचेष्टितइति निगूढस्वभावत्वेपिअंतरांतराईशस्येवचेष्टितानिदृश्यंते
यस्मिन्सः १९ ईशचेष्टितत्वमेवदर्शयितुमाहश्रीदामेतिस्तोककृष्णःकश्चित् २० तालालिसंकुलम् ॥ ँ ॥ ॥ ॥

भा०द० तालानांपङ्क्तिभिर्व्याप्तम् २१।२२।२३।२४ विषूचिनःसर्वतःप्रसृतः २५।२६।२७।२८ सनगंसवृक्षम् २९ प्रसकृद्भ्यां स्क०१०

पू० इतोविदूरेसुमहद्वनंतालालिसंकुलम् २१ फलानितत्रभूरीणिपतंतिपतितानिच सं
६० तिकिंत्ववरुद्धानिधेनुकेनदुरात्मना २२ सोऽतिवीर्योऽसुरोरामहेकृष्णखररूपधृक् आ
त्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभिर्बहुभिर्वृतः २३ तस्मात्कृत नराहाराद्भीतैर्नृभिरमित्रहन् नसे
व्यतेपशुगणैःपक्षिसंघैर्विवर्जितम् २४ विद्यंतेऽभुक्तपूर्वाणिफलानिसुरभीणिच एषवै
सुरभिर्गन्धोविषूचीनोवगृह्यते २५ प्रयच्छतानिनःकृष्णगंधलोभितचेतसां वाञ्छास्ति
महतीरामगम्यतांयदिरोचते २६ एवंसुहृद्वचःश्रुत्वासुहृत्प्रियचिकीर्षया प्रहस्यजग्मतु
र्गोपैर्वृतौतालवनंप्रभुः २७ बलःप्रविश्यबाहुभ्यांतालान्संपरिकंपयन् फलानिपातयामा
समतङ्गजइवौजसा २८ फलानांपततांशब्दंनिशम्यासुररासभः अभ्यधावत्क्षितितलं
सनगंपरिकंपयन् २९ समेत्यतरसाप्रत्यग्द्वाभ्यांपद्भ्यांबलंबली निहत्योरसिकाशब्दंमु
ञ्चन्पर्यसरत्खलः ३० पुनरासाद्यसंरब्धउपक्रोष्टापराक्स्थितः चरणावपरौराजन्बला रामः
यप्राक्षिपद्रुषा ३१॥ ६०

पश्चिमाभ्यांद्वाभ्यांकाशब्दमितिगर्दभजातिशब्दानुकरणंपर्य्यसरत्परितोधाव दि
त्यर्थः उपक्रोष्टागर्दभः पराक्प्रतिमुखः अपरौपश्चिमौबलायबलंहन्तुम् ३१॥ ३१ ॥श्रीभगवतीमाहेश्वर्य्यै

तृणराजस्तालः ३२।३३ उत्कृष्टेनखरदेहेनहतैराहताः चकंपिरे अकंपंत ३४ यस्मिन्निदंविश्वमोतंऊर्द्ध्वंतंतुषुपटइव ग्रथितंप्रोतंतिर्यक्तंतुषुपटवदेवसंग्रथितंसर्वतोऽनुस्यूतंवर्त्ततइत्यर्थः ३५।३६।३७ घनैर्नभस्तलमिवभूःरराज

सतंगृहीत्वाप्रपदोर्भ्रामयित्वैकपाणिना। चिक्षेपतृणराजाग्रेभ्रामणत्यक्तजीवितं ३२ ते
नाहतोमहातालोवेपमानोबृहच्छिराः पार्श्वस्थंकंपयन्भग्नःसचान्यंसोपिचापरं ३३ ब
लस्यलीलयोत्सृष्टखरदेहहताहताः तालाश्चकंपिरेसर्वेमहावातेरिताइव ३४ नैतच्चि
त्रंभगवतित्यनन्तेजगदीश्वरे ओतप्रोतमिदंयस्मिन्तंतुष्वंगयथापटः ३५ ततःकृष्णं
चरामंचज्ञातयोधेनुकस्यये क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन्सर्वेसंरब्धाहतबांधवाः ३६ तांस्तानापततः
कृष्णोरामश्चनृपलीलया गृहीतपश्चाच्चरणान्प्राहिणोत्तृणराजसु ३७ फलप्रकरसं
कीर्णंदैत्यदेहैर्गतासुभिः रराजभूःसतालाग्रैर्घनैरिवनभस्तलम् ३८ तयोस्तत्सुमह
त्कर्मनिशम्यविबुधादयः मुमुचुःपुष्पवर्षाणिचक्रुर्वाद्यानितुष्टुवुः ३९ अथतालफला
न्यादन्मनुष्यागतसाध्वसाः तृणंचपशवश्चेरुर्हतधेनुककानने ४० ॥

॥तत्रफलप्रकरसंकीर्णेतिदैत्यदेहैःफलतालाग्रैश्चसंकीर्णाइत्यरुणश्वेतनीलघनसादृश्यसंपादनम् ३८ ३९ आदन्भक्षयन् ४०।६०।

१५

भा॰द॰ ॥ ४१ ॥ गोरजोभिः छुरितेषु कुंतलेषु बद्धं वर्हं वन्यानि प्रसूनानि च यस्य रुचिरमीक्षणं चारुहासश्च यस्य तं च तं च दिदृ स्कं॰१०
पू॰ क्षितदृशः दिदृक्षिता दर्शनोत्कंठायुक्ता दृशो यासां ताः ४२ मुकुन्दस्य मुखपद्मगतं सारघं मधु अह्नियो विरहस्तस्माज्जातं

६१ कृष्णः कमलपत्राक्षः पुण्यश्रवणकीर्त्तनः स्तूयमानोऽनुगैर्गोपैः साग्रजो व्रजमाव्रजत् ४१
तं गोरजश्छुरितकुंतलबद्धवर्हवन्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासम् वेणुं क्वणन्तमनुगैर
नुगीतकीर्तिं गोप्यो दिदृक्षितदृशोऽभ्यगमन्समेताः ४२ पीत्वा मुकुंदमुखसारघमक्षिभृङ्गै
स्तापं जहुर्विरहजं व्रजयोषितोऽह्नि तत्सत्कृतिं समधिगम्य विवेश गोष्ठं सव्रीडहासविनयं
यदपांगमोक्षं ४३ तयोर्यशोदारोहिण्यौ पुत्रयोः पुत्रवत्सले यथाकामं यथाकालं व्यधत्तां प
रमाशिषः ४४ गताध्वानश्रमौ तत्र मज्जनोन्मर्दनादिभिः नीवीं वसित्वा रुचिरां दिव्यस्रग्गंध
मण्डितौ ४५ जनन्युपहृतं प्राश्य स्वाद्वन्नमुपलालितौ संविश्य वरशय्यायां सुखं सुषुपतुर्व्र
जे ४६ एवं स भगवान्कृष्णो वृंदावनचरः क्वचित् ययौ राममृते राजन् कालिंदीं सखिभि
र्वृतः ४७ अथ गावश्च गोपाश्च निदाघातपपीडिताः दुष्टं जलं पपुस्तस्यास्तृषार्त्ता विषदूषितं ४८ रामः

तापं स च तासां सत्कृतिं पूजां कां सत्कृतिं कथं वा कृतां तामाह सव्रीडेति सव्रीडेन सलज्जेन हासेन विनयेन यथा भवति यथा यदे ६१
तं तत् किं तत्र अपाङ्गमोक्षः कटाक्षदर्शनं तथा तासां सत्कृतिं प्राप्येति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

॥४९॥५०॥संप्रतिसद्यएवइताप्राप्तास्मृतिर्यैस्तेसंप्रतीतस्मृतयः यद्वासम्यक्प्रतीताप्रतिप्राप्तास्मृतिर्यैस्तेतथाइति ५१।५२ इतिदशमेपञ्चदशोऽध्यायः१५॥षोडशेकालियस्योक्तोनिग्रहोयमुनाह्रदे तत्पत्नीभिःस्तुतेनाथकृष्णेनानुग्रहःक

विषांभस्तदुपस्पृश्यदैवोपहतचेतसः निपेतुर्व्यसवःसर्वेसलिलांतेकुरूद्वह ४९ वीक्ष्य

तान्वैतथाभूतान्कृष्णोयोगेश्वरेश्वरः ईक्षयाऽमृतवर्षिण्यास्वनाथान्समजीवयत् ५० ते

संप्रतीतस्मृतयःसमुत्थायजलांतिकात् आसन्सुविस्मिताःसर्वेवीक्षमाणाःपरस्परं ५१

अन्वमंसततद्राजन्गोविंदानुग्रहेक्षितम् पीत्वाविषंपरेतस्यपुनरुत्थानमात्मनः ५२॥

इतिश्रीभागवतेम०दशमस्कन्धेधेनुकवधोनामपञ्चदशोऽध्यायः१५॥श्रीशुकउ

वाच विलोक्यदूषितांकृष्णांकृष्णःकृष्णाहिनाविभुः तस्याविशुद्धिमन्विच्छन्सर्पंतमु

द्वासयत् १ राजोवाच कथमंतर्जलेऽगाधेन्यगृह्णाद्भगवानहिम् सवैबहुयुगावासं

यथासीद्विप्रकथ्यतां २ ब्रह्मन्भगवतस्तस्यभूम्नःस्वच्छंदवर्त्तिनः गोपालोदारचरितंकस्तृ

प्येतामृतंजुषन् ३ श्रीशुकउवाच॥ ॥तः१ हत्वारासभदैनेयान्जग्ध्वातालफलान्यलं प्रीतोऽनृत्यत्कृणारंगे

कालियस्यकलानिधिः २ उद्वासयत्निःसारितवान् १ बहूनियुगान्यावासोयस्यतमहिं सवैअहिःअजलचरोऽपितस्मि

न्नंतर्जलेयथायेनप्रकारेणासीत् अथवाबहूनियुगान्यावासोयथाभवतितथातेनप्रकारेणसवैतत्रासीदितिकथ्यतां २ गोपा

लोदारचरितंतदेवामृतंअतःकथ्यतामिति ३॥

श्रप्यमाणंपच्यमानंपयोयस्यसः अतउपरिगच्छंतःखगायस्मिन्पतंति ४ किंचयुष्मताअंबुकरणयुक्तेनविषोदकतरं
गस्पर्शिमारुतेनस्पृष्टायस्यतीरगांम्रियंतेसह्रदआसीदिति ५ तंकालियंचंडोवेगोयस्यतद्विषमेववीर्य्यंयस्यतं कदंब
मिति भाविनाश्रीकृष्णस्यचरणस्पर्शभाग्येनसएकस्तत्तीरेनशुष्कः अथवाअमृतमाहरथामरुत्सताक्रांतत्वादितिचपु

कालिंद्यांकालियस्यासीद्ध्रदःकश्चिद्विषाग्निना श्रप्यमाणपयोयस्मिन्पतंत्युपरिगाःखगाः ४
विप्रुष्मताविषोदोर्मिमारुतेनाभिमर्शिताः म्रियंतेतीरगायस्यप्राणिनःस्थिरजंगमाः ५
तंचंडवेगविषवीर्य्यमवेक्ष्यतेनदुष्टांनदींचखलसंयमनावतारः कृष्णःकदंबमधिरुह्य
ततोऽतितुंगादास्फोट्यगाढरशनोन्यपतद्विषोदे ६ सर्पह्रदःपुरुषसारनिपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः पर्य्यक्प्लुतोविषकषायबिभीषणोर्मिर्धावन्धनुःशतम
नंतबलस्यकिंतत् ७
तस्यह्रदेविहरतोभुजदंडघूर्णवार्घोषमङ्गवरवारणविक्रमस्य।
आश्रुत्यतत्स्वसदनोभिभवंनिरीक्ष्यचक्षुःश्रवाःसमसरत्तदमृष्यमाणः ८ ॥

(रोहणानंतरं आ
स्फोट्यबाहुंकरतलेनाहत्यगाढाहढाबद्धारशनाकटिबंधवस्त्रंयेनसः ६ तदासर्प्यस्यह्रदःपुरुषश्रेष्ठस्यपतनभारे
णसंक्षोभितानामुरगाणांविषैरन्नतोऽंबुराशिर्यस्यसः विषेणकषायीकृताभयंकराऊर्म्मयोयस्यसःपर्यक्परितःधनुः
शतंप्लुतःप्रसृतः नैतच्चित्रमित्याह अनंतबलस्येति ७ ह्रदेविहरतःभुजदंडाहतोदकघोषंश्रुत्वाततःस्वसदनाभिभवं

प्रेक्षणीयश्चसुकुमारश्चघनवदुज्ज्वलश्चतंश्रीवत्सपीतवसनंश्रीवत्सेनसंयुक्तमुज्ज्वलत्पीतंवस्त्रंयस्यतं भुजयाभोगेनव
च्छाद अवेष्टयत् ९ सप्रियोयेषान्तेतत्प्रियास्तेचतेसखायश्चेतितथा १०।११।सुविभूकंपादयःदिविउल्कापातादयःआत्म।

तंप्रेक्षणीयसुकुमारघनावदातंश्रीवत्सपीतवसनंस्मितसुंदरास्यम् क्रीडंतमप्रतिभयं।
कमलोदरांघ्रिंसंदश्यमर्मसुरुषाभुजयाचच्छाद ९ तन्नागभोगपरिवीतमदृष्टचेष्टमालो
क्यतत्प्रियसखाःपशुपाभृशार्त्ताः कृष्णेऽर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामादुःखानुशोकभ
यमूढधियोनिपेतुः १० गावोवृषावत्सतर्य्यःक्रंदमानाःसुदुःखिताः कृष्णेन्यस्तेक्षणाभी
तारुदंत्यइवतस्थिरे ११ अथव्रजेमहोत्पातास्त्रिविधाह्यतिदारुणाः उत्पेतुर्भुविदि।
व्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः १२ तानालक्ष्यभयोद्विग्नागोपानंदपुरोगमाः विनारामे
णगाःकृष्णंज्ञात्वाचारयितुंगतम् १३ तैर्दुर्निमित्तैर्निधनंमत्वाप्राप्तमतद्विदः तत्प्राणा
स्तन्मनस्कास्तेदुःखशोकभयातुराः १४ आबालवृद्धवनिताःसर्वेऽङ्गपशुवृत्तयः निर्ज
ग्मुर्गोकुलाद्दीनाःकृष्णदर्शनलालसाः १५ तांस्तथाकातरान्वीक्ष्यभगवान्माधवोबलः॥

निवामनेत्रस्फुरणादयः आसन्नंभयंशंसितुंशीलंयेषांते १२ तानालक्ष्यगोकुलान्निर्जग्मुरितितृतीयेनान्वयः भयोद्विग्नाः
भयहेतुभ्योभीताःभयेनकंपमानाइतिवा १३ नतंविदंतीतिअतद्विदः १४ पशुवृत्तयःअतिवत्सलाः १५ कातरान्॥ १६

भा०द० भीतान् १६ भगवंतंलक्षयंतियानिपदानितैःपदैःसूचितयापदव्यामार्गेण १७ पदैर्मार्गज्ञानप्रकारमाह तदिति विश्पतेः स्कं०१०
पू० श्रीकृष्णस्य अन्येषांपदानामंतरांतरेमध्येमध्येतत्तदपोहेनगवांश्रुतीनांमार्गेसत्वराअप्रमत्ताः योगिनस्तत्तदुपाध्यप

९२ प्रहस्यकिंचिन्नोवाचप्रभावज्ञोऽनुजस्यसः १६ तेन्वेषमाणादयितंकृष्णंसूचितयापदैः
भगवल्लक्षणैर्जग्मुःपदव्यायमुनातटम् १७ तेतत्रतत्राब्जयवांकुशाशनिध्वजोपप
न्नानिपदानिविश्पतेः मार्गेगवामन्यपदांतरांतरेनिरीक्षमाणाययुरङ्ग सत्वराः १८ अं
तर्ह्रदे भुजगभोगपरीतमारात्कृष्णंनिरीहमुपलभ्यजलाशयांते गोपांश्चमूढधिषणा
न्परितःपशूंश्चसंक्रंदतःपरमकश्मलमापुरार्त्ताः १९ गोप्योऽनुरक्तमनसोभगवत्यनं
तेतत्सौहृदस्मितविलोकगिरःस्मरंत्यः ग्रस्तेहिनाप्रियतमेभृशदुःखतप्ताःशून्यंप्रि
यंव्यतिहृतंददृशुस्त्रिलोकम् २० ताःकृष्णमातरमपत्यमनुप्रविष्टांतुल्यव्यथाःसम
नुगृह्यशुचःस्रवंत्यः तास्ताःप्रियव्रजकथाःकथयंत्यआसन्कृष्णाननेऽर्पितदृशोमृत रामः
ऽकप्रतीकाः २१॥

वादेनयथापरंतत्त्वंमृगयंतेतद्वदितिभावः १८ ततश्चसर्पशरीरवेष्टितंकृष्णंदूरान्निरीक्ष्य ९२
गोपांश्चपशूंश्चतथानिरीक्ष्यार्त्ताः परमकश्मलंपरमोहंप्रापुः १९ प्रियेणश्रीकृष्णेनव्यतिहृतंविरहितंत्रैलोक्यंशून्यंददृशुः
२०।२१

॥२२॥ अनन्यगतिमात्मानमित्थं निरीक्ष्य अत एवात्महेतोः स्वगोकुलमतिदुःखितमाज्ञाय उरगबंधात् उदतिष्ठदित्यन्वयः २३ तस्य प्रथ्यमानेन वपुषाव्यथितात्मशरीरो भुजंगः कुंडलीमुन्मुच्य तं त्यक्त्वा कुपितः स्वफणानुन्नमय्य श्वसन् केवलमीक्षमाणस्तस्थौ कथंभूतः श्वसनरंध्रेषु नासाविवरेषु विषं यस्य सः तथा अंबरीषो मंडकपाकभाजनं तद्वत्स्तब्धे निस्तब्धा

कृष्णप्राणान्निर्विशतो नंदादीन्वीक्ष्य तं ह्रदं प्रत्यषेधत्स भगवान्रामः कृष्णानुभाववित् ॥

२२ इत्थं स्वगोकुलमनन्यगतिं निरीक्ष्य सस्त्रीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः आज्ञाय मर्त्यपदवीमनुवर्त्तमानः स्थित्वा मुहूर्त्तमुदतिष्ठदुरंगबंधात् २३ तत्प्रथ्यमानवपुषा व्यथितात्मभोगस्त्यक्त्वोन्नमय्य कुपितः स्वफणान्भुजङ्गः तस्थौ श्वसन्श्वसनरन्ध्रविषांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखो हरिमीक्षमाणः २४ तं जिह्वया द्विशिखया परिलेलिहानं द्वे सृक्किणी ह्यतिकरालविषाग्निदृष्टिं क्रीडन्नमुं परिससार यथा खगेन्द्रो बभ्राम सोऽप्यवसरं प्रसमीक्षमाणः २५ एवं परिभ्रमहतौजसमुन्नतांसमानम्य तत्पृथुशिरःस्वधिरूढ आद्यः तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शातिताम्रपादांबुजोऽखिलकलादिगुरुर्ननर्त्त २६ ॥

ईक्षणानि यस्य सः तथा उल्मुकानि मुखे पुयस्य स च स च २४ हरिश्च क्रीडन् तममुं सर्पं परिससार परितो बभ्राम अतिकरालविषाग्नियुक्ता दृष्टिर्यस्य तं जिह्वया द्विशिखयेति प्रति मुखमेव २५ एवं परिभ्रमेणैव हतमोजो यस्य तमउन्नतावंसौ यस्य तं तस्य मूर्द्धस्फुरे रत्ननिकराः तेषां स्पर्शेनात्य

स्पर्शात्ताम्राणि पादांबुजानि यस्य सः जनुषकंबंधे केवलि... ननर्त्तितवा

८ अखिलकलानामादिगुरुः २६ ॥

भा॰द॰ उपसेदुःप्राप्ताः २७ शतैकशीर्ष्णः शतंएकानिमुखानिशीर्षाणियस्यतस्यक्षीणायुषोऽपिपुनर्भ्रमतःयद्यच्छिरोननम स्कं॰१०
पू॰ तेस्तब्धतांनजहातिनृत्यच्छलेनांघ्रिपातैस्तत्तन्ममर्दतदाच आस्यतोमुखेभ्योनस्तोनासाविवरेभ्यश्च असृग्वमन् २८
६४ पुनरपिरुषाउच्चैर्निःश्वसतोयद्यत्समुन्नमतितत्पदाघातेनानुनमयन्इह अस्मिन्नवसरेदृष्टैर्गंधर्वादिभिःशेषासनःपु

तंनर्तुमुद्यतमवेक्ष्यतदातदीयगंधर्वसिद्धसुरचारणदेववध्वः प्रीत्यामृदंगपणवान
कवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिःसहसोपसेदुः २७ यद्यच्छिरोननमतेऽगशतैकशीर्ष्णो
स्तत्तन्ममर्दखलदंडधरोंघ्रिपातैः क्षीणायुषो भ्रमतउल्बणमास्यतोऽसृङ्नस्तोवमन्य
रमकश्मलमापनागः २८ तस्याक्षिभिर्गरलमुद्वमतःशिरस्सुयद्यत्समुन्नमतिनिःश्वा
सतोरुषोच्चैः नृत्यन्पदाऽनुनमयन्दमयांबभूवपुष्पैःप्रपूजितइवेहपुमान्पुराणः २९ त
च्चित्रतांडवविरुग्णफणातपत्रोरक्तंमुखैरुरुवमन्नृपभग्नगात्रः स्मृत्वाचराचरगुरुंपु
रुषंपुराणंनारायणंतमरणंमनसाजगाम ३० कृष्णस्यगर्भजगतोऽतिभरावसन्नंपार्ष्णि
प्रहारपरिरुग्णफणातपत्रम् ॥

राणपुरुषइवयशोदानंदनःपुष्पैःप्रपूजितःयद्वातदागंधर्वादि राम:
भिःपुष्पैःप्रपूजितोगोपैःपुराणःपुमानिवदृष्टइतियद्वापुष्पैःप्रपूजितइवप्रसन्नःसन्दमयांबभूव हितंकृतवानित्य ६४
र्थः २९ अरणंशरणं ३० गर्भेजगंतियस्यतस्यअतिभरेणअवसन्नंआक्रांतेपार्ष्णिःपादपृष्ठम् ॥ ६ ॥

आद्यं श्रीकृष्णसंस्पर्शं तो विहंसमानाः वसनादयो यासां ताः ३१ ताः शरणं प्रपन्नाः सत्यस्तं प्रणेमुः स्रुविग्नमनसः अतिविह्वलचित्ताः भु
वीति तस्मिन्स्थाने जलादधस्ताद्वा तीरे वा शमलस्य पापात्मनोऽपि भर्त्तुर्मोक्षेप्सवः भर्त्तुर्यच्छमलं तस्य वा भूतेपतिं प्राणि
मात्रस्य पतिं शरणदं आश्रयप्रदम् ३२ प्रथमं तावत्कुपितं भगवंतं दंडानुमोदनेनोपशमयंत्यः स्तुवंति न्याय्योहीति तत्र दं

दृष्ट्वाहिमाद्यमुपसेदुरमुष्यपत्न्य आर्त्ताः श्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः ३१ तास्तंसुवि
ग्नमनसोऽथपुरस्कृतार्भाः कायंनिधायभुविभूतपतिंप्रणेमुः साध्व्यः कृतांजलिपुटाः
शमलस्यभर्त्तुर्मोक्षेप्सवःशरणदंशरणंप्रपन्नाः ३२ नागपत्न्यऊचुः न्याय्योहिदण्डःकृत
किल्बिषेऽस्मिंस्तवावतारःखलनिग्रहाय रिपोःसुतानामपितुल्यदृष्टेर्धत्सेदमंफलमेवा
नुशंसन् ३३ अनुग्रहोऽयंभवताकृतोहिनोदंडोऽसतांतेखलुकल्मषापहः यद्दंदशूकत्वम
मुष्यदेहिनःक्रोधोपितेनुग्रहएवसंमतः ३४ तपःसुतप्तंकिमनेनपूर्वंनिरस्तमानेनचमा
नदेन धर्मोऽथवासर्वजनानुकंपयायतोभवांस्तुष्यतिसर्वजीवः ३५॥ डानुमोदनं षड्भिर्दशाभिश्च
हरेस्तुतिः प्रार्थनं पंचभिः श्लोकैस्ततः पन्नगयोषितां नच निग्रहानुग्रहलक्षणं वैषम्यं तवास्तीत्याहुः धत्से दममिति अनुशं
सन् आलोचयन् ३३ निग्रहोऽप्यनुग्रहायेत्युक्तं इदानीमनुग्रह एवायं न निग्रह इत्याहुः अनुग्रह इति नः अस्माकं यस्माद
मुष्य सर्पत्वं दृश्यते अतस्तन्मूलपापनिवर्त्तको दण्डोनुग्रह एव क्रोधत्वेन प्रतीयमानोपीत्यर्थः ३४ महांश्चायमनुग्रह इति तस्य

पूर्वंकामस्मिनंदनि तपइति सद्यमानं हितेन ऊनेकीमा
नदेनत्वसर्वजनानुकंपयाऽतिसर्वजीवः ३५॥

नतपआदिनिमित्तएषभाग्योदयः किंत्वचिंत्यंतवरूपावैभवमित्याहुःश्लोकत्रयेण कस्यानुभावइति तपआदिनाब्रह्मा
दयोऽपियस्याःश्रियःप्रसादमिच्छंतिसाश्रीरेवललनाउत्तमास्त्रीयस्यत्वदंघ्रिस्पर्शाधिकारस्यवांछयातपआचरत् अ
स्यसर्पस्यसकिंकृतवानितिकोवेत्तीत्यर्थः ३६ यत्तवपादरजःप्रपन्नाःप्राप्ताःपारमेष्ठ्याद्यपितुच्छंमन्यन्ते ३७ अहोत
देषअयत्नतएवप्रापअन्यैः श्र्यादिभिरपि पुनःकथंभूतंपादरजःयदिच्छतःसेव्यमेवभवत्विति प्रार्थयमानस्यएवसम

कस्यानुभावोऽस्यनदेवविद्महेतवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः यद्वांछयाश्रीर्ललनाऽचर
त्तपोविहायकामान्सुचिरंधृतव्रता ३६ ननाकपृष्ठंनचसार्वभौमंनपारमेष्ठ्यंनरसा
धिपत्यम् नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवावांछंतियत्पादरजःप्रपन्नाः ३७ तदेषनाथापदुरा
पमन्यैस्तमोजनिःक्रोधवशोऽप्यहीशः संसारचक्रेभ्रमतःशरीरिणोयदिच्छतःस्याद्वि
भवःसमक्षः ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने भूतावासायभूतायपरायपरमा
त्मने ३९ ज्ञानविज्ञाननिधयेब्रह्मणेऽनंतशक्तये॥ ॥क्षःप्रत्यक्षएवविभवःअपेक्षितासंपद्भव
ति ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेअचिंत्यैश्वर्यादिगुणाय तदुपपादनायदशभिःश्लोकैर्विशेषणानिपुरुषायपूर्षुअंतर्यामि
रूपेणवर्त्तमानायमहात्मनेएवमपिनातिपरिच्छिन्नाय कुतःभूतावासायआकाशाद्याश्रयाय एतदपिकुतःभूतायपू
र्वमपिसतेकुतःपराय कारणाय किंचपरमात्मने कारणातीताय ३९ कारणत्वंकारणातीतत्वंचसमर्थयितुमाहुः ज्ञा
नविज्ञाननिधये ज्ञानंज्ञप्तिः विज्ञानंचिच्छक्तिःउभयोर्निधयेताभ्यांपूर्णाय॥ ॥ ॥ ॥

कथं तथात्वं अत उक्तं ब्रह्मणे अनंतशक्तये कथंभूताय ब्रह्मणे अगुणाय अविकाराय पुनः कथंभूताय अनंतशक्तये प्राकृ-
ताय प्रकृतिप्रवर्त्तकाय अप्राकृतायेति वा अप्राकृतायानंतशक्तियुक्ताय अयमर्थः अगुणत्वादविकारं ब्रह्मेति ज्ञ-
प्तिमात्रत्वात्कारणीतीतं प्रकृतिप्रवर्त्तकोऽनंतशक्तिः विज्ञाननिधित्वादीश्वरः कारणं तदुभयात्मने नम इति ४ अनंत-
शक्तित्वात् कालशक्त्या विश्वस्रष्टृत्वादिरूपेण नमस्यति कालाय कालस्वरूपाय कालनाभाय कालशक्त्याश्रयाय का-
लावयवानां सृष्ट्यादिसमयानां साक्षिणे ततश्च विश्वाय विश्वरूपाय तर्हि किं जडोऽहं न हि तदुपद्रष्ट्रे न च द्रष्टृमात्राय किंतु

अगुणायाविकाराय नमस्ते प्राकृताय च ५० कालाय कालनाभाय कालावयवसाक्षि-
णे विश्वाय तदुपद्रष्ट्रे तत्कर्त्रे विश्वहेतवे ५१ भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुध्याशयात्मने॥
त्रिगुणेनाभिमानेन गूढस्वात्मानुभूतये ५२ नमोऽनंताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विपश्चि-
ते नानावादानुरोधाय वाच्यवाचकशक्तये ५३॥

तत्कर्त्रे न च कर्तृमात्राय विश्वहेतवे सर्वकार-
कस्वरूपाय ५१ तदेवाह भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुध्याशयात्मने आशयश्चित्तं भूतादिरूपाय अतः सर्वकारकरूपायेति
अहंकारात्मतया नमस्यति त्रिगुणेनेति एवं सृष्टिकार्ये यस्त्रिगुणोऽभिमानस्तेन गूढा स्वांशभूतानामात्मनां मनुजीवानाम-
नुभूतिर्येन तस्मै ५२ त्वमहंकारानावृत इति स्तुवंति नमोऽनंताय अहंकारापरिच्छेदात् अतः सूक्ष्माय अदृश्यत्वात् अत
एव कूटस्थाय उपाधिकृतविकाराभावात् अतएव विपश्चिते सर्वज्ञाय एवं वस्तुतः स्तुत्वाऽचिंत्यमायात्वेन स्तुवंति नानावादा-
नुरोधाय अस्ति नास्ति सर्वज्ञः किंचिज्ज्ञः बद्धः मुक्तः एक अनेक इत्यादीन्नानावादाननुरुणद्धि मायया अनुवर्त्तते यः तस्मै किं-

च वाच्यवाचकशक्तये अभिधानाभिधेयशक्तिभेदादपि नानात्वेन प्रतीयमानायेत्यर्थः ५३॥

अनावृतत्वमेवहेत्वंतरेणापिसूचयंतस्तुवंतिनमःप्रमाणमूलायचक्षुरादीनांचक्षुरादिरूपायअतएवकवयेस्वयंतंनिर पेक्षज्ञानायकुतःशास्त्रयोनयेवेदात्मकनिःश्वासाय किंचप्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ किंचअनावृतैश्वर्य त्वादेवचतुर्मूर्त्तिरूपेणसर्वोपास्यत्वेननमंति नमःकृष्णायेतिश्लोकेन रामायसंकर्षणाय वसुदेवसुतायचवसुदेवशब्दितंशु द्धंसत्वंतत्रप्रकाशमानायवासुदेवायेत्यर्थः सात्वतामुपासकानांपतयेसालोक्यादिनापालकाय एवंचतुर्मूर्त्तयेकृष्णायतुभ्यं नमइति ४५ कथंचतुर्मूर्त्तितेति तदाहुः नमोगुणप्रदीपायेति गुणाःअंतःकरणानितानिप्रदीपयति प्रकाशयतीतितथात

नमःप्रमाणमूलायकवयेशास्त्रयोनये प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ नमःकृष्णायरामायवसुदेवसुतायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः ४५ नमोगुणप्रदीपायगुणात्मच्छादनायच गुणवृत्त्युपलक्ष्यायगुणद्रष्ट्रेस्वसंविदे ४६ अव्याकृतविहारायसर्वव्याकृतसिद्धये॥

॥स्मै चित्ताद्यधिष्ठातृत्वेनचतुर्मूर्त्तितेत्यर्थः ननुतथाप्येकस्यैव कथंचतुष्टं अतआहुः गुणात्मच्छादनायतैरेवगुणैरुपासकानांफलवैचित्र्याय आत्मानमाच्छाद्यनानात्वेनप्रकाशमानाये त्यर्थः ननुकथंतर्हिप्रतीतिरतउक्तं गुणवृत्त्युपलक्ष्यायचित्तादीनांचेतनाध्यवसायादिवृत्तिभिरुपलक्ष्यायउपलक्षणमे वाहुः गुणद्रष्ट्रेतत्साक्षिणे कथंचिदुपलक्ष्यएवनज्ञेयइत्याहुः स्वसंविदे अगोचरायेत्यर्थः ४६ अगोचरत्वमुपलक्ष्यत्वंच दर्शयन्तोनमंति अव्याकृतविहाराय अतर्क्यमहिम्नइत्यर्थः सर्वव्याकृतसिद्धयेसर्वकार्योत्पत्तिप्रकाशहेतुत्वेनोपलक्ष णयोग्यायइत्यर्थः उपलक्षणांतरमाहुः हेहृषीकेशकरणप्रवर्त्तक किंविषयलिप्सया॥ ९॥ ९॥ ९॥ ९॥

न मुनये आत्मारामाय किं साधनवशेन वा नहि मौनशीलिने मौनमात्मारामता तत्स्वभावाय ४७ कुतः परावरगतिज्ञाय स्थूलसूक्ष्माणां गतिज्ञत्वेन न क्वापि सज्जमानायेत्यर्थः अपि च सर्वाध्यक्षाय सर्वस्याधिष्ठात्रे कुत एतत् अविश्वाय न विश्वं यस्मिन् तन्निषेधावधये विश्वाय च तद्विवर्त्ताधिष्ठानायेत्यर्थः किं च तद्द्रष्ट्रे अध्यासापवादसाक्षिणे अपि च अस्य च विश्वाध्यासस्य तदपवादस्य विद्याऽविद्याभ्यां हेतवे यद्वा अविश्वाय विश्वतैजसाद्यवस्थारहिताय विश्वाय च मायया स्वांशैः तत्तदवस्थाय तद्द्रष्ट्रे तासामवस्थानां भावाभावसाक्षिणे अन्यत्समानम् तस्मात्सर्वगतिज्ञत्वसर्वाधिष्ठातृत्वात्मारामत्व

हृषीकेश नमस्तेस्तु मुनये मौनशीलिने ४७ परावरगतिज्ञाय सर्वाध्यक्षाय ते नमः अविश्वाय च विश्वाय तद्द्रष्ट्रेस्य च हेतवे ४८ त्वं ह्यस्य जन्मस्थितिसंयमान्प्रभो गुणैरनीहोऽकृतकालशक्तिधृक् तत्तत्स्वभावान्प्रतिबोधयन्सतः समीक्षयाऽमोघविहार ईहसे ४९ तस्यैव तेऽमूस्तनवस्त्रिलोक्यां शांता अशान्ता उत मूढयोनयः॥

त्वादिभिर्निरतिशयैश्वर्याय तुभ्यं नमइति विशेषणैरसंकीर्णैः पञ्चपंचाशता नुतः अहिस्त्रीभिः प्रसन्नो वत्सासामिव भवेद्धरिः ४८ एवं तावद्दण्डानुमोदनेन नमस्कारैश्च भगवंतं प्रसाद्येदानीं त्वदधीनानां प्राणिनां कोऽपराधः त्वाशयवत्यः प्रार्थयंते त्वं हीति अस्य लोकस्य जन्मादीं स्त्वमेवाकृत अकरोः ततश्च तांस्तान्संस्काररूपेण सतः स्वभावान् घोरत्वादीन् प्रतिबोधयन् ईहसे क्रीडसि यद्वा अस्य जन्मादींस्त्वमीहसे इत्यन्वयः कथंभूतः अकृता अनादिर्या कालशक्तिस्तां धारयतीति तथा अन्यत्समानम् ४९ अतस्तस्य तवैव अमूस्तनवस्त्वन्यंत इति तनवः क्रीडोपस्करास्तथापि तवाधुना शांताः प्रियाः कुतः सतां धर्मपरिपालनेच्छयाऽईहतः

भा॰ द॰ पू॰ ६७ ग्रवर्त्तमानस्य अतस्तानवितुं स्थातुः स्थितस्य ५० एवं तवाप्रियाचरणाद्यः अपराधस्तर्हि सोढव्य इति ५१।५२ युष्मदनुग्रहेऽन्येषां स्कं॰ १०
मृत्युरेवेति चेन्नेत्याह विधेहीति त्वदाज्ञया प्राणिनो नाद्यामेति भावः ५३।५४। ५५। यदसद्ग्रहइति यतः स्वभावोऽसद्ग्रह

शान्ताः प्रियास्तेह्यधुनाऽवितुं सतां स्थातुश्च ते धर्मपरीप्सयेहतः ५० अपराधः सकृद्भर्त्रा सोढव्यः स्वप्रजाकृतः क्षन्तुमर्हसि शान्तात्मन्मूढस्य त्वामजानतः ५१ अनुगृण्हीष्व भगवन् प्राणांस्त्यजति पन्नगः स्त्रीणां नः साधुशोच्यानां पतिः प्राणः प्रदीयताम् ५२ विधेहि नः किंकरीणामनुष्ठेयं तवाज्ञया यच्छ्रद्धयाऽनुतिष्ठन्वै मुच्यते सर्वतो भयात् ५३ श्रीशुक उवाच इत्थं स नागपत्नीभिर्भगवान्समभिष्टुतः मूर्च्छितं भग्नशिरसं विससर्जांघ्रिकुट्टनैः ५४ प्रतिलब्धेन्द्रियप्राणः कालियः शनकैर्हरिम् कृच्छ्रात्समुच्छ्वसन्दीनः कृष्णं प्राह कृतांजलिः ५५ कालिय उवाच वयं खलाः सहोत्पत्त्या तामसा दीर्घमन्यवः स्वभावो दुस्त्यजो नाथ लोकानां यदसद्ग्रहः ५६ त्वया सृष्टमिदं विश्वं धातर्गुणविसर्जनम् नानास्वभाववीर्यौजोयोनिबीजाशयाकृति ५७ वयं च तत्र भगवन्सर्पा जात्युरुमन्यवः कथं त्यजामस्त्वन्मायां दुस्त्यजां मोहिताः स्वयम् ५८ ॥ कालियकृष्णसंवादः ॥ ५८ ॥

ऽऽरूपः यद्वा यतः स्वभावादसति देहादौ यो ग्रहः स दुस्त्यजइति ५६ गुणैर्विविधतया सृज्यतइति गुणविसर्जनं तत्रापि नानास्वभावादयो यस्य तत ५७ जात्या जन्मनैव उरुर्मन्युर्ये।

हि यस्मात् तत्र त्वन्मायात्यागे भगवानेव कारणमिति अनुग्रहं विधेहि ममाज्ञया स्वादंतीति ईश्वरस्त्वान्निग्रहं वा विधेहीति ५९। ६० यतो गोभिर्नृभिश्च नदी भुज्यतामिति ६१ न युष्मत्तो भयमाप्नुयात्तस्य युष्माभिर्भयं नोत्पादनीयमित्याज्ञा इतोपि त्व

भगवान्हि कारणं तत्र सर्वज्ञो जगदीश्वरः अनुग्रहं निग्रहं वा मन्यसे तद्विधेहि नः ५९ श्री
शुक उवाच इत्याकर्ण्य वचः प्राह भगवान्कार्य्यमानुषः नात्र स्थेयं त्वया सर्प्प समुद्रं याहि मा
चिरम् ६० स्वज्ञात्यपत्यदाराढ्यो गोनृभिर्भुज्यतां नदी य एतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यं मदनुशास
नम् कीर्त्तयन्नुभयोः संध्योर्न्न युष्मद्भयमाप्नुयात् ६१ योस्मिन्स्नात्वा मदाक्रीडे देवादींस्तर्प
येज्जलैः उपोष्य मां स्मरन्नर्च्चेत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ६२ द्वीपं रमणकं हित्वा ह्रदमेतमुपाश्रि
तः यद्भयात्स सुपर्णस्त्वां नाद्यान्मत्पादलांछितम् ६३ श्रीशुक उवाच एवमुक्तो भगवता कृ
ष्णेनाद्भुतकर्मणा तं पूजयामास मुदा नागपत्न्यश्च सादरम् ६४ दिव्यांबरस्रग्मणिभिः परार्घ्यै
रपि भूषणैः दिव्यगंधानुलेपैश्च महत्योत्पलमालया ६५ पूजयित्वा जगन्नाथं प्रसाद्य गरुड
ध्वजम् ततः प्रीतोभ्यनुज्ञातः परिक्रम्याभिवाद्य तम् ६६ सकलत्रसुहृत्पुत्रो द्वीपमब्धेर्ज
गाम ह तदैव सामृतजला यमुना निर्विषाऽभवत् ६७॥

ऽया निर्गंतव्यमित्याह योस्मिन्निति त्वयि स्थिते तन्न संभवतीति भावः ६२ न च तव गरुडभयं भवेदित्याह द्वीपमिति ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ९ ॥

भा०द० इतिश्रीभागवतेदशमेटीकायांषोडशोध्यायः१६॥ नागंसप्तदशेनागालयंतंनिरयापयत् बंधूनसुहृदः खतःश्रांतान्सुप्तांस्त स्कं०१०
पू० त्रदवादपात् १असमंजसंअप्रियं १उपहार्य्यैः भक्ष्यैःसर्पजनैः सर्प्पोपनैर्जनैः वानस्पत्यः वनस्पतेर्मूलेदेयः नागानां
६० तद्बाधापरिहारायबोबलिर्निरूपितःउपकल्पितः २ तेचनागाः स्वस्वभागजनैर्दत्तसुपर्णायप्रयच्छंति ततोभीताः गोपीथा

अनुग्रहाद्भगवतःक्रीडामानुषरूपिणः॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेका-
लियनिर्यापणन्नामषोडशोध्यायः१६॥ राजोवाच नागालयंरमणकंकस्मात्तत्याजका-
लियः कृतंकिंवासुपर्णस्यतेनैकेनासमंजसम् १ श्रीशुकउवाच उपहार्य्यैःसर्पजनैर्मा-
सिमासीहयोबलिः वानस्पत्योमहाबाहोनागानांप्राङ्निरूपितः २ स्वंस्वंभागंप्रयच्छंतिनागाः
पर्वणिपर्वणि गोपीथायात्मनःसर्वेसुपर्णायमहात्मने ३ विषवीर्य्यमदाविष्टःकाद्रवेयस्तु
कालियः कदर्थीकृत्यगरुडंस्वयंतुबुभुजेबलिम् ४ तच्छ्रुत्वाकुपितोराजन्भगवान्भ-
गवत्प्रियः विजिघांसुर्महावेगःकालियंसमुपाद्रवत् ५ तमापतंततरसाविषायुधःप्र-
त्यभ्ययादुच्छ्रितनैकमस्तकः॥

५ यरक्षणाय ३ विषवीर्याभ्यांयोमदस्तेनाविष्टःकाद्रवेयःकद्रुपुत्रः गरु-
डंकदर्थीकृत्यअविगणय्य यद्वा उपहार्य्यैःसुपर्णभक्ष्यैःसर्पाएवजनास्तेर्नागानांसंबन्धीस्तस्मिन्नेकैकोनागोदीयते तथाभू-
तोयोबलिःसुपर्णायनिरूपितः तत्रस्वंस्वंभागंसर्वेनागाः प्रयच्छंति कालियस्तुनप्रयच्छति किंत्वन्यैर्दत्तमपितंबलिंस्वयं

कालियदमन

योद्धुंप्रतिजगामउच्छ्रितनैकमस्तकः उन्नमितानेकफणः दद्दायुधः दंतायुधः करालजिह्वश्चासावुच्छ्वसितोग्रलोच
नश्चेउच्छ्वसितानिउज्जृंभितानिउग्राणिलोचनानियस्यसः ६ तार्क्ष्यपुत्रोगरुडःमधुसूदनस्यआसनंयस्मिन्सः ७ त-

॥दद्भिःसुपर्णंव्यदशद्दद्दायुधःकरालजिह्वोच्छ्वसितोग्रलोचनः ६ तन्तार्क्ष्यपुत्रःसनिर
स्यमन्युमान्प्रचण्डवेगोमधुसूदनासनः पक्षेणसव्येनहिरण्यरोचिषाजघानकद्रूसुत
मुग्रविक्रमः ७ सुपर्णपक्षाभिहतःकालियोऽतीवविह्वलः ह्रदंविवेशकालिंद्यास्तदग-
म्यंदुरासदम् ८ तत्रैकदाजलचरंगरुडोभक्ष्यमीप्सितम् निवारितःसौभरिणाप्रसह्य-
क्षुधितोऽहरत् ९ मीनान्सुदुःखितान्दृष्ट्वादीनान्मीनपतौहते कृपयासौभरिःप्राहतत्र
त्यक्षेममाचरन् १० अत्रप्रविश्यगरुडोयदिमत्स्यान्सखादति सद्यःप्राणैर्वियुज्येतस
त्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ११ तंकालियःपरंवेदनान्यःकश्चन लेलिहः अवात्सीद्गरुडाद्भीतः
कृष्णेनचविवासितः १२ कृष्णंह्रदाद्विनिष्क्रान्तन्दिव्यस्रग्गंधवाससम् महामणिग
णाकीर्णंजांबूनदपरिष्कृतम् १३॥

८ स्यगरुडस्यागम्यंअगाध तयाचदुरासदं ९ तदगम्यत्वेकारण-
माह तत्रेति निवारितोपि ९ १० ११ लेलिहः सर्प्पः अतस्तत्रावात्सीत् १२ जांबूनदंस्वर्णंतेनालंकृतम् १३॥६॥

असवः इन्द्रियाणिप्रमोदनिभृतात्मानः आनंदपूर्णमनसः १४ लब्धेहाः लब्धचेष्टाः १५ नगाः वृक्षाअपिपूर्वंशुष्काः

उपलभ्योत्थिताःसर्वेलब्धप्राणाइवासवः॥ प्रमोदनिभृतात्मानोगोपाःप्रीत्याऽभिरेभिरे॥
१४ यशोदारोहिणीनन्दोगोप्योगोपाश्चकौरव कृष्णंसमेत्यलब्धेहाआसन्लब्धमनोरथाः
१५ रामश्चाच्युतमालिङ्ग्यजहासास्यानुभाववित् नगागावोवृषावत्सालेभिरेपरमांमुदम्
१६ नंदंविप्राःसमागत्यगुरवःसकलत्रकाः ऊचुस्तेकालियग्रस्तोदिष्ट्यामुक्तस्तवात्मजः
१७ देहिदानंद्विजातीनांकृष्णनिर्मुक्तिहेतवे नन्दःप्रीतमनाराजन्गाःसुवर्णन्तदाऽदिश
त् १८ यशोदापिमहाभागानष्टलब्धप्रजासती परिष्वज्यांकमारोप्यमुमोचाश्रुकलांमुहुः
१९ तांरात्रिंतत्रराजेन्द्रक्षुत्तृड्भ्यांश्रमकर्शिताः ऊषुर्व्रजौकसोगावःकालिंद्याउपकूल
तः २० तदाशुचिवनोद्भूतोदावाग्निस्सर्वतोव्रजम् सुप्तंनिशीथआवृत्यप्रदग्धुमुपच
क्रमे २१ ततउत्थायसंभ्रांतादह्यमानाव्रजौकसः कृष्णंययुस्तेशरणंमायामानुषमीश्व
रम् २२ कृष्णकृष्णमहाभागहेरामामितविक्रम एषघोरतमोवह्निस्तावकान्ग्रसतेहिनः २३

सन्तः सद्यएवविरूढाइत्यर्थः १६ तेविप्राऊचुः १७।१८ नष्टलब्धप्रजानष्टप्रायापुनर्लब्धाप्रजायययासा १९ श्रमेण कर्शिताः उपकूलतः कूलप्रान्ते २०।२१।२२।२३।

कालाग्नेः मृत्युरूपादग्नेर्नमृत्योर्विभीमःकिंतुत्वच्चरणवियोगादित्याहुः नशक्नुमइति २४।२५ विमोहानहिरण्डेनततः
स्वंशरणंगतान् गोपानपादनंतोऽसावनंतवनवन्हितः १॥इतिदशमेटीकायांसप्तदशोध्यायः १७ अष्टादशेततोग्रीष्मे
वसंतगुणलक्षिते अघातयद्बलेनालंप्रलंबंलीलयाहरिः १ कृत्वानृत्यंफणाग्रेषुकालियस्यसकौतुकम् बलंप्रलंबतुं

सुदुस्तरान्नःस्वान्पाहिकालाग्नेःसुहृदःप्रभो नशक्नुमस्त्वच्चरणंसंत्यक्तुमकुतोभयम्
२४ इत्थंस्वजनवैक्लव्यंनिरीक्ष्यजगदीश्वरः तमग्निमपिबत्तीव्रमनन्तोऽनंतशक्तिधृक्
२५ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेकालियदमनोनामसप्तदशोध्यायः१७॥
श्रीशुकउवाच अथकृष्णःपरिवृतोज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः अनुगीयमानोन्यविशद्व्र-
जंगोकुलमण्डितम् १ व्रजेविक्रीडतोरेवंगोपालच्छद्ममायया ग्रीष्मोनामर्तुरभवन्ना-
तिप्रेयाञ्छरीरिणाम् २ सचवृन्दावनगुणैर्वसन्तइवलक्षितः यत्रास्तेभगवान्साक्षाद्रामे-
णसहकेशवः ३ यत्रनिर्झरनिर्ह्रादनिवृत्तस्वनझिल्लिकम् शश्वत्तच्छीकरर्जीषद्रुमम-
ण्डलमण्डितम् ४

गांऽसमारोहयद्रातिहा २।१ गोपालच्छद्ममायया गोपालनमेवच्छद्मयस्यांतयामायया २।
२ वसंतसाम्यमाह चतुर्भिः यत्रग्रीष्मेऽपिनिर्झराणांनिर्ह्रादेनघोषेणनिवृत्तस्वनाःप्रच्छन्नध्वनयोझिल्लिकाःकठोर-
ध्वनिसूक्ष्मकीटायस्मिंस्तथाभूतंवृंदावनंभवति किंचशश्वत्तेषांनिर्झराणांशीकरैरंबुकणैःऋजीषाःस्निग्धायेद्रुमास्ते

भा॰द॰ ॥२१॥ वाह्यमानाः पृष्ठेनोह्यमानाः २२।२३।२४ कृष्णदृष्टिवञ्चनाय अवरूह्यते ऽस्मिन्नित्यवरोहणं मर्य्यादा ततः परं दूरमगा स्कं॰१०
पू॰ त् २५ धरणिधरेन्द्रवद्गौरवं यस्य तं निजं आसुरं वपुरास्थितः पुरटपरिच्छदः सुवर्णालंकारः तडिद्द्युमान्विद्युद्दीप्तिमा
७१ न् इत्यलंकारोपमा उडुपतिवाडिति रामोपमा उडुपतिं वहतीत्युडुपतिवाट् यद्यथा चितस्थानेषु स्थिता विद्युतो भवंति उ

आचेरुर्विविधाःक्रीडाबाह्यवाहकलक्षणाः यत्रारोहंतिजेतारोवहन्तिचपराजिताः॥
वहंतोबाह्यमानाश्चचारयंतश्चगोधनम् भांडीरकंनामवटंजग्मुःकृष्णपुरोगमाः २२ रा
मसंघट्टिनोयर्हिश्रीदामवृषभादयः क्रीडायांजयिनस्तांस्तानूहुःकृष्णादयोनृप २३ उ
वाहकृष्णोभगवान्श्रीदामानंपराजितः वृषभंभद्रसेनस्तुप्रलंबोरोहिणीसुतम् २४
अविषह्यंमन्यमानःकृष्णंदानवपुंगवः वहन्द्रुततरंप्रागादवरोहणतःपरम् २५ तमुद्व
हन्धरणिधरेन्द्रगौरवंमहासुरोविगतरयोनिजंवपुः सआस्थितःपुरटपरिच्छदोबभौत
डिद्द्युमानुडुपतिवाडिवांबुदः २६ निरीक्ष्यतद्वपुरलमंबरेचरत्प्रदीप्तदृग्भ्रुकुटितटो
ग्रदंष्ट्रकम् ज्वलच्छिखंकटककिरीटकुंडलत्विषाद्भुतंहलधरईषदत्रसत् २७॥ २७॥

परिचोडुपतिस्तद्दासोऽम्बुदो यथा भाति तद्वद्बभावित्यर्थः २६ अलमतिवेगेन प्रदीप्ते दृशौ यस्मिन् वपुषि ततः भ्रुकुटितटे टी॰
संलग्ना उग्रा दंष्ट्रा यस्मिन् ततः प्रदीप्तदृक् भ्रुकुटितटं यस्मिन् उग्रा दंष्ट्रा यस्मिन् तच्च न वेति वा ज्वलंत्यः शिखाः केशा यस्मि

आगतस्मृतिरभयइव आत्मनः सार्थङ्गोपसमूहं विहाय हरंतं रिपुं अहनत् यद्वा विहायसा आकाशमार्गेण आत्मनः प्राप्तं
अर्थमिव हरन्तमिति वज्ररंहसा वज्रवेगेन मुष्टिना २८ अपस्मृतः गतस्मृतिः महारवं समीरयन् २९।३० तदर्हणं प्रशंसा

अथागतस्मृतिरभयो रिपुं बलो विहायसार्थमिव हरंतमात्मनः रुषाऽहनच्छिरसि दृढेन मु-
ष्टिनासुराधिपो गिरिमिव वज्ररंहसा २८ स आहतः सपदि विशीर्णमस्तको मुखाद्वमन्रु-
धिरमपस्मृतोऽसुरः महारवं व्यसुरपतत्समीरयन्गिरिर्यथा मघवत आयुधाहतः २९
दृष्ट्वा प्रलंबं निहतं बलेन बलशालिना गोपाः सुविस्मिता आसन्साधु साध्विति वादिनः ३०
आशिषोऽभिगृणंतस्तं प्रशशंसुस्तदर्हणम् प्रेत्यागतमिवालिंग्य प्रेमविह्वलचेतसः ३१
पापे प्रलंबे निहते देवाः परमनिर्वृताः अभ्यवर्षन्बलं माल्यैः शशंसुः साधु साध्विति ३२॥
इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे प्रलंबवधो नामाऽष्टादशोऽध्यायः १८ ॥ श्रीशु-
कउवाच क्रीडासक्तेषु गोपेषु तद्गावो दूरचारिणीः स्वैरं चरन्त्यो विविशुस्तृणलोभेन गह्वर-
म् १ अजा गावो महिष्यश्च निर्विशन्त्यो वनाद्वनम् इषीकाटवीं विविशुः क्रंदंत्यो दावतर्षिताः २

र्हम् ३१।३२ ॥ इति दशमेष्टादशोध्यायः १८ ॥ ऊनविंशे निविष्टं तु गोपगोकुलमच्युतः मुंजारण्यमरण्याग्नेररक्षत्तन्निपान-
तः १ दूरचारिणीः दूरचारिण्यः वनाद्वनांतरं निर्विशन्त्यो दावेन तर्षिताः तृषिताः क्रंदत्यः इषीकाटवी अत्युच्छ्रितघनतृणवि-

कृष्णरामौ आदीयेषां तेन तु तौ ३ तासां गवां खुरैर्दद्भिश्च छिन्नैः तृणैर्गोष्पदैरङ्कितैश्च भूप्रदेशैस्तृणैर्वा गवां मार्गमन्वगमन्

तेऽपश्यन्तः पशून्गोपाः कृष्णरामादयस्तदा जातानुतापा न विदुर्विचिन्वन्तो गवाङ्गतिम्
२ तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरङ्कितैर्गवाम् मार्गमन्वगमन्सर्वे नष्टाजीव्या विचेतसः ४
मुञ्जाटव्यां भ्रष्टमार्गं क्रन्दमानं स्वगोधनम् संप्राप्य तृषिताः श्रान्तास्ततस्ते सन्यवर्त्तयन् ५
ता आहूता भगवता मेघगंभीरया गिरा स्वनाम्नां निनदं श्रुत्वा प्रतिनेदुः प्रहर्षिताः ६ ततः स
मन्ताद्दवधूमकेतुर्यदृच्छयाऽभूत्क्षयकृद्वनौकसाम् समीरितः सारथिनोल्बणोल्मुकैर्वि
लेलिहानः स्थिरजंगमान्महान् ७ तमापतन्तं परितो दवाग्निं गोपाश्च गावः प्रसमीक्ष्य भी
ताः ऊचुश्च कृष्णं सबलं प्रपन्ना यथा हरिं मृत्युभयार्दिता जनाः ८ कृष्ण कृष्ण महावीर्य्य हे
रामामितविक्रम दावाग्निना दह्यमानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः ९ नूनं त्वद्बान्धवाः कृष्ण
न चार्हन्त्यवसीदितुम् वयं हि सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः १० शुक उवाच वचो निश
म्य कृपणं गोपानां भगवान्हरिः निमीलयत माभैष्ट लोचनानीत्यभाषत ११ ॥

४नष्टाजीव्या गतजी
विकासाधनाः ४ मुञ्जाटव्यपि सैव ड्षीकाऽटवी ५।६ गोपानां नाशहेतुर्वनवह्निः सर्वतः प्रादुरभूत् सारथिना वायुना ७
८।९।१०।११॥

कृच्छ्रात् गव्हरप्रवेशक्षुत्तृट्श्रमादिजनितात् १२ क्षणेनैवभांडीरंप्रापिताः ततः अक्षीण्युन्मील्यविस्मिताः १३।१४।१५।
१६ श्रीदामादिस्वगोपानांस्वाङ्गमारुत्यत्लष्यतां स्वैश्वर्य्यमाविरकरोद्वनवह्निनिपानतः १॥ इतिदशमेटीकायामेकोनविं

तथेतिमीलिताक्षेषुभगवानग्निमुल्बणम् पीत्वामुखेनतान्कृच्छ्राद्योगाधीशोव्यमोचय
त् १२ ततश्चतेऽक्षीण्युन्मील्यपुनर्भाण्डीरमापिताः निशाम्यविस्मिताआसन्नात्मानंगाश्च
मोचिताः १३ कृष्णस्ययोगवीर्य्यन्तद्योगमायानुभावितम् दावाग्नेरात्मनःक्षेमंवीक्ष्यतेमे
निरेऽमरम् १४ गाःसन्निवर्त्यसायान्हेसहरामोजनार्दनः वेणुंविरणयन्गोष्ठमगाद्गोपैर
भिष्टुतः १५ गोपीनांपरमानंदआसीद्गोविन्ददर्शने क्षणंयुगशतमिवयासांयेनविनाऽभ
वत् १६ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेदावाग्निपाननामएकोनविंशोऽध्या
यः १९ ॥ श्रीशुकउवाच तयोस्तदद्भुतंकर्मदावाग्नेर्मोक्षमात्मनः गोपाःस्त्रीभ्यःसमाच
ख्युःप्रलंबवधमेवच १ गोपवृद्धाश्चगोप्यश्चतदुपाकर्ण्यविस्मिताः मेनिरेदेवप्रवरौकृ
ष्णरामौव्रजंगतौ २॥

शोऽध्यायः १९ विंशे प्रावृट्शरच्छोभावर्णनेनवनोचिताः प्रावृट्क्रीडानिरूप्यंतेगोपरा
मयुजोहरेः १ हेयादेयोपमानेनप्रावृट्शरदृतुश्रियोः वर्णनंलद्भुतैश्वर्य्यकृष्णलीलाविवक्षया १।२॥ श्रीगजाननः

तत्रप्रावृड्वर्णनन्तत आदिद्वाविंशत्या सर्वेषांप्राणिनांसमुद्भवउत्पत्तितोजीवनतश्चयस्यांसाप्रावृट् विद्योतमानाःप
रिधयः परिवेषा दिशोवायस्यांसा विस्फूर्जितंसंक्षुभितंनभस्तलंयस्यांसा ३ सांद्रैर्निबिडैर्नीलांबुदैर्विद्युद्गर्जितसहितै
राच्छन्नंसगुणंगुणैराच्छन्नंजीवाख्यंविद्युद्गर्जिताबुदानांसत्त्वरजस्तमोभिरुपमा ४ पर्जन्यःसूर्यःस्वगोभिःरश्मिभिः
कालेयथोचितसमये अत्रराजोपमाकरादानतः समयेपुनर्दानतश्चसूचिता ५ अस्यविश्वस्यप्राणनंआप्यायनकरंजी

ततःप्रावर्त्तत प्रावृट्सर्वसत्त्वसमुद्भवा विद्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तला ३ सां
द्रनीलांबुदैर्व्योमसविद्युत्स्तनयित्नुभिः अस्पष्टज्योतिराच्छन्नंब्रह्मेवसगुणंबभौ ४ अ
ष्टौमासान्निपीतंयद्भूम्याश्चोदमयंवसु स्वगोभिर्मोक्तुमारेभे पर्जन्यःकालआगते ५ त
डित्वंतोमहामेघाश्चंडश्वसनवेपिताः प्राणनंजीवनंत्वस्यमुमुचुःकरुणाइव ६ तपः
कृशादेवमीढा आसीद्वर्षीयसीमही यथैवकाम्यतपसस्तनुःसंप्राप्यतत्फलम् ७ नि
शामुखेषुखद्योतास्तमसाभांतिनग्रहाः यथापापेनपाखण्डानहिवेदाःकलौयुगे ८॥

वनमुदकंमुमुचुः कृपालवोयथातप्तंजनंनिरीक्ष्यानुकंपमानाः तदाप्यायनायस्वजीवनमपित्यजंतितद्वन्महांतोमेघा एम॰
स्तडिन्नेत्रैर्विश्वंतप्तंनिरीक्ष्यवायुभिर्वेपिताःसंतोजीवनंमुमुचुरिति ६ तपसाग्रीष्मेणकृशादेवमीढापर्जन्येसिक्ता ७३
वर्षीयसीउच्छूनापुष्टा काम्यतपोयस्यतस्यतनुः कामान्संप्राप्य यथेति ७ ॥ ८ ॥ ८ ॥ ८ ॥

नित्यकर्मावसाने आचार्य्यनिनदं श्रुत्वा तच्छिष्याः यथा अधीयन्ते तद्वदिति ९ अनुशुष्यतीः अनुशुष्यंत्यः अस्वतंत्रस्य इंद्रियपरतंत्रस्य स्वतंत्रस्य निरंकुशस्येति वा १० हरिभिर्नीलैः शष्पैर्बालतृणैर्नीलवर्णाः क्वचिदिंद्रगोपैः कीटविशेषैः लोहितास्तत्र तत्र उच्छिलींध्रैः छत्राकारैः उद्भिदैः कृतच्छाया नृणां राज्ञां श्रीः सेनासंपदिव ११ क्षेत्राणीति तदाहिवृष्टे

श्रुत्वा पर्जन्यनिनदं मंडूका व्यसृजन् गिरः तूष्णीं शयानाः प्राग्यद्वत् ब्राह्मणा नियमात्यये ९ आसन्नुत्पथवाहिन्यः क्षुद्रनद्योऽनुशुष्यतीः पुंसो यथाऽस्वतंत्रस्य देहद्रविणसंपदः १० हरिता हरिभिः शष्पैरिंद्रगोपैश्च लोहिता उच्छिलींध्रकृतच्छाया नृणां श्रीरिव भूरभूत् ११ क्षेत्राणि सस्यसंपद्भिः कर्षकाणां मुदं ददुः धनिनामुपतापं च दैवाधीनमजानताम् १२ जलस्थलौकसः सर्वे नववारिनिषेवया अबिभ्रद्रुचिरं रूपं यथा हरिनिषेवया १३ सरिद्भिः संगतः सिंधुश्चुक्षुभे श्वसनोर्मिमान् अपक्वयोगिनश्चित्तं कामाक्तं गुणयुग्यथा १४ गिरयो वर्षधाराभिर्हन्यमाना न विव्यथुः अभिभूयमाना व्यसनैर्यथाऽधोक्षजचेतसः १५

रविच्छेदे लसंतः प्रियंग्वादयो मुदं ददति विच्छेदे शुष्यन्तोऽनुतापं चेति १२ अबिभ्रत् अबिभरुः १३ यथा हरिनिषेवयेति हरिसेवायां प्रवृत्ता हि सद्य एव सर्वे रुचिरा भवंति तस्याः परमधर्मत्वात् परमसुखत्वाच्च तद्वदिति १३ कामाक्तं कामवासनायुक्तमिति श्वसनोर्मि साम्यं गुणैर्विषयैर्युज्यत इति सरित्संगति साम्यम् १४ अधोक्षज एव चे

असंस्कृताअक्षुण्णाः नाभ्यस्यमानाइत्यसंस्कृतसाम्यं कालेनचाहताइतितृणाच्छादनसाम्यम् १६ यथाकामिन्यःपुंश्चल्यः
१७ निर्गुणंज्यारहितमपिगुणिनिगर्जितशब्दवतिअभात् अशोभत गुणव्यतिकरात्मकेव्यक्तेप्रपंचे अगुणवान्निर्गुणः
पुरुषोयथेति १८ स्वभासाभासितया अहंमत्येतिस्वचैतन्येनैवप्रकाशितेनाहंकारेणछन्नोजीवोयथायद्वा अहंविद्वान्

मार्गाबभूवुःसन्दिग्धास्तृणैश्छन्नाह्यसंस्कृताः नाभ्यस्यमानाःश्रुतयोद्विजैःकालहताइ
व १६ लोकबंधुषुमेघेषुविद्युतश्चलसौहृदाः स्थैर्यंनचक्रुःकामिन्यःपुरुषेषुगुणि
ष्विव १७ धनुर्वियतिमाहेन्द्रंनिर्गुणञ्चगुणिन्यभात् व्यक्तेगुणव्यतिकरेऽगुणवान्पुरु
षोयथा १८ नरराजोडुपश्छन्नःस्वज्योत्स्नाराजितैर्घनैः अहंमत्याभासितयास्वभासापु
रुषोयथा १९ मेघागमोत्सवाहृष्टाःप्रत्यनन्दन्शिखंडिनः गृहेषुतप्तानिर्विण्णायथाऽच्यु
तजनागमे २० पीत्वापःपादपाःपद्भिरासन्नानात्ममूर्त्तयः प्राक्क्षामास्तपसाश्रान्तायथा
कामानुसेवया २१ सरःस्वशांतरोधस्सुन्यूषुरंगापिसारसाः गृहेष्वशांतकृत्येषुग्राम्याइव
दुराशयाः २२ जलौघैर्निरभिद्यंतसेतवोवर्षतीश्वरे पाखंडिनामसद्वादैर्वेदमार्गाःकलौयथा

हानावेत्ताशूरइति स्वप्रतीत्यैवारोपितयाइति १९ मेघागमेनोत्सवोयेषांअतोहृष्टाः २० नानात्ममूर्त्तयः अनेकरूपदेहाः
२१ अशांतानिपंककंटकादियुक्तानिरोधांसितटानियेषान्तेष्वपिन्यूषुः नितरामवसन्सारसाःचक्रवाकाः अशांतानिघो
राणि अनुपरतानि वाकृत्यानि येषु तेष्वपि गृहेषु २२ ईश्वरे इंद्रे २३

वृन्ना:प्रेरिता: आशिष: कामान्विश्पतयोराजान: वणिजांपतयोवाद्विजेरिता:पुरोहितैरुक्ता: २४ प्रावृषिकृतांक्रीडां वर्णयति एवंवनमितिसप्तभि:वर्षिष्ठंसमृद्धं२५।२६ वनौकस:पुलिंदी:प्रमुदिता: भगवान्ददृशे तथावनराजीर्मधुच्युतःमधुस्र वा:ददृशे गिरे:सकाशाज्जलधाराश्चतासांनादान् आसन्नानिकटवर्त्तिनीर्गुहाश्च यद्वावनौकस:प्रमुदिताआसन्तथा

व्यमुंचन्वायुभिर्नुन्ना भूतेभ्योऽथाऽमृतंघना: यथाशिषोविश्पतय:कालेकालेद्विजेरिता:।
२४ एवंवनंतद्वर्षिष्ठंपक्वखर्जूरजंबुमत् गोगोपालैर्वृतोरंतुंसबल:प्राविशद्धरि: २५ धेन
वोमंदगामिन्य:ऊधोभारेणभूयसा ययुर्भगवताहूताद्रुतंप्रीत्यास्नुतस्तनी: २६ वनौकस:
प्रमुदितावनराजीर्मधुच्युत: जलधारागिरेर्नादानाऽऽसन्नाददृशेगुहा: २७ क्वचिद्वनस्प
तिक्रोडेगुहायांचाभिवर्षति निर्विश्यभगवान्रेमेकंदमूलफलाशन: २८ दध्योदनंसमानी
तंशिलायांसलिलांतिके संभोजनीयैर्बुभुजेगोपै:संकर्षणान्वित: २९ शाद्वलोपरिसंवि
श्यचर्वतोमीलितेक्षणान् तृप्तान्वृषान्वत्सतरान्गाश्चस्वोधोभरश्रमा: ३० प्रावृट्श्रियंच
तांवीक्ष्यसर्वभूतमुदावहाम् भगवान्पूजयांचक्रे आत्मशक्त्युपबृंहिताम् ३१ एवंनिवसतो
स्तस्मिन्रामकेशवयोर्व्रजे ॥८

वनराजी: वनराजय: वनपरंपरा: मधुच्युतआसन् गिरेर्जलधाराआसन् तानेवंभूतान् आददृशेसर्वतोददर्श तथाभगवान्धाराणांनादान् गुहाश्चेति २७।२८।२९।३०।३१ शारदंवर्णयति एवंनि

विगतानिअभ्राणियस्यांसास्वच्छानिअंबूनियस्यांसाअपरुषःशांतोऽनिलोयस्यांसाचसाच ३२ नीरजानांउत्पत्तिर्यथा
तयाशरदाकृत्वानीरजानामुसस्यावा ३३ व्योम्नइति व्योमादीनांचतुर्णांचतुरोमलान्शरद्हरत् आश्रमिणांचतुर्णांकृ॰
ष्णोजाताभक्तिर्यथाऽशुभमसुखंहरति तथाहिब्रह्मचारिणोगुर्वर्थोदकाहरणश्रमंयथाभक्तिर्हरति तथापूर्णस्यतेनानुप
योगात् गुरुभिरपितस्यकृतार्थस्यानियोगात् एवंव्योम्नोब्दंशरज्जहारयथाचगृहिणोऽपत्यादिसांकर्य्यंभक्तिर्हरतिविविक्त॰
वासरुच्युसत्तेः ताथाभूतानांशावल्यंसांकर्य्यंशरत्वर्षास्तुवृष्टिभियासंकुलानिवसंतियथाचवनस्थस्यमलधारणक्लेशंभ

शरत्समभवद्व्यभ्रास्वच्छांबऽपरुषानिला ३२ शरदानीरजोत्पत्त्यानीराणिप्रकृतिंययुः
भ्रष्टानामिवचेतांसिपुनर्योगनिषेवया ३३ व्योम्नोऽब्दंभूतशावल्यंभुवःपंकमपांमलम्
शरज्जहाराश्रमिणांकृष्णेभक्तिर्यथाऽशुभम् ३४ सर्वस्वंजलदाहित्वाविरेजुःशुभ्रवर्च
सः यथात्यक्तैषणाःशान्तामुनयोमुक्तकिल्बिषाः ३५ गिरयोमुमुचुस्तोयंक्वचिन्नमुमुचुः
शिवम् यथाज्ञानामृतंकालेज्ञानिनोददतेनवा ३६ नैवाविदन्क्षीयमाणंजलंगाधजलेच
॥रा:॥

क्तिर्हरति एवंभुवःपंकंशरत् यथाचयतीनांकामादिवासनामलंश्रीकृष्णभक्तिर्हरति एवमपांमलंशरदिति
३५ त्यक्तैषणाःत्यक्ताःपुत्रवित्तलोकैषणायैस्ते ३५ गिरयइति अयंभावः नत्थुपाध्यायाःकर्मविद्यामिवज्ञानिनोज्ञानामृ
तम् सर्वतोवितरंति अपितुकृपयाक्वचिदेवएवंगिरयः शिवंनिर्मलंतोयंक्वचित्क्वचित्मुमुचुःक्वचित्क्वचिन्नपुन
नःक्षोरषीवसर्वतइति ३६ गाधेक्षुद्रेजलेचरंतीतिनथातेमीनादयः॥ ६ ॥ ॥ ६ ॥ ९ ॥राम

अविन्दन्नलेभिरे ३७।३८ शनैःशनैरितितत्रममतामिवपंकमहन्तामिवआमताम् अपक्वतांजहुरिति ३९ आत्मन्युपरते त्यक्तक्रियोमुनिरिवनिश्चलांबुः सएवव्युपरतागमः निवृत्तवेदघोषइवतूष्णींबभूवेति ४० केदारेभ्योबद्धशालिक्षेत्रेभ्योदृढैः सेतुभिरपोऽगृण्हन् ततःपरंवृष्ट्यभावात् प्राणैरिन्द्रियैस्तन्निरोधेनइन्द्रियप्रत्याहारेण ४१ देहाभिमानजंबोधइवव्रजयोषि-

यथाऽऽयुरन्वहंक्षय्यंनरामूढाःकुटुंबिनः ३७ गाधवारिचरास्तापमविन्दञ्छरदर्कजम् यथा
दरिद्रःकृपणःकुटुंब्यविजितेन्द्रियः ३८ शनैःशनैर्जहुःपंकंस्थलान्यामञ्चवीरुधः यथा
थाऽहंममतान्धीराःशरीरादिष्वनात्मसु ३९ निश्चलांबुरभूत्तूष्णींसमुद्रःशरदागमे आ
त्मन्युपरतेसम्यङ्मुनिर्व्युपरतागमः ४० केदारेभ्यस्त्वपोऽगृण्हन्कर्षकादृढसेतुभिः यथा
थाप्राणैःस्रवज्ज्ञानंतन्निरोधेनयोगिनः ४१ शरदर्कांशुजांस्तापान्भूतानामुडुपोऽहरत्
देहाभिमानजंबोधोमुकुन्दोव्रजयोषिताम् ४२ खमशोभतनिर्मेघंशरद्विमलतारकम्
सत्वयुक्तंयथाचित्तंशब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ४३ अखंडमण्डलोव्योम्निरराजोडुगणैःशशी यथा
थायदुपतिःकृष्णोवृष्णिचक्रावृतोभुवि ४४ आश्लिष्यसमशीतोष्णंप्रसूनवनमारुतम्

षितांमुकुन्दइवचेत्यर्थः ४२ शरदाविमलातारकायस्मिन्तत् शब्दब्रह्मणोवेदस्यार्थान् पूर्वोत्तरमीमांसानिर्णीतान् दर्शयतीतितथातद्वत् ४३।४४ समःअन्यूनाधिकःशीतश्चोष्णश्चतन्नतुगोप्यःकृष्णापहृतचेतस्त्वेनतासांसंतापोदुःसहइति

 यद्वा नकारउपमार्थः तदाकृष्णाहृतचेतसइति चेतसाकृष्णमाश्लिष्ययथेत्यर्थः ४५ पुष्पिण्योगर्भिण्यः अन्वीयमानाः
स्ववृषैः स्वपतिभिरनिच्छन्त्योपिबलादनुगम्यमानाईश्वराराधनार्थाः क्रियाःबलात् फलैरनुगम्यमानाःसमस्तभोगग्रा
ह्ययथेति ४६ कुमुत्कुजकुमुदंकुत्सितामुदयस्यइतिदस्युसाम्यम् ४७ आग्रयणैर्नवान्नप्राशनार्थैर्वैदिकैर्यागैरिन्द्रियैरिं

जनास्तापं जहुर्गोप्योनकृष्णहृतचेतसः ४५ गावोमृगाःखगानार्य्यःपुष्पिण्यःशरदाऽभव
न् अन्वीयमानाःस्ववृषैःफलैरीशक्रियाइव ४६ उदहृष्यन्वारिजानिसूर्योत्थानेकुमुद्विना
राज्ञातुनिर्भयालोकायथादस्यून्विनानृप ४७ पुरग्रामेष्वाग्रयणैरिंद्रियैश्चमहोत्सवैः ब
भौभूःपक्वसस्याढ्याकलाभ्यान्नितरांहरेः ४८ वणिङ्मुनिनृपस्नातानिर्गम्यार्थान्प्रपेदिरे॥
वर्षरुद्धायथासिद्धाःस्वपिंडान्कालआगते ४९ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्क
न्धेशरद्वर्णनन्नामविंशतितमोऽध्यायः २० ॥ श्रीशुकउवाच ॥ इत्थंशरत्स्वच्छजलंपद्माकर
सुगंधिना न्यविशद्वायुनावातंसगोगोपालकोऽच्युतः १ ॥

द्रियार्थैर्लौकिकैश्चमहोत्सवैःकला
भ्यांरामकृष्णाभ्यांदर्शनादिमहोत्सवाभ्याम् ४८ वणिजोयतयोनृपाःस्नातकाश्चदृष्टादृष्टाभ्यांवर्षरुद्धाःसन्तोनिर्गम्यार्था
न् वाणिज्यस्वाच्छंद्यदिग्विजयविद्यादीन्प्रपेदिरेप्रापद्यन्तयथामंत्रयोगादिसिद्धाःआयुषारुद्धाःकालेआगतेस्वपिंडान्
योगादिप्राप्यान्देवादिदेहानिति ४९ ॥ इतिदशमेविंशोध्यायः २० ॥ एकविंशेशरद्रम्यवृंदावनगतेहरौ तद्वेणुस्वनमाकर्ण्यगो

इत्थमेवंभूतंवनम् तदेवाह शरदास्वच्छानिजलानियस्मिन् तत् वायुनावातम् अनुगतम् व्याप्तमित्यर्थः १ ततश्चकुसुमित वनराजिषुशुष्मिणोमत्ताः भृंगाद्विजाः खगाश्चतेषांकुलानितैर्घुष्टाःसरांसिसरितःमहीध्राश्चयस्मिन् तद्वनंकृष्णोऽवगाह्य प्रविश्यवेणुमवादयत् २ तत्कृष्णस्यवेणुगीतंस्मरस्य उदयोयस्मात्तत् आश्रुत्यश्रुत्वापरोक्षंयथाभवतितथा ३ व्रजेस्थितत्वा त् विक्षिप्तमनसः व्याकुलचित्ताः ४ यादृशंकृष्णस्मरणंतासांमनसःक्षोभकंजातंतदाह बर्हापीडमिति नटवत् वरंवपुर्बि

कुसुमितवनराजिशुष्मिभृंगद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रम् मधुपतिरवगाह्यचारयन् गाःसहपशुपालबलश्चुकूजवेणुम् २ तद्व्रजस्त्रिय आश्रुत्यवेणुगीतंस्मरोदयम् काश्चित् परोक्षंकृष्णस्यस्वसखीभ्योऽन्ववर्णयन् ३ तद्वर्णयितुमारब्धाःस्मरन्त्यःकृष्णचेष्टितम् ना शकन्स्मरवेगेनविक्षिप्तमनसोनृप ४ बर्हापीडंनटवरवपुःकर्णयोःकर्णिकारं बिभ्रद्वासः कनककपिशंवैजयंतींचमालाम् रन्ध्रान्वेणोरधरसुधयापूरयन्गोपवृन्दैर्वृन्दारण्यंस्वपद रमणंप्राविशद्गीतकीर्त्तिः ५ इतिवेणुरवंराजन्सर्वभूतमनोहरम्॥ ५ तत्वृन्दावनंप्राविशत्॥

कथंभूतंवनम् स्वपदैरंकितैःरमणंरतिजनकंगोपवृन्दैर्गीतकीर्त्तिः तथाबर्हमयमापीडंशिरोभूषणंबिभ्रत् बर्हमापी डोयस्मिन्निति वपुषोविशेषणंवा वेणुवादनमुत्प्रेक्षतेरंध्रान्वेणोरिति अतोनूनंअधरसुधयैवपूर्णाद्वेणोरुच्छलंतीगीतवत् प्रसर्प्पितुमर्हतीतिभावः ५ अभिरेभिरेवर्णयन्त्यः पदेपदेपरमानंदमूर्त्ति॥ ६ ॥ ७ ॥ ६ ॥ श्रीकृष्ण

श्रीकृष्णंपरिरब्धवत्यः ६ अनुवर्णनमेवाह अक्षण्वतामितित्रयोदशभिः श्लोकैर्वदन्तिहेसख्यः अक्षणवतांचक्षुष्मतांनावदिदमेवफलंप्रियदर्शनंपरमन्यन्नविदामः नविद्मइत्यर्थः तच्चफलंसखिभिःसहपशून्वनंप्रवेशयतोरामकृष्णयोर्वक्त्रंयैर्निपीतंतैरेवजुष्टंसेवितंनान्यैरित्यर्थः कथंभूतंवक्त्रं अनुवेणुवेणुमनुवर्त्तमानंतंवादयत् तथाअनुरक्तकटाक्षमोक्षंस्निग्धकटाक्षविसर्गंअथवायैर्निपीतंतयोर्वक्त्रंतैर्जुष्टंइदमेवाक्षण्वतामक्ष्णोःफलमिति ७ अन्याआहुः चूते॰

श्रुत्वाव्रजस्त्रियःसर्वावर्णयन्त्योऽभिरेभिरे ६ गोप्यऊचुः अक्षण्वतांफलमिदंनपरंविदामःसख्यःपशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः वक्त्रंव्रजेशसुतयोरनुवेणुजुष्टंयैर्वानिपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ७ चूतप्रवालबर्हस्तवकोत्पलाब्जमालानुपृक्तपरिधानविचित्रवेषौ मध्येविरेजतुरलंपशुपालगोष्ठ्यांरंगेयथानटवरौक्वचगायमानौ ८ गोप्यःकिमाचरदयंकुशलंस्मवेणुर्दामोदराधरसुधामपिगोपिकानाम्॥

इति चूतप्रवालादीनांविचित्राभिर्मालाभिः अनुपृक्तेईषदंतरांतरतः संयुक्तेपरिधानेनीलपीतांबरेताभ्यांविचित्रौवेषौययोस्तौक्वचकदाचित् पशुपालगोष्ठ्यांगोपालसभायांमध्येअलंअत्यर्थंविरेजतुः अहोगोपानांपुण्यमितिभावः ८ अन्याऊचुः हेगोप्यः अयंवेणुः किंस्मपुण्यमाचरत् कृतवान्कथंयद्यस्माद्गोपिकानामेवभोग्यांसतीमपिदामोदराधरसुधांस्वयंस्वातंत्र्येणयथेष्टंभुंक्ते कथम् अवशिष्टरसंकेवलंअवशिष्टरसमात्रंयथाभवति यतःयासांह्रदिनीनांपयसापुष्टस्तामातृतुल्याह्रदिन्यः हृष्यत्त्वचः॥ ९॥

विकसितकमलवनमिषेण रोमांचिता लक्ष्यन्ते येषां वंशे जातस्ते तरवो मधुधारामिषेण आनंदाश्रुमुमुचुः यथा आर्य्याः
कुलवृद्धाः स्ववंशे भगवत्सेवकं दृष्ट्वा लक्ष्यत्वचोऽश्रुमुञ्चन्ति तद्वदिति ९ काश्चिदाहुः हे सखि वृन्दावनं भुवः कीर्त्तिं स्वर्गा
दपि विशेषेण वितनोति कथंभूतं यद्देवकीसुतस्य पादाम्बुजाभ्यां लब्धा लक्ष्मीः शोभासंपद्येन तत् किञ्च गोविन्दस्य वे
णुमनु वेणुनिनादं श्रुत्वाऽनंतरं मंदगर्जितं नीलमेघं तं मत्वा मत्ता ये मयूरास्तेषां नृत्यं प्रेक्ष्य संघशस्तत्र तत्र अद्रिसानुषु अ

भुङ्क्ते स्वयं यदवशिष्टरसं ह्रदिन्यो लक्ष्यत्त्वचोऽश्रुमुमुचुस्तरवो यथार्य्याः ९ वृन्दावनं सखि
भुवो वितनोति कीर्त्तिं यद्देवकीसुतपदांबुजलब्धलक्ष्मि गोविन्दवेणुमनु मत्तमयूरनृ
त्यं प्रेक्ष्याद्रिसान्ववरताऽन्यसमस्तसत्त्वम् १० धन्याः स्म मूढमतयोऽपि हरिण्य एता या नन्द
नन्दनमुपात्तविचित्रवेषम् आकर्ण्य वेणुरणितं सह कृष्णसारैः पूजां दधुर्विरचितां प्रण
यावलोकैः ११ कृष्णं निरीक्ष्य वनितोत्सवरूपशीलं श्रुत्वा च तत्क्वणितवेणुविचित्रगीतम्

परतानि उपरतक्रियाणि अन्यानि समस्तानि सत्त्वानि यस्मिन् तत् नैतदन्येषु लोकेषु विद्यते अतो भुवः कीर्त्तिं वितनोती
त्यर्थः १० अपरा आहुः हे सखि मूढमतयः तिर्य्यग्जातयोऽपि एता हरिण्यो धन्याः कृतार्थाः या वेणुरणितं वेणुनादमाकर्ण्य नं
दनंदनं प्रति प्रणयसहितैरवलोकनैर्विरचितां पूजां सन्मानं दधुः कृतवत्यः किञ्च कृष्णसारैः स्वपतिभिः सहिता एव दधुः
अस्मसतयस्तु गोपाः क्षुद्रास्समस्सन्तन्न सहन्त इति भावः ११ अन्या ऊचुः हे गोप्यः आश्चर्य्यं शृणुत वनितानामुत्सवो यस्मात्

तद्रूपंशीलं चयस्यतं श्रीकृष्णान्निरीक्ष्यतेनवादितवेणोरसंकीर्णगीतंचश्रुत्वाविमानैर्गच्छंत्योदेव्योदेवानामंकेषुस्थिताअ
पिस्मरेणनुन्नसाराः परिक्षिप्तधैर्यामुमुहुः मोहंलिंगमाहुः भ्रश्यत्प्रसूनाःकबराश्चूडायासांताः विगतानीव्योयासांता
अत्रसर्वत्रवक्तभेदान्नातीवसंगतिर्वक्तव्या १२ क्षरणशंकयैवोत्तभितेरुन्नमितैःकर्णपुटैःपिबंत्यःसत्यः तथाशावाश्च
वत्साश्चस्नुतस्तनपानेप्रवृत्ताःसमनंतरमेवगीतंश्रुत्वातदेवपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैःपिबंतःस्नुतस्तनपयःकबलाःके
वलस्तनेभ्यः स्रवितक्षीरयासाःमुखेषुयेषांतेतस्थुः विस्मृतक्रियावभूवुरित्यर्थः तत्रहेतुःगोविंदंदृशामार्गेणआत्मनिम

देव्योविमानगतयःस्मरनुन्नसाराभ्रश्यत्प्रसूनकबरामुमुहुर्विनीव्यः १२ गावश्चकृष्ण
मुखनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैःपिबन्त्यः शावाःस्नुतस्तनपयःकबलाः
स्मतस्थुर्गोविन्दमात्मनिदृशाऽश्रुकलाःस्पृशन्त्यः १३ प्रायोवतांवविहगामुनयोवनेस्मि
न्कृष्णेक्षितंतदुदितंकलवेणुगीतम् ॥

५नसिस्पृशंत्यःआलिंगंत्यःअतएवअश्रूणांकलालेशाः
लोचनयोर्यासांताःगावस्तेचशावाःवत्साः१३ भोअंबमातःअस्मिन्वनेयेविहगाःपक्षिणस्तेप्रायेणमुनयोभवितुमर्हं
तिकुतः कृष्णोक्षितंकृष्णदर्शनंपुष्पफलाद्यन्तरंविनायथाभवतितथारुचिराःप्रवालायेषान्तान् द्रुमभुजान्वृक्षाणां
शाखाआरुह्यतेनश्रीकृष्णेनउदितंप्रकटितंकलवेणुगीतंकेनापिसुखेननिमीलितदृशः त्यक्तान्यवाचःसंतःयेशृण्वन्ती
ति यथाहिमुनयःश्रीकृष्णदर्शनंयथाभवतितथावेदोक्तकर्मफलपरित्यागेनवेदद्रुमशाखारूढाः॥ ९ ॥ ९ ॥ ९ ॥ ९

रुचिरप्रवालस्थानीयानिकर्माण्येवोपाददानाःस्रग्विनःसंतःश्रीकृष्णगीतमेवशृण्वंति अतस्तएवैतेभवितुमर्हंतीतिभा
वःयेभ वद्गीतंभागवतंशृण्वंतितेवास्मदेवरूपाभवन्तीत्यर्थः१४ आस्तांचेतनानांकथानद्योऽपिआवर्त्तैःपरिभ्रमैर्लक्षि
तेनसूचितेनमनोभवेनकामेनभग्नोवेगोयासांताः आलिंगनेनस्थगितमाच्छादनंयथाभवतितथा ऊर्मयएवभुजास्तैः
कमलोपहाराःकमलान्युपहरंत्यःमुरारेःपादयुगलंगृण्हंतिधारयंति १५ लोकार्त्तिहरणशीलत्वादिसाम्यात्तेरप्युःश्रीकृ

आरुह्ययेद्रुमभुजान्रुचिरप्रवालान्शृण्वन्तिमीलितदृशोविगतान्यवाचः १४ नद्य॒

स्तदातदुपधार्य्यमुकुन्दगीतमावर्त्तलक्षितमनोभवभग्नवेगाः आलिङ्गनस्थगितमू॒

र्म्मिभुजैर्मुरारेर्गृण्हन्तिपादयुगलंकमलोपहाराः १५ दृष्ट्वातपेव्रजपशून्सहरामगोपैः

सञ्चारयन्तमनुवेणुमुदीरयन्तम् प्रेमप्रवृद्धउदितःकुसुमावलीभिःसख्युर्व्यधात्स्वव

पुषाऽम्बुदआतपत्रम् १६ पूर्णाःपुलिन्द्यउरुगायपदाब्जरागश्रीकुङ्कुमेनदयितास्तनमं॒

डितेन॥

ष्णस्यअंबुदस्तदुपरिउदितःपुनःप्रेम्णाप्रवृद्धःसन्कुसुमावलीभिःपुष्पसमूहैस्तत्तुल्यैस्तुषा
रैर्वासहस्ववपुषाछत्रंविहितवान् १६ साहंकारमाहुःपूर्णाःकृतार्थाःपुलिंद्यःशबरांगनाःकथमित्यतआह प्रथमंदयि
तानांस्तनेषुमंडितेनअनुलिप्तेनपुनश्चरतिसमयेउरुगायस्यश्रीकृष्णस्यपदाब्जयोःरागेणआरुण्येनश्रीःकांतिर्य्यस्य
तेनकुंकुमेनपुनस्तस्यवनस्थलीषुचंक्रमणेनतृणेषुरूषितेवलग्नेनतद्दर्शनेनतथाभूतस्यकुंकुमस्यस्पर्शनेनस्मरकृता

तापीयासांतास्तेन कुंकुमेन आननेषु कुचेषु च कामतप्तेषु लिंपंत्यः तदाधिम् कामव्यथां जहुः अतस्ताः कृतार्थाः धिग
न्यामादृश्यः याएवंभूतमपिमन्मथाधिशमनं नलभन्त इतिभावः १७ हंतेति हर्षे हे सख्यः अयमद्रिर्गोवर्द्धनो ध्रुवं हरिदा
सेषु श्रेष्ठः कुत इत्यत आहुः यस्मात्तरामकृष्णयोश्चरणस्पर्शेन प्रमोदोयस्य सः तृणाद्युद्गमच्छलेन रोमहर्षदर्शनात् किं
च यत् यस्मात् मानं तनोति सहगोभिर्गणेन सखिसमूहेन च वर्त्तमानयोस्तयोः कैः पानीयैः सूयवसैः शोभनतृणैः कंदरैश्च

तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषितेन लिंपंत्य आननकुचेषु जहुस्तदाधिम् १७ हंताऽयमद्रिर
वलाहरिदासवर्यो यद्रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः मानं तनोति सहगोगणयोस्तयोर्यत्
पानीयसूयवसकंदरकंदमूलैः १८ गागोपकैरनुवनं नयतोरुदारवेणुस्वनैः कलपदै
स्तनुभृत्सु सख्यः अस्पंदनं गतिमतां पुलकस्तरूणां निर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचि
त्रम् १९ एवंविधा भगवतो या वृंदावनचारिणः वर्णयंत्यो मिथो गोप्यः क्रीडास्तन्मयतां य
युः २० ॥ इति श्रीभागवते म॰ दशमस्कंधे एकविंशतितमोऽध्यायः २१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥

कंदमूलैश्च यथोचितं अतोऽयमतिधन्य इत्यर्थः १८ हे सख्यः इदं त्वतिविचित्रं गोपैः सह गाः वने वने संचारयतोस्तयोः
रामकृष्णयोर्मधुरपदैर्महावेणुनादैः शरीरिषु येगतिमंतस्तेषामस्पंदनं स्थावरधर्मस्तरूणां पुलकः जंगमधर्म इति निर्युज्यंते
गावः आभिरिति निर्योगाः पादबंधनरज्जवः अघ्यगवांकर्षणार्थाः पाशाश्च तैः कृतं लक्षणं चिन्हं ययोः शिरसि निर्योगवेष्टने
न स्कंधस्य पाशेन च गोपपरिबृढश्रिया विराजमानयोरित्यर्थः १९ गोपीनां कामतः कृष्णे निःसीमप्रेमसंगमः कात्यायन्यर्चनोद्भू

तन ससारमहोदयः २०॥ इति दशमे टी॰ मेकविंशतितमो॰ २१

द्वाविंशे गोपकन्यानां वस्त्राहरणलीलया वरं दत्वा गतः कृष्णो यज्ञशालामितीर्य्यते १ प्रथमे मासि मार्गशीर्षे १।२।३ महामा
येत्यादिसंबोधनैस्त्वं न किंचिदशक्यमिति सूचयन्त्यः प्रत्येकं प्रार्थयन्ते ४।५ कृष्णचेतस्त्वमेवाह भूयान्नंदसुतः पतिरि

हेमन्ते प्रथमे मासि नंदव्रजकुमारिकाः चेरुर्हविष्यं भुंजानाः कात्यायन्यर्चनव्रतम् १ आ
प्लुत्याम्भसि कालिंद्याजलांते चोदितेऽरुणे कृत्वा प्रतिकृतिं देवीमानर्चुर्नृप सैकतीम् २ गं
धैर्माल्यैः सुरभिभिर्बलिभिर्धूपदीपकैः उच्चावचैश्चोपहारैः प्रवालफलतंडुलैः ३ कात्या
यनि महामाये महायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतं देवि पतिं मे कुरु ते नमः ४ इति मंत्रं जपन्त्य
स्ताः पूजां चक्रुः कुमारिकाः एवं मासं व्रतं चेरुः कुमार्य्यः कृष्णचेतसः ५ भद्रकालीं समा
नर्चुर्भूयान्नंदसुतः पतिः उषस्युत्थाय गोत्रैः स्वैरन्योन्याबद्धबाहवः ६ कृष्णमुच्चैर्जगुर्य्यान्त्यः
कालिंद्यां स्नातुमन्वहम् नद्याः कदाचिदागत्य तीरे निक्षिप्य पूर्ववत् ७ वासांसि कृष्णं गाय
न्त्यो विजह्रुः सलिले मुदा भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ८ वयस्यैरागतस्तत्र वृत
स्तत्कर्मसिद्धये तासां वासांस्युपादाय नीपमारुह्य सत्वरः ९ ॥

१। त्यानर्चुरिति व्रतस्य पूर्वाङ्गमाह उ
षसीति गोत्रैर्नामभिः अन्योऽन्याबद्धबाहवः परस्परं गृहीतपाणयः ६।७ योगेश्वराणामीश्वर इति प्रत्येकं त्वादृङ्म
नोरथपूरणसामर्थ्यं दर्शयति ८ तासां कर्म्मणः सिद्धये फलदानायेति नीपं कदंबम् बालैः सह ९ ॥ ९ ॥ २ ॥

हेऽअबलाः१० नोनर्मनः परिहासः यस्माद्यूयम्व्रतश्रान्ताः ११ एकैकशोवा आगत्यस्वीकुरुतसहैववा नतत्रास्माकमाग्रहद्र्यर्थः स्कं१०
क्ष्वेलितंउतपरिहासः प्रेमपरिप्लुताः प्रेमरससनिमग्नाः १२। १३ तत्रमुग्धाऊचुः अङ्गभोः श्रीकृष्ण अनयमन्याय्यं माकृथाः॥

हसद्भिः प्रहसन्बालैः परिहासमुवाचह अत्रागत्याबलाः कामंस्वंस्वंवासः प्रगृह्यताम् १०॥
सत्यंब्रवाणिनोनर्मयद्यूयंव्रतकर्शिताः नमयोदितपूर्वंवा अनृतंतदिमेविदुः ११ एकैकशः
प्रतीच्छध्वंसहैवोतसुमध्यमाः तस्यतत्क्ष्वेलितंदृष्ट्वागोप्यः प्रेमपरिप्लुताः १२ व्रीडिताः
प्रेक्ष्यचान्योन्यंजातहासाननिर्ययुः एवंब्रुवतिगोविन्देनर्मणाक्षिप्तचेतसः १३ आकंठ
मग्नाः शीतोदे वेपमानास्तमब्रुवन् माऽनयंभोः कृथास्त्वान्तुनन्दगोपसुतंप्रियम् जानी
मोऽङ्गव्रजश्लाघ्यंदेहिवासांसिवेपिताः १४ श्यामसुन्दरतेदास्यः करवामतवोदितम् देहि
वासांसिधर्मज्ञनोचेद्राज्ञेब्रुवामहे १५ श्रीभगवानुवाच भवत्योयदिमेदास्योमयोक्तंवाक
रिष्यथ अत्रागत्यस्ववासांसिप्रतीच्छन्तुशुचिस्मिताः १६ ततोजलाशयात्सर्वादारिकाः शी
तवेपिताः पाणिभ्यांयोनिमाच्छाद्यप्रोत्तेरुः शीतकर्शिताः १७ भगवानाहतावीक्ष्यशुद्धभाव एमः ॰

॥ प्रसादितः॥
१४ प्रौढाऊचुः नोचेद्राज्ञेनन्दायकंसायवाब्रुवामहे हेकृष्णेतिवा १५ ।१६ प्रोत्तेरुर्निर्गताः १७ आहताः॥

ईषद्धसतयोर्निरीक्ष्य १८ धृतव्रताःसत्योविवस्त्राःअपोव्यगाहत अकृस्नानाइतियत्तत्रैततउएवदेवहेलनंअपराधएवे त्यर्थः व्रतवैगुण्यभीतानांप्रायश्चित्तमिवाह अस्यांऽहसःअपनुत्तयेपापस्यनिवृत्तयेमूर्ध्न्यञ्जलिंबध्वाऽधोनमःप्रणाम ङ्कृत्वेति १९ इतिदोषत्वेनअच्युतेनाभिहितंविवस्त्राप्लवनंव्रतस्यच्युतिहेतुंमत्वातस्यव्रतस्यपूर्त्तिकामाःतदशेषकर्मणां तस्यव्रतस्यअन्येषामशेषकर्मणांचसाक्षात्कृतफलभूतंतमेवनेमुःयतःसएवावद्यमृक्पापमार्ज्जकः २०।२१ दृढमत्य

स्कन्धेनिधायवासांसिप्रीतःप्रोवाचसस्मितम् १८ यूयंविवस्त्रायदपोधृतव्रताव्यगाहते तत्तदुदेवहेलनम् बध्वाऽञ्जलिंमूर्ध्न्यपनुत्तयेंऽहसःकृतानमोऽधोवसनम्प्रगृह्यताम् १९ इत्यच्युतेनाभिहितंव्रजाबलामत्वाविवस्त्राप्लवनंव्रतच्युतिम् तत्पूर्त्तिकामास्तदशे षकर्मणांसाक्षात्कृतंनेमुरवद्यमृग्यतः २० तास्तथाऽवनताद्दृष्ट्वाभगवान्देवकीसुतः वासां सिताभ्यःप्रायच्छत्करुणस्तेनतोषितः २१ दृढंप्रलब्धास्त्रपयाचहापिताःप्रस्तोभिताः क्रीडनवच्चकारिताः वस्त्राणिचैवापहृतान्यथाऽप्यमुंतानभ्यसूयन्प्रियसङ्गनिर्वृताः२२ परिधायस्ववासांसिप्रेष्ठसङ्गमसज्जिताः॥

थम्प्रलब्धावञ्चिताःयूयंविवस्त्राइत्यादिनात्रप याल्लज्जयाचहापितास्त्याजिताःअत्रागत्यस्ववासांसीत्याग्रहेणप्रस्तोभिताःउपहसिताःसत्यंब्रवाणिनोनर्मेत्यादिना क्रीडनवत्कारिताश्चबध्वाऽञ्जलिमित्यादिनाप्रायश्चित्तच्छलेनताःनाभ्यसूयन् दोषदृष्ट्यानापश्यन् २२ प्रेष्ठसङ्गमेन सज्जिताः वशीकृताः अतोगृहीतचित्ताःसत्योनोचेलुः गृहीतचित्तत्वमाह तस्मिन्॥ ॥ ॥ ॥ ॥ राम॥

कृष्णेलज्जायितेक्षणाः लज्जाविलसितमीक्षणंयासांताइत्यर्थः २३ दामोदरइति भक्तवात्सल्यन्दर्शयति अबलाःप्र
ति २४ भोसाध्व्यःभवतीनांमदर्चनमेवसंकल्पोमनोरथःसचलज्जयायुष्माभिरकथितोपिमयाविदितःसमयाऽनु
मोदितः अतःसत्योभवितुमर्हति अर्हतीतिचसंभावनोक्त्याआसंतिकोनभविष्यतीतिसूचितम् २५ तत्कुतइत्यतआ

गृहीतचित्तानोचेलुस्तस्मिँल्लज्जायितेक्षणाः २३ तासांविज्ञायभगवान्स्वपादस्पर्शकाम्य
या धृतव्रतानांसङ्कल्पमाहदामोदरोऽबलाः २४ संकल्पोविदितःसाध्व्योभवतीनांमद
र्चनम् मयाऽनुमोदितःसोऽसौसत्योभवितुमर्हति २५ नमय्यावेशितधियांकामःका
मायकल्पते भर्जिताक्वथिताधानाप्रायोबीजायनेष्यते २६ यातावलाव्रजंसिद्धामये
मारंस्यथक्षपाः यदुद्दिश्यव्रतमिदंचेरुरार्य्यार्चनंसतीः २७ श्रीशुकउवाच इत्यादिष्टा
भगवतालब्धकामाःकुमारिकाः ध्यायंत्यस्तत्पदांभोजंकृच्छ्रान्निर्विविशुर्व्रजम् २८ अ
थगोपैःपरिवृतोभगवान्देवकीसुतः वृन्दावनाद्गतोदूरंचारयन्गाःसहाग्रजः २९ ॥ २९

ह नमयीतिकामायपुनःकामभोगायविषयमहिम्नाकामस्यापिशांतिहेतुत्वादितिभावः कामाप्ररोहेदृष्टांतःभर्जिता
दग्धाक्वथितापक्वाधानायवादिबीजायअंकुरोद्गमायनप्रायइतिस्वेच्छयापुनःप्ररोहनमपिसूचयति ध्रुवादीनांतथादर्श
नात् २६ सिद्धाःपूर्णमनोरथाः तदाह इमाआगामिनीरात्रीः मयारंस्यथेति आर्य्याकात्यायनीसतीःसत्यः २७।२८। २९।

३०॥३१॥ भक्त्याऽनुकंपकन्यास्तास्तद्विवर्ज्जितयज्वनाम् पत्न्यनुग्रहतस्तेषामहन्कर्म्ममहामदम् १ विप्रभार्याऽनुग्रहाय
यज्ञवाटंगच्छन् विप्राणांकाठिन्यमभिप्रेत्यतेभ्योपिद्रुमाःश्रेष्ठाइतितानभिनंदतिचतुर्भिः पश्यतेतिहेस्तोककृष्णादयो
गोपाः एतान्द्रुमान् पश्यतपरार्थमेवएकान्तेनजीवनंयेषांतान् तदाह वातवर्षादीन् स्वयंसहन्तः सहमाना अस्माकंवारयं

निदाघार्कातपेतिग्मेच्छायाभिःस्वाभिरात्मनः आतपत्रायितान्वीक्ष्यद्रुमानाहव्रजौकसः॥
३० हेस्तोककृष्णहेअंशोश्रीदामन्सुबलार्ज्जुन विशालर्षभतेजस्विन्देवप्रस्थवरूथप
३१ पश्यतैतान्महाभागान्परार्थैकान्तजीविनः वातवर्षातपहिमान्सहन्तोवारयंतिनः।
३२ अहोएषांवरंजन्मसर्वप्राण्युपजीविनम् सुजनस्येवयेषांवैविमुखायांतिनार्थिनः
३३ पत्रपुष्पफलच्छायामूलवल्कलदारुभिः गंधनिर्य्यासभस्मास्थितोक्मैःकामान्वि
तन्वते ३४ एतावज्जन्मसाफल्यंदेहिनामिहदेहिषु प्राणैरर्थैर्धियावाचाश्रेयएवाचरेत्स
दा ३५ इतिप्रवालस्तबकफलपुष्पदलोत्करैः तरूणांनम्रशाखानांमध्येनयमुनांगतः
३६ तत्रगाःपाययित्वाऽपःसुमृष्टाःशीतलाःशिवाः ततोनृपस्वयंगोपाःकामंस्वादुपपुर्जल

ति ३२ सुजनस्यकृपालोरर्थिनइव ३३ निर्य्यासोघनरसः तोक्माः पल्लवाद्यङ्कुराः ३४ । ३५॥ ऽऽम् ३७
इत्यभिनन्दन्प्रवालादिसमूहैर्नतशाखानान्तरूणांमध्येनयमुनांप्राप्तः॥३६॥३७

भा॰द॰ कुमारिकाभ्यः पूर्वमेव तन्नर्मोक्तत्वतया अगृहीतभोज्यानामेव निर्गमात् क्षुधार्त्तावित्युक्तम् ३८ ॥ इतिश्रीभा॰दशमस्कं
पू॰ धे टीकायां द्वाविंशोऽध्यायः २२॥ त्रयोविंशे ततो गोपैरन्नयाच्ञाऽपदेशतः तसैत्यनुग्रहात्कृष्णो दीक्षितानन्वतापयत् १।१ भ
८२ क्तायाइत्येकवचनं सद्यःसायुज्याभिप्रायेण २।३ अस्मद्विसर्जिताः आवाभ्यां प्रहिताः संतो याचध्वं युष्माकं कातत्रेल

तस्या उपवने कामं चारयंतः पशून्नृप कृष्णरामावुपागम्य क्षुधार्त्ता इदमब्रुवन् ३८ इ
तिश्रीभागवते म॰ दशमस्कंधे द्वाविंशोऽध्यायः २२॥ गोपा ऊचुः राम राम महावीर्य्य कृ
ष्ण दुष्टनिबर्हण एषा वै बाधते क्षुन्नस्तच्छांतिं कर्त्तुमर्हथः १ श्रीशुक उवाच इति वि
ज्ञापितो गोपैर्भगवान्देवकीसुतः भक्ताया विप्रभार्य्यायाः प्रसीदन्निदमब्रवीत् २ प्रया
त देवयजनं ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः सत्रमाङ्गिरसं नाम ह्यासते स्वर्गकाम्यया ३ तत्र गत्वौ
दनं गोपा याचतास्मद्विसर्जिताः कीर्त्तयन्तो भगवत आर्य्यस्य मम चाभिधाम् ४ इत्या
दिष्टा भगवता गत्वायाचन्त ते तथा कृतांजलिपुटा विप्रान्दंडवत्पतिता भुवि ५ हे भूमि
देवाः शृणुत कृष्णस्यादेशकारिणः प्राप्ताञ्जानीत भद्रं वो गोपान्नो रामचोदितान् ६ गा
श्चारयंतावविदूर ओदनं रामाच्युतौ वो लषतो बुभुक्षितौ तयोर्द्विजा ओदनमर्थिनोर्य्यदि

ज्ञाननु तथाप्यपात्रत्वादस्माकं किमिति दास्यंतीति चेत्तत्राह कीर्त्ते ॥ श्रद्धा च वो यच्छत धर्मवित्तमाः ७
यंत इति ४।५।६ अविदूरे वर्त्तमानौ संतौ वो युष्मदन्नं तल्लुषतः अभिलषतः इच्छतः वः ओदनम् श्रद्धा च यद्यस्ति नर्हि यच्छ

दीक्षितावयमभोज्यान्ना इति वदिष्यन्तीति स्वयमेवाशंक्याहुः दीक्षाया इति दीक्षाया आरभ्याग्नीषोमीयपश्वालंभनात्
पूर्वन्दोषः न ततोऽन्यत्र तथा सौत्रामण्याश्चान्यत्र अन्यदा ८ क्षुद्रैः स्वर्गादावाशामात्रं येषां ते भूरीणि क्लेशाधिकानि कर्माणि
येषान्ते अतोऽज्ञाः वृथाज्ञानवृद्धा इति मानवन्तः ९ ननु कर्म्मक्रममुल्लंघ्य देशकालेऽन्यार्थमन्यस्मै कथं देयं तत्राह देश

दीक्षायाः पशुसंस्थायाः सौत्रामण्याश्च सत्तमाः अन्यत्र दीक्षितस्यापि नान्नमश्नन्हि दुष्य-
ति ८ इति ते भगवद्याच्ञां शृण्वन्तोपि न शुश्रुवुः क्षुद्राशा भूरिकर्म्माणो बालिशा वृद्धमा
निनः ९ देशः कालः पृथक् द्रव्यं मंत्रतन्त्रर्त्विजोऽग्नयः देवता यजमानश्च क्रतुर्द्धर्मश्च-
यन्मयः १० तं ब्रह्म परमं साक्षाद्भगवन्तमधोक्षजम् मनुष्यदृष्ट्या दुष्प्रज्ञा मर्त्यात्मा
नो न मेनिरे ११ न ते यदोमिति प्रोचुर्न नेति च परन्तप गोपा निराशाः प्रत्येत्य तथोचू रामकृष्ण
योः १२ तदुपाकर्ण्य भगवान्प्रहस्य जगदीश्वरः व्याजहार पुनर्गोपान्दर्शयन्लौकिकीं गति
म् १३ मां ज्ञापयत पत्नीभ्यः ससंकर्षणमागतम् दास्यंति काममन्नं वः स्निग्धा मय्युषिता-

इति पृथक् चरुपुरोडाशादि द्रव्यं तंत्रम्प्रयोगः धर्मोऽपूर्वम् १० मनुष्योयमिति दृष्ट्या मर्त्यात्मानो देहाऽऽधिया २५।
भिमानिनो ब्राह्मणा वयं महान्त इति मन्यमानाः ११।१२ लौकिकीं गतिमिति न हि कार्यार्थिनो निर्विद्यंते को वा याचकोऽनपरा-
भूयत इत्यादि लोकस्थितिं दर्शयन् १३ केवलं देहेन गृहे वसंति धिया च मय्येवोषिताः यतो मयि स्निग्धा अतो दास्यंतीति १४

२३

भा० द० पू० ८२ १५ ईषिताः प्रेषिताः १६ सश्रीकृष्णो गोपालैः सह १७ तत्कथाक्षिप्तमनस्त्वात्तद्दर्शनोत्सुकाः अतस्तमुपागतं श्रुत्वा जातसंभ्रमा बभूवुरिति १८ भक्ष्यभोज्यलेह्यचोष्यभेदैश्चतुर्विधम् बहुगुणं संस्कारविशेषैर्बहवो गुणा रससौरभ्यादयो यस्मिन् तत् भाजनैः अमत्रैः पत्रादिभिर्वार्य्यमाणा अपि प्रियं श्रीकृष्णं अभिसस्रुः अभिजग्मुः अप्रतिबंधे दृष्टान्तः समु

गत्वाऽथ पत्नीशालायां दृष्ट्वासीनाः स्वलंकृताः नत्वा द्विजसतीर्गोपाः प्रश्रिता इदमब्रुवन्

१५ नमो वो विप्रपत्नीभ्यो निबोधत वचांसि नः इतोऽविदूरे चरता कृष्णेनेहेषिता वयम्

१६ गाश्चारयन्स गोपालैः सरामो दूरमागतः बुभुक्षितस्य तस्यान्नं सानुगस्य प्रदीयताम्

१७ श्रुत्वाऽच्युतमुपायातं नित्यं तद्दर्शनोत्सुकाः तत्कथाक्षिप्तमनसो बभूवुर्जातसंभ्रमाः

१८ चतुर्विधं बहुगुणमन्नमादाय भाजनैः अभिसस्रुः प्रियं सर्वाः समुद्रमिव निम्नगाः १९

निषिध्यमानाः पतिभिर्भ्रातृभिर्बंधुभिः सुतैः भगवत्युत्तमश्लोके दीर्घश्रुत धृताशयाः २०

यमुनोपवनेऽशोकनवपल्लवमंडिते विचरंतं वृतं गोपैः साग्रजं ददृशुः स्त्रियः २१ श्यामं हिर

ण्यपरिधिं वनमाल्यबर्हधातुप्रवालनटवेषमनुव्रतांसे विन्यस्तहस्तमपरेण धुनानमब्जं

कर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासम् २२ ॥ १९ द्रं निम्नगा नद्य इवेति १९ अत्र हेतुः भगवतीति दी

र्घं बहुकालं श्रुतेन श्रवणेन धृत आशयो याभिस्ताः २० तथागताः सत्यो ददृशुः २१ हिरण्यवत् परिधिः परिधानं यस्य तं पीताम्बरमि

त्यर्थः वनमाल्यैर्वर्हैर्धातुभिः प्रवालैश्च नटवद्वेषो यस्य तं अनुव्रतस्य सख्युः अंसे विन्यस्तो निहितो हस्तो येन तं इतरेण हस्तेन लीलया

ऽङ्कं भुजानां प्रान्तभागं तत्कर्णयोः उत्पलयोः अलकाः कपोलौ येषु

मुखाब्जे हासो यस्य तं तत्रैव ॥ २२ ॥ २३ ॥ मम

वृत्तेरपि लयेन साम्रस्यमाह प्रायइति बहुशः श्रुता ये प्रियतमस्य उदयाः उत्कर्षास्त एव कर्णपूराः कर्णौ पूरयन्ति कृ
तार्थी कुर्वन्तीति तथा तैः कर्णाभरणैरिति वा यस्मिन् श्रीकृष्णे निमग्नमनसः आविष्टचेतसः तं लोचनद्वारैरन्तः प्रवेश्य
सुचिरमुपगुह्य तापं जहुः अभिमतयोऽहंवृत्तयः प्राज्ञं सुषुप्तिसाक्षिणं परिरभ्य तस्मिन् लयं प्राप्य यथेति २३ अखि
लदृक् द्रष्टा सर्वबुद्धिसाक्षी तास्तथा प्राप्ता विज्ञायापि तथैवैतद्विवृणोति त्यक्तसर्वाशाः त्यक्ताः सर्वा आशा याभिस्ताः केव

प्रायः श्रुतप्रियतमोदयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्तमथाक्षिरंध्रैः अन्तःप्रवेश्य सु-
चिरं परिरभ्य तापं प्राज्ञं यथाऽभिमतयो विजहुर्नरेन्द्र २३ तास्तथा त्यक्तसर्वाशाः प्राप्ता
आत्मदिदृक्षया विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टा प्राह प्रहसिताननः २४ स्वागतं वो महाभागा आ
स्यतां करवाम किम् यन्नो दिदृक्षया प्राप्ता उपपन्नमिदं हि वः २५ नन्वद्धा मयि कुर्वन्ति
कुशलाः स्वार्थदर्शिनः अहैतुक्यव्यवहितां भक्तिमात्मप्रिये यथा २६ प्राणबुद्धिमनः
स्वात्मदारापत्यधनादयः यत्संपर्कात्प्रिया आसंस्ततः कोन्वपरः प्रियः २७ ॥ त्वमात्मनः।

स्वस्यैव दिदृक्षयेति २४ हे महाभागाः वः स्वागतम् शुभमागमनम् तदेवाह यद्यस्मात्स्वनिबंधतिरस्कारेण अस्माकं
दिदृक्षया प्राप्ता इति इदं वः उपपन्नं संपन्नं युक्तमिति वा २५ युक्तत्वमाह नन्विति आत्मप्रिये आत्मा च प्रियश्च तस्मिन् मयि कु
शलाः विवेकिनो त एव स्वस्यात्मनोऽर्थं पुरुषार्थं पश्यन्ति ये ते यथा यथावद्भक्तिं कुर्वन्ति यथात्वमाह अद्धा साक्षात् अत्र हेतुः अ
हैतुकी अव्यवहितां फलाभिसंधिरहितां अत एवाव्यवहितां निरंतराम् २६ आत्मनः सर्वतः श्रेष्ठत्वमुपपादयति प्राणेति साद्धानयः॥

आत्मा देहः एते सर्वे यत्संपर्कात्तस्याध्यासेन उपकरणत्वेन वा २७॥

 तत्तस्मात्कृतार्थायूयंतद्देवयजनंयत्नवाटंयातगच्छतननुकृतार्थाः किमितियास्यामइतिचेदत्तआह पतयइति पारयिष्यंति समापयिष्यन्ति पतीनामनुग्रहायेत्यर्थः २८ नृशंसंपरुषन्निगमंप्रतिज्ञानमेभक्तःप्रण श्यतीति वेदेवानसपुनरावर्त्ततइति पदावसृष्टं अवज्ञयापिदत्तंबहुमानेनकेशैर्निवोढुंदासीभवितुम् २९ किञ्चनगृण्हंतिनोऽस्मान्हेअरिंदम कामलोभपापादिद

तद्यातदेवयजनंपतयोवोद्विजातयः स्वसत्रंपारयिष्यन्तिसुष्माभिर्गृहमेधिनः २८ विप्रप त्न्यऊचुः मैवंवचोर्हतिभवान्गदितुन्नृशंसंसत्यंकुरुष्वनिगमंतवपादमूलम् प्राप्ताव यन्तुलसिदामपदावसृष्टंकेशैर्निवोढुमतिलंघ्यसमस्तबन्धून् २९ गृण्हन्तिनोनपतयः पितरौसुतावानभ्रातृबंधुसुहृदःकुतएवचान्ये तस्माद्भवत्प्रपदयोःपतितात्मनान्नोना नान्याभवेद्गतिररिन्दमतद्विधेहि ३० श्रीभगवानुवाच पतयोनाभ्यसूयेरन्पितृभ्रातृ सुतादयः लोकाश्चवोमयोपेतादेवाअप्यनुमन्वते ३१ नप्रीतयेऽनुरागायह्यङ्गसङ्गोनृ णामिह तन्मनोमयियुञ्जानाअचिरान्मामवाप्स्यथ ३२ स्मरणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयिभावो

मनु भवतःप्रपदयोःपादाग्रयोर्निपतितदेहानांअन्यास्वर्गादिगतिरपिनभवेत् माभूत्तत्तस्मा ऽऽनुकीर्त्तनात् दास्यमेवविधेहीति ३० मयाउपेताअनुज्ञाताः प्रत्यक्षन्देवान्प्रदर्श्याह देवाअपीति ३१ तथापिलोकात्यक्तुंनशक्नुमइतिचे त्तत्राह नेति प्रीतयेसुखाय अनुरागायस्नेहवृद्धये अङ्गसङ्गः अङ्गाभ्यांसङ्गः ३२ ॥ ॥ अनसूयवः । ॥

अदोषदृष्टयः ३३ देहमिति तदीयन्देहन्तत्रविहायचैतन्येनभगवन्तंप्राप्तेत्यर्थः ३४।३५ अनुशीलयन् अनुकुर्वन्गोगो
पगोपीनामितिकर्मणिषष्ठी रूपवाकृतैः रूपेणवाचाकृतैश्चरित्रैश्चरमयन् तान् रमयितुंरेमइत्यर्थः ३६ अनुस्मृतिप्रका
रमाह नरानुकरणवतोर्विश्वेश्वरयोर्याज्ञांयत् अहन्महतवन्तः तत्कृतागसोवयमित्यनुस्मृत्येत्यर्थः ३७ तदाचस्वभार्य्याः

नतथासन्निकर्षेणप्रतियातततोगृहान् ३३ श्रीशुकउवाच इत्युक्तायज्ञपत्न्यस्तायज्ञवा
टंपुनर्गताः तेचानसूयवःस्वाभिःस्त्रीभिःसत्वमपारयन् ३४ तत्रैकाविधृताभर्त्राभगवं
तंयथाश्रुतम् हृदोपगुह्यविजहौदेहंकर्मानुबंधनम् ३५ भगवानपिगोविन्दस्तेनैवान्ने
नगोपकान् चतुर्विधेनाशयित्वास्वयञ्चबुभुजेप्रभुः ३५ एवंलीलानरवपुर्नृलोकमनुशी
लयन् रेमेगोगोपगोपीनांरमयन्रूपवाकृतैः ३६ अथानुस्मृत्यविप्रास्तेअन्वतप्यन्कृ
तागसः यद्विश्वेश्वरयोर्याञ्चामहन्मनृविडंबयोः ३७ दृष्ट्वास्त्रीणांभगवतिकृष्णेभक्तिम
लौकिकीम् आत्मानञ्चतयाहीनमनुतप्ताव्यगर्हयन् ३८ धिग्जन्मनस्त्रिवृद्विद्यांधिग्व्र

तंधिग्बहुज्ञताम्
गुरूनिवमानयन्तोभगवद्भक्तिरहितमात्मानंव्यनन्दन्नित्याहुः दृष्ट्वेति अलौकिकींलोकातीतां ३८ त्रिवृतशौक्लंसावित्रंदैक्ष्यमितित्रिगुणितंजन्मव्रतंब्रह्मचर्य्यंक्रियाः कर्म्माणिदाक्ष्यंचक्रियादाक्ष्यमित्येकंवापरे
ताम् ३८ त्रिवृतशौक्लंसावित्रंदैक्ष्यमितित्रिगुणितंजन्मव्रतंब्रह्मचर्य्यंक्रियाः कर्म्माणिदाक्ष्यंचक्रियादाक्ष्यमित्येकंवापरे
धिगित्यधिक्षेपेपेयेवयंत्वधोक्षजेविमुखास्तेषाञ्ज्ञानादि ॥ ९ ॥ ९ ॥ ९ ॥ ६

२३ भा॰द॰ तत्सर्वंधिगितिव्यगर्हयन्नित्यर्थः ३९।४०।योऽविध्यत् अच्छिनत् तंदुरंतंभावंभक्तिंपश्यनेति ४१ द्विजातिसंस्कारःउपनयनं

पू॰ धिक्कुलंधिक्क्रियादाक्ष्यंविमुखायेत्वधोक्षजे ३९ नूनंभगवतोमायायोगिनामपिमोहिनी

८५ यद्वयंगुरवोनृणांस्वार्थेमुह्यामहेद्विजाः ४० अहोपश्यतनारीणामपिकृष्णेजगद्गुरौ दु-
रंतभावंयोऽविध्यत्मृत्युपाशान्गृहाभिधान् ४१ नासांद्विजातिसंस्कारोननिवासोगुरा-
वपि नतपोनात्ममीमांसानशौचंनक्रियाःशुभाः ४२ अथापित्युत्तमश्लोकेकृष्णेयो-
गेश्वरेश्वरे भक्तिर्दृढानचास्माकंसंस्कारादिमतामपि ४३ ननुस्वार्थविमूढानांप्र-
मत्तानांगृहेहया अहोनस्स्मारयामाससगोपवाक्यैःसतांगतिः ४४ अन्यथापूर्णकाम-
स्यकैवल्याद्याशिषांपतेः ईशितव्यैःकिमस्माभिरीशस्यैतद्विडंबनम् ४५ हित्वाऽन्यान्
भजतेयंश्रीःपादस्पर्शाशयाऽसकृत् आत्मदोषापवर्गेणयद्याञ्चाजनमोहिनी ४६ देशः
कालःपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः ४७ सए-
षभगवान्साक्षाद्विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः जातोयदुष्वित्यशृण्महापिमूढानविद्महे ४८॥
अहोवयंधन्यतमायेषान्नस्तादृशीःस्त्रियः भक्त्यायासांमतिर्जाताअस्माकंनिश्चलाहरौ

क्रियाःसंध्योपासनादयः ४२।४३।४४। ४५ आत्मदोषापवर्गेणचांचल्यगर्वादित्यागेन ४६।४७ इत्यशृण्मएवंसर्वत्रश्रु

तवंतोवयंहितथाऽपीति ४८।४९॥

५०।५१ नचाचलनन्तयोर्दर्शनायनजग्मुः॥५२ ॥इतिश्रीभागवतेटीकायांत्रयोविंशोध्यायः २३ ॥चतुर्विंशेमहेंद्र
स्यमखव्यावर्त्यहेतुभिः कृष्णःप्रवर्त्तयामासगोवर्द्धनमखोत्सवम् १ भूस्कराणांक्रियागर्वनिरस्यखःस्करेषुच मघवा
न्मदभंगायतन्मखंसमवारयत् २ ब्राह्मणाः कंसारेर्ज्ञाताः स्वाश्रमस्थाएवभगवंतमभजन्भगवानपितत्रैवनिवसन् इं

नमस्तुभ्यंभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे यन्मायामोहितधियोभ्रमामःकर्मवर्त्मसु ५०
सवैनआद्यःपुरुषःस्वमायामोहितात्मनाम् अविज्ञातानुभावानांक्षंतुमर्हत्यतिक्रमं
५१ इतिस्वाघमनुस्मृत्यकृष्णेतेकृतहेलनाः दिदृक्षवोऽप्यच्युतयोःकंसाद्भीतानचाचल
न् ५२ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेयज्ञपत्न्युद्धरणंनामत्रयोविंशोऽध्यायः २३
श्रीशुकउवाच भगवानपितत्रैवबलदेवेनसंयुतः अपश्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतो
द्यमान् १ तदभिज्ञोऽपिभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः प्रश्रयावनतोऽपृच्छद्वृद्धान्नंदपुरो
गमान् २ कथ्यतांमेपितःकोऽयंसंभ्रमोवउपागतः किंफलंकस्यचोद्देशःकेनवासाध्य
तेमखः ३ एतद्ब्रूहिमहान्कामोमह्यंशुश्रूषवेपितः नहिगोप्यंहिसाधूनांकृत्यंसर्वात्मना
मिह ४।

द्रयागकृतोद्यमानगोपानपश्यदितिसंबंधः १।२ वृथासंभ्रमोनभवतिमखोऽयमितिएवंचेत्किम
त्रफलंकादेवताकेनाधिकारिणाकेनवासाधनेनसाध्यते ३ एतद्ब्रूहिमहान्कामोममश्रवणेवर्त्तते यद्वा तवमहान्का
मोदृश्यतइतितूष्णींस्थितंप्रत्याह नेति सर्वात्मनांसर्वत्रात्मदृष्टीनाम् ४ । ४ । ४ । ४ । रासः

अतएवनविद्यतेस्वःपरइति दृष्टिर्य्येषांइतिस्वपरदृष्ट्यभावादेवतत्तद्भेदादऽमित्रादयोपियेषान्नसन्तीत्याह अमित्रे
तिनमित्रमुदास्तउदासीनो विद्विड्येषान्तेषांकुत्यंसर्वङ्कर्मनगोपनीयंकिंचिदस्तीत्यर्थः सत्यपिभेददर्शनेउदासीनःशत्रु
वद्वर्ज्यः आत्मतुल्यत्वात्सुहृन्मित्रेषुनवर्ज्जनीयइत्याह उदासीनइति ५ किंचसुहृद्भिःसहविचार्य्यज्ञात्वैवकर्मकर्त्त
व्यन्नतुगतानुगतिकमात्रेणेत्याह ज्ञात्वेति अज्ञात्वाचतत्रविदुषोयथावत्कर्म्मफलंस्यान्नतथाअविदुषोन ६ भवतामयं।

अस्त्यऽस्वपरदृष्टीनाममित्रोदास्तविद्विषाम् उदासीनोऽरिवद्वर्ज्यआत्मवत्सुहृदुच्यते
५ ज्ञात्वाऽज्ञात्वाचकर्म्माणिजनोयमनुतिष्ठति विदुषःकर्मसिद्धिःस्यात्तथानाऽविदुषोभ
वेत् ६ तत्रतावत्क्रियायोगोभवतांकिंविचारितः अथवालौकिकस्तन्मेपृच्छतःसाधुभा
ण्यताम् ७ नन्दउवाच पर्जन्योभगवानिन्द्रोमेघास्तस्यात्ममूर्त्तयः तेभिवर्षन्तिभूतानांप्री
णनंजीवनंपयः ८ तन्तातवयमन्येचवार्मुचांपतिमीश्वरम् द्रव्यैस्तद्रेतसासिद्धैर्यजंतेक्र
तुभिर्नराः ९ तच्छेषेणोपजीवन्तित्रिवर्गफलहेतवे पुंसांपुरुषकाराणांपर्जन्यःफलभाव
नः।१०

क्रियायोगःशास्त्रतःकिंविचारितःप्रवृत्तोलौकिकआचारप्राप्तोवेति साधुसोपपत्तिकंभण्यतांकथ्यता
मिति ७ आचारप्राप्तएवेतिसहेतुकमाह पर्ज्जन्यइति आत्ममूर्त्तयःप्रियमूर्त्तयः ८ ततःकिमतआह तमिति तमिंद्रंवा
र्मुचांमेघानांपतिंस्वामिनंईश्वरंनियंतारंतद्रेतसातद्वृष्टिपयसा ९ उपजीवन्तिउपजीविकांकल्पयंतिधर्मार्थकामसिद्धये
नतुकृष्यादिभिर्जीवन्तीतिकिमिन्द्रेणतत्राह पुंसामिति फलभावनःफलसाधकःपर्जन्यंविनाकृष्यादिवैफल्यादित्यर्थः१०

११॥ इंद्रायमन्युञ्जनयन्निति कोपजननद्वारा गर्वपर्वतादिं हमवतारयितुं देवतानिराकरणं नत्वयमेवाभिप्रायइत्य र्थः १२ प्रथमं तावत्कर्मवादेन देवान्निराकरोति कर्म्मणेति १३ ननु जडात्कर्मणः केवलात् कथं फलसिद्धिः स्यादिति चेत् अहो अशीलितमीमांसानां स्वमतिविलसितश्रद्धा कर्म्मणां फलकारणत्वे वचनतोऽवगते किंततोऽनुपपन्नं नाम केचित्तु न रतिसाहसभीताः कर्मतन्त्रपरमीश्वरं मन्यंते तन्मतमनूद्य निराकरोति अस्तिचेदिति स्वयं कर्मभिरलिप्तोऽन्येषां जीवानां क

यएवंविसृजेद्धर्म्मपारंपर्य्यागतन्नरः कामाल्लोभाद्भयाद्द्वेषात्सवै नाप्नोति शोभनम् ११ श्री
शुकउवाच वचोनिशम्य नन्दस्य तथान्येषां व्रजौकसाम् इन्द्रायमन्युंजनयन्पितरं प्राह
केशवः १२ श्रीभगवानुवाच कर्मणाजायते जन्तुः कर्म्मणैव विलीयते सुखंदुःखंभयंक्षे
मंकर्मणैवाभिपद्यते १३ अस्तिचेदीश्वरः कश्चित्फलरूप्यन्यकर्मणाम् कर्त्तारंभजते सो
ऽपिनह्यकर्तुः प्रभुर्हि सः १४ किमिंद्रेणेह भूतानां स्वस्वकर्मानुवर्त्तिनाम् अनीशेनान्यथाकर्त्तुं
स्वभावविहितन्नृणां १५ स्वभावतंत्रोहिजनः स्वभावमनुवर्त्तते स्वभावस्थमिदं सर्वं सदेवा
सुरमानुषम् १६॥

र्मणां फलरूपी फलदाता कर्त्तारं भजते तत्तत्कर्मफलदानेन १४ अतः कर्मण एव फलसिद्धेः स्वस्व कर्म फलदानेन १४ अतः कर्मण एव फलसिद्धेः सर्वथा
सारतंत्र्येण अजागलस्तनतुल्यत्वान्न देवतयाकृत्यमित्याह किमिंद्रेणेति ननु कर्मणोपि प्रवृत्तिरंतर्याम्यपेक्षैव कथं सर्वथा
देवतायाअनुपयोग इत्याशंक्याह स्वभावविहितमिति स्वभावेन प्राक्तनसंस्कारेणैव विहितं यत्कर्म तदन्यथाकर्त्तुमनीशेन १५
एतद्विवृणोति स्वभावतंत्र इति प्रवृत्तेः संस्काराधीनत्वात् किमंतर्यामिणेत्यर्थः १६॥ १६॥

तस्मात्स्वभावतो निष्पन्नस्य कर्मण एव सर्वकारणत्वात् कर्मैव पूज्यमित्याह देहानिति सार्द्धेन १७ संपूजयेत्संमानयेत् न
तु देवतोद्देशेन द्रव्यत्यागात्मकत्वात् कर्म्मणः कथं देवतां विना सिद्धिरित्याशंक्य कर्माङ्गमात्रं देवतेति पक्षमुपसंहरन्नि
व हेतुवादमाश्रित्यान्यामेव शैलगवादिरूपां देवतां समर्थयते अंजसेति १८ हेतुबलेनैव विपक्षे दोषमाह आजीव्येति
उपजीवति सेवते १९ स्ववृत्तिं वक्तुं दृष्टान्तत्वेन वर्णानां वृत्तिभेदमाह वर्त्तेतेति ब्रह्मणा वेदाध्ययनादिना २० वैश्यवृत्ते

देहानुच्चावचाञ्जन्तुः प्राप्योत्सृजति कर्म्मणा शत्रुर्मित्रमुदासीनः कर्म्मैव गुरुरीश्वरः १७ त
स्मात्संपूजयेत्कर्म स्वभावस्थः स्वकर्मकृत् अंजसा येन वर्त्तेत तदेवास्य हि दैवतम् १८ आ
जीव्यैकतरं भावं यस्त्वन्यमुपजीवति न तस्माद्विन्दते क्षेमं जारं नार्य्यसती यथा १९ वर्त्तेत
ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया भुवः वैश्यस्तु वार्त्तया जीवेत् शूद्रस्तु द्विजसेवया २० कृषिवा
णिज्यगोरक्षा कुशीदं तुर्य्यमुच्यते वार्त्ता चतुर्विधा तत्र वयं गोवृत्तयोऽनिशम् २१ सत्त्वं रजस्त
म इति स्थित्युत्पत्त्यन्तहेतवः रजसोत्पद्यते विश्वमन्योऽन्यं विविधं जगत् २२ रजसा चोदिता
मेघा वर्षन्त्यंबूनि सर्वतः प्रजास्तैरेव सिद्ध्यन्ति महेन्द्रः किं करिष्यति २३ न नः पुरो जनपदा न ग्रा

श्चातुर्विध्यमाह कृषीति कृषिवाणिज्यसहिता गोरक्षा एवं त्रयं कुशीदं वृद्धिजीवनं तुर्य्यं चतुर्थं ॥ मा न गृहा वयम्॥
२१ न तु गवामपि वृत्तिर्महेन्द्राधीनैवेत्याशंक्य निरीश्वरसांख्यमताश्रयेण निराकरोति सत्त्वमिति श्लोकद्वयेन अन्योन्यं स्त्रीपु
रुषयोगेन २२ सर्वत इति समुद्रशिलोषरादिष्वपि वृष्टिदर्शनान्न प्रेक्षावत्पूर्वकत्वं वृष्टेरिति भावः तैरेव मेघैरेव सिद्ध्यन्ति जीवं

नीति २३ तथापि केषाञ्चिन्मार्गे देवताये क्षेमं तेन इत्याह ननः
पुरादिति

पुरःपत्तनानिजनपदादेशाः अस्माकंयोगक्षेमहेतुर्वनशैलादयएवेतिभावः २४ ब्राह्मणानपिसंगृण्हन् निगमयति तस्मादि
ति स्वयमुत्प्रेक्षितयागप्रयोगकल्पनामाह यइंद्रमखसंभाराइति सार्द्धपंचभिः संभाराःसाधनानि २५ सूपंमौद्गं पायसं
केवलेपयसिपक्वंसंयावादयोगोधूमादिविक्रियाः क्रमश्चसूपपायसयोः श्रुसादोहस्यार्थतोऽन्येषांपाठतः २६ यागश्लो

नित्यंवनौकसस्तातवनशैलनिवासिनः २४ तस्माद्गवांब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतांमखः य
इन्द्रयागसंभारास्तैरयंसाध्यतांमखः २५ पच्यन्तांविविधाःपाकाःसूपांताःपायसादयः
संयावापूपशष्कुल्यःसर्वदोहश्चगृह्यताम् २६ हूयंतामग्नयःसम्यक्ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः
अन्नंबहुविधंतेभ्योदेयंवोधेनुदक्षिणाः २७ अन्येभ्यश्चाऽश्वचांडालपतितेभ्योयथाऽर्हतः॥
यवसंचगवांदत्वागिरयेदीयतांबलिः २८ स्वलंकृताभुक्तवंतःस्वनुलिप्ताःसुवाससः प्र
दक्षिणंचकुरुतगोविप्रानलपर्वतान् २९ एतन्मममतंतातक्रियतांयदिरोचते अयंगो
ब्राह्मणाद्रीणांमह्यंचदयितोमखः ३० श्रीशुकउवाच कालात्मनाभगवताशक्रदर्पजिघांस
ता प्रोक्तंनिशम्यनंदाद्याःसाध्वगृण्हंततद्वचः ३१ तथाचव्यदधुःसर्वंयथाहमधुसूदनः॥

भार्थंश्रद्धोत्पादनार्थंचाह हूयन्तामिति धेनुदक्षिणाः धेनुसहिताःदक्षिणाः ताएववोदक्षिणावःयुष्माभिः २७।
यवसंतृणम् २८।२९ सर्वान्शिरःकंपेनानुमोदयन्नाह गोब्राह्मणाद्रीणामिति मह्यंमम ३०।३१ तद्रूपेणतेन महेंद्र॥

 मखद्रव्येण गिरिद्विजान्प्रतियथायथम् ३२ बलीनुपहृत्य दत्वा आदृताः सादराः ३३ अनडुद्युक्तानि उत्तमाऽनडुद्भिर्युक्तानि सद्द्विजाशिषः द्विजाशीर्भिः सहिताः ३४ गोपविश्रंभणङ्गोपानां विश्वासजनकं रूपं कृतः प्राप्तः सन् बलिमुपहारं आत्म अभक्षयत् ३५ तस्मै आत्मने आत्मना स्वयं व्रजजनैः सह नमश्चक्रे अहो इति सार्द्धश्लोकं पठन् ३६ कामरूपी सर्पादिरूपः

वाचयित्वा स्वस्त्ययनं तद्द्रव्येण गिरिद्विजान् ३२ उपहृत्य बलीन्सर्वानादृता यवसङ्गवाम् गोधनानि पुरस्कृत्य गिरिञ्चक्रुः प्रदक्षिणम् ३३ अनांस्यनडुद्युक्तानि ते चारुह्य स्वलङ्कृताः गोप्यश्च कृष्णवीर्य्याणि गायंत्यः सद्द्विजाशिषः ३४ कृष्णस्त्वन्यतमं रूपं गोपविश्रंभणङ्गतः॥ शैलोस्मीति ब्रुवन्भूरि बलिमादद्बृहद्वपुः ३५ तस्मै नमो व्रजजनैः सचक्रे आत्मनात्मने अहो पश्यत शैलोऽसौ रूपी नोऽनुग्रहं व्यधात् ३६ एषोऽवजानतो मर्त्यान्कामरूपी वनौकसः हन्ति ह्यस्मै नमः स्यामः शर्मणे आत्मनो गवाम् ३७ इत्यद्रिगोद्विजमखं वासुदेवप्रणोदिताः यथा विधाय ते गोपाः सह कृष्णा व्रजं ययुः ३८ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे चतुर्विंशतितमो॰॥२४॥ श्रीशुक उवाच इन्द्रस्तदात्मनः पूजां विज्ञाय विहतां नृप॥

॥ अस्मै अद्रये शर्मणे क्षेमाय ३७ कर्मैवालं प्राक्तन भावो गुणो वा कर्म्माङ्गित्वात् तदृशो वा महेशः वार्त्ता कर्त्री देवतेतीय मुक्ता देवस्तोमे षरामतीनत्वभीष्टा ३८ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे चतुर्विंशोध्यायः २४॥ पञ्चविंशे रुषा शक्रे व्रजनाशाय वर्षति॥

उद्धृत्य गिरमासारादरक्षद्गोकुलं प्रभुः १ कृष्णो नाथो येषान्तेभ्यः १ क्रुद्धः सन्निन्द्रः सांवर्त्तकन्नाम संवर्त्तः प्रलयः तत्कर्त्तारं मेघानां प्रसिद्धङ्गणम्प्राचोदयत्प्रेषयामास ननु कृष्णनाथानां घाते कथं प्रवृत्त इत्याशंक्यात्मसंभावनया निरस्ता विवेकत्वादित्याशयेनाह वाक्यन्चाहेत्यादिपञ्चभिः ईशमानी अहमेवेश्वर इति गर्ववान् २ देवहेलनं देवस्य ममावज्ञाम् ३ अदृढैः असमर्थैः कर्म्ममयैः क्रियानिर्वर्त्यैः अत एव तामनौनिभैः नाममात्रेण या नौरिति व्यवह्रियते तत्सदृशैः आन्वीक्षिकीमात्मानुस्मृतिरूपां ४ तथा वाचालं बहुभाषिणं बालिशं शिशुं पंडितमानिनं पंडितंमन्यं अतः स्तब्धमविनीतमिति निंदायां योजिताऽपीन्द्रस्य भारे

गोपेभ्यः कृष्णनाथेभ्यो नंदादिभ्यश्चुकोप सः १ गणं सांवर्त्तकं नाम मेघानां चान्तकारिणाम्

इन्द्रः प्राचोदयत्क्रुद्धो वाक्यं चाहेशमान्युत २ अहो श्रीमदमाहात्म्यं गोपानां काननौकसां

कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य ये चक्रुर्देवहेलनम् ३ यथादृढैः कर्म्ममयैः क्रतुभिर्नामनौनिभैः वि

द्यामान्वीक्षिकीं हित्वा तितीर्षन्ति भवार्णवम् ४ वाचालं बालिशं स्तब्धमज्ञं पंडितमानिनम्

कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य गोपा मे चक्रुरप्रियम् ५ एषां श्रियावलिप्तानां कृष्णेनाध्मायितात्मनां

धुनुत श्रीमदस्तंभं पशून्नयत संक्षयम् ॥ इतीश्रीकृष्णं स्तौति तथा हि वाचालं शास्त्रयोनिं बालिशं एवमपि शिशुवत् निरभिमानिनं स्तब्धं अन्यस्य वंद्यस्याभावात् अनम्रं अज्ञं नास्ति ज्ञो यस्मात्तं सर्वज्ञमित्यर्थः पंडितमानिनं पंडितैर्विद्वद्भिर्बहुमाननीयं कृष्णं सदानंदरूपं परब्रह्म मर्त्यन्तथापि भक्तवात्सल्येन मनुष्यतया प्रतीयमानमिति ५ अवलिप्तानां मत्तानां आध्मायितात्मनां बृंहितदेहानां धुनुत अपनयत श्रीमदेन यस्तंभो गर्वस्तम् ६॥ ६ ॥ ६ ॥

बिभ्यस्तान्प्रत्याह अहञ्चेति अनुव्रजे अनुअनन्तरमेवागमिष्यामि मरुद्गणैर्देवगणैः सह ७ मघवता इन्द्रेण निर्मुक्तं
बंधनं येषान्ते प्रलयकालाभिप्रायेण बद्धा आसन्तदा निर्मुक्तबन्धनाः सन्तः आसारैर्धारासंपातैः पीडयामासुः ८ स्तनयि
त्नुभिरशनिभिः स्तनंतः गर्ज्जन्तः मरुद्गणैः आसंख्यप्रवाहादिवायुसमूहैः नुन्नाः प्रेरिताः जलशर्कराजलोपलान् ९ स्थूणा

॥अहं चैरावतं नागमारुह्यानुव्रजे व्रजम् मरुद्गणैर्महावीर्यैर्नन्दगोष्ठजिघांसया ७ ऋषिरु
वाच इत्थं मघवताज्ञप्ता मेघा निर्मुक्तबंधनाः नन्दगोकुलमासारैः पीडयामासुरोजसा ८।
विद्योतमाना विद्युद्भिः स्तनन्तः स्तनयित्नुभिः तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्ना ववृषुर्जलशर्कराः ९ स्थू
णास्थूलावर्षधारा मुञ्चत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः जलौघैः प्लाव्यमाना भूर्नादृश्यत नतोन्नतं॥
१० अत्यासारातिवातेन पशवो जातवेपनाः गोपा गोप्यश्च शीतार्त्ता गोविंदं शरणं ययुः ११ शि
रः सुतांश्च कायेन प्रच्छाद्यासारपीडिताः वेपमाना भगवतः पादमूलमुपाययुः १२ कृष्ण
कृष्ण महाभाग त्वन्नाथं गोकुलं प्रभो त्रातुमर्हसि देवान्नः कुपिताद्भक्तवत्सल १३ ॥१३

वत् स्थूलाः अभ्रेषु मुंचत्सु सत्सु नतोन्नतम् निम्नम् उन्नतन्तद्विपरीतं यथा भवति तथा भूर्नादृश्यत १० जातवेपनाः जा राम:
तकंपाः ११ तत्र पशूनां यानं विशिनष्टि शिर इति १२ गोपगोपीनां प्रार्थनमाह कृष्ण कृष्णेति त्वमेव नाथो यस्य तद्गोकुल ८९
त्वन्नाथं गोकुलं त्वद्वंशाम् अस्मांश्च देवादिन्द्रात् त्रातुं रक्षितुम् अर्हसि १३॥

विज्ञापनात्पूर्वमेव कुपितेनेन्द्रेण कृतं तद्वर्षं मेने १४ कथं मेने तदाह अपर्त्विति अपगतऋतुर्यस्य तद्वर्षं अतिशयितो
वातो यस्मिं तत् तदतिवातं शिलामयं शिलाप्रचुरम् १५ तत्र प्रतिज्ञापूर्वकं गोवर्द्धनोद्धरणमाह तत्रेति तत्र प्रतिविधिं प्र
तीकारं स्वसामर्थ्येन साधयिष्यामि तेन च मौढ्याल्लोकेशमानिनां श्रीमदलक्षणं तमो हरिष्यामि बहुवचनं तु वरुणादीन

शिलावर्षनिपातेन हन्यमानमचेतनम् निरीक्ष्य भगवान्मेने कुपितेंद्रकृतं हरिः १४ अप
र्त्वत्युल्बणं वर्षमतिवातं शिलामयम् स्वयागे निहतेस्माभिरिंद्रो नाशाय वर्षति १५ तत्र प्र
तिविधिं सम्यक् आत्मयोगेन साधये लोकेशमानिनां मौढ्याद्धरिष्ये श्रीमदं तमः १६ न हि
सद्भावयुक्तानां सुराणामीशविस्मयः मत्तोऽसतां मानभङ्गः प्रशमायोपकल्पते १७ तस्मा
न्मच्छरणं गोष्ठं मन्नाथं मत्परिग्रहम् गोपाये स्वात्मयोगेन सोयं मे व्रत आहितः १८ इत्युक्त्वै
केन हस्तेन कृत्वा गोवर्द्धनाचलम् दधार लीलया कृष्णश्छत्राकमिव बालकः १९ अथाह
भगवान्गोपान्हेंऽब तात व्रजौकसः यथोपजोषं विशत गिरिगर्त्तं सगोधनाः २० ॥ भिप्रेत्य १६

नु नु देवाः सात्विकाः त्वद्भक्ताश्च कुतस्तेषां तमस्तत्राह नहीति सद्भावः सत्वं मद्भक्तिर्वा तद्युक्तानां सुराणामीशावयमि
ति विस्मयो गर्वो हि यस्मान्न घटते अतोऽसंतस्ते किंच तेषां मानभङ्गोऽनुग्रह एवेत्याह मत्त इति १७ गोपाये रक्षयिष्यामि
किंत्वसो यं मे मया व्रतो नियमः संकल्पो वा आहितः धृत इत्यर्थः १८ कृत्वा उत्कृत्य छत्राकं उच्छिलीध्रं यथा १९ यथोपजो

॥२१॥ सव्रजाः शकटमण्डलसहिताः सोपजीविनः भृत्यपुरोहितादिसहिताः २२ पदात्स्थानात् २३ २४ २५ व्युदप्रा
याः विगतोदकप्रापाः स्वल्पजला इत्यर्थः २६ शकटोढोपकरणं शकटैरूढमुपकरणं यथा भवति तथा २७। २८ निभृ

नत्रास इह वः कार्यो मद्धस्ताद्रिनिपातने वातवर्षभयेनालं तत्त्राणं विहितं हि नः २१ तथा
निर्विविशुर्गर्तं कृष्णाश्वासितमानसाः यथावकाशं सधनाः सव्रजाः सोपजीविनः २२ क्षु
त्तृड्व्यथां सुखापेक्षां हित्वा तैर्व्रजवासिभिः वीक्ष्यमाणो दधावद्रिं सप्ताहं नाचलत्पदात्।
कृष्णयोगानुभावं तं निशम्येन्द्रो ऽतिविस्मितः निस्तम्भो भ्रष्टसंकल्पः स्वान्मेघान्सन्न्यवारयत्
२४ खं व्यभ्रमुदितादित्यं वातवर्षं च दारुणम् निशाम्योपरतं गोपान्गोवर्द्धनधरो ऽब्रवीत् २५
निर्यात त्यजत त्रासं गोपाः सस्त्रीधनार्भकाः उपारतं वातवर्षं व्युदप्रायाश्च निम्नगाः २६ त
तस्ते निर्ययुर्गोपाः स्वं स्वमादाय गोधनम् शकटोढोपकरणं स्त्रीबालस्थविराः शनैः २७ भ
गवानपि तं शैलं स्वस्थाने पूर्ववत्प्रभुः पश्यतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया २८ तं प्रे
मवेगान्निभृता व्रजौकसो यथा समीयुः परिरंभणादिभिः गोप्यश्च सस्नेहमपूजयन्मुदा द
ध्यक्षताद्भिर्युयुजुः सदाशिषः २९ यशोदा रोहिणी नन्दो रामश्च बलिनां वरः कृष्णमालिङ्ग्य
युयुजुराशिषः स्नेहकातराः ३० ॥

२९ ताः पूर्णाः यथोचितं परिरंभणादिभिः समीयुः उपजग्मुः सदाशिषः

३१। ३२ ततोगोवर्द्धनस्थानात् अस्यश्रीकृष्णस्यतथाविधानिगोवर्द्धनोद्धरणादीनिरूपाणिकृतानिकर्माणिगायन्त्यःईयुः
ययुःकथंभूताःएवंप्रेम्णाहृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशस्ताःयद्वाकथंभूतस्यप्रेष्ठत्वेनतासांहृदिस्पृशतीतिहृदिस्पृक्तस्य ३३
॥इतिदशमेटीकायांपंचविंशोध्यायः २५ षड्विंशेविस्मितान्गोपान्कृष्णस्याद्भुतकर्मभिः नंदोगर्गोक्तिमाश्राव्यतदेभ्यो

दिविदेवगणाःसाध्याःसिद्धगंधर्वचारणाः तुष्टुवुर्मुमुचुस्तुष्टाःपुष्पवर्षाणिपार्थिव ३१ शं
खदुंदुभयोनेदुर्दिविदेवप्रणोदिताः जगुर्गंधर्वपतयस्तुंबुरुप्रमुखान्नृप ३२ ततोनुरक्तैः
पशुपैःपरिश्रितोराजन्स्वगोष्ठंसबलोऽव्रजद्धरिः तथाविधान्यस्यकृतानिगोपिकागाय
त्यईयुर्मुदिताहृदिस्पृशः ३३ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचविंशोध्यायः
२५ ॥ श्रीशुकउवाच एवंविधानिकर्माणिगोपाःकृष्णस्यवीक्ष्यते अतद्वीर्यविदःप्रो
चुःसमभ्येत्यसुविस्मिताः १ बालकस्ययदेतानिकर्माण्यत्यद्भुतानिवै कथमर्हत्यसौ
जन्मग्राम्येष्वात्मजुगुप्सितम् २ यःसप्तहायनोबालःकरेणैकेनलीलया कथंबिभ्रद्गि
रिवरंपुष्करंगजराडिव ३॥ ऐश्वर्यमवर्णयत् १ समभ्येत्यनंदमभिगम्य १ यदूचुस्तदाह बालकस्येति यः
यस्मात् अद्भुतानिकर्माणितस्मात्ग्राम्येषुगोपालेषुकथंजन्मार्हतिआत्मजुगुप्सितं आत्मानर्हम् २ अद्भुतानिकर्मा
ण्याहुः द्वादशभिः यःसप्तहायनइति कथंबिभ्रत् स्थितइति पुष्करंपद्मंगजराट्महागजइव ३ ॥ २ ॥ ३ ॥

महौजसः महाबलायाः ततोर्वयः आयुर्यौवनंवाकालेनयथापीयतेतद्वत् ४ कथमित्यनुवर्त्ततेअनसः अधःशयानस्य मासस्यमासास्त्रयःपरिच्छेदकायस्यउदक् उर्द्धचरणौहिन्वतः चालयतः प्रपदेनपदाग्रेणहतंविपर्यस्तंअनःकथम

तोकेनामीलिताक्षेणपूतनायामहौजसः पीतःस्तनःसहप्राणैःकालेनेववयस्तनोः ४ हिन्वतोऽधःशयानस्यमास्यस्यचरणावुदक् अनोऽपतद्विपर्यस्तंरुदतःप्रपदाहतम् ५ एकहायनआसीनोह्रियमाणोविहायसा दैत्येनयस्तृणावर्त्तमहन्कंठग्रहातुरम् ६ क्वचिद्धैयङ्गवस्तैन्येमात्राबद्धउलूखले गच्छन्नर्जुनयोर्मध्येबाहुभ्यांतावपातयत् ७ वनेसंचारयन्वत्सान्सरामोबालकैर्वृतः हन्तुकामंबकंदोर्भ्यांमुखतोऽरिमपाटयत् ८ वत्सेषुवत्सरूपेणप्रविशंतंजिघांसया हत्वान्यपातयत्तेनकपित्थानिचलीलया ९ हत्वारासभदैतेयंतद्बन्धूंश्चबलान्वितः चक्रेतालवनंक्षेमंपरिपक्वफलान्वितम् १० प्रलंबंघातयित्वोग्रंबलेनबलशालिना अमोचयद्व्रजपशून्गोपांश्चारण्यवह्नितः ११ आशीविषतमाहीन्द्रंदमित्वाविमदंह्रदात् प्रसह्योद्वास्ययमुनांचक्रेऽसौनिर्विषोदकाम् १२ दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन्स

पतत् ५ यःकृष्णःदैत्येनह्रियमाणःसन्तंतृणावर्त्तन्दैत्यङ्कथंअहन्नित्यर्थः ६ हैयङ्गवस्तैन्ये ॥ वैषान्नौव्रजौकसाम् नवनीतचौर्य्येबाहुभ्यांगच्छन्रिङ्गन्नित्यर्थः ७ मुखतोहन्तुङ्कामोयस्यतंबकवेषमरिंबाहुभ्यांमुखतःकथमपाटयत् ८।६१०

औत्पत्तिकः स्वाभाविकः कथमिति किं सर्वेषामात्माऽयं स्यादिति शङ्का १३ उक्तमपि अतिविस्मयेन वदन्ति क्व सप्तहा
यन इति १४ प्राक् श्रुतमेव गर्गाचार्य्यवाक्यं तच्चरितपरिशीलनेन निवृत्ताऽसंभावनस्य नंदस्य कृष्णतत्त्वावबोधकं जातं स

नन्द ते तनयेऽस्मासु तस्याप्यौत्पत्तिकः कथम् १३ क्व सप्तहायनो बालः क्व महाद्रिविधारणम् त
तो नो जायते शङ्का व्रजनाथ तवात्मजे १४ नन्द उवाच श्रूयतां मे वचो गोपा व्येतु शङ्का च वो र्भ
के एनं कुमारमुद्दिश्य गर्गो मे यदुवाच ह १५ वर्णास्त्रयः किलास्यासन्गृह्णतोनुयुगन्तनूः शु
क्लो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः १६ प्रागयं वसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मजः वासु
देव इति श्रीमानभिज्ञाः संप्रचक्षते १७ बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते गुणक
र्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः १८ एष वः श्रेय आधास्यद्गोपगोकुलनंदनः अनेन स
र्वदुर्गाणि यूयमञ्जस्तरिष्यथ १९ पुराऽनेन व्रजपते साधवो दस्युपीडिताः अराजके रक्ष्य
माणा जिग्युर्दस्यून्समेधिताः २० य एतस्मिन्महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः नारयोभि
भवन्त्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः २१ तस्मान्नन्दात्मजोऽयन्ते नारायणसमो गुणैः श्रिया की
र्त्यानुभावेन तत्कर्मसु न विस्मयः २२॥

१५ इदानीन्तेनैव वाक्येन गोपानुपदिशति श्रूयतामिति १५
॥१६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ तस्मात्तस्य तु कर्मसु विस्मयो नास्तीति नंदस्योक्तिः २२॥ २२॥ सम॥

इत्यद्धासाक्षात्सांप्रतिसमादिश्य गर्गेच स्वगृहं गते सति तदानीं तथा मन्यमानोपि इदानीं कृष्णं नारायणस्यांशं मन्ये अत्र
हेतुः अक्लिष्टकारिणमिति २३। २४ गोवर्द्धनोद्धरणसपरिकरमनुस्मरन् प्रकटितैश्वर्यस्य श्रीकृष्णस्य स्तुतिं प्रपंचय-
न्नैवद्दृति यज्ञविप्लवेनयासद्द्रनया देवे इंद्रे वर्षति सति वर्षाश्मपरुषानिलैः अशनिजलशर्करानीवृवायुभिः सीदत्पाले
पशुस्त्रि आत्मशरणं सीदंतः पालाः पशवः स्त्रियश्च यस्मिन् तत् तथा आत्मा स्वयमेव शरणं यस्य तद्गोष्ठं दृष्ट्वा ऽनुकंपी उत्स्म

इत्यद्धामांसमादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते मन्ये नारायणस्यांशं कृष्णमक्लिष्टकारिणम् २३ इ
ति नंदवचः श्रुत्वा गर्गगीतं व्रजौकसः दृष्टश्रुतानुभावास्ते कृष्णस्यामिततेजसः मुदिता नंद
मानर्चुः कृष्णं च गतविस्मयाः २४ देवे वर्षति यज्ञविप्लवरुषा वर्षाश्मपर्षानिलैः सीदत्पाल-
पशुस्त्रि आत्मशरणं दृष्ट्वानुकंप्युत्स्मयम् उत्पाट्यैककरेण शैलमबलो लीलोच्छिलीध्रं य-
था बिभ्रद्गोष्ठमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्न इंद्रो गवाम् २५ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे द०
षड्विंशोध्यायः २६ शुक उवाच गोवर्द्धने धृते शैले आसाराद्रक्षिते व्रजे गोलोकादाव्रजत्कृ
ष्णं सुरभिः शक्र एव च १॥ ॥ उत्स्मयन् हसन् प्रौढिमाविष्कुर्वन् शैलमुत्पाट्य अबलो बालो लीलया उच्छिलीध्रं
यथा तथा एकेन करेण बिभ्रत् दधत् गोष्ठमपात् पालितवान् एवं महेंद्रमदभित् गवामिंद्र इत्युत्तराध्यायार्थं च स्मरति स
एवंभूतः श्रीकृष्णो नः प्रियात् प्रियताम् इति षड्विंशे दशमे व्यक्तः षड्विंशो दशमो हरिः व्यनक्तु पंचविंशं मां चतुर्विंशतितः प
थक् २५॥ इति दशमस्कंधे टीकायां षड्विंशोध्यायः २६ ॥ सप्तविंशे नंदालस्य कृष्णस्य प्रभवं परं वर्ण्यते सुरभींद्राभ्यामभि

गोवर्द्धनेधृतेशैलइत्निःशङ्कस्यभयेनागमनेहेतुःआसाराद्रक्षितेव्रजइतिस्मरमेहर्षेणागमनम् १ तत्रेंद्र आगत्यकिंकृतवा
न् तदाह विविक्तउपसंगम्येत्यादिनाअथाह सुरभिरित्यतः प्राक्तनेनग्रंथेनविविक्तेएकान्तेपादयोःपस्पर्शनमश्चकार २ अ
स्यश्रीकृष्णस्यश्रुतश्चासावनुभावश्चश्रुतानिभावःदृष्टःश्रुतानुभावोयेनसइंद्रः नष्टस्त्रिलोकेशोऽहमितिमदोयस्यसः ३ त
त्रममापराधंक्षमस्वेतिवक्तुंतवतावदपराधोनास्त्येवत्वयानुग्रहएवकृतइत्याह चतुर्भिः विशुद्धसत्वंइति धामस्वरूपं
शांतंएकस्वरूपंअतएवतपोमयंप्रचुरज्ञानंसर्वज्ञमित्यर्थः कुतः ध्वस्तरजस्तमस्कं ध्वस्ते अविद्यमाने रजस्तमसीयस्मिन्

विविक्तउपसङ्गम्यव्रीडितःकृतहेलनः पस्पर्शपादयोरेनंकिरीटेनार्कवर्चसा २ दृष्टश्रुता
नुभावोऽस्यकृष्णस्यामिततेजसः नष्टत्रिलोकेशमदइन्द्रआहकृतांजलिः ३ इंद्रउवाच॥
विशुद्धसत्वंतवधामशांतंतपोमयंध्वस्तरजस्तमस्कम् मायामयोऽयंगुणसंप्रवाहोनवि
द्यतेतेऽग्रहणानुबंधः ४ कुतोनुतद्धेतवईशतत्कृतालोभादयोयेऽबुधलिंगभावाः तथापिदं
डंभगवान्बिभर्त्तिधर्मस्यगुप्त्यैखलनिग्रहाय ५ पितागुरुस्त्वंजगतामधीशोदुरत्ययःकाल
उपात्तदण्डः

अतएवअयंअस्मदादिषुदृश्यमानःमायाकार्य्यरूपःगुणसंप्रवाहःगुणैःसंप्रोह्यतइतितथासंसार
इत्यर्थः सःतेतवनविद्यतेयतःअग्रहणेनाज्ञानेनानुबध्यतइतितथासःसर्वज्ञस्यतेनास्तीत्यर्थः अज्ञानसंबन्धोवा ४ यद्वाअज्ञा
नतत्कृतदेहसंबन्धोनस्तस्तदातत्कृतानांलोभादीनांकावार्त्तेत्याह कुतोन्विति तत्कृताःदेहसंबन्धकृताः देहस्यहेतवः तद्धेत
वःपुनरन्यस्यदेहस्यहेतवः ननुज्ञानिनामपितेदृश्यंतअतआह अबुधलिङ्गभावाःअज्ञानिनाङ्गमकाः यावद्रागादिमत्वंतावत्
ज्ञानित्वमेवनसिद्धमित्यर्थः लोभाद्यभावेपिमन्मानभङ्गोदण्डार्थमित्याह तथापीति ५ ननुत्वदण्डेचगमगोपपुत्रस्यकाशक्तिः किंवा
कारणंकोवादण्डोमयाकृतइत्यतआह पितेति॥

जगतां त्वं पिता जनकः गुरुरुपदेष्टा अधीशः नियन्ता इति दण्डधारणे हेतुत्रयं कालत्वात्समर्थः तस्मादुपात्तदण्डो हिताय कल्या
णाय स्वेच्छातनुभिः लीलावतारैः समीहसे तव समीहा लीलैव जगदीशमानिनामस्माकं मानविधूननमित्यर्थः ६ कथमेतदित्य
त आह यद्रति मद्विधा अश्वते अज्ञा अश्वते अतो जगदीशमानिनः काले भयकालेपि यथाऽधुनैवातिदृष्टो त्वां अभयं भयमगणयन्त
म् वीक्ष्य आशु तन्मदं जगदीशादृतिमदं हित्वा विगतगर्वाः सन्तः आर्य्यमार्गं लङ्घक्तिलक्षणं प्रभजंति अतस्तव ईहैव खलानाम

हिताय स्वेच्छातनुभिः समीहसे मानं विधुन्वन् जगदीशमानिनाम् ६ ये मद्विधाज्ञा जगदीश
मानिनस्त्वां वीक्ष्य काले भयमाशु तन्मदम् हित्वार्य्यमार्गं प्रभजंत्यपस्मया ईहा खलानामपि
तेऽनुशासनम् ७ स त्वं ममैश्वर्य्यमदप्लुतस्य कृतागसस्तेऽविदुषः प्रभावम् क्षन्तुं प्रभोऽथार्ह
सि मूढचेतसो मैवं पुनर्भून्मतिरीश मेऽसती ८ तवावतारोऽयमधोक्षजेह स्वयंभराणामुरुभा
रजन्मनाम् चमूपतीनामभवाय देव भवाय युष्मच्चरणानुवर्त्तिनाम् ९ नमस्तुभ्यं भगवते
पुरुषाय महात्मने वासुदेवाय कृष्णाय सात्वतां पतये नमः १० ॥ ६ ऽनुशासनं दंड इत्यर्थः ७ एवं भगवत्स

रूपं अभिप्रायं चानुवर्ण्य क्षमापयति सत्वमिति एवंभूता असती मतिर्मे पुनर्मा भूदिति प्रार्थनान्तरम् ८ महानयमपराधः
कथं क्षन्तव्यमिति चेत्तत आह तवेति स्वयंभराणां पुनश्च ऊरुभारजन्मनां बहूनां भाराणां जन्म येभ्यस्तेषां अभवाय नाशाय युः
ष्मच्चरणसेविनां तु भवाय अतो मम त्वत्सेवकत्वात् ऽस्यन्तापराधिनोऽपि क्षन्तव्यमिति भावः ९ क्षमापयन् नमस्करोति नम इ
ति तुभ्यं भगवते कृष्णाय नमः पुरुषाय सर्वान्तर्यामिणे महात्मने अन्तःस्थत्वेप्यपरिच्छिन्नाय कुतः वासुदेवाय सर्वनिवासा

तर्हि किं महं यादवः नस्वच्छन्दोपात्तदेहाय स्वेषां भक्तानां छंदेन इच्छया स्वीकृतदेहाय तत्रापि विशुद्धं ज्ञानमेव मूर्त्तिर्यस्य त
स्मै मायया सर्वस्मै सर्वरूपाय कुतः सर्वस्य बीजाय कारणाय अत एव सर्वभूतात्मने नम इति ११ कृतागसद्र्त्यनेनोक्तमपराधं
निवेदयति मयेदमिति आसारवायुभिर्गोष्ठनाशाय मयेदमकृत्यं विचेष्टितं कृतम् १२ तथापि भो ईश त्वयाऽनुगृहीतोऽस्मि अनु

स्वच्छन्दोपात्तदेहाय विशुद्धज्ञानमूर्त्तये सर्वस्मै सर्वबीजाय सर्वभूतात्मने नमः ११ मयेदं भग
वन्गोष्ठनाशायासारवायुभिः चेष्टितं विहते यज्ञे मानिना तीव्रमन्युना १२ त्वयेशानुगृहीतोऽ
स्मि ध्वस्तस्तंभो हतोद्यमः ईश्वरं गुरुमात्मानं त्वामहं शरणं गतः १३ श्रीशुक उवाच एवं संकी
र्तितः कृष्णो मघोना भगवानमुम् मेघगंभीरया वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत् १४ श्रीभगवानु
वाच मया ते कारि मघवन् मखभङ्गोऽनुगृह्णता मदनुस्मृतये नित्यं मत्तस्येन्द्रश्रिया भृशम्
१५ मामैश्वर्य्यश्रीमदान्धो दण्डपाणिं न पश्यति तं भ्रंशयामि संपद्भ्यो यस्य चेच्छाम्यनुग्रहम्॥
१६ गम्यतां शक्र भद्रं वः क्रियतां मेऽनुशासनम् स्थीयतां स्वाधिकारेषु युक्तैर्वः स्तंभवर्ज्जितैः
॥१७॥

ग्रहं दर्शयति ध्वस्तस्तंभ इति रथोद्यम इति च १३।१४ इन्द्रेण स्वाभिप्राये निवेदिते भगवानपि तथैवाह मयेति
इन्द्रश्रिया देवराज्येन १५।१६ वः युष्माभिरिति बहुवचनं वरुणाद्यभिप्रायेण क्व गन्तव्यं स्वर्गेऽपि तवैवेश्वरत्वादिति चेत्त
त्राह क्रियतामिति मदनुशासनेन यथापूर्वं तत्र स्थीयतामित्यर्थः युक्तैरप्रमत्तैः स्तंभवर्ज्जितैः निरहंकारैः १७॥ १७॥

स्वसन्तानैर्गोभिः सहउपामन्त्र्यकृष्णकृष्णेत्यादिसम्बोध्य १८ इंद्रेणहताअपिभवतासनाथावयङ्कृताः रक्षितादृत्यर्थः १९ त्व
न्नःपरमन्दैवन्दैवतंदेवताअतः हेजगत्पतेगोविप्रदेवानांयेऽन्येचसाधवः तेषांभवायाभ्युदयाय अचलमेवेन्द्रोभव २० ननुभ
वतांइन्द्रोस्तीतिचेत्अतआह इन्द्रमिति अलंपुरंदरस्येन्द्रतयेत्यर्थः ननुदेवएवइन्द्रोभवतिकथमहंभवेयमितिचेदतआ

अथाहसुरभिःकृष्णमभिवंद्यमनस्विनी स्वसन्तानैरुपामन्त्र्यगोपरूपिणमीश्वरम् १८सु
रभिरुवाच कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वसंभव भवतालोकनाथेनसनाथावय
मच्युत १९ त्वन्नःपरमकन्दैवंत्वन्नइन्द्रोजगत्पते भवायभवगोविप्रदेवानांयेचसाधवः २०
इन्द्रन्नस्त्वाऽभिषेक्ष्यामोब्रह्मणानोदितावयम् अवतीर्णोसिविश्वात्मन्भूमेर्भारापनुत्त
ये २१ श्रीशुकउवाच एवंकृष्णमुपामन्त्र्यसुरभिःपायसात्मनः जलैश्चाकाशगङ्गायाऐ
रावतकरोद्धृतैः २२ इन्द्रःसुरर्षिभिःसाकंनोदितोदेवमातृभिः अभ्यषिञ्चतदाशार्हंगोवि
न्दइतिचाभ्यधात् २३ तत्रागतास्तुंबरुनारदादयोगन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणाः जगुर्य
शोलोकमलापहंहरेःसुराङ्गनाःसन्ननृतुर्मुदान्विताः २४॥ ॥ह अवतीर्णोसीति २१ सुरभिरात्मनःप
यसाभ्यषिञ्चत् इन्द्रश्चाकाशगङ्गायाजलैरभ्यषिञ्चत् २२ देवमातृभिरदित्यादिभिर्देवैर्मातृभिश्चेतिवागाःपशूनांगां
स्वर्गम्वाइन्द्रत्वेनविन्दतीतिकृत्वागोविन्दइतिचाभ्यधात्नामकृतवानित्यर्थः २३ ॥ २४ ॥ ६ ॥ ॐ ॥राम

देवनिकायेषु केतवद्ध्वदर्शनीयाः मुख्याइत्यर्थः गावः गाः गां पृथ्वीं पयोभिर्द्रुतां आर्द्रां अनयन् कुर्वन्नित्यर्थः २५ नानारसौ-
घाः क्षीरादिवाहिन्यः अकृष्टपच्याः कर्षणं विनैव पक्वाः ओषधयो व्रीह्यादयः आसन् यद्वा अकृष्टपच्या ओषधयो येषु ते गि
रयः उन्मणीन् गर्भगतान् मणीन् उत् उद्गतान् बहिः प्रकटान् अविभ्रत् अविभरुः २६ । २७ । २८ अहमिन्द्रो हि देवानान्त्वङ्गवा

तंतुष्टुवुर्देवनिकायकेतवो ह्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः लोकाः परां निर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयो
गावस्तदा गामनयन् पयोद्रुताम् २५ नानारसौघाः सरितो वृक्षा आसन्मधुच्युताः अकृष्टप
च्यौषधयो गिरयो बिभ्रदुन्मणीन् २६ कृष्णेभिषिक्त एतानि सत्वानि कुरुनन्दन निर्वैराण्य
भवंस्तात क्रूराण्यपि निसर्गतः २७ इति गो गोकुलपतिं गोविंदमभिषिच्य सः अनुज्ञातो य-
यौ शक्रो वृतो देवादिभिर्दिवम् २८ ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे सप्तविंशोध्या
यः २७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् स्नातुं नंदस्तु कालिंद्या
द्वादश्यां जलमाविशत् १ तं गृहीत्वानयद्भृत्यो वरुणस्यासुरोऽन्तिकम् ॥ ॥ मिन्द्र ताङ्ग तः गोविन्द इति लो

केत्वाङ्गास्यन्ति भुवि मानवाः १ ॥ इति दशमे टी॰ सप्तविंशोध्यायः २७ ॥ अष्टाविंशे ततो नन्दानयनं वरुणालयात् वैकुण्ठ-
दर्शनञ्चाथ गोपानामनुवर्ण्यते १ गोवर्द्धनं समुद्धृत्य वशे कृत्वा सुरेश्वरम् नन्दानयानतः कृष्णो वरुणञ्च वशेऽनयत् २
१ कलामात्रायां द्वादश्यां पारणादराभिनिवेशेनासुरीं वेलामविज्ञाय अरुणोदयात् पूर्वमेव शास्त्रबलेन निशि उदकं प्रविष्टं त

तथाचशास्त्रंकलार्द्धाद्वादशीनन्दष्ट्वानिशीथादूर्द्धमेवहि आमध्याह्नाः क्रियाःसर्वाः कर्त्तव्याःशंभुशासनादित्यादि वक्ष्यतिच वरुणः अजानतामामकेनेतिभगवद्धर्म्ममजानतेत्यर्थः २ स्वानांभगवद्धर्म्मपराणांअभयदःमाभैष्टेत्यभयन्ददत् ३ सपर्य्यया अर्हणेन ४ अद्यदानीमेमयादेहोनिभृतः धृतःयदात्वद्दर्शनंजातन्तदैवदेहसाफल्यंप्राप्तमित्यर्थः यद्वानिभृतःपू

॥अविज्ञायासुरीं वेलां प्रविष्टमुदकन्निशि २ चुक्रुशुस्तमपश्यन्तः कृष्णरामेतिगोपकाः भगवांस्तदुपश्रुत्यपितरं वरुणाहृतम् तदन्तिकङ्गतो राजन्स्वानामभयदो विभुः ३ प्राप्तंवीक्ष्य हृषीकेशंलोकपालस्सपर्य्यया महत्यापूजयित्वाह तद्दर्शनमहोत्सवः ४ वरुणउवाच अद्यमेनिभृतोदेह अद्यार्थोधिगतःप्रभो त्वत्पादभाजोभगवन्नवापुःपारमध्वनः ५ नमस्तुभ्यंभगवतेब्रह्मणेपरमात्मने नयत्रश्रूयतेमायालोकसृष्टिविकल्पना ६ अजानतामामकेनमूढेनाकार्य्यवेदिना आनीतोऽयन्तवपितातद्भवान्क्षन्तुमर्हति ७ गोविन्दनीयतामेषपितातेपितृवत्सलः ममाप्यनुग्रहङ्कृष्णकर्त्तुमर्हस्यशेषदृक् ८ ॥

र्णमनोरथइत्यर्थः किञ्च अद्यैवार्थोधिगतःसर्वरत्नाकरपतिनाऽपिइतःपूर्वन्नेवंविधोऽर्थःप्राप्तइत्यर्थः किंचसंसारोपिनिवृत्तएवइत्याशयेनाह त्वत्पादभाजइति अध्वनःपारम्मोक्षम् ५ भगवतेनिरतिशयैश्वर्य्यायब्रह्मणेपूर्णायपरमात्मनेसर्वजीवनियन्त्रे तत्रहेतुः नयत्रेति लोकसृष्टिंविकल्पयतियामायासायत्रनश्रूयतेअविद्यमानेवतिष्ठतीत्यर्थः ६ अजानतामज्ञत्वेनत्वत्पि

॥२८॥

९ अतीन्द्रियं अदृष्टपूर्वं लोकपालस्य महोदयं ऐश्वर्य्यम् १० औत्कण्ठ्ययुक्ता धीर्येषान्ते अपि किं स्वगतिं स्वस्थानं सूक्ष्मां
ब्रह्माख्यां च उपाधास्यत् उपाध्यास्यति नः अस्मान्प्रापयिष्यतीति संकल्पितवन्त इत्यर्थः ११ इत्येवम्भूतं स्वानां स्वेषां सङ्कल्पं
अखिलदृक् सर्वज्ञः स्वयमेव विज्ञाय तेषां संकल्पसिद्धये कृपया एतद्वक्ष्यमाणमचिन्तयत् १२ अविद्या देहाद्यहं बुद्धिः ततः

॥श्रीशुक उवाच॥ एवं प्रसादितः कृष्णो भगवानीश्वरेश्वरः आदायागात्स्वपितरं बन्धूनाञ्चा
वहन्मुदम् ९ नन्दस्त्वतीन्द्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् कृष्णे च सन्नतिं तेषां ज्ञातिभ्यो
विस्मितोऽब्रवीत् १० ते त्वौत्सुक्यधियो राजन्मत्वा गोपास्तमीश्वरम् अपि नः स्वगतिं सूक्ष्मा
मुपाधास्यदधीश्वरः ११ इति स्वानां स भगवान् विज्ञायाखिलदृक् स्वयम् संकल्पसिद्धये ते
षां कृपयैतदचिन्तयत् १२ जनो वै लोक एतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः उच्चावचासु गति
षु न वेद स्वां गतिं भ्रमन् १३ इति संचिन्त्य भगवान् महाकारुणिको हरिः दर्शयामास लोकं
स्वं गोपानां तमसः परम् १४ सत्यं ज्ञानमनन्तं यद्ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् ॥ ११ कामस्ततः कर्म्मैतैरुच्चा

वचासु देवतिर्य्यगादिषु भ्रमन्स्वीयां गतिं न वेद १३ स्वं ब्रह्मस्वरूपं लोकं च वैकुण्ठाख्यं तमसः परं प्रकृतेः परम् १४
देहादिपिहितानां दर्शनमशक्यमिति प्रथमं देहादिव्यतिरिक्तं ब्रह्मस्वरूपं दर्शयामास तदाह सत्यमिति सत्यं आबाध्यं
ज्ञानं अजडं अनन्तं अपरिच्छिन्नं ज्योतिः स्वप्रकाशं सनातनं शाश्वतं सिद्धं ब्रह्म गुणापाये गुणापोहे ज्ञानिनो यं सपश्यन्ति

तत्कृपयैवदर्शयामासेति १५ एवंब्रह्मह्रदंब्रह्मैवह्रदद्रवह्रदः तत्रनिमग्नस्यविशेषविज्ञानाभावात् तंब्रह्मह्रदन्ते
तुनीताःप्रापिताः तस्मिन्निमग्नाश्चतुःशब्दोक्तंविशेषमाह पुनःकृष्णेनउद्धृताःसमाधेरिवोत्थापिताःसन्तः ब्रह्मण
स्तस्यैवलोकंवैकुण्ठाख्यंददृशुरिति ननुब्रह्मनिमग्नानांपुनर्लोकदर्शनमघटितमेवेत्याशंक्याह यत्रेति यत्रयस्मिन्
कृष्णेनिमित्तेसतिपूर्वमक्रूरोऽप्यगात्दृष्टवान्शुकपरीक्षितसंवादात्प्राक्तनत्वात्भूतनिर्देशः नत्वतक्यैश्वर्येभग
वतिकिंचिदपिअसंभावितमितिभावः अथवाअक्रूरोयत्रदृष्टवान्तस्ययमुनाह्रदस्यब्रह्मह्रदइतिनामतंह्रदन्नीताः
सन्तोब्रह्मणोलोकंददृशुःपुनश्चकृष्णेनोद्धृताःपूर्ववत्तंदृष्ट्वाविस्मिताबभूवुरितिव्यवहितान्वयोऽप्रसिद्धकल्पनाचसोढव्ये

यद्धिपश्यन्तिमुनयोगुणापायेसमाहिताः १५ तेतुब्रह्मह्रदन्नीतामग्नाःकृष्णेनचोद्धृताः ददृ
शुर्ब्रह्मणोलोकंयत्राक्रूरोऽप्यगात्पुरा १६ नन्दादयस्तुतंदृष्ट्वापरमानन्दनिर्वृताः कृष्णञ्चतत्र
छन्दोभिःस्तूयमानंसुविस्मिताः १७ ॥ इतिश्रीभागवतेम॰ दशम॰ अष्टावि॰ २८ ॥ श्रीशुकउवाच
भगवानपिताराात्रीःशारदोत्फुल्लमल्लिकाः वीक्ष्यरन्तुंमनश्चक्रेयोगमायामुपाश्रितः १ ॥ १ ॥

ति १६।१७॥ ॥इतिदशमेटीकायामष्टाविंशतितमोऽध्यायः २८॥ ॥ऊनत्रिंशेतुरासार्थमुक्तिप्रत्युक्तयोहरेः गोपीभीरासस
रंभेतस्यचान्तर्द्धिकौतुकम् १ ब्रह्मादिजयसंरूढमूढकन्दर्पदर्पहा जयतिश्रीपतिर्गोपीरासमण्डलमण्डनः २ ननुविपरी
तमिदंपरदारविनोदेनकन्दर्पविजेतृत्वप्रतीतिःमैवम् योगमायामुपाश्रितः आत्मारामोऽप्यरीरमत् साक्षान्मन्मथमन्मथःआ
त्मन्यवरुद्धसौरतइत्यादिषुस्वातंत्र्याभिधानात् तस्माद्रासक्रीडाविडंबिनंकामविजयख्यापनायेत्येवतत्त्वम् किन्च शृङ्गार
कथोपदेशेनविशेषतोनिवृत्तिपरेयंपंचाध्यायीतिव्यक्तीकरिष्यामःताराात्रीःयाताव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतिप्रतिश्रुताद्

तदा तस्मिन्नेव क्षणे तस्मीतये उडुराजश्चन्द्र उदगादुदितः किं कुर्वन्दीर्घकालेन दर्शनं यस्य सः प्रियः स्वप्रियायाः मुखं अरुणेन कुंकुमेन यथा विलिंपति तथा प्राच्याः ककुभो दिशः मुखं शन्तमैः सुखतमैः करै रश्मिभिः अरुणेन उदयरागेण विलिंपन्नरुणीकुर्वन्नित्यर्थः सुप्रसिद्धः उडुराजः चर्षणीनां जनानां शुचस्तापग्लानीः मृजन् अपनयन् २ कुमुत् कुमुदं विकसनीयं विद्यते यस्य तं कुमुद्वन्तं अखण्डमण्डलं यस्य तं रमाया आननस्य आभेव आभा यस्य तम् नवकुंकुममिव अरुणं एवंविधं चन्द्रं दृष्ट्वा तथा च वनं तस्य कोमलैर्गोभिः रश्मिभी रञ्जितं दृष्ट्वा कलं मधुरं जगौ अगायत् कथं वामदृशां वामाः मनोहरा दृशो यासां तासां

तदोडुराजः ककुभः करैर्मुखं प्राच्या विलिंपन्नरुणेन शन्तमैः स चर्षणीनामुदगाच्छुचो मृजन्प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः २ दृष्ट्वा कुमुद्वन्तमखण्डमण्डलं रमाननाभं नवकुङ्कुमारुणम् वनं च तत्कोमलगोभिरञ्जितं जगौ कलं वामदृशां मनोहरम् ३ निशम्य गीतं तदनङ्गवर्द्धनं व्रजस्त्रियः कृष्णगृहीतमानसाः आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमाः स यत्र कान्तो जवलोलकुण्डलाः ४ दुहन्त्योऽभिययुः काश्चिद्दोहं हित्वा समुत्सुकाः पयोऽधिश्रित्य संयावमनुद्वास्यापरा ययुः ५ परिवेषयन्त्यस्तद्धित्वा पाययन्त्यः शिशून्पयः॥

((मनोहरं यथा ३ असापत्यार्थं अन्योन्यमलक्षितः न ज्ञापितः उद्यमो याभिस्ताः स कान्तो यत्र तत्र गीतध्वनिमार्गेण जग्मुः जवेन वेगेन लोलानि चञ्चलानि कुण्डलानि यासां ताः ४ श्रीकृष्णसूचकशब्दश्रवणेन तत्स्रवणचित्तानां तत्क्षणमेव त्रैवर्गिककर्मनिवृत्तिं द्योतयन्त्य इवार्द्धावसितं कर्म विहाय ययुः तदाह दुहन्त्य इति पयः स्थालीस्थं चुल्ल्यामधिश्रित्य एतत् क्वाथमप्रतीक्षमाणाः काश्चिद्ययुः संयावं गोधूमकणान्नम्

२९

भा॰द॰ अन्याः प्रमृजन्त्यः अङ्गोद्वर्त्तनादि कुर्वन्त्यः काश्च काश्चित् कृष्णतुष्ट्यर्थं कर्म्मैत दासक्तमनसां अन्यथाकृतमपि फलस्यैवेति स्कं॰१०

पू॰ द्योतयन्नाह व्यत्यस्तेति स्थानतः स्वरूपतश्चोर्द्ध्वाधोधारणेन विपर्य्ययम्प्राप्तानि वस्त्राभरणानि यासान्ताः ७ नच कृष्णाकृष्टम

९७ नसां विघ्नाः प्रभवन्तीत्याह तावार्य्यमाणा इति ८ न लब्धो विनिर्गमो याभिस्ताः प्रागपि तद्भावनायुक्तास्तदा नितरां दध्युरित्यर्थः ९

किञ्च तदानीमेव तं परमात्मानं श्रीकृष्णन्ध्यानतः प्राप्ताः सत्यः गुणमयन्देहञ्जहुरित्याह श्लोकद्वयेन दुःसहेति १० ननु कथं

शुश्रूषन्त्यः पतीन्काश्चिदश्नन्त्योऽपास्य भोजनम् ६ लिंपन्त्यः प्रमृजन्त्योऽन्या अञ्जन्त्यः काश्च लोचने व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित्कृष्णान्तिकं ययुः ७ तावार्य्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृबन्धुभिः गोविन्दापहृतात्मानो न न्यवर्त्तन्त मोहिताः ८ अन्तर्गृहगताः काश्चिद्गोप्योऽलब्धविनिर्गमाः कृष्णन्तद्भावनायुक्ता दध्युर्मीलितलोचनाः ९ दुःसहप्रेष्ठविरहतीव्रतापधुताशुभाः ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृत्या क्षीणमङ्गलाः १० तमेव परमात्मानञ्जारबुद्ध्यापि संगताः ॥ ॐ ॥

जहुः परमात्मेति ज्ञानाभावादित्याशङ्क्याह जारबुद्ध्यापीति नहि वस्तुशक्तिर्बुद्धिमपेक्षते अन्यथामत्वापि पीतामृतवदिति भावः ननु तदपि प्रारब्धकर्मबन्धने सति कथञ्जहुस्तत्राह सद्यः प्रक्षीणबन्धना इति ननु कथं भोगमन्तरेण प्रारब्धं कर्म्म क्षीणम्भोगेनैव सद्यः क्षीणमित्याह दुःसहो यः प्रेष्ठस्य विरहः तेन तीव्रस्तापः तेन धुतानि गतान्यशुभानि यासान्ताः तदप्राप्तिपरमदुःखभोगेन पापं क्षीणमित्यर्थः तथा ध्यानेन प्राप्ता अच्युतस्य आश्लेषेण या निर्वृतिः परमसुखभोगः तया क्षीणं मङ्गलं पुण्यबन्धनं यासान्ताः ॥ राम॰ ९७

अतो ध्यानेन परमात्मप्राप्तेस्तत्कालसुखदुःखाभ्यां निःशेषकर्मक्षयात् गुणमयन्देहञ्जहुरिति ११ ननु यथा पतिपुत्रादीनां वस्तुतो ब्रह्मत्वेपि न तद्भजनान्मोक्षस्तथा बुद्ध्यभावात् एवङ्कृष्णेपि ब्रह्मबुद्ध्यभावेन तत्सङ्गतिः कथम्मोक्षहेतुरिति शङ्कते। कृष्णं विदुरिति परङ्केवलङ्कान्तं कमनीयं विदुः न ब्रह्म १२ परिहरति उक्तमिति अयं भावः जीवेष्वावृतम् ब्रह्मत्वङ्कृष्णस्य तु हृषीकेशत्वादनावृतम् अतो न तत्र बुद्ध्यपेक्षेति भावः १३ ननु देही कथं अनावृतः स्यादत आह नृणामिति गुणात्मनः गुणनियन्तु

जहुर्गुणमयन्देहं सद्यः प्रक्षीणबन्धनाः ११ राजोवाच कृष्णं विदुः परङ्कान्तं न तु ब्रह्मतया मुने। गुणप्रवाहोपरमस्तासाङ्गुणधियाङ्कथम् १२ श्रीशुक उवाच उक्तं पुरस्तादेतत्ते चैद्यः सिद्धिं यथागतः द्विषन्नपि हृषीकेशं किमुताधोक्षजप्रियाः १३ नृणां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भगवतो नृप अव्ययस्याप्रमेयस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः १४ कामङ्क्रोधं भयं स्नेहमैक्यं सौहृदमेव च नित्यं हरौ विदधतो यान्ति तन्मयतां हि ते १५ न चैवं विस्मयः कार्यो भवता भगवत्यजे योगेश्वरेश्वरे कृष्णे यत एतद्विमुच्यते १६ तादृष्ट्वाऽन्तिकमायाता भगवान्व्रजयोषितः अवदद्वदतां श्रेष्ठो वाचः पेशैर्विमोहयन् १७॥ १ः भगवत एवं रूपाभिव्यक्तिः अतो न देहित्वादृश्यमत्र वक्तुं प्रयुज्यत इति १४ अतो यथा कथंचित्तदाशक्तिर्मुक्तिकारणमित्याह काममिति ऐक्यं संबन्धं सौहृदं भक्तिम् १५ न च भगवतोयमिति भार इत्याह न चैवमिति यतः श्रीकृष्णादेतत्स्थावरादिकमपि विमुच्यते १६ प्रस्तुतमाह तादृष्ट्वेति वाचः पेशै

 सर्वाः ससम्भ्रममागता विलोक्य सभयमिवाह व्रजस्येति १८ लज्जयामन्दहसितमालक्ष्याह रजन्येषेति १९ किञ्चमातर
इति विचिन्वन्ति मृगयन्ते बन्धूनां साध्वसङ्कष्टं माकृध्वं माकुरुतेत्यर्थः २० ईषत्प्रणयकोपेनान्यतो विलोकयन्तीः प्रत्याह
दृष्टमिति राकेशस्य पूर्णचंद्रस्य करै रञ्जितं यमुनास्पर्शिनोऽनिलस्य लीला मन्दगतिस्तया एजन्तः कंपमानाः तरूणां पल्लवास्तैः

श्रीभगवानुवाच स्वागतं वो महाभागाः प्रियङ्किङ्करवाणि वः व्रजस्यानामयं कच्चिद्ब्रूतागम
नकारणम् १८ रजन्येषा घोररूपा घोरसत्त्वनिषेविता प्रतियात व्रजं नेह स्थेयं स्त्रीभिः सु
मध्यमाः १९ मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च वः विचिन्वन्ति ह्यपश्यन्तो माकृध्वं बंधु
साध्वसम् २० दृष्टं वनं कुसुमितं राकेशकररञ्जितम् यमुनाऽनिललीलैजत्तरुपल्लवशो
भितम् २१ तद्यात माचिरङ्गोष्ठं शुश्रूषध्वं पतीन्सतीः क्रन्दन्ति वत्सा बालाश्च तान्पाययत दु
ह्यत २२ अथवा मदभिस्नेहाद्भवत्यो यन्त्रिताशयाः आगता ह्युपपन्नं वः प्रीयन्ते मयि जन्तवः
२३ भर्त्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्म्मो ह्यमायया तद्बन्धूनाञ्च कल्याण्यः प्रजानां चानुपोषणम्
२४ दुःशीलो दुर्भगो वृद्धो जडो रोग्यधनोऽपि वा पतिः स्त्रीभिर्न्न हातव्यो लोकेप्सुभिरपातकी २५

शोभितम् २१ सतीः हे सत्यः २२ संरंभमस्मितदृष्टीः प्रत्याह अथवेति यंत्रिताशयाः वशीकृतचित्ताः उपपन्नं युक्तं प्रीयन्ते
प्रीता भवन्ति २३ दृष्टादृष्टभयदर्शनेन निवर्त्तयति भर्त्तुरित्यादिश्लोकत्रयेण २४ । २५ । ॐ । १ । राम

फल्गुतुच्छङ्कृच्छ्रंदुःसंपादकंऔपपत्यञ्जारसौख्यम् २६ किञ्चश्रवणादिति २७।२८ चिन्ताप्राप्तानांस्थितिमाह कृत्वेति शुचः
शोकादुद्भवेनश्वसनेनशुष्यन्तोबिम्बफलसदृशाअधरायेषुमुखेषुतानिअवअवांचिकृत्वातथाअङ्गुष्ठेनमहींलिखन्त्यः त।
थागृहीतकज्जलैरश्रुभिःकुचकुंकुमानिक्षालयन्त्यः तूष्णींस्थिताःयतःऊरुर्दुःखभरोभारोयासान्ताः २९ किञ्चप्रेष्ठमिति किं

अस्वर्ग्यमयशस्यञ्चफल्गुकृच्छ्रंभयावहम् जुगुप्सितञ्चसर्वत्र औपपत्यंकुलस्त्रियाः २६
श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयिभावोनुकीर्त्तनात् नतथासन्निकर्षेणप्रतियाततोगृहान् २७
श्रीशुकउवाच इतिविप्रियमाकर्ण्यगोप्योगोविन्दभाषितम् विषण्णाभग्नसंकल्पाश्चिन्ता
मापुर्दुरत्ययाम् २८ कृत्वामुखान्यवशुचःश्वसनेनशुष्यद्बिम्बाधराणिचरणेनभुवंलिखन्त्यः
अस्रैरुपात्तमषिभिःकुचकुंकुमानितस्थुर्मृजन्त्यउरुदुःखभराःस्मतूष्णीम् २९ प्रेष्ठंप्रिये।
तरमिवप्रतिभाषमाणंकृष्णन्तदर्थविनिवर्त्तितसर्वकामाः नेत्रेविमृज्यरुदितोपहतेस्मकिं
चित्संरंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ३० गोप्यऊचुः मैवंविभोऽर्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसंत्य।
ज्यसर्वविषयांस्तवपादमूलम् भक्ताभजस्वदुरवग्रहमात्यजास्मान्देवोयथादिपुरुषोभज।
चित्संरंभेणकोपावेशेनगद्गदागिरोयासांताः अब्रुवतस्मसंरंभेकारणंप्रेष्ठमित्यादिप्रियेतरमिव ॥ तेमुमुक्षून् ३१
प्रतिभाषमाणंप्रत्याचक्षाणम् ३० नृशंसंक्रूरंदुरवग्रहहेस्वच्छंदतवपादमूलंभक्ताःसेवितवतीरस्मान्भजस्वमात्यजेति ३१॥

सर्वाः ससम्भ्रममागता विलोक्य सभयमिवाह व्रजस्येति १८ लज्जयामन्दहसितमालक्ष्याह रजन्येषेति १९ किञ्च मातर
इति विचिन्वन्ति मृगयन्ते बन्धूनां साध्वसं शङ्कां माकुध्वं माकुरुतेत्यर्थः २० ईषत्प्रणयकोपेनान्यतो विलोकयन्तीः प्रत्याह
दृष्टमिति राकेशस्य पूर्णचंद्रस्य करै रञ्जितं यमुनास्पर्शिनोऽनिलस्य लीलामन्दगतिस्तया एजन्तः कंपमानाः तरूणां पल्लवास्तैः

श्रीभगवानुवाच स्वागतं वो महाभागाः प्रियं किं करवाणि वः व्रजस्यानामयं कच्चिद् ब्रूतागमनकारणम् १८ रजन्येषा घोररूपा घोरसत्त्वनिषेविता प्रतियात व्रजं नेह स्थेयं स्त्रीभिः सुमध्यमाः १९ मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः पतयश्च वः विचिन्वन्ति ह्यपश्यन्तो माकृध्वं बंधुसाध्वसम् २० दृष्टं वनं कुसुमितं राकेशकररञ्जितम् यमुनाऽनिललीलैजत्तरुपल्लवशोभितम् २१ तद्यात माचिरं गोष्ठं शुश्रूषध्वं पतीन्सतीः क्रन्दन्ति वत्सा बालाश्च तान्पाययत दुह्यत २२ अथवा मदभिस्नेहाद्भवत्यो यंत्रिताशयाः आगता ह्युपपन्नं वः प्रीयन्ते मयि जन्तवः २३ भर्त्तुः शुश्रूषणं स्त्रीणां परो धर्म्मो ह्यमायया तद्बन्धूनां च कल्याण्यः प्रजानां चानुपोषणम् २४ दुःशीलो दुर्भगो वृद्धो जडो रोग्यधनोऽपि वा पतिः स्त्रीभिर्न हातव्यो लोकेप्सुभिरपातकी २५

शोभितम् २१ सतीः हे सत्यः २२ संरंभमसुभितदृष्टीः प्रत्याह अथवेति यंत्रिताशयाः वशीकृतचित्ताः उपपन्नं युक्तं प्रीयन्ते प्रीता भवन्ति २३ दृष्टादृष्टभयदर्शनेन निवर्त्तयति भर्त्तुरित्यादि श्लोकत्रयेण २४ । २५ । ॥ । ॥ । ॥ राम

फल्गु तुच्छं कृच्छ्रं दुःसंपादकं औपपत्यञ्जारसौख्यम् २६ किञ्च श्रवणादिति २७। २८ चिन्ताप्राप्तानां स्थितिमाह कृत्वेति शुचः
शोकाद्दुःखेन श्वसनेन शुष्यन्तो बिम्बफलसदृशा अधरा येषु मुखेषु तानि अवअवांचि कृत्वा तथा अङ्गुष्ठेन महीं लिखन्त्यः त-
था गृहीतकज्जलैरश्रुभिः कुचकुंकुमानि क्षालयन्त्यः तूष्णीं स्थिताः यतः ऊरुर्दुःखभरो भारो यासान्ताः २९ किञ्च प्रेष्ठमिति किं

अस्वर्ग्यमयशस्यञ्च फल्गु कृच्छ्रं भयावहम् जुगुप्सितञ्च सर्वत्र औपपत्यं कुलस्त्रियाः २६
श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयि भावोनुकीर्त्तनात् न तथा सन्निकर्षेण प्रतियात ततो गृहान् २७
श्रीशुक उवाच इति विप्रियमाकर्ण्य गोप्यो गोविन्दभाषितम् विषण्णा भग्नसंकल्पाश्चिन्ता
मापुर्दुरत्ययाम् २८ कृत्वा मुखान्यवशुचः श्वसनेन शुष्यद्बिम्बाधराणि चरणेन भुवं लिखन्त्यः
अस्रैरुपात्तमषिभिः कुचकुंकुमानि तस्थुर्मृजन्त्य उरुदुःखभराः स्म तूष्णीम् २९ प्रेष्ठं प्रिये-
तरमिव प्रतिभाषमाणं कृष्णं तदर्थविनिवर्त्तितसर्वकामाः नेत्रे विमृज्य रुदितोपहते स्म किं-
चित्संरम्भगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ३० गोप्य ऊचुः मैवं विभोऽर्हति भवान्गदितुं नृशंसं संत्य-
ज्य सर्वविषयांस्तव पादमूलम् भक्ता भजस्व दुरवग्रह मा त्यजास्मान्देवो यथादिपुरुषो भज-

चित्संरंभेण कोपावेशेन गद्गदा गिरो यासां ताः अब्रुवत स्म संरंभे कारणं प्रेष्ठमित्यादि प्रियेतरमिव ॥ ते मुमुक्षून् ३१
प्रतिभाषमाणं प्रत्याचक्षाणम् ३० नृशंसं क्रूरं दुरवग्रह हे स्वच्छंद तव पादमूलं भक्ताः सेवितवतीरस्मान् भजस्व मा त्यजेति ३१॥

२९

भा०द० अपिच यदुक्तं यत्पत्यपत्येत्यादि त्वया धर्मविदेति सोपहासं एवमेतत् उपदेशानां पदे विषये त्वय्येवास्तु उपदेशपदत्वे हेतुः ईश स्कं०
पू० इति विविदिषावाक्येन सर्वोपदेशानामीशपरत्वावगमादिति भावः ईशत्वे हेतुः आत्मा किल भवानिति भोग्यस्य हि सर्वस्य भो
९९ क्ता आत्मैवेश इति अतः श्रेष्ठो बंधुश्च भवानेवेति सर्वबन्धुषु करणीयं त्वय्येवास्त्वित्यर्थः अथवा धर्मोपदेशानां पदे स्थाने ध॰
र्मोपदेष्टरि त्वयि सति अस्मासु च धर्मजिज्ञासमानासु सतीषु त्वया धर्मविदा यदुक्तं एवमेतद्वस्तु न तु त्वं धर्मोपदेष्टा किंतु भ॰
वानात्मेति अथवा यदुक्तं एतदुपदेशपदे तज्ज्ञोचिते पुरुषेऽस्तु नाम त्वयि तु ईशे स्वामिनि सति एवं कार्य्यं नैवमित्यर्थः यस्तनुभृ॰

यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरङ्गस्त्रीणां स्वधर्म इति धर्मविदा त्वयोक्तम् अस्त्वेवमेतदु
पदेशपदे त्वयीशे श्रेष्ठो भवांस्तनुभृतां किल बंधुरात्मा ३२ कुर्वन्ति हि त्वयि रतिं कुशलाः स्व
आत्मन्नित्यप्रिये पतिसुतादिभिरार्त्तिदैः किम् तन्नः प्रसीद परमेश्वर मास्म छिन्द्या आशां भृ
तां त्वयि चिरादरविन्दनेत्र ३३ चित्तं सुखेन भवतापहृतं गृहेषु यन्निर्विशत्युत करावपि गृ॰

तां त्वमात्मा फलरूप इति यद्वा यदुक्तं पत्यादिशुश्रूषणं धर्म इति एवमेतत्त्वय्येवास्तु कुतः उपदेशप ह्यकृत्ये ॥२॥
दे शुश्रूषणीयत्वेनोपदिश्यमानानां पत्यादीनां पदे अधिष्ठाने कुतः ईशेन हि ईश्वरमधिष्ठानं विना कोपि पतिपुत्रादिर्नामेति।
अन्यत्समानं अलमतिविस्तरेण ३२ एतत्सदाचारेण द्रढयन्त्यः प्रार्थयन्ते कुर्वन्तीति कुशलाः शास्त्रनिपुणाः तथा च शास्त्रम् रमः
किं प्रजया करिष्यामो येषां नोऽयमात्मायं लोक इत्यादि ३३ किंच प्रतियातेति यदुक्तं तदशक्यं त्वयैव चित्तादीनामपहृतत्वादित्या॰ ९९
हुः चित्तमिति यदस्माकं चित्तमेतावन्तं कालपर्यन्तं सुखेन गृहेषु निर्विशति तत्त्वयापहृतं करावपि यौ गृहकृत्ये निर्विशतः ॥१॥

तावपिसम्यगात्मनात्वयेतिवा ३५ अतः अङ्ग हे कृष्ण नः अस्माकन्त्वाधरामृतपूरकेणतवैवहाससहितेनावलोकेनकलगी
तेनचजातोयोहृच्छयाग्निः कामाग्निस्तंसिंचनोचेद्यन्तावदेकोग्निस्तथाविरहाज्जनिष्यतेयोग्निस्तेनचउपयुक्तदेहाः द
ग्धशरीराः योगिनइवतेपदवीमन्तिकन्ध्यानेनयाम प्राप्नुयाम ३५ ननुस्वपतीनेवोपगच्छत तएवाग्निंसिंचेयुरितिचेत्तत्राहुः
यर्हीति रमायाः लक्ष्म्याः दत्तक्षणन्दत्तोत्सवन्तावसरंवातदपिक्वचिदेवनसर्वदा अरण्यजनाः प्रियायस्यतस्यतव अरण्यज

पादोपरन्नचलतस्तवपादमूलंयामः कथंव्रजमथोकरवामकिंवा ३५ सिञ्चाङ्गनस्त्वद
धरामृतपूरकेणहासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निम् नोचेद्वयंविरहजाग्न्युपयुक्तदेहा
ध्यानेनयामपदयोःपदवींसखेते ३५ यर्ह्यम्बुजाक्षतवपादतलंरमायादत्तक्षणंक्वचिदरण्य
जनप्रियस्य अस्प्राक्ष्मतत्प्रभृतिनान्यसमक्षमङ्गस्थातुंत्वयाभिरमितावतपारयामः ३६
श्रीर्यत्पदाम्बुजरजश्चकमेतुलस्यालब्ध्वाऽपिवक्षसिपदंकिलभृत्यजुष्टम् यस्याःस्ववीक्ष
णकृतेऽन्यसुरप्रयासस्तद्वद्वयञ्चतवपादरजःप्रपन्नाः ३७॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ६ ॥

नप्रियत्वादरण्येक्वचित् यर्हिअस्प्राक्ष्मस्पृष्टवत्योवयंतत्रचत्वयाऽभिरमिताआनंदिताःसत्यःतदारभ्यअन्यसमक्षंस्था
तुमपिनपारयामः तुच्छासेनरोचन्तइत्यर्थः ३६ त्वत्पादसौभाग्यंत्वतिविचित्रमित्याहुः श्रीरिति वक्षसिअसापत्न्यंस्थानंलब्ध्वा
पितुलस्यासपत्न्यासहतवपदांबुजरजः कामयतेसम्भूत्यैः सर्वैर्जुष्टमितिसौभाग्यातिरेकोक्तिर्यस्याःस्ववीक्षणकृतेश्रीरास
नंविलोकयत्विर्त्येतदर्थंमन्येषांब्रह्मादीनांतपोभिःप्रयासः सातद्रजस्तद्वद्वयमपिप्रपन्नाइति ॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥

२९

भा०द० हे वृजिनार्दन दुःखहन्तः त्वदुपासने त्वद्भजन एव आशा यासान्ताः वयं वसतीर्गृहान् विसृज्य हित्वा योगिन इव प्राप्ताः तव सुन्द

पू० र स्मित विलसित निरीक्षणेन यस्तीव्रः कामस्तेन तप्तचित्तानां हे पुरुषरत्न दास्यन्देहि ३८ ननु गृहस्वाम्यं विहाय दास्यं किमि

१०० ति प्रार्थ्यते अत आहुः वीक्ष्येति अलकावृत्तमुखं केशांतरैरावृतं मुखं तथा कुण्डलयोः श्रीर्ययोस्ते गण्डस्थले यस्मिन् अधरे

सुधा यस्मिन् तच्च तच्च तव मुखं वीक्ष्य दत्ताभयं भुजदंडयुग्मं वक्षश्च श्रिया एकमेव रमणं रतिजनकं वीक्ष्य दास्य एव भवामेति॥

तन्नः प्रसीद वृजिनार्दन तेऽङ्घ्रिमूलं प्राप्ता विसृज्य वसतीस्त्वदुपासनाशाः त्वत्सुन्दरस्मित निरीक्षणतीव्रकामतप्तात्मनां पुरुषभूषण देहि दास्यम् ३८ वीक्ष्यालकावृतमुखन्तव कुण्डलश्रीगण्डस्थलाधरसुधं हसितावलोकम् दत्ताभयञ्च भुजदण्डयुगं विलोक्य वक्षः श्रियैकरमणञ्च भवाम दास्यः ३९ कास्त्र्यङ्ग ते कलपदायतवेणुगीतसंमोहितार्य्यचरितान्न चलेत्त्रिलोक्याम् त्रैलोक्यसौभगमिदञ्च निरीक्ष्य रूपं यद्गोद्विजद्रुममृगाः पुलकान्यबिभ्रन् व्यक्तं भयान्व्रजभयार्त्तिहरोऽभिजातो देवो यथादिपुरुषः सुरलोकगोप्ता॥ ४० ॥४१

३९ ननु जुगुप्सितमौपपत्यमित्युक्तं तत्राहुः कास्त्रीति अङ्ग हे श्रीकृष्ण कलानि पदानि यस्मिन् तत् आयतं दीर्घं मूर्छितं राम:

स्वरालापभेदस्तेन पाठान्तरे कलपदामृतमयं वेणुगीतं तेन सम्मोहिता का वा स्त्री आर्य्यचरितान्निजधर्मात् न चलेत् यन्मो १००

हिताः पुरुषा अपि चलिताः किन्त्व त्रैलोक्यसौभगमिति यद्यतः अविभ्रन् अविभरुः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ राम ॥

त्वद्द्योतकशब्दश्रवणेनापितावन्निजधर्म्मत्यागोयुक्तः किंपुनस्त्वदनुभवेनेतिभावः ४० व्यक्तन्निश्चितम् ४१ विक्लवि
तंपारवश्यप्रलपितंगोपीरीरमन्रमयामास ४२ प्रियस्येक्षणेनउत्फुल्लानिमुखानियासान्ताभिः उदारहासश्चद्विजाश्चतेषु
कुन्दकुसुमवद्दीधितिर्य्यस्यसः एणाकश्चन्द्रः ४३। ४४। ४५ बाहुप्रसारश्चपरिरंभश्चकरादीनां आलभनंस्पर्शश्चनर्म्मपरिहा

तन्नोनिधेहिकरपंकजमार्त्तबन्धोतप्तस्तनेषुचशिरस्सुचकिङ्करीणाम् ४१ श्रीशुकउवाच।
इतिविक्लवितन्तासांश्रुत्वायोगेश्वरेश्वरः प्रहस्यसदयङ्गोपीरात्मारामोप्यरीरमत् ४२ ता
भिःसमेताभिरुदारचेष्टितः प्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः उदारहासद्विजकुन्ददीधि
तिर्व्यरोचतैणाङ्कइवोडुभिर्वृतः ४३ उपगीयमानउद्गायन्वनिताशतयूथपः मालांबिभ्रद्वै
जयन्तींव्यचरन्मंडयन्वनम् ४४ नद्याःपुलिनमाविश्यगोपीभिर्हिमवालुकम् रेमेतत्तरला
नन्दकुमुदामोदवायुना ४५ बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्र
पातैः क्ष्वेल्याऽवलोकहसितैर्व्रजसुन्दरीणामुत्तंभयन्रतिपतिंरमयांचकार ४६ एवंभगव
तःकृष्णाल्लब्धमानामहात्मनः आत्मानंमेनिरेस्त्रीणांमानिन्योऽभ्यधिकंभुवि ४७ तासांतत्सौ
ऽभगमदंवीक्ष्यमानञ्चकेशवः।

सश्चनखाग्रपातश्चतैः क्ष्वेल्याक्रीडयाचअवलोकैश्चहसितैश्चकामन्तासा
मुद्दीपयन्ताःरमयामास ४६ महात्मनोविमुक्तचित्तात् ४७ तत्सौभगमदंअस्वाधीनतांमानंगर्वंकेशवः कश्चईशश्चतौवशयते

भा०द० इतितथासःअन्तर्धानङ्गतः ४८॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेरासपञ्चाध्यायेएकोनत्रिंशोध्यायः २९॥ त्रिंशे॰ स्कं०१०
पू० विरहसंतप्तगोपीभिःकृष्णमार्गणम् उन्मत्तवन्नियतंभ्रमंतीभिर्वनेवने १ अचक्षाणाःअपश्यन्त्यः१ गत्याच अनुरागस्मि
१०१ ताभ्यांविभ्रमेक्षितानिसविलासनिरीक्षणानितैश्चमनोरमाआलापाश्चविहाराःक्रीडाश्चविभ्रमाअन्येचविलासास्तैरमा॰
पतेर्गत्यादिभिरेतैराक्षिप्तानिआकृष्टानिचित्तानियासान्ताःअतस्तस्मिन्नेवात्मायासान्ताः तस्यविविधाश्चेष्टाजगृहुःतदेतु

प्रशमायप्रसादायतत्रैवान्तरधीयत ४८ ॥इतिश्रीभाग॰दश॰एकोनत्रिंशोध्यायः २९॥ॐ
श्रीशुकउवाच अन्तर्हितेभगवतिसहसैवव्रजाङ्गनाः अतप्यंस्तमचक्षाणाःकरिण्यइव
यूथपम् १ गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः आक्षिप्तचित्ताःप्र
मदारमापतेस्तास्ताविचेष्टाजगृहुस्तदात्मिकाः २ गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषुप्रियाःप्रि
यस्यप्रतिरूढमूर्त्तयः असावहन्त्वित्यबलास्तदात्मिकान्यवेदिषुःकृष्णविहारविभ्रमाः।
३ गायन्त्यउच्चैरमुमेवसंहताविचिक्युरुन्मत्तकवद्वनाद्वनम् पप्रच्छुराकाशवदन्तरंबहि॰
ऽऽर्भूतेषुसंतंपुरुषंवनस्पतीन् ४
करणेनाक्रीडन् आक्रीडन्त्यः २ अपिचगतिस्मितेति प्रियस्यगत्यादिषुप्रति
रूढाआविष्टामूर्त्तयोयासान्ताःअतःकृष्णविहारविभ्रमाःकृष्णस्येवविहारविभ्रमाः क्रीडाविलासाःयासान्ताः अह राम:
मेवकृष्णइतिपरस्परन्निवेदितवत्यः ३ किञ्च गायन्त्यइति वनाद्वनांतरंगच्छन्त्योविचिक्युः अमृगयन् उन्मत्ततुल्य॰ १०१
त्वमाह वनस्पतीन्पप्रच्छुःभूतेषुअन्तरम्मध्येसन्तंपुरुषंबहिश्चसन्तमिति॥४॥ ५॥ ६॥ ७॥ राम॥

तस्य पञ्चयतिनवभिः तत्र महत्वादेते पश्येयुरित्याशयाऽश्वत्थादीन्पृच्छन्ति दृष्ट इति प्रेमहासविलसितैरवलोकनैरस्मा-
कं मनोऽहृत्वा चोर इव गतो वो युष्माभिः किं दृष्ट इति ५ महान्तः स्वपुष्पैर्बहूपकारणश्चेति कुरवकादीन्पृच्छन्ति कच्चिदिति
हे कुरवकादयः दर्प्पहरं स्मितं यस्य स इतो गतः कच्चिदिति ६ अलिकुलैः सहत्वात्वां बिभ्रत्तवातिप्रियस्तया किं दृष्ट इति ७
गुणातिरेकेपि नम्रत्वादिमाः पश्येयुरिति पृच्छन्ति मालतीति हे मालति मल्लिके जातियूथिके वः युष्माभिः किं अदर्शि अत्र दृष्टः

दृष्टो वः कच्चिदश्वत्थ प्लक्ष न्यग्रोध नो मनः नन्दसूनुर्गतो हृत्वा प्रेमहासावलोकनैः ५ कच्चि-
त्कुरवकाशोक नागपुन्नाग चंपकाः रामानुजो मानिनीनाङ्गतो दर्प्पहरस्मितः ६ कच्चित्तु-
लसि कल्याणि गोविन्दचरणप्रिये सह त्वाऽलिकुलैर्बिभ्रद्दृष्टस्तेऽतिप्रियोऽच्युतः ७ माल-
त्यदर्शि वः कच्चिन्मल्लिके जातियूथिके प्रीतिं वो जनयन्यातः करस्पर्शेन माधवः ८ चूतप्रि-
यालपनसासनकोविदारजंबर्क्कबिल्वबकुलाम्रकदंबनीपाः येऽन्ये परार्थभवका यमुनो-
पकूलाः शंसन्तु कृष्णपदवीं रहितात्मनां नः ॥ ९ ॥ ९ ॥ ९ ॥ ९ ॥ श्रीकृष्ण ॥

करस्पर्शेन वः प्रीतिं जनयन् किं यात इति अत्र मालतिजात्योरवान्तरविशेषो द्रष्टव्यः ८ फलादिभिः सर्वप्राणिनां सन्तर्प्पका-
एते पश्येयुरिति पृच्छन्ति चूतेति चूताम्रयोरवांतरजातिभेदः कदम्बनीपयोश्च हे चूतादयः येऽन्ये च परार्थभवकाः परार्थमे-
व भवो जन्म येषां ते यमुनोपकूलाः तस्याः कूले समीपे वर्त्तमानाः तीर्थवासिन इत्यर्थः ते भवन्तः रहितात्मनां शून्यचेतसां नः
कृष्णपदवीं कृष्णस्य मार्ग्गं शंसंतु कथयन्तु ९ ॥

भा०द० हेक्षितिक्षितेतेत्वयाकिंतपःकृतंयात्वंकेशवांघ्रिस्पर्शोत्सवाकेशवस्यांघ्रिस्पर्शेनउत्सवोयस्याःसाकुतःअङ्गरुहैरुत्पुलकि स्कं०१०
पू० तारोमांचिताविभासिशोभसे तत्रविशेषंपृच्छन्तिअपिकिंअयमुत्सवःअंघ्रिसंभवःअधुनातवैकदेशांघ्रिस्पर्शसंभूतःय
१०२ द्वानैतावत् किन्तुउरुक्रमविक्रमात् पूर्वमेवत्रिविक्रमस्यपदासर्वाक्रमणात् आहो अथवानैतावत् एव अपितुततोपिपू
र्ववराहस्यवपुषःपरिरंभणेनेति अतस्त्वयानूनंदृष्टस्त्वंदर्शयेति १० हरिण्याःदृष्टिप्रत्यासत्याकृष्णदर्शनंसंभाव्याहुः अपी

किन्तेकृतंक्षितितपोवतकेशवांघ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकितांगरुहैर्विभासि अप्यंघ्रिसंभव
उरुक्रमविक्रमाद्वा आहोवराहवपुषःपरिरंभणेन १० अप्येणपत्न्युपगतःप्रिययेहगात्रै
स्तन्वन्दृशांसखिसुनिर्वृतिमच्युतोवः कान्ताङ्गसङ्गकुचकुंकुमरंजितायाः कुंदस्रजःकु
लपतेरिहवातिगन्धः ११ बाहुंप्रियांसउपधायगृहीतपद्मोरामानुजस्तुलसिकालिकुलै
र्मदान्धैः अन्वीयमानइहवस्तरवःप्रणामंकिंवाभिनन्दतिचरन्प्रणयावलोकैः १२ पृच्छ
तेमालताबाहूनप्याश्लिष्टावनस्पतेः॥ इति हेसखिएणपत्नि अपिकिंउपगतःसमीपेगतःगात्रैःस्तन्व
द्भिर्मुखनाह्वादिभिः प्रिययासहेतियदुक्तंतत् द्योतकंकांतायाःअङ्गसङ्गस्तत्कुचकुंकुमेनरञ्जितायाःकुन्दकुसुमस्रजो
गंधःकुलपतेःश्रीकृष्णस्यवातिआगच्छति ११ फलभारेणनतांस्तरूनूकृष्णंदृष्ट्वाप्रणताइतिमत्वाप्रियपासहतस्यगतिं रामः
विलासंसंभावयन्त्यःपृच्छन्ति बाहुमिति तुलसिकायाःअलिकुलैःअतस्तदामोदमदान्धैः अन्वीयमानःअनुगम्यमानः १०२
इहचरन्निति १२ काश्चिदाहुःहेसख्यइमालताःकृष्णेनसङ्गतानूनंअतइमाःपृच्छत ननुस्वपतिसङ्गतोतत्सङ्गतिर्दुर्घटा॥

ननुस्वपतिसंगतौतत्संगतिर्दुर्घटा नवनस्पतेःपत्युर्बाहुनाश्लिष्टाअपिअहोभाग्यंनूनंतन्नखैःस्पृष्टाःयतःउत्पुलकानिविभ्रति नहिस्वपतिसंगतावीदृक्पुलकसंभवइतिभावः १३ उन्मत्तवत्सप्रच्छुरित्येतत्प्रपंचितम् इदानींरमापतेस्ताविचेष्टा जगृहुस्तदात्मिकाइतियदुक्तंतत्प्रपञ्चयति इतीति उन्मत्तवचोगोप्यः उन्मत्तवचसश्चतागोप्यश्चकृष्णान्वेषणेनकातरा

नूनंतत्करजस्पृष्टाबिभ्रत्युत्पुलकान्यहो १३ इत्युन्मत्तवचोगोप्यःकृष्णान्वेषणकातराः लीलाभगवतस्तास्ताह्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः १४ कस्याश्चित्पूतनायंत्याःकृष्णायंत्यपिबत्स्तनम् तोकायित्वारुदत्यन्यापदाऽहन्शकटायतीम् १५ दैत्यायित्वाजहारान्यामेकांकृष्णार्भभावनाम् रिंगयामासकाऽप्यंघ्रीकर्षन्तीघोषनिःस्वनैः १६ कृष्णरामायितेद्वेतुगोपायन्त्यश्चकाश्चन वत्सायंतींहन्तिचान्यातत्रैकातुबकायतीम् १७ आहूयदूरगायद्वत्कृष्णस्तमनुकुर्वतीम् वेणुंक्वणंतींक्रीडंतीमन्याःशंसंतिसाध्विति १८ कस्यांचित्स्वभुजंन्यस्यचलंत्याहापराननु कृष्णोऽहंपश्यतगतिंललितामितितन्मनाः १९॥

राः अतिविह्वलाः अनुचक्रुः अनुकृतवत्यः १४ कस्याश्चिदित्यादिभिश्चतुर्भिरनुकरणंप्रपंच्यते ततश्चतुर्भिस्तन्मयत्वं पुनरेकेनानुकरणमितिविवेकः पूतनायंत्याः पूतनावदाचरंत्याः कृष्णवदाचरंतीस्तनमपिवत् तोकायित्वातोकवदात्मानं कृत्वा १५ दैत्यायित्वादैत्यवदात्मानंकृत्वाएकांकृष्णार्भभावनांकृष्णस्यार्भवाल्यंभावयतियातांअन्यांजहार १६। १७ दूरगाः दूरेवर्त्तमानागाःयद्वत्यथाकृष्णस्तथाहूयतंकृष्णंअनुवर्त्तती अनुवर्त्तमानांअनुवर्त्तीमितिवापाठः १८। १९। १९ । रमः

यतंती प्रयत्नंकुर्वती अंबरं उत्तरीयंवस्त्रं उन्निदृधे ऊर्ध्वंधृतवती २०।२१ अपिदृध्वं निमीलयत २२ रूदृक् रूनयनं।
आस्यंपिधाय रूदृक् वराक्षीनिवा भीतिविडंबनंभयानुकरणम् २३ एवंपुनरपिवृंदावनेलतास्तरूंश्चकृष्णंपृच्छं सोवनो

माभैष्टवातवर्षाभ्यांतत्त्राणंविहितंमया इत्युक्त्वैकेनहस्तेनयतंत्युन्निदधेंऽबरम् २० आ
रुह्यैकापदाक्रम्यशिरस्याहापरांनृप दुष्टाहेगच्छजातोऽहंखलानांननुदंडधृक् २१ त
त्रैकोवाचहेगोपादावाग्निंपश्यतोल्बणम् चक्षूंष्याश्वपिदध्वंवोविधास्येक्षेममंजसा २२।
बद्धाऽन्ययास्रजाकाचित्तन्वीतत्रउलूखले भीतासुदृक्पिधायास्यंभेजेभीतिविडंबनम्
२३ एवंकृष्णंपृच्छमानावृंदावनलतास्तरून् व्यचक्षतवनोद्देशेपदानिपरमात्मनः २४
पदानिव्यक्तमेतानिनंदसूनोर्महात्मनः लक्ष्यंतेहिध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः २५
तैस्तैःपदैस्तत्पदवीमन्विच्छत्योऽग्रतोऽबलाः बध्वाःपदैःसुपृक्तानिविलोक्यार्ताःसमब्रु
वन् २६ कस्याःपदानिचैतानियातायानंदसूनुना अंसन्यस्तप्रकोष्ठायाःकरेणोःकरिणाय
था २७ अनयाराधितोनूनंभगवान्हरिरीश्वरः यन्नोविहाययगोविंदःप्रीतोयामनयद्रहः
२८ धन्याअहोअमीआल्योगोविंदांघ्र्यब्जरेणवः यान्ब्रह्मेशौरमादेवीदधुर्मूर्ध्न्यघनुत्तये २९

द्देशेवनप्रदेशेव्यचक्षतअपश्यन् २४।२५ सुपृक्तानिसंमिश्रितानि २६ तेनअंसेन्यस्तःप्रकोष्ठोयस्याःकरेणोर्हस्तिन्याः
२७ रहःएकांतस्थानं २८ हेआल्यःसख्यःअहोधन्याःअतिपुण्याःगोविंदांघ्र्यब्जरेणवः तत्रहेतुःयानिति अस्माभिरप्येतद्रेणव

भिषेकेणतथैवकृष्णः प्राप्तुंशक्यतइतिभावः २९॥

अन्याहुः तस्याइति गोपीनांसर्वस्वं अयंभावः भवेदेवंयदितस्याः पदानिसंपृक्तानिनभवेयुः तानितुनोदुःखंकुर्वंतीति ३० त
दसंपृक्तान् केवलंकृष्णपादरेणूनेवविचिन्वंत्यस्तान् दृष्ट्वापुनरत्यंतंसमपतन्तदाह श्लोकत्रयेणलक्ष्यंतइति खिद्य
न्तीसुजाते सुकुमारे अंघ्रितलेयस्यास्ताउन्निन्ये स्कंधमारोपितवान् ३१ प्रपदाभ्यामाक्रमणेश्रोणीसमर्दनयोः अतएवात्र

तस्या अमूनि नः क्षोभं कुर्वंत्युच्चैः पदानि यत् यैकाऽपहृत्य गोपीनां रहो भुंक्तेऽच्युताधरम्
३० न लक्ष्यंते पदान्यत्र तस्या नूनं तृणांकुरैः खिद्यत्सुजातांघ्रितलामुन्निन्ये प्रेयसीं प्रियः
३१ अत्र प्रसूनावचयः प्रियार्थे प्रेयसा कृतः प्रपदाक्रमणे एते पश्यताऽसकले पदे ३२॥
केशप्रसाधनं त्वत्र कामिन्याः कामिना कृतम् तानि चूडयता कांतामुपविष्टमिह ध्रुवम्॥
३३ रेमे तया चात्मरत आत्मारामोप्यखंडितः कामिनां दर्शयन्दैन्यं स्त्रीणां चैव दुरात्मतां ३४
३४ इत्येवं दर्शयंत्यस्ताश्चेरुर्गोप्यो विचेतसः यां गोपीमनयत्कृष्णो विहायान्याः स्त्रियो व
ने ३५ सा च मेने तदात्मानं वरिष्ठं सर्वयोषिताम् हित्वा गोपीः कामयाना मामसौ भजते प्रियः ३६

सकलेपदेपश्यतेति ३२ तस्याः कृष्णजान्वंतउपविष्टायाश्चिन्हं दृष्ट्वाकाकुः केशप्रसाधनमिति कांतामधि
कृत्यतानिप्रसूनानिचूडयताचूडानुकारेणनवध्नताइहध्रुवमुपविष्टम् ३३ रेमेइत्यादिशुकोक्तिः आत्मरतः स्वेतस्तुष्टः।
आत्मारामः स्वक्रीडः अखंडितः स्त्रीविभ्रमैरनाकृष्टोपितथाचेत्किमितिरेमेअतआह कामिनामिति ३४। ३५ स्त्रीणांदुरा
त्मतामाह साचेति द्वाभ्यांकामोयानंआगमनसाधनंयासांताः गोपीः हित्वामांभजतइतिहेतोरात्मानंवरिष्ठंमेनेइति ३६॥

।३७। कामिनांदैन्यंदर्शयति एवमुक्तइतिअखंडितत्वमाह ततश्चेति तस्यांस्कंधारोहोद्यतायामंतर्हितइत्यर्थः ३८ अनुतापमाह हानाथेति ३९ अन्विच्छंत्यःमृगयमाणाः अविदूरतःसमीपे ४०।४१ ततस्तयापिसहिताःकृष्णान्वेषणाययवनमविशन् ततोहरेरन्वेषणान्निवृत्ताः ४२ एवंतमप्राप्ताअपिस्वगृहान्नैवस्मृतवत्यः तदात्मिकाःसएवआत्मायासांताः तन्म

ततोगत्वावनोद्देशंदृप्ताकेशवमब्रवीत् नपारयेहंचलितुंनयमांयत्रतेमनः ३७ एवमुक्तः
प्रियामाहस्कंधमारुह्यतामिति ततश्चांतर्दधेकृष्णःसावधूरन्वतप्यत ३८ हानाथरम
णप्रेष्ठक्वासिक्वासिमहाभुज दास्यास्तेकृपणायामेसखेदर्शयसन्निधिम् ३९ श्रीशुकउ
वाच अन्विच्छन्त्योभगवतोमार्गंगोप्योऽविदूरतः ददृशुःप्रियविश्लेषमोहितांदुःखितांस
खीम् ४० तयाकथितमाकर्ण्यमानप्राप्तिंचमाधवात् अवमानंचदौरात्म्याद्विस्मयंपरमंय
युः ४१ ततोऽविशन्वनंचंद्रज्योत्स्नायावद्विभाव्यते तमःप्रविष्टमालक्ष्यततोनिववृतुर्हरेः॥
४२ तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः तद्गुणानेवगायंत्योनात्मागाराणिसस्म
रुः ४३ पुनःपुलिनमागत्यकालिंद्याःकृष्णभावनाः समवेताजगुःकृष्णंतदागमनकांक्षि

प्यइत्यर्थः ४३ किंतुपूर्वंयत्रश्रीकृष्णेनसंगतिरासीत् तदेवकालिंद्याःपुलिनमागत्यकृष्णंभावयंति एताः ४४।
ध्यायंतीतितथाताः कृष्णस्यागमनकांक्षितयासीताः मिलिताःसत्यःकृष्णमेवजगुरिति ४५। ४५ । श्रीरामाय।

इतिदशमेटीकायांत्रिंशत्तमोध्यायः ३० ॥ ॥एकत्रिंशे निराशास्ताः पुनःपुलिनमागताः कृष्णमेवानुगायन्त्यः प्रार्थयन्तेत
दागमम् १ जयतीतिहे दयितते जन्मना व्रजः अधिकंयथाभवतितथाजयतिउत्कर्षेणवर्त्ततेयस्मात्त्वमत्रजातस्तस्मादिं
दिरालक्ष्मीः अत्रहिश्रयते व्रजमलंकृत्यवर्त्तते एवंव्रजेसर्वस्मिन्मोदमाने अत्रतुतावकास्त्वदीयागोपीजनाः त्वयित्वदर्थ
मेवकथंचिद्धृता असवोयैस्तेत्वां विचिन्वते अतस्त्वयादृश्यतांप्रत्यक्षीभूयतामिति यद्वा अस्माभिर्भवान्दृश्यतांयद्वा एवंत्व
यादृश्यतामेते विचिन्वतइति १ अत्रस्वतंत्राणांबहूनां वक्तृत्वात्पराआहुरिति सर्वश्लोकेष्ववतारणा अथापिसङ्गतिरुच्यतेत
त्रविचिन्वंतुममकिमितिचेत्तत्राहुः शरदिति शारदुदाशयेशरत्कालीनेसरसिसाधुजातंसम्यग्जातंयत्सरसिजंस्वविकसितंप

॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेरासक्रीडायांत्रिंशत्तमोध्यायः ३०॥ ॥गोप्यऊचुः॥ ॥जयतिते
ऽधिकञ्जन्मनाव्रजःश्रयतइन्दिराशश्वदत्रहि दयितदृश्यतांदिक्षुतावकास्त्वयिधृतास
वस्त्वांविचिन्वते १ शरदुदाशयेसाधुजातसत्सरसिजोदरश्रीमुषादृशा सुरतनाथतेऽशुल्क
दासिकावरदनिघ्नतोनेहकिंवधः २ विषजलाप्ययाद्व्यालराक्षसाद्वर्षमारुताद्वैद्युतानलात्

न्तस्यउदरे गर्भेयाश्रीः तांमुष्णातिहरतीतितथातयादृशानेत्रेणहे सुरतनाथसंभोगपतेवरद अभीष्टप्रद अशुल्कदा
सिकाः अमूल्यदासीर्न्नः निघ्नतोमारयतस्तेतवत्वयाक्रियमाणः इहलोके अयंवधोनभवतिकिंशस्त्रेणैववधोवधः किं
दृशावधोवधोनभवतिकिंतुभवत्येव अतस्तवदृशाऽपहृतप्राणप्रत्यर्पणायत्वयादृश्यतामितिभावः यथासंभवंसर्वत्रवाक्य
शेषः २ किञ्च बहुभ्योमृत्युभ्यः कृपयारक्षिताः किमितिइदानींदृशामन्मथंप्रेष्यघातयसीत्याहुः विषेति हेऋषभश्रेष्ठविषम
याज्जलाद्योऽप्ययोनाशस्तस्मात्तथाव्यालराक्षसात् अघासुरात्वर्षात् मारुताद्वैद्युतानलात् अशनिपातात् वृषोरिष्टस्तस्मात्॥

भा॰द॰ मयात्मजात् व्योमादिश्वतः अन्यस्मादपिसर्वतोभयाच्चकालियदमनादिनारक्षिताः किमिदानीमुपेक्षसइतिभावः ३ अ स्कं॰१०
पू॰ पिच विश्वपालनायावतीर्णस्यतवभक्तोपेक्षाऽत्यन्तमनुचितेत्याशयेनाहुः नखल्विति हेसखेभवान्खलुनिश्चितंयशोदासु
१०५ तोनभवति किन्तुसर्वप्राणिनांबुद्धिसाक्षी ननुसकिंदृश्योभवतितत्राहुः विखनसाब्रह्मणाविश्वपालनायप्रार्थितःसन्सात्व
तांकुलेउदेयिवान्उदितइति ४ तस्मात्वदुक्तानामस्माकमेतत्प्रार्थनाचतुष्टयंसंपादयेत्याहुः विरचिताभयमित्यादिचतुर्भिः॥
हेवृष्णिधूर्य्य संसृतेर्भयात्तेचरणमीयुषांशरणंप्राप्तानांप्राणिनांविरचितदत्तमभयंयेनतत् तथाहेकान्तकामदंवरदंतथाश्रि

वृषमयात्मजाद्विश्वतोभयादृषभतेवयंरक्षितामुहुः ३ नखलुगोपिकानन्दनोभवानखिल
देहिनामंतरात्मदृक् विखनसाऽर्थितोविश्वगुप्तयेसखउदेयिवान्सात्वतांकुले ४ विर॰
चिताभयंवृष्णिधुर्य्यतेचरणमीयुषांसंसृतेर्भयात् करसरोरुहंकान्तकामदंशिरसिधे॰
हिनःश्रीकरग्रहम् ५ ब्रजजनार्त्तिहन्वीरयोषितान्निजजनस्मयध्वंसनस्मित भजसखे॰
भवत्किङ्करीःस्मनोजलरुहाननंचारुदर्शय ६ प्रणतदेहिनांपापकर्शनंतृणचरानुगंश्री॰

यःकरंगृण्हातीतितथातत् भवत्करसरोरुहंनःशिरसिधेहि ५ हेब्रजजनार्त्तिहन् हेवीरनिजजना॥ निकेतनम्॰
नांयःस्मयोगर्वस्तस्यध्वंसनंनाशकंस्मितंयस्यतथाभूतहेसखेभवत्किंकरीर्नः अस्मान्भजआश्रयस्मेतिनिश्चितंप्रथमन्ता एमः
वत् जलरुहाननञ्चारुयोषितान्नोदर्शय ६ अविशेषेणप्रणतानान्देहिनांपापकर्शनंपापहन्तृतृणचरान्पशूनप्यनुगच्छति। १०५
कृपयेतितथासौभाग्येनश्रियोनिकेतनंवीर्य्यातिरेकेणफणिनःफणास्वर्पितन्तेपदांबुजन्नः॥ ६॥ ७॥ ७॥ एमः॥

कुचेषु कृणु कुरु किमर्थं हृच्छयं कामं कृन्धि छिन्धि ७ हे पुष्करेक्षण तवैव मधुरया गिरा वल्गूनि वाक्यानि यस्यां तया बुधानां मनोज्ञया हृद्यया गंभीरयेत्यर्थः मुह्यतीः इमाः नो विधिकरीः किंकरीः अधरसीधुना आप्याययस्व सञ्जीवयेति ८ किञ्च अस्माकं त्वद्विरहे प्राप्तमेव मरणं किन्तु त्वत्कथाऽमृतं पाययद्भिः सुकृतिभिर्वञ्चितमित्याहुः तवेति कथैव अमृतं अत्र हेतुः तप्तजीवनं प्रसिद्धामृतादुत्कर्षमाहुः कविभिर्ब्रह्मवद्भिरपीडितं स्तुतं देवभोग्यं त्वमृतं तैः तुच्छीकृतम् किञ्च कल्मषापहं कामकर्मनिरसनं तत्त्वमृतं नैवंभूतं किञ्च श्रवणमङ्गलं श्रवणमात्रेण मङ्गलप्रदं तत्त्वनुष्ठानापेक्षम् किञ्च श्रीमत्सुशान्तं

फणिफणार्पितं ते पदांबुजं कृणु कुचेषु नः कृन्धि हृच्छयम् ७ मधुरया गिरा वल्गु वाक्यया
बुधमनोज्ञया पुष्करेक्षण विधिकरीरिमा वीर मुह्यतीरधरसीधुनाऽप्याययस्व नः ८ तव
कथामृतं तप्तजीवनं कविभिरीडितं कल्मषापहम् श्रवणमङ्गलं श्रीमदाततं भुवि गृण-
न्ति ते भूरिदा जनाः ९ प्रहसितं प्रिय प्रेमवीक्षणं विहरणं च ते ध्यानमङ्गलम् रहसि संवि-
दो या हृदिस्पृशः कुहक नो मनः क्षोभयन्ति हि १० ॥

११ तत्तु मादृकं एवंभूतं त्वत्कथाऽमृतं आततं यथा भवति तथा भुवि ये गृणन्ति निरूपयन्ति ते जनाः भूरिदाः बहुदातारः जीवितं ददतीत्यर्थः यद्वा एवंभूतं त्वत्कथामृतं ये भुवि गृणन्ति ते भूरिदाः पूर्वजन्मसु बहु दत्तवन्तः सुकृतिन इत्यर्थः एतदुक्तं भवति ये केवलं कथामृतं गृणन्ति तेऽपि तावदति धन्याः किं पुनः ये त्वां पश्यन्ति अतः प्रार्थयामहे त्वया दृश्यतामिति ९ ननु तर्हि मत्कथाश्रवणेनैव निर्वृताः भवत्यस्तत्र किं मद्दर्शनेन त्वद्विलासक्षुभितं चित्तं वयं तत्रापि शान्तिं न विदाम इत्याहुः प्रहसितमिति हे प्रिय कुहक कपट संविदः सङ्केतनर्माणि १०

३१

भा०द० किन्त्व त्वयिवयमितिप्रेमार्द्रचित्ताः त्वंपुनरस्माकंकेनहेतुनाकपटमाचरसीत्याहुः श्लोकद्वयेन चलसीति हेनाथहेका स्कं०

पू० न्तयत् यदाव्रजाच्चलसिपशूंश्चारयन्तदातत् नलिनसुन्दरंकोमलन्तेपदंशिलैः कणिशैस्तृणैरंकुरैश्चसीदतिक्लिश्येदि

१०६ तिनोमनः कलिलताअस्वास्थ्यंगच्छतिप्राप्नोति एवंभूतास्त्वदुःखशंकितचित्तावयम् ११ त्वन्तुदिनपरिक्षयेसायंकाले

नीलकुन्तलैरावृतंरजस्वलङ्गोरजश्छुरितंवनरुहाननंअलिमालाकुलपरागच्छुरितपद्मतुल्यमाननंबिभ्रत् तच्चमुहु

र्मुहुर्दर्शयन्नोमनसिकेवलंस्मरंयच्छसिअपर्यसिनतुसङ्गन्ददासीतिकपटइतिभावः १२ अताधुनाकपटंविहायैवकुर्वि

चलसियद्व्रजाच्चारयन्पशून्नलिनसुन्दरन्नाथतेपदम् शिलतृणाङ्कुरैस्सीदतीतिनःकलि

लतांमनःकान्तगच्छति ११ दिनपरिक्षयेनीलकुन्तलैर्वनरुहाननंबिभ्रदावृतं घनरजस्व

लन्दर्शयन्मुहुर्मनसिनःस्मरंवीरयच्छसि १२ प्रणतकामदंपद्मजार्चितंधरणिमण्डनं

ध्येयमापदि चरणपंकजंशन्तमञ्चतेरमणनस्तनेष्वर्प्पयाधिहन् १३ सुरतवर्द्धनंशोक

नाशनंस्वरितवेणुनासुष्ठुचुंबितम् इतररागविस्मारणन्नृणांवितरवीरनस्तेऽधरामृतम् १४

तिप्रार्थयन्तिश्लोकद्वयेन प्रणतकामदमिति हेआधिहन् हेरमणपद्मजेनार्च्चितं आपदिध्येयंध्यानमात्रेणापन्निवर्त्त शम:

कंशन्तमंचसेवासमयेचापिसुखतमन्तवचरणपङ्कजङ्कामतापशान्तयेनःस्तनेष्वर्प्पयेति १३ अपिचहेवीरतेऽधरामृतं १०६

नोवितरदेहिस्वरितेननादितेनवेणुनासुष्ठुचुंबितमितिनादामृतवासितमितिभावः इतररागविस्मारणन्नृणांइतरेषुसा

र्वभौमादिसुखेषुरागमिच्छांविस्मारयतिविलापयतीतितथातत् ॥ १४ ॥ १४ ॥

३

किन्त्वक्षणमपि त्वददर्शने दुःखं दर्शने च सुखं दृष्ट्वा सर्वसङ्गपरित्यागेन पत्यर्थं वयं त्वामुपागताः त्वन्तु कथमस्मान्त्यक्तुमु
त्सहसे इति सकरुणमूचुः अटतीति द्वाभ्यां यद्यदा भवान्काननं वृन्दावनम्प्रति अटति गच्छति तदा त्वामपश्यतां प्राणि
नान्त्रुटिः क्षणार्द्धमपि युगवद्भवति एवमदर्शने दुःखमुक्तं पुनश्च कथंचिद्दिनान्ते तव श्रीमन्मुखं उदुच्चैः ईक्षमाणानां तेषां दृ
शां पक्ष्मकृत् ब्रह्मा जडो मन्द एव निमेषमात्रमपि अन्तरमसह्यमिति दर्शने सुखमुक्तम् १५ यस्मात् हे अच्युत पतीन् सु
तान् अन्वयान् तत्संबन्धिनः भ्रातॄन् बान्धवांश्चातिविलङ्घ्य तव समीपमागताः वयङ्कथम्भूतस्य गतिविदः अस्मदागमन

अटति यद्भवानह्नि काननं त्रुटिर्युगायते त्वामपश्यताम् कुटिलकुन्तलं श्रीमुखं च ते जड
उदीक्षतां पक्ष्मकृद्दृशाम् १५ पतिसुतान्वयभ्रातृबान्धवानतिविलङ्घ्य तेन्त्यच्युताऽगताः
गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितव योषितः कस्त्यजेन्निशि १६ रहसि संविदं हृच्छयोद
यं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् बृहदुरः श्रियो वीक्ष्य धाम ते मुहुरतिस्पृहा मुह्यते मनः १७
व्रजवनौकसां व्यक्तिरङ्ग ते वृजिनहन्त्र्यलं विश्वमङ्गलम् त्यज मनाक् च नस्त्वत्स्पृहात्मनां स्व

ज्ञानतः गीतगतीर्वा जानतः गतिविदो वयं वा तवोद्गीतेन उच्चैर्गीतेन मोहि ॥ जनहृद्रुजां यन्निषूदनम् १८॥
ताः हे कितव शठ एवं भूता योषितो निशि स्वयमागतास्त्वामृते कस्त्यजेत् न कोपीत्यर्थः १६ अतस्त्वया त्यक्तानामस्माकं प्राक्तनत्व
द्दर्शननिदानहृद्रोगस्य त्वत्सङ्गत्यैव चिकित्सां कुर्वित्याशयेनाह द्वयेन रहसीति श्रियो धाम ते बृहद्विशालं उरश्च वीक्ष्य नः अति
स्पृहा भवति तथा च मुहुर्मुहुर्मनो मुह्यति १७ तव च व्यक्तिः अभिव्यक्तिर्व्रजवनौकसां सर्वेषामविशेषेण वृजिनहन्त्री दुःखनिरसनी
ति विश्वमङ्गलं सर्वमङ्गलरूपा च अतस्त्वत्स्पृहात्मनां त्वत्स्पृहारूढमनसां नः मनाक् ईषत् किमपि त्यज मुञ्च कार्पण्यमकुर्वन्देहि

त्यर्थः किन्तु स्वजनहृद्रोगाणां यदतिगोप्यं निषूदनं निवर्त्तकमौषधं त्वमेव देहीति गूढाभिप्रायम् ॥१८॥

अतिप्रेमधर्षिताः रुदन्त्य आहुः पदिति हे प्रिय यत्ते तव सुकुमारं पदाब्जं कठिनेषु कुचेषु संमर्दनशंकिताः शनैः शनैर्दधीमहि
धारयमेव यं त्वन्तु तेनाटवीमटसि नयसीति पाठे पशून्वा कांश्चिदन्यां वा आत्मानमेव वा नयसि प्रापयसि तत्ततः तत्पदांबुजं कू
र्पादिभिः सूक्ष्मपाषाणादिभिः किंस्विन्न व्यथते कथन्तु नाम न व्यथेतेति भवानेव आयुर्जीवितं यासां तासां नो धीर्भ्रमति मुत्व
तीति १९॥ इतिश्रीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्द्धे रासपञ्चाध्यायी गोपीगीते एकत्रिंशोऽध्यायः ३१॥ द्वात्रिंशे विरहालापवि

यत्ते सुजातचरणांबुरुहं स्तनेषु भीताः शनैः प्रिय दधीमहि कर्कशेषु तेनाटवीमटसि तद्व्य
थते न किंस्वित्कूर्प्पादिभिर्भ्रमति धीर्भवदायुषां नः १९॥ इतिश्रीभागवते महापुराणे दशा
मस्कन्धे गोपीकृतस्तुतिर्नामैकत्रिंशोध्यायः ३१ श्रीशुक उवाच इति गोप्यः प्रगायन्त्यः प्रल
पन्त्यश्च चित्रधा रुरुदुः सुस्वरं राजन्कृष्णदर्शनलालसाः १ तासामाविरभूच्छौरिः स्मयमा
नमुखांबुजः पीतांबरधरः स्रग्वी साक्षान्मन्मथमन्मथः २ तं विलोक्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्फुल्लदृ
शोऽबलाः उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वः प्राणमिवागतम् ३ काचित्कराम्बुजं शौरेर्जगृहेऽञ्जलि
नामुदा काचिद्दधार तद्बाहुमंसे चन्दनभूषितम् ४॥ ४ ॥ ५ ॥

५क्लिन्नहृदयो हरिः

तत्राविर्भूय गोपीस्ताः सांत्वयामास मानयन् १ स्वप्रेमामृतकल्लोलविह्वलीकृतचेतसः सदयन्नन्दयन्गोपीहृद्गतो नन्द रास:
नंदनः २ इति गोप्य इति एवंप्रभृति चित्रधा अनेकधा सुस्वरं उच्चैः कृष्णदर्शने लालसा अतिस्पृहा यासां ताः १ साक्षान्म १०७
न्मथमन्मथः जगन्मोहनस्य कामस्यापि मनस्तु इतः कामः साक्षात्तस्यापि मोहक इत्यर्थः २ तन्वः करचरणादयः ३ ४।

अंजलिनासंहतहस्तद्वयेन ५ भ्रुकुटीं भ्रुवं आवध्य कुटिलीकृत्य प्रेमसंरंभेण प्रणयकोपावेशेन विह्वला विवशा दष्टाध
रोष्ठाः कटाः कटाक्षास्तैर्ये आक्षेपाः परिभवास्तैस्ताडयन्तीवैक्षत ६ अनिमिषन्तीभ्यां अनिमीलन्तीभ्यां दृग्भ्यामापीतमपि
सम्यग्दृष्टमपि पुनः पुनर्जुषाणा नातृप्यत् ७ हृदिकृत्य तद्दयन्ती लेस इत्यर्थः ८ प्राज्ञं ईश्वरं प्राप्य यथा मुमुक्षवो जनाः यद्वा प्रा
ज्ञं ब्रह्मज्ञं प्राप्य यथा संसारिणः यद्वा प्राज्ञं सौषुप्तं प्राप्य यथा विश्वतैजसावस्थाः जीवाः ९ पुरुषः परमात्मा शक्तिभिः सत्वा

काचिदंजलिनागृह्णात्तन्वी तांबूलचर्वितम् एका तदंघ्रिकमलं संतप्ता स्तनयोरधात् ५
एका भ्रुकुटिमाबध्य प्रेमसंरंभविह्वला घ्नंतीवैक्षत्कटाक्षेपैः संदष्टदशनच्छदा ६ अपरा
ऽनिमिषद्दृग्भ्यां जुषाणा तन्मुखांबुजम् आपीतमपि नातृप्यत्संतस्तच्चरणं यथा ७ तं का
चिन्नेत्ररंध्रेण हृदिकृत्य निमील्य च पुलकांग्युपगूह्यास्ते योगीवानंदसंप्लुता ८ सर्वास्ताः
केशवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः जहुर्विरहजं तापं प्राज्ञं प्राप्य यथा जनाः ९ ताभिर्विधूत
शोकाभिर्भगवानच्युतो वृतः व्यरोचताधिकं तात पुरुषः शक्तिभिर्यथा १० ताः समादाय
कालिंद्या निर्विश्य पुलिनं विभुः विकसत्कुन्दमन्दारसुरभ्यनिलषट्पदम् ११ शरच्चंद्रां
शुसंदोहध्वस्तदोषातमः शिवं

दिभिर्यथा यद्वा उपासकाः पुरुषो ज्ञानबलवीर्यादिभिः यद्वा पुरुषोऽनुशायी १० विकसत्कुन्दमन्दारैः सुरभिर्योऽनिलस्तस्मात् षट्पदा यस्मिन् त
त्प्रकृत्याद्युपाधिभिर्वृतो यथाऽधिकं विरोचते तद्वत्
त् ११ शरच्चन्द्रांशूनां संदोहैः समूहैर्ध्वस्तं दोषातमः रात्रिगतं तमो यस्मिन् तत् अतः शिवं सुखकरं हस्तरूपैस्तरलैस्तरंगैः

भा०द० बालुकायस्मिन्एवंभूतंपुलिनंताःसमादायनिर्विश्यतत्रताभिर्वृतोऽधिकंव्यरोचतेतिपूर्वेणान्वयः १२ ताश्चमनोरथानां स्कं०१०
पू० तंययुःपूर्णकामाबभूवुःश्रुतयोयथेति अयमर्थः यथाकर्मकाण्डेश्रुतयः परमेश्वरमपश्यन्त्यः तत्तत्कामानुबंधैरपूर्णा
१०८ इवभवन्ति ज्ञानकाण्डेतुपरमेश्वरंदृष्ट्वातदाल्हादपूर्णाःकामानुबन्धंजहतितद्वदिति आप्तकामाअपिप्रेम्णातंअभ
जन्नित्याह स्वैरिति अचिक्लृपन्रचयामासुःआत्मबंधवेअन्तर्यामिणे १३ गोपीसभागतस्ताभिःसंमानितः सन्चकासशु

कृष्णायाहस्ततरलाचितकोमलबालुकम् १२ तद्दर्शनाल्हादविधूतहृद्रुजोमनोरथांतंश्रु
तयोयथाययुः स्वैरुत्तरीयैः कुचकुंकुमाङ्कितैरचीक्लृपन्नासनमात्मबंधवे १३ तत्रोपवि
ष्टोभगवान्सईश्वरोयोगेश्वरान्तर्हृदिकल्पितासनः चकासगोपीपरिषद्गतोऽर्चितस्त्रैलो
क्यलक्ष्म्येकपदंवपुर्दधत् १४ सभाजयित्वातमनङ्गदीपनंसहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा
संस्पर्शनेनाङ्ककृताङ्घ्रिहस्तयोः संस्तुत्यईषत्कुपिताबभाषिरे १५ गोप्यऊचुः भजतोऽनुभ
जन्त्येकएकएतद्विपर्ययम् नोभयांश्चभजन्त्यन्यएतन्नोब्रूहिसाधुभोः १६ श्रीभगवानुवाच

भेत्रैलोक्येयालक्ष्मीःशोभातस्याःएकंएवपदंस्थानंतद्वपुर्दधत्दर्शयन् १४ सहासलीलेक्षणेनविभ्रमोविलासोयस्यांतयाभ्रु रासः
वाउपलक्षितः संस्पर्शनेनसम्मर्दनेन १५ तत्रभगवतोऽकृतज्ञतांतद्वचनेनैवापादयितुकामाः गूढाभिप्रायालौकिकवृत्तान्त १०८
मिवपृच्छन्ति भजतइति भजतःप्राणिनःअनुअन्तरंकेचित्तद्भजनानुसारेणभजन्तिकेचिदेतद्विपर्य्ययंयथाभवतितथात
द्भजनानपेक्ष्यमभजतोऽपिभजन्तिअन्येतुनोभयानिति १६ ॥ १६ ॥

विदित्वाभिप्रायउत्तरमाह मिथइतिहेसख्यः उपकारप्रत्युपकारतयायेमिथोभजन्तितेअन्यन्नभजन्ति किन्त्वात्मानमेवकु-
तः हियस्मात्स्वार्थएवैकान्ततः उद्यमोयेषान्तेतत्रचनसौहृदं अतोनसख्यंनचधर्मोदृष्टोद्देशात् गोमहिष्यादिभजनवदित्यर्थः
१७ येतुअभजतोभजन्तितेद्विविधाः करुणाः स्निग्धाश्चतत्रतुयथाक्रमन्धर्म्मकामौभवतइत्याह भजन्त्यभजतइति १८ त्वती
यप्रश्नस्योत्तरंभजतोपीतिअयमर्थः तेतुचतुर्विधाः एके आत्मारामाः अपरागदृशः केचिदाप्तकामाः प्रियदर्शनेपिपूर्णकामत्वे
नभोगेच्छारहिताः अन्येऽकृतज्ञाःसंमूढाः अन्येतुगुरुद्रुहाः अतिकठिनाः सपितायस्तुपोषकइतिन्यायादुपकर्त्तागुरुस्तत्सस्त

मिथोभजन्तियेसख्यःस्वार्थैकान्तोद्यमाहिते नतत्रसौहृदन्धर्म्मःस्वार्थार्थन्तद्धितान्यथा १७ भ
जन्त्यभजतोयेवैकरुणाःपितरोयथा धर्म्मोनिरपवादोत्रसौहृदञ्चसुमध्यमाः १८ भजतोऽ
पिनवैकेचिद्भजंत्यभजतःकुतः आत्मारामाह्याप्तकामाअकृतज्ञागुरुद्रुहः १९ नाहन्तुस
ख्योभजतोपिजन्तून्भजाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये यथाधनोलब्धधनेविनष्टेतच्चिन्तयाऽन्य
न्निभृतोनवेद २० एवंमदर्थोज्झितलोकवेदस्वानांहिवोमय्यनुवृत्तयेऽबलाः॥ ॥ सैद्रुत्यन्तीतित-

थाते १९ अत्रचरमकोटिगतमात्मानंमत्वाक्षिसंकोचैः परस्परङ्गूढस्मितमुखीः ताद्दृष्ट्वाह नाहन्त्विति हेसख्यः अहन्तेषां
मध्येनकोपि किन्तुपरमकारुणिकः परमसुहृच्चकथं अमीषांभजतां अनुवृ त्तयेनिरन्तरध्यानप्रवृत्त्यर्थेतान्नभजामिए-
तत्रदृष्टान्तमाह यथेति तस्यधनस्यैवचिन्तयानिभृतः पूर्णोव्याप्तइतियावत् क्षुत्पिपासाद्यपिनवेद २० एवंमदर्थोज्झित-
लोकवेदस्वानाम् मदर्थेउज्झितः लोकः युक्तायुक्ताप्रतीक्षणात वेदश्च धर्माधर्म्मीप्रतीक्षणात् स्वाज्ञातयश्च स्नेहत्यागात् या

भजतायुष्मत्स्नेमालापान्शृण्वतैवतिरोहितं अन्तर्धानेनस्थितंतत्तस्मात् हेअबलाःहेप्रियाःमामां असूयितुंदोषारोपेण
दृष्टुंयूयंमाऽर्हथनयोग्याःस्थ २१ आस्तामिदंपरमार्थंतुशृणुतेत्याह नेति निरवद्यसंयुजांनिरवद्यासंयुक्संयोगोयासांता।
सांवःविबुधानामायुषाऽपिचिरकालेनाऽपिस्वीयंसाधुकृत्यंप्रत्युपकारंकर्त्तुंनपारयेनशक्नोमिकथंभूतानांयाभवत्योदुर्ज्ज
राःअजरायागेहशृंखलास्ताःसंवृश्च्यनिःशेषंछित्वामामांअभजन्तासांमच्चितन्तुबहुषुप्रेमयुक्ततयानैवमेकनिष्ठन्तस्मा
द्वोयुष्माकमेवसाधुकृत्येनतत्युष्मत्साधुकृत्यंप्रतियातुप्रतिकृतंभवतुयुष्मत्सौशील्येनैवममाऽनृण्यंनतुमत्कृतप्रत्युपका

मयापरोक्षंभजतातिरोहितंमासूयितुंमार्हथतत्प्रियंप्रियाः २१ नपारयेऽहन्निरवद्यसंयु।
जांस्वसाधुकृत्यंविबुधायुषाऽपिवः यामाऽभजन्दुर्ज्जरगेहशृंखलाःसंवृश्च्यतद्वःप्रतियातु
साधुना २२॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेद्वात्रिंशोध्यायः॥३२॥श्रीशुकउवाच इ
त्थंभगवतोगोप्यःश्रुत्वावाचःसुपेशलाःजहुर्विरहजन्तापंतदङ्गोपचिताशिषः१ तत्रारभ
तगोविन्दोरासक्रीडामनुव्रतैः स्त्रीरत्नैरन्वितःप्रीतैरन्योऽन्याबद्धबाहुभिः २ रासोत्सवःसं
प्रवृत्तोगोपीमंडलमंडितः॥ ॥रेणेत्यर्थः २२॥इतिदशमेटीकायांद्वात्रिंशोध्यायः ३२॥त्रयस्त्रिंशेततोगोपी।
मण्डलीमध्यगोहरिःप्रियास्तारमयामास ह्लादिनीवनकेलिभिः १ तत्तदाअंगहेराजन्यद्वा तस्यभगवतोऽङ्गेनवपुषाकरचरण
द्यवयवैर्वाउपचिताःसमृद्धाआशिषोयासान्ताः १ रासक्रीडांरासोनामबहुनर्त्तकीयुक्तोनृत्यविशेषः तांक्रीडांअन्योऽन्यमाब
द्धाःसंग्रथिताबाहवोयैस्तैस्सह २ तत्साहित्यमभिनयेनदर्शयतिरासोत्सवइत्यक्षरचतुष्टयाधिकेनसार्द्धेन तासांमंडलरूपेणा
वस्थितानांद्वयोर्द्वयोर्मध्येप्रविष्टेनतेनैवकण्ठेगृहीतानांउभयतआलिंगतानांकथंभूतेनयंसर्वाःस्त्रियःस्वस्वनिकटंमामेवा

तेनएतदर्थंद्वयोर्द्वयोर्मध्येप्रविष्टेनेत्यर्थः नन्वेकस्यकथन्तथाप्रवेशःसर्वसन्निहितत्वेवाकुतः स्वैकनिकटत्वाभिमानस्ता साभि त्यतउक्तंयोगेश्वरेणेति अचिन्त्यशक्तिनेत्यर्थः २ तावत् तत्क्षणमेव औत्सुक्यव्याप्तमनसांसस्त्रीकाणांदेवानांवि- मानशतैः संकीर्णन्नभोबभूव ४।५ सस्त्रियाणांकृष्णसहितानांतुमुलःसंकीर्णः ६ महामरकतोनीलमणिरिवहैमानांमणी नांमध्येमध्येताभिःस्वर्णवर्णाभिराश्लिष्टाभिःशुशुभेगोपीदृष्ट्यभिप्रायेणवाविनैवमध्यपदावृत्तिमेकवचनं ७ सयथाताभिः

योगेश्वरेणकृष्णेनतासांमध्येद्वयोर्द्वयोः प्रविष्टेनगृहीतानांकण्ठेस्वनिकटंस्त्रियः३ यम्म- न्येरन्नभस्तावद्विमानशतसंकुलम् दिवौकसांसदाराणामौत्सुक्यापहृतात्मनाम् ४ ततो दुन्दुभयोनेदुर्निपेतुःपुष्पवृष्टयः जगुर्गन्धर्वपतयःसस्त्रीकास्तद्यशोमलम् ५ वलयानां नूपुराणांकिंकिणीनाञ्चयोषिताम् सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलोरासमंडले ६ तत्रातिशु- शुभेताभिर्भगवान्देवकीसुतः मध्येमणीनांहैमानांमहामरकतोयथा ७ पादन्यासैर्भुज विधुतिभिःसस्मितैर्भ्रूविलासैर्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटैःकुंडलैर्गंडलोलैः स्विद्यन्मुख्यः कबररशनाग्रन्थयःकृष्णवध्वोगायन्त्यस्तंतडितइवतामेघचक्रेविरेजुः ८ ॥ ८ शुशुभेतथाताअ

पितेनविरेजुरित्याहुः पादन्यासैरिति भुजविधुतिभिः करचालनैर्भज्यमानैश्चमध्यैश्चलद्भिः कुचैश्चपटैश्चगंडलोलैः गंडेषुचंचलैः स्विद्यन्मुख्यः स्विद्यन्तिस्वेदमुद्गिरंतिमुखानियासान्ताः कबरेषुरशनासुचग्रन्थयोदृढायासान्ताःयद्वा तेषु तासुचअग्रन्थयःशिथिलग्रन्थय इत्यर्थः तत्रनानामूर्त्तिःकृष्णोमेघचक्रइवतास्तुबहुविधास्तडितइवस्वेदस्तुषारइवगी

भा० द० नृत्यमानाः नृत्यंत्यः रक्तकण्ठ्यः नानारागैरनुरंजितकण्ठ्यः कृष्णस्याभिमर्शेन संस्पर्शेन मुदिताः दृढं विश्वम् ८ मुकुन्देन स- स्कं० १०
पू० ह स्वरजातीः षड्जातिस्वरालापगतीः अमिश्रिताः कृष्णोन्नीताभिरसंकीर्णाः प्रीयमाणेन समानिताः तज्ज्ञास्तु नयनमेव ध्रु
वं ध्रुवाख्यं तालविशेषं कृत्वा नित्ये उन्नीतवती ९ एवं नृत्यगीतादिना श्रीकृष्णसम्मानितानां तासां अतिप्रीतिविलसितं व
११०

उच्चैर्जगुर्नृत्यमाना रक्तकंठ्यो रतिप्रियाः कृष्णाभिमर्शमुदिता यद्गीतेनेदमावृतम्
८ काचित्समं मुकुंदेन स्वरजातीरमिश्रिताः उन्निन्ये पूजिता तेन प्रीयता साधु साध्विति
तदेव ध्रुवमुन्निन्ये तस्यै मानं च बह्वदात् ९ काचिद्रासपरिश्रांता पार्श्वस्थस्य गदाभृतः ज
ग्राह बाहुना स्कंधं श्लथद्वलयमल्लिका ११ तत्रैकांसगतं बाहुं कृष्णस्योत्पलसौरभम् चं
दनालिप्तमाघ्राय हृष्टरोमा चुचुंब ह १२ कस्याश्चिन्नाट्यविक्षिप्तकुंडलत्विषमंडितम् गं
डं गंडे संदधत्याः प्रादात्तांबूलचर्वितम् १३ नृत्यंती गायती काचित्कूजन्नूपुरमेखला पार्श्व
स्थाच्युतहस्ताब्जं श्रांताधात्स्तनयोः शिवम् १४ गोप्यो लब्ध्वाऽच्युतं कान्तं श्रिय एकांतवल्लभं

त्तांतमाह काचिदिति श्लथंति वलयानि मल्लिकाश्च यस्याः सा ११ उत्पलस्य सौरभमिव सौरभं यस्य तं बाहुम् १२ ना रास:
ट्येन नृत्येन विक्षिप्तयोश्चंचलयोः कुण्डलयोस्त्विषेण त्विषा मंडितं गंडकपोलम् तथाभूते स्वगंडे संदधत्याः संयोजयं ११०
त्याः १३ कूजती नूपुरे मेखला च यस्याः सा १४ एवमन्या अपि गोप्यो यथायथं नानाविभ्रमैर्विजह्रुरित्याह ॥ ॥

गोप्य इति १५ तत्र वादकेषु गायकेषु च सस्त्रीकेषु गंधर्वकिन्नरादिषु रसावेशेन मुत्स्वृत्सृ नृत्यत्सु चान्यामेव वाद्यादिसंप
त्तिं दर्शयन् रासस्स संभ्रममाह कर्णोत्पलेति कर्णोत्पलैश्च अलकविटंकैरलंकारकृतैः कपोलैश्च घर्मैश्च वक्त्रेषु श्रीः शो
भा यासां ताः घोषाः किंकिण्यः वलयनूपुरघोषैर्वाद्यैर्वादित्रैः स्वकेशेभ्यः स्रस्ताः स्रजो यासां ताः एतेन तालगति संतुष्टाः केशाः
सशिरःकंपपादेषु पुष्पवृष्टिमिवाकुर्वन्नित्युत्प्रेक्षितं भगवता सह ननृतुः कृत्स्न मरा एव गायकाः यस्यां रासस भायां १६ यथा गो
प्यो नानाविभ्रमैर्भगवता सह विजह्रुः एवं भगवानपि स्वविलासैस्ताभिः सह रेमे इत्याह एवमिति तद्विलासाऽनभिभूत सैव र-

गृहीतकण्ठ्यस्तद्दोर्भ्यां गायन्त्यस्तं विजह्रिरे १५ कर्णोत्पलालकविटंककपोलघर्मवक्त्र
श्रियो वलयनूपुरघोषवाद्यैः गोप्यः समं भगवता ननृतुः स्वकेशस्रस्तस्रजो भ्रमरगा
यकरासगोष्ठ्याम् १६ एवं परिष्वंगकराभिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः रेमे रमेशो
व्रजसुंदरीभिर्यथाऽर्भकः स्वप्रतिबिंबविभ्रमः १७ तदंगसंगप्रमुदाकुलेंद्रियाः केशान्
दुकूलं कुचपट्टिकां वा नांजः प्रतिव्योढुमलं व्रजस्त्रियो विस्रस्तमालाभरणाः कुरूद्वह १८
कृष्णविक्रीडितं वीक्ष्य मुमुहुः खेचरस्त्रियः॥ १९ तौ दृष्टान्तः यथार्भक इति स्वप्रतिबिंबैर्विभ्रमः क्रीडा
यस्य स इव अनेनैतद्दर्शितं स्वीयमेव सर्वकलाकौशलं सौगंध्यलावण्यमाधुर्यादि च तासु संचार्य ताभिः सह रेमे यथाऽ
र्भकः स्वप्रतिबिंबैरिति १७ तास्तु भगवद्विलासैराकुला बभूवुरित्याह तदंगेति तस्यांगसंगेन प्रकृष्टा मुत् प्रीतिस्तया आकु
लानि अवशानीन्द्रियाणि यासां ताः विश्लथबंधान्केशादींश्च अंजसा प्रतिव्योढुं यथापूर्वं धर्तुं नालं न समर्था बभूवुः विस्रस्ता
माला आभरणानि च यासां ताः १८ न केवलं ता एवाकुलेंद्रियाः किंतु देव्योऽपीत्याह कृष्णविक्रीडितमिति किंच शशांकश्चेति

अनेनैतत्सहस्त्रिवनं शशांके न विस्मिते नगतो विस्मृतायांतनः।

प्राक्तनाः सर्वेपिग्रहाः तत्रतत्रैवतस्थुः ततश्चातिदीर्घास्कुरात्रिषुयथासुखंविजह्रुरिति ॥१९॥ किञ्च कृत्वेति अयंभावः कात्यायनिमहामायेमहायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतंदेविपतिंमेकुरुतेनमः इतिप्रत्येकंताभिः प्रार्थनाद्भगवताऽपियानाबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतितथैवप्रतिश्रुतत्वाच्चावंतमात्मानंकृत्वारेमइतियावतीःयावत्यः ॥ २० कृपाऽतिशयमाह तासामिति २१ ततोतिहृष्टानांगोपीनांचरितमाह गोप्यइति स्फुरतांस्वर्णकुंडलानांकुंतलानांचत्विषांगंडेषुयाश्रीः तयासुधितेनअमृतायितेनहाससहितेननिरीक्षणेनचऋषभस्यपत्युःश्रीकृष्णस्यमानंदधत्यःपू॰

कामार्दिताःशशांकश्चसगणोविस्मितोऽभवत् १९ कृत्वातावंतमात्मानंयावतीर्गोपयोषितः रेमेसभगवांस्ताभिरात्मारामोऽपिलीलया २० तासामतिविहारेणश्रांतानांवदनानिसः प्रामृजत्करुणःप्रेम्णाशन्तमेनाङ्गपाणिना २१ गोप्यःस्फुरत्पुरटकुण्डलकुंतलत्विड्गण्डश्रियासुधितहासनिरीक्षणेन मानंदधत्यऋषभस्यजगुःकृतानिपुण्यानितत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः २२ ताभिर्युतःश्रममपोहितुमंगसङ्गघृष्टःस्रजःसकुचकुंकुमरंजितायाः॥

॰जांकुर्वत्यः तत्कर्माणिजगुः तस्यकररुहैर्नखैः स्पर्शेनप्रमोदोयासांताः २२ अथजलकेलिमाह ताभिरिति तासामङ्गसंगेनघृष्टासंमर्दितायास्स्रक्तस्याः स्रजः अतएवतासांकुचकुंकुमेनरंजितायाः संबंधिभिर्गन्धर्वपालिभिः गंधर्वपाःगंधर्वपतयइवगायंतोयेऽलयस्तैरनुद्रुतः अनुगतः सः श्रीकृष्णःवाः॥ ॐ ॥ रासः॥ रास

उदकं आविशत् भिन्नसेतुः विदारितवप्रः स्वयंचातिक्रांतलोकवेदमर्य्यादः २३ स्वरतिः आत्मारामोपि अत्रगोपीमंडले अं
भसिवाजलस्थलक्रीडेदर्शिते २४ वनक्रीडांदर्शयति ततश्चेति यमुनायाउपवनेजलस्थलप्रसूनानांगन्धोयस्मिन् तेना
निलेनजुष्टानिदिशांततटानिअंतायस्मिन् यद्वा दिशश्चतटंस्थलञ्चयस्मिन्नुपवनेभृङ्गाणांप्रमदानांचगणैरावृतः २५
रासक्रीडान्निगमयति एवमिति सकृष्णःसत्यसंकल्पः अनुरागिस्त्रीकदंबस्थः एवंसर्वानिशाःसेवितवान् शरत्काव्य

गंधर्वपालिभिरनुद्रुतआविशद्वाःश्रान्तोगजीभिरिभराडिवभिन्नसेतुः २३ सोंऽभस्य
लंयुवतिभिःपरिषिच्यमानःप्रेम्णेक्षितःप्रहसतीभिरितस्ततोंऽग वैमानिकैःकुसु
मवर्षिभिरीड्यमानोरेमेस्वयंस्वरतिरत्रगजेंद्रलीलः २४ ततश्चकृष्णोपवनेजलस्थ
लप्रसूनगंधानिलजुष्टदिक्तटे चचारभृंगप्रमदागणावृतोयथामदच्युद्द्विरदःक
रेणुभिः २५ एवंशशांकांशुविराजितानिशाःससत्यकामोऽनुरताबलागणाः सिषेव
आत्मन्यवरुद्धसौरतःसर्वाःशरत्काव्यकथारसाश्रयाः २६ राजोवाच संस्थापनाय
धर्मस्यप्रशमायेतरस्यच अवतीर्णोहिभगवानंशेनजगदीश्वरः २७॥ २७ ॥ ॥

कथारसाश्रयाःशरदिभवाःकाव्येषुकथ्यमानायेरसाः तेषामाश्रयभूतानिशाः यद्वा निशाइति द्वितीयाऽत्यंतसं
योगे शृंगाररसाश्रयाः शरदिप्रसिद्धाः काव्येषुयाः कथास्ताः सिषेवइति एवमप्यात्मन्येवावरुद्धसौरतः चरमधातु
र्नतुस्खलितोयस्येतिकामजयोक्तिः २६ । २७ ॥

प्रतीपं प्रतिकूलम धर्ममित्यर्थः आचरत्कृतवान् नचेदमधर्ममात्रं कलंजभक्षणादिवत् किंतु महासाहसमित्याह परदाराभिमर्शनमिति २८ आप्तकामस्य नायमधर्मइतिचेत् यद्येवं कामाभावान्निंदितं केनाभिप्रायेण कृतवानिति पृच्छति आप्तकामइति २९ परमेश्वरे केमुतिकन्यायेन परिहर्तुं सामान्यतो महतां वृत्तांतमाह धर्मव्यतिक्रमइ तिसाहसं च दृष्टं प्रजापतींद्रसोमविश्वामित्रादीनां तच्च तेषां तेजस्विनां दोषाय न भवतीति ३० तर्हि यद्यदाचरति श्रेष्ठ

सकथं धर्मसेतूनां वक्ता कर्त्ताऽभिरक्षिता प्रतीपमाचरत्ब्रह्मन्परदाराभिमर्शनम् २८ आप्तकामो यदुपतिः कृतवान्वै जुगुप्सितम् किमभिप्राय एतन्नः संशयं छिंधि सुव्रत २९ श्रीशुकउवाच धर्मव्यतिक्रमो दृष्ट ईश्वराणां च साहसम् तेजीयसां न दोषाय वन्हेः सर्वभुजो यथा ३० नैतत्समाचरेज्जातु मनसाऽपि ह्यनीश्वरः विनश्यत्याचरन्मौढ्याद्यथारुद्रोऽब्धिजं विषम् ३१ ईश्वराणां वचः सत्यं तथैवाचरितं क्वचित् तेषां यत्स्ववचोयुक्तं बुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ३२ कुशलाचरितेनैषामिह स्वार्थो न विद्यते विपर्य्ययेण वानर्थो निरहंकारिणां प्रभो ३३ किमुताखिलसत्वानां तिर्य्यङ्मर्त्यदिवौकसाम्॥ ॥इति न्यायेनान्योऽपि कुर्य्यादित्या

शंक्याह नैतदिति अनीश्वरो देहादिपरतंत्रः यथारुद्रव्यतिरिक्तो विषमाचरन्भक्षयन् ३१ कथं तर्हि सदाचारस्य प्रामाण्यमत आह ईश्वराणामिति तेषां वचः सत्यं अतस्तदुक्तमाचरेदेव आचरितं तु क्वचित्सत्यं अतः स्ववचोयुक्तं। तेषां वचसा यद्युक्तं अविरुद्धं तत्तदेवाचरेत् ३२ ननु तर्हि तेऽपि किमेवं साहसमाचरंति तत्राह कुशलेति प्रारब्धकर्मक्षप

[illegible]

कुशलाकुशलान्वयोनविद्यतइतिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ३४ एतदेवस्फुटीकरोति यस्यपादपंकजपरागस्यनिषेवणे। नतृप्ताः यद्वा यस्यपादपंकजपरागेनिषेवायेषान्तेतथातेचतेतृप्ताश्चेतिभक्ताइत्यर्थः तथाज्ञानिनश्चननत्यमानाःबंधनमप्राप्नुवन्तःपरदारत्वंगोपीनामंगीकृत्यपरिहृतं ३५ इदानींभगवतःसर्वांतर्यामिणःपरदारसेवानामनकाचिदित्याह

ईशितुश्चेशितव्यानांकुशलाकुशलान्वयः ३४ यत्पादपंकजपरागनिषेवतृप्तायोगप्रभाववि धुताखिलकर्मबंधाः स्वैरंचरंतिमुनयोऽपिननत्यमानास्तस्येच्छयात्तवपुषःकुतएवबंधः ३५ गोपीनांतत्पतीनांचसर्वेषामेवदेहिनाम् योंतश्चरतिसोऽध्यक्षःक्रीडनेनेहदेहभाक् ३६ अनुग्रहायभूतानांमानुषंदेहमास्थितः भजतेतादृशीःक्रीडायाःश्रुत्वातत्परोभवेत् ३७ नासूयन्खलुकृष्णायमोहितास्तस्यमायया मन्यमानाःस्वपार्श्वस्थान्स्वान्स्वान्दारान्व्रजौकसः ३८ ब्रह्मरात्रउपावृत्तेवासुदेवानुमोदिताः अनिच्छन्त्योय युर्गोप्यःस्वगृहान्भगवत्प्रियाः ३९ विक्रीडितंव्रजवधूभिरिदंचविष्णोःश्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथवर्णयेद्यः॥ १गोपीनामिति योंऽतश्चरत्यध्यक्षोबुद्ध्यादिसाक्षीसएवक्रीडनेनदेहभाक्नत्वस्मादादितुल्यःयेनदोषःस्यादिति ३६ नन्वेवंचेदाप्तकामस्यनिंदितेकुतःप्रवृत्तिरित्यतआह अनुग्रहायेति शृंगाररसाकृष्टचेतसोऽतिबहिर्मुखानपिस्वपरान्कर्त्तुमितिभावः ३७ नन्वन्येऽपिभिन्नाचाराःस्वचेष्टितमेवेतिवदंतितत्राह। नासूयन्निति एवंभूतेश्वर्याभावेतथाकुर्वतःपापाद्भयादितिभावः ३८ ब्रह्मरात्रेब्राह्मेमुहूर्त्तेउपावृत्तेप्राप्ते ३९ भगवतःका

भा॰द॰ कामविजयमेवफलमाह विक्रीडितमिति अचिरेणधीरः सन्हृद्रोगंकामंआशुअपहिनोतिपरित्यजतीति ४०॥सेयंश्री

पू॰ परमानंदहंसविश्रीधरनिर्मिता श्रीभागवतभावार्थदीपिकादशमेश्रिया१॥इतिदशमेटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३॥६

११३ चतुस्त्रिंशेऽहिनाग्रस्तंनंदंहरिरमूमुचत् विद्याध्रंचांगिरःशापाच्छंखचूडंतथाऽवधीत् १ रासापदेशतःकामंकिंकरी॰

भक्तिंपरांभगवतिप्रतिलभ्यकामंहृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेणधीरः ४० इतिश्री भागवतेदशमस्कंधेरासक्रीडावर्णनंनामत्रयस्त्रिंशोध्यायः ३३ श्रीशुकउवाच एकदादेवयात्रायांगोपालाजातकौतुकाः अनोभिरनडुद्युक्तैःप्रययुस्तेंऽबिकावनम् १ तत्र स्नात्वासरस्वत्यांदेवंपशुपतिंप्रभुम् आनर्चुरर्हणैर्भक्त्यादेवींचनृपतेंऽबिकाम् २ गावो हिरण्यंवासांसिमधुमध्वन्नमादृताः ब्राह्मणेभ्योददुःसर्वेदेवोनःप्रीयतामिति ३ ऊषुःसरस्वतीतीरेजलंप्राश्यधृतव्रताः रजनींतांमहाभागानंदसुनंदकादयः ४ कश्चिन्महानहिस्तस्मिन् विपिनेतिबुभुक्षितः यदृच्छयागतोनंदंशयानमुरगोऽग्रसीत् ५ सचुक्रोशाहिनाग्रस्तःकृष्णकृष्णमहानयम् सर्पोमांग्रसतेतातप्रपन्नंपरिमोचय ६ तस्यचाक्रंदितंश्रुत्वागोपालाःसहसोत्थिताः॥

५ कृत्यकामतः अनुगृण्हन्वशोनिन्येतथाविद्याधराधिपं २ तदेवंकामानुग्रहमुखेनकामजयंप्रतिपाद्यतथैवविद्याधरजयंप्रतिपादयितुंतत्प्रसङ्गंदर्शयति एकदेति १।२ गावःगाःमधुमधुरंमध्वन्नमधुनासहितमन्नं ३ जलमात्रंप्राश्योपोषितास्तांनिशांतत्रऊषुःन्यवसन् ४ महानहिःअजगरःउरगःउर

उल्मुकैर्ज्वलत्काष्ठैः ७ अलातैस्तैरेवोल्मुकैर्हन्यमानोपि तं नंदं यदा नामुंचत् तदा भगवान्पदा तमस्पृशत् ८ भगवतश्चरणस्पर्शमात्रेणैव हताशुभः विद्याधरेषु अर्चितं पूजितं ९ गोपेष्वात्मन ऐश्वर्यं प्रकाशयितुमविद्वानिव तमपृच्छत्।

ग्रस्तं च दृष्ट्वा विभ्रांताः सर्पं विव्यधुरुल्मुकैः ७ अलातैर्हन्यमानोपि नामुंचत्तमुरंगमः तमस्पृशत्पदाभ्येत्य भगवान्सात्वतां पतिः ८ स वै भगवतः श्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः भेजे सर्पवपुर्हित्वा रूपं विद्याधरार्चितम् ९ तमपृच्छद्धृषीकेशः प्रणतं समवस्थितम् दीप्यमानेन वपुषा पुरुषं हेममालिनम् १० को भवान्परया लक्ष्म्या रोचतेऽद्भुतदर्शनः कथं जुगुप्सितामेतां गतिं वा प्रापितोऽवशः ११ सर्प उवाच अहं विद्याधरः कश्चित्सुदर्शन इति श्रुतः श्रिया स्वरूपसंपत्त्या विमानेनाचरन्दिशः १२ ऋषीन्विरूपांगिरसः प्राहसं रूपदर्पितः तैरिमां प्रापितो योनिं प्रलब्धैः स्वेन पाप्मना १३ शापो मेऽनुग्रहायैव कृतस्तैः करुणात्मभिः यदहं लोकगुरुणा पदा स्पृष्टो हताशुभः १४ तं त्वाहं भवभीतानां प्रपन्नानां भयापहम् आपृच्छे शापनिर्मुक्तः पादस्पर्शादमीवहन् १५ प्रपन्नोऽस्मि महायोगिन्महापुरुष सत्पते अनुजानीहि मां देव सर्वलोकेश्वरेश्वर १६

१० दीप्यमानेन वपुषा समवस्थितम् १० यः परया शोभया प्रकाशते स भवान् क इति ११।१२ प्राहसं उपहसितवान् त्सिप्रलब्धैरुपहसितैर्मदीयेनैव पापेन निमित्तेन १३ यत् यतः शापात् १४

१७।१८।१९ अहिदेहं निहत्यैवं प्रागुन्मुक्तं स्वदर्शनम् तद्वदुन्मादिनं कृष्णः शंखचूडमताडयत् १ तस्य संगमाह कदाचि
दिति २० विरजोंबराविति विरजसी निर्मले अंबरे ययोस्तौ २१ किंच निशाप्रवेशं सत्कुर्वन्तो उदित उडुपस्तारकाश्च येस्मिन्
तत् मल्लिकागंधेन मत्ता अलयो यस्मिन् तत् २२ अनिबद्धत्वादन्यैर्युगपत् कल्पयितुमशक्यमपि तौ स्वरमंडलमूर्च्छितं युग

ब्रह्मदंडाद्विमुक्तोहं सद्यस्तेऽच्युतदर्शनात् यन्नाम गृण्हन्नखिलान् श्रोतॄनात्मानमेव च १७
सद्यः पुनाति किं भूयस्तस्य स्पृष्टः पदा हि ते इत्यनुज्ञाप्य दाशार्हं परिक्रम्याभिवंद्य च स्वद्द१
र्शनो दिवं यातः कृच्छ्रान्नंदश्च मोहितः १८ निशाम्य कृष्णस्य तदात्मवैभवं व्रजौकसो विस्मि
तचेतसस्ततः समाप्य तस्मिन्नियमं पुनर्व्रजं नृपाययुस्तत्कथयंत आदृताः १९ कदाचिदथ
गोविंदो रामश्चाद्भुतविक्रमः विजह्रतुर्वने रात्र्यां मध्यगौ व्रजयोषिताम् २० उपगीयमानौ ल
लितं स्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः स्वलंकृतानुलिप्तांगौ स्रग्विणौ विरजोंऽबरौ २१ निशामुखं मानयं
तावुदितोडुपतारकम् मल्लिकागंधमत्तालिजुष्टं कुमुदवायुना २२ जगतुः सर्वभूतानां मनः
श्रवणमङ्गलम् तौ कल्पयंतौ युगपत्स्वरमंडलमूर्छितम् २३ गोप्यस्तद्गीतमाकर्ण्य मूर्छि
ता नाविदन्नृप ॥२४॥

पत्कल्पयंतौ मनःश्रवणयोर्मङ्गलं यथा भवति तथा जगतुः अगायतामिति २३ मूर्छि
तास्तद्गीतलीनचित्ताः स्रंसत् भ्रश्यत् दुकूलं यस्मात्तमात्मानं देहं स्वस्नाः केशेभ्यः ॥ श्रीरामचंद्राय नमः ॥ श्रीशिव॥

स्वजोयस्यतंचततोनाविदन् २४। २५ निरीक्षतोर्न्निरीक्षमाणयोस्तौनाथौयस्यतंप्रमदाजनंकालयामासह यस्त्रे
यामास २६ दस्युनाव्याघ्रेण २७ माभैष्टभयंनप्राप्नुतेत्यभयवाचौ २८। २९। ३० शिरसासह चूडामणिंचजहारेत्यर्थः ३१

स्त्रंसहृकूलमात्मानंस्रस्तकेशस्रजंततः २४ एवंविक्रीडितोःस्वैरंगायतोःसंप्रमत्तवत् शं
खचूडइतिख्यातोधनदानुचरोऽभ्यगात् २५ तयोर्निरीक्षतोराजंस्तन्नाथंप्रमदाजनम्।
क्रोशंतंकालयामासदिश्युदीच्यामशंकितः २६ क्रोशंतंकृष्णरामेतिविलोक्यस्वपरिग्रहं।
यथागादस्युनाग्रस्ताभ्रातरावन्वधावताम् २७ माभैष्टेत्यभयारावौशालहस्तौतरस्विनौ आ।
सेदतुस्तंतरसात्वरितंगुह्यकाधमम् २८ सवीक्ष्यतावनुप्राप्तौकालमृत्यूइवोद्विजन् विसृ।
ज्यस्त्रीजनंमूढःप्राद्रवज्जीवितेच्छया २९ तमन्वधावद्गोविन्दोयत्रयत्रसधावति जिहीर्षु
स्तच्छिरोरत्नंतस्थौरक्षन्स्त्रियोबलः ३० अविदूरइवाभ्येत्यशिरस्तस्यदुरात्मनः जहारमुष्टि
नैवांगसहचूडामणिंविभुः ३१ शंखचूडंनिहत्यैवंमणिमादायभास्वरम् अग्रजायाददात्प्री।
त्यापश्यंतीनांचयोषिताम् ३२ ॥ इतिश्रीभा० दशमस्कंधेशंखचूडवधश्चतुस्त्रिंशोध्यायः ३४
श्रीशुकउवाच गोप्यःकृष्णेवनंयातेतमनुद्रुतचेतसः ॥ १ ॥ ३२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमे
टीकायांचतुस्त्रिंशोध्यायः ॥ ३४ पंचत्रिंशेवनंयातेकृष्णेगोकुलयोषितः युग्मश्लोकानुगीतेननिन्युर्दुःखेनकृच्छ्रेण १ ॥

भा॰ द॰ पू॰ ११५

वामबाहुकृतवामकपोल इत्यादी निह्रादशयुगलानीति हे गोप्यः वामे बाहौ तन्मूले कृतः अर्पितः वामकपोलो येन सः व लितिनर्त्तिते भ्रुवौ येन सः वलितभ्रुर्मुकुंदः अधरे अर्पितं वेणुं कोमलाभिरंगुलिभिः आश्रितामार्गाः सप्तस्वरच्छिद्राणि य स्तं यत्र यदा ईरयति वादयति २ तदा व्योमयानानां सिद्धानां वनिताः सिद्धैः स्वपतिभिः सह वर्त्तमाना अपि तद्देशवी रितमुपा धार्य्याकर्ण्य प्रथमं विस्मिताः ततः काममार्गणेभ्यः समर्पितानि चित्तानि याभिस्ताः नसरवशादित्यर्थः सलज्जाः सत्यः कश्म लं मोहं ययुः अत्र लिंगं अपस्मृताः विस्मृताः नीव्यो याभिरिति अत एवंभूतस्य कृष्णस्य विरहं कथं सहाम इति सर्वत्र वाक्य।

कृष्णलीलाः प्रगायंत्यो निन्युर्दुःखेन वासरान् १ गोप्य ऊचुः वामबाहुकृतवामकपोलो व। लितभ्रुरधरार्पितवेणुम् कोमलांगुलिभिराश्रितमार्गं गोप्य ईरयति यत्र मुकुंदः २ व्योम यानवनिताः सह सिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्य्य सलज्जाः काममार्गणसमर्प्पितचित्ताः कश्म लं ययुरपस्मृतनीव्यः ३ हंत चित्रमबलाः शृणुतेदं हारहास उरसि स्थिरविद्युत् नंदसूनुर यमार्त्तजनानां नर्मदो यर्हि कूजितवेणुः ४ वृंदशो व्रजवृषा मृगगावो वेणुवाद्यहृतचेतस आ रात् दंतदष्टकवला धृतकर्णा निद्रिता लिखितचित्रमिवासन् ५॥ ॥शेषः ३ हंत हे अबलाः इदं चि त्रं शृणुत हारहासः हारवद्विशदो हासो यस्य सः यद्वा वेणुवादनेन अधोवदनेन हसतः हारेषु स्फुरन् हासो यस्य सः यद्वा हा। रवद्धस्तिशोभमानो हासो यस्य सः यद्वा हाराणां हासद्वद्विशदास्फूर्त्तिर्यस्मिन्नुरसीति उरसि स्थिरा विद्युदिव लक्ष्मीर्य्य। स्य सः यर्हि यदा कूजितवेणुर्नादितवेणुर्भवति ४ तदा व्रजे ये वृषा मृगाः गावश्च वेणुवाद्येन हृतानि चेतांसि येषां ते आरात् दूरादे व दंतैर्दष्टाः कबलाः ग्रासा यैस्ते धृता उत्तभिताः कर्णा यैस्ते निद्रिता इव लिखितचित्रमिव आसन् अविदुषां तिरश्चामपि इदमति चित्र

स्कं॰ १०

टी॰ श्री

किंच अचेतनास्वसरित्स्वतदतिचित्रमित्याहुः हेआलिहेसखिबर्हिणोमयूरस्यस्तवकाःमयूरपिच्छाःधातवोगैरिकादयश्च पलाशानिपल्लवाश्चतैर्बद्धश्चासौमल्लानांपरिबर्हःपरिकरःतंविडंबयतिअनुकरोतीतितथासमुकुन्दःगोपैस्सहवेणुनेति उपरितनमन्त्रापिज्ञातव्ययत्रयदागाःसम्यगाह्वयति ६ तर्हितदातद्ध्वनिश्रवणात् अनिलेनानीततस्यपदांबुजरजःस्पृहयं त्यइवभग्नगतयःसरितःवैनिश्चितंवयमिवनोअप्यबहुपुण्याःयतोनप्राप्नुवंतिकेवलंप्रेम्णाविपिताःकंपिताःभुजास्तरङ्गाः

बर्हिणस्तवकधातुपलाशैर्बद्धमल्लपरिबर्हविडंबः कर्हिचित्सबलआलिसगोपैर्गाः। समाह्वयतियत्रमुकुन्दः ६ तर्हिभग्नगतयःसरितोवैतत्पदांबुजरजोऽनिलनीतम् स्पृहयतीर्वयमिवाऽबहुपुण्याःप्रेमवेपितभुजास्तिमितापः ७ अनुचरैःसमनुवर्णितवीर्यआदिपूरुषइवाऽचलभूतिः वनचरोगिरितटेषुचरंतीर्वेणुनाह्वयतिगाःसयदाहि ८ वनलतास्तरवआत्मनिविष्णुंव्यंजयंत्यइवपुष्पफलाढ्याः प्रणतभारविटपामधुधाराःप्रेमहृष्टतनवोववृषुःस्म ९ दर्शनीयतिलकोवनमालादिव्यगंधतुलसीमधुमत्तैः॥ यासांताःस्ति

मितानिश्चलाआपोयासांताःगोप्योपिलोचनयोःस्तिमितजलाभवंतीति ७ स्थावरेष्वप्यतिचित्रंदृश्यतइत्याहुःअनुचरैर्गोपैर्दैवादिभिर्वामुग्धानांवाक्यंआदिपुरुषइवेतिअचलभूतिर्निश्चलश्रीःवेणुनाततन्नाम्नागानेन ८ तदाप्रणताभारेणविटपाःशाखायासांताःवनगतालताःस्वस्मिन्विष्णुंप्रकाशमानंसूचयंत्यइवमधुधाराववृषुःस्मेतिविस्मयेतरवश्चतथातस्तीनामपितथैवानंदइतिभावःएतानितुविष्णुभक्तिलक्षणानि ९ किंचसरसिकमलवनेषुविहरतांपक्षिणामपिमनः

दर्शनीयस्तिलकइतिदर्शनीयस्तिलकोयस्यदर्शनीयानांस्त्रंदराणांमध्येमुख्यइतिवा वनमालासुयादिव्यगंधातुलसी
तस्याःमधुनामत्तैःअलिकुलैःअलघुउच्चैःअभीष्टंअनुकूलंगीतंआद्रियन्आदरेणगृण्हन्यर्हिअधरेसंधितवेणुर्भ
वति १० तर्हियेसरसिसारसाहंसाःअन्येचविहंगाःतेचारुणागीतेनहृतचेतसःएत्यततआगत्यहरिंउपासतअभजंतत
त्समीपेउपविविशुर्वाहंतेतिविषादे ११ मेघोपिहरिंसेवतइत्याहुःसहबलइति भोव्रजदेव्योगोप्यःसहबलःसरामःकृष्णः
स्रग्भिर्निर्मिताभ्यांअवतंसाभ्यांकर्णभूषणाभ्यांविलासोयस्य यद्वामुक्ताफलस्रगापीडेनविलासोयस्येतिक्षितिभृतःसानु

अलिकुलैरलघुगीतमभीष्टमाद्रियन्यर्हिसंधितवेणुः १० सरसिसारसहंसविहंगाश्चा
रुगीतहृतचेतसएत्य हरिमुपासतते यतचित्ताहंतमीलितदृशोधृतमौनाः ११ सहब
लःस्रगवतंसविलासःसानुषुक्षितिभृतोव्रजदेव्यः हर्षयन्यर्हिवेणुरवेणजातहर्षउ
परंभतिविश्वम् १२ महदतिक्रमणशंकितचेतामंदमंदमनुगर्ज्जतिमेघः सुहृदमभ्य
वर्षत्सुमनोभिश्छाययाचविदधत्प्रतपत्रम् १३ विविधगोपरसेषुविदग्धोवेणुवाद्यउरुधा

षुगिरेस्तटेषुवर्त्तमानःस्वयंजातहर्षोविश्वंहर्षयन्यदावेणुरवेणउपरंभतिनिनादयतिनादेनापूरयति निजशिक्षाः
तीत्यर्थः १२ तदामेघःमहतःकृष्णस्यातिक्रमणेशंकितंचेतोयस्यसः नपुरतोयातिनचोच्चैर्गर्ज्जतिकिंतुतत्रैवस्थितःस
न्वेणुरवमनुमंदंमंदंगर्ज्जतिकिंचसुहृदंविश्वार्तिहरणादिसाम्यात्सुहृत्कृष्णस्तंसुमनोभिरभ्यवर्षत्अदृश्यैर्देवैःक्रि
यमाणंकुसुमवर्षंमेघेकल्पयित्वोक्तं तुषारोवाकुसुमतयाकल्पितःसएववादेवतारूपोभ्यवर्षदिति प्रतपात्तापात्त्रायतइ

हे सति यशोदे तव सुतो नानागोपक्रीडासु विदग्धो निपुणो वेणुवाद्ये विषये निजैव शिक्षा यास्ता नाः स्वोत्प्रेक्षिता न त्वन्यतः श्रु
तो इत्यर्थः स्वरजातीर्निषादऋषभादिस्वरालापभेदान् अनयत् उन्नीतवान् १४ तत् ताः स्वरजातीः सवनशः मंद्रमध्यतारभे
देन यतो गीतध्वनिरागतः ततश्च आनताकंधरा चित्तं च येषां ते उपधार्य सम्यगाकर्ण्य कवयः कोविदा अपि निश्चितं तत्त्वं तद्भे
दैस्तैः कश्मलं मोहं ययुरिति १५ अस्माकं तु मोहं किं ब्रूमइत्याहुः निजपदाब्जदलैरिति ध्वजादीनि विचित्राणि ललामानि चिन्हा

तव सुतः सति यदाधरबिंबे दत्तवेणुरनयत्स्वरजातीः १४ सवनशस्तदुपधार्य सुरेशाः श
क्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगाः कवय आनतकंधरचित्ताः कश्मलं ययुरनिश्चिततत्त्वाः १५ निजप
दाब्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुशविचित्रललामैः व्रजभुवः शमयन्खुरतोदं वर्ष्मधुर्यग
तिरीडितवेणुः १६ व्रजति तेन वयं सविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः कुजगतिं गमिता न
विदामः कश्मलेन कवरं वसनं वा १७ मणिधरः क्वचिदागणयन्गा मालया दयितगंधतु
लस्याः प्रणयिनोऽनुचरस्य कदांऽसे प्रक्षिपन्भुजमगायत यत्र १८ नि येषां तैर्निजानि पदान्येव अ

ब्जदलानि तैर्व्रजभुवः खुरतोदं खुराक्रमणव्यथां शमयन् वर्ष्मणा देहेन धुर्यो गजः तद्वद्गतिर्यस्य स कृष्णो वादितवेणुः सन् १६
तद्व्रजति तेन निमित्तेन सविलासवीक्षणेन अर्पितो मनोभववेगो यासु ता वयं कुजा वृक्षास्तेषां गतिं गमिताः सत्यः मोहेन न विदामः
कवरं वा वसनं वेति १७ किंच मणिधरः मणीन् ग्रथितान् गोगणनार्थं धरतीति मणिधरः क्वचिद्देशे एतैर्मणिभिः गाः आसमंतात् ग
णयन् तथा दयितगंधायाः तुलस्याः तस्याः मालया सह वर्त्तमानः प्रणयिनः प्रियस्य अनुचरस्य अंसे भुजं प्रक्षिपन् यत्र यदा कदाचित्

तदा तत्क्वणितस्य वेणोः रवेण वंचितानि अपहृतानि चित्तानि यासां ताः कृष्णा हरिणस्य गृहिण्यो भार्याः गुणगणार्णं गुणगणसमु-
द्रं कृष्णमनुगत्य प्राप्य ताः कृष्णमेवान्वसत अन्वासत तन्न्यवर्त्तत इत्यर्थः कुतः यतो विमुक्ता गृहाशा याभिस्ताः गोपिका इव ता
अपि त्येवमेव अन्वासतेति १९ तदेवं वृंदावनप्रदेशेषु क्रीडितासा यान्हे गोधनानि परावर्त्य यमुनायां क्रीडितस्तस्य सौभाग्य
मनुवर्णयंति कुन्देति कुंददाम कृतकौतुकवेष इति गोपीनामुत्सवाय कुंददामभिः कृतः कौतुकेन उत्सवेन वेषोऽलंकारो येन
सः हे अनघ यशोदे तव वत्सः पुत्रः नंदसूनुः कृष्णः यद्वा सहैव बद्ध्वः कथयंत्यः काश्चित्तव वत्स इति काश्चिन्नंदसूनुरिति चाहुः॥

क्वणितवेणुरववंचितचित्ताः कृष्णमन्वसत कृष्णगृहिण्यः गुणगणार्णमनुगत्य हरिण्यो।
गोपिका इव विमुक्तगृहाशाः १९ कुंददामकृतकौतुकवेषो गोपगोधनवृतो यमुनायाम् नं
दसूनुरनघ तव वत्सो नर्मदः प्रणयिनां विजहार २० मन्दवायुरुपवात्यनुकूलं मानयन्मल
यजस्पर्शेन वंदिनस्तमुपदेवगणा ये वाद्यगीतबलिभिः परिवव्रुः २१ वत्सलो व्रजगवां यद
गध्रो वंद्यमानचरणः पथि वृद्धैः॥

॥ नर्मदः हर्षदः सन् यदा विजहार क्रीडितस्म २० तदा मलयजस्पर्शेन म
लयजस्य चंदनस्येव स्फूरभिः शीतश्च यः स्पर्शः तेन तं कृष्णं मानयन् अनुकूलं यथा तथा उपवाति वीजयति यद्वा मलय
जो दक्षिणो वायुः यद्वा मलयजस्य कृष्णेन स्वाङ्गेनुलिप्तस्पर्शेन मानयन्निति किंच वंदिन इव स्तावकाः संतः गंधर्वादिग
णाः वाद्यगीतपुष्पवर्षादिभिः परिवव्रुः परित उपासत २१ आयांतमालोक्य तुष्यन्त्यः परस्परमूचुः वत्सल इति व्रजस्य ग
वां च यद्वा व्रजे निबद्धानां गवां अनुकंप्यानामस्माकमित्यर्थः वत्सलः हितकृत् कुतः यत् यस्मात् अगध्रः॥ छ ॥ ६ ॥

अगंधरतीतिगोवर्द्धनोद्धरणः बहुशोरक्षणस्योपलक्षणमेतत् वृद्धैर्ब्रह्मादिभिः सर्वैःसेर्ष्यम्पश्यतीति वंद्यमानचरण इत्यर्थः सायंशीघ्रमागंतुंनरहतीत्यर्थः उपात्तएकीकृत्यगीतयुक्तोवेणुर्यस्यसः २२ श्रमयुक्तयापिकांत्यानेत्राणांहर्षंउन्नयन्उच्चैः प्रापयन्खुररजोभिः छुरिताव्याप्ताः स्रजोयस्यसः सुहृदामस्माकमाशिषः मनोरथस्यदित्सयादातुमिच्छयादेवक्याजठरेभवतीतितथासएवउडुराजश्चंद्रः निर्वृतिहेतुत्वेनसएषएतीति २३ अतिसंभ्रमेणकाश्चित्समीपमायांतंकथयन्ति ईषन्मदेनविघूर्णितेविह्वलितेलोचनेयस्यसः वदरपांडुवदनः ईषत्पक्ववदरवत्पांडुरंवदनंयस्यसः अत्रहेतुः कनककुंडे

॥ कृत्स्नगोधनमुपोह्य दिनांतेगीतवेणुरनुगेडितकीर्त्तिः २२ उत्सवंश्रमरुचाऽपिदृशीनामु
मुन्नयन्खुररजश्छुरितस्रक् दित्सयैतिसुहृदाशिषएषदेवकीजठरभूरुडुराजः २३ म
दविघूर्णितलोचनईषन्मानदः स्वसुहृदांवनमाली वदरपांडुवदनोमृदुगंडम्मण्डयन्क
नककुण्डललक्ष्म्या २४ यदुपतिर्द्विरदराजविहारोयामिनीपतिरिवैषदिनान्ते मुदितव
क्त्रउपयातिदुरंतंमोचयन्व्रजगवांदिनतापम् २५ श्रीशुकउवाच ॥ श्रीः ॥ ६ ॥

लयोर्लक्ष्म्याकांत्यामृदूकोमलौगंडौयस्मिन्तद्वदनंमंडयन्निति कोमलगंडस्थलंवाशोभयन्निति २४ यदुपतिरिति देवकीजठरभूरितिचप्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजइत्यादिगर्गवाक्यप्रसिद्ध्योक्तम् यद्वा सत्वउदेयिवा- नसत्सतांकुलद्वीतिवत्ज्ञात्वाकाश्चिद्वदंतीति गजेंद्रलीलः गजेंद्रगतिरितिवा चंद्रइवप्रसन्नवक्त्रः व्रजगवामस्माकं- अनेनतद्दिनतापंचशमयन्उपयातिएषसमीपमायातीति २५ ॥ २५ ॥ २५ ॥ ६ ॥ ६ ॥

भा०द० एवंविरहदुःखेनापितु अहोकृष्णलीलाएवगायंत्यः तस्मिन्नेवचित्तंचेतनाजीवितंयासांताः तस्मिन्नेवमनःसंकल्परू
पू० पंयासांताः अतोमहानुदयःउत्सवोयासांताः अहःस्वपिरेमिरे २६ ॥इतिदशमेटीकायांपंचत्रिंशोध्यायः ३५ षट्त्रिंशे
११८ तुहतेऽरिष्टेनारदोक्त्याबलाच्युतौ वसुदेवसुतौज्ञात्वाकंसोऽक्रूरंसमादिशत् १ गोपीरासांतरायांतंशंखचूडंनिहत्यसः
अहंनोपीमहानंदासहंदुष्टमरिष्टकम् २ एवंदेवगंधर्वादिगीतनृत्यवाद्यकुसुमवर्षादिभिः कृष्णप्राप्तदृष्ट्वाव्रजसंप

एवंव्रजस्त्रियोराजन्कृष्णलीलानुगायतीः रेमिरेऽहस्सुतच्चित्तास्तन्मनस्कामहोदयाः २६
॥इतिभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवृंदावनक्रीडायांरासपंचाध्याय्यांगोपिकागीतंना
मपंचत्रिंशो ३५ श्रीशुकउवाच अथतर्ह्यागतोगोष्ठमरिष्टोवृषभासुरः महींमहाककु
त्कायःकंपयन्खुरविक्षताम् १ रंभमाणःखरतरंपदाचविलिखन्महीम् उद्यम्यपुच्छंव
प्राणिविषाणाग्रेणचोद्धरन् २ किंचित्किंचिच्छकृन्मुंचन्मूत्रयन्स्तब्धलोचनः यस्यनि
र्हादितेनाङ्गनिष्ठुरेणगवांनृणाम् ३ पतन्त्यकालतोगर्भाः स्रवंतिस्मभयेनवै निर्विशंति
घनायस्यककुद्यचलशंकया ४ तंतीक्ष्णशृङ्गमुद्वीक्ष्यगोप्योगोपाश्चतत्रसुः॥ ७ ॥ ॥

रमोत्सवेवर्त्तमानेतर्हिरुद्धार्थांतराधिकारार्थमथशब्दः तर्हितदावृषभाकृतिरसुरस्तंवर्णयतिसार्द्धत्रयेणमहांतो
ककुत्कायोयस्यसः खुरैर्विदारितांमहींकंपयन् १ रंभमाणःवृषभजातिशब्दंकुर्वन्विलिखन्विदारयन् उद्यम्यऊ
र्ध्वंकृत्वावप्राणितटानिउत्क्षिपन् २ किंचित्किंचिच्छकृन्मध्येमध्येईषदीषत्पुरीषंमुंचन्तथामूत्रयन्मूत्रमुत्सृ

जन्स्तब्धलोचनः अनिमेषलोचनः ३ यस्यध्वनिनागवां
नारीणांचतत्रआचतुर्थाद्वत्सावःपातःपंचमषष्ठयोः

अतऊर्ध्वंप्रसूतिःस्यादितिविभागःककुदिगलपृष्ठशृङ्गे ४।५।कृष्णकृष्णारक्षेति ६।७ एवंवदन्आस्फोट्यकरत। लेनबाहुमाहत्यतेनतलशब्देनकोपयन् भुजाभोगंभुजाभुजः सएवभोगः सर्पदेहः तंसर्पदेहाकारंभुजमित्यर्थः स्वय मच्युतः अन्यान्दुष्टान्हरतिसंहरतीतिहरिः ८ उद्यताऊर्ध्वंगच्छतापुच्छेनभ्रमंतोमेघायस्मिन्सः ९ अग्रेन्यस्तेवि

पशवोदुद्रुवुर्भीताराजन्संत्यज्यगोकुलम् ५ कृष्णकृष्णेतितेसर्वेगोविंदंशरणंययुः भ गवानपितद्वीक्ष्यगोकुलंभयविह्वलम् ६ माभैष्टेतिगिराश्वास्यवृषासुरमुपाह्वयत्। गोपालैःपशुभिर्मन्दत्रासितैःकिमसत्तम ७ बलदर्पहाऽहंदुष्टानांत्वद्विधानांदुरात्म। नाम् इत्यास्फोट्याच्युतोऽरिष्टंतलशब्देनकोपयन् सख्युरंसेभुजाभोगंप्रसार्य्यावस्थि तोहरिः ८ सोऽप्येवंकोपितोऽरिष्टःखुरेणावनिमुल्लिखन् उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघःक्रुद्धः। कृष्णमुपाद्रवत् ९ अग्रन्यस्तविषाणाग्रःस्तब्धासृग्लोचनोऽच्युतम् कटाक्षिप्याद्रव। त्तूर्णमिन्द्रमुक्तोऽशनिर्य्यथा १० गृहीत्वाशृङ्गयोस्तंचअष्टादशपदानिसः प्रत्यपोवाहभ गवान्गजंप्रतिगजोयथा ११ सोपविद्धोभगवतापुनरुत्थायसत्वरः आपतत्स्विन्नसर्वाङ्गो। निःश्वसन्क्रोधमूर्छितः १२॥ ॥षाणाग्रेयेनसः स्तब्धेअसृक्तुल्येलोचनेयस्यसःकटाक्षिप्याक। टाक्षेणतिर्य्यङ्निरीक्ष्य १० प्रत्यपोवाहप्रतिलोमंव्यनुदत् ११अपविद्धःअपक्षिप्तः आपतत् आद्रवत् स्विन्नाति

भा०द० कृत्वा विषाणमुत्पाट्य तेनैव जघान स च आपतत् १३ मूत्रं च शकृच्च मूत्रशकृतेरेकं वड्डावः तदुभयं समुत्सृजन् निसर्थः स्कं०१०

पू० पादांश्च क्षिपन् इतस्ततश्चालयन् अनवस्थितेक्षणः प्रचलितनेत्रः कृच्छ्रं कष्टं जगाम अथ निर्ऋतेर्मृत्योः स्वं

११९ निवासं जगाम कृच्छ्रं यथा भवति तथा मृत इति वा १४ नयनोत्सवः नयनानां मूर्त्तिमानुत्सवः १५ कामं व्रजे वसंतं तं

कृष्णं तेन न तु विस्मृतं नारदः स्मारयामास कंसदूतगिरेवतु तदाह अरिष्ट इति देवदर्शनो देवर्षिः यद्वा एवं कथिते एवंभ

तमापतंतं स निगृह्य शृंगयोः पदा समाक्रम्य निपात्य भूतले निष्पीडयामास यथाऽर्द्रमंब

रं कृत्वा विषाणेन जघान सोऽपतत् १३ असृग्वमन्मूत्रशकृत्समुत्सृजन् क्षिपंश्च पादान

नवस्थितेक्षणः जगाम कृच्छ्रं निर्ऋतेरथ क्षयं पुष्पैः किरंतो हरिमीडिरे सुराः १४ एवं ककु

द्मिनं हत्वा स्तूयमानः स्वजातिभिः विवेश गोष्ठं सबलो गोपीनां नयनोत्सवः १५ अरिष्टे

निहते दैत्ये कृष्णेनाद्भुतकर्मणा कंसायाथाह भगवान्नारदो देवदर्शनः १६ यशोदायाः

सुतां कन्यां देवक्याः कृष्णमेव च रामं च रोहिणीपुत्रं वसुदेवेन बिभ्यता १७ न्यस्तौ स्वमि

त्रे नंदे वै याभ्यां ते पुरुषा हताः निशम्य तद्भोजपतिः कोपात्प्रचलितेंद्रियः १८ ॥

॥विष्यतीति

साक्षाद्देववद्देवदर्शनं ज्ञानं यस्य सः १६ आप्तेनैव नारदेनोक्तमाह यशोदाया इति देवक्या अष्टमगर्भत्वेन प्रसिद्धां कन्यां एमः

यशोदायाः सुतामाह यशोदायाः सुतत्वेन प्रसिद्धं कृष्णं देवक्याः सुतमाह रोहिणीपुत्रं रामं च देवक्याः सप्तमं सुतमाह ११९

यद्वा नंदसुतत्वेन प्रसिद्धं रामं च वसुदेवभार्यायाः रोहिण्याः पुत्रमाह तौ वसुदेवसुतौ चेत् कथं व्रजं गतौ तत्राह वसुदेवेनेति

१७।१८

निवारितइति हतेवसुदेवेतोपलायितामतोमावध्यतामितिमंत्रंवदतानारदेननिवारितइति १९।२०।२१।२२ मत्तुंममनिद
र्शितः विधात्रानारदेनवा २२ व्रजंगंतुमुद्यतोनावाह भवन्यामिति मंचाउच्चुंगस्तंभादिरचितस्थानानि २४।२५ अहितोश

निशातमसिमादत्तवसुदेवजिघांसया निवारितोनारदेनतत्सुतौमृत्युमात्मनः १९ ज्ञा
त्वालोहमयैःपाशैर्बबंधसहभार्यया प्रतियातेतुदेवर्षौकंसआभाष्यकेशिनम् २० प्रे
षयामासहन्येतांभवतारामकेशवौ ततोमुष्टिकचाणूरशलतोशलकादिकान् २१॥
अमात्यान्हस्तिपांश्चैवसमाहूयाहभोजराट् भोभोनिशम्यतामेतद्वीरचाणूरमुष्टिकाः
२२ नंदव्रजेकिलासातेसुतावानकदुंदुभेः रामकृष्णौततोमह्यंमृत्युःकिलनिदर्शितः
२३ भवद्भ्यामिहसंप्राप्तौहन्येतांमल्ललीलया मंचाःक्रियंतांविविधामल्लरंगपरिश्रिताः
२४ पौराजानपदाःसर्वेपश्यंतुस्वैरसंयुगम् महामात्रत्वयाभद्ररंगद्वार्युपनीयताम् २५ द्वि
पःकुवलयापीडोजहितेनममाहितौ आरभ्यतांधनुर्यागश्चतुर्दश्यांयथाविधि विशसं
तुपशून्मेध्यान्भूतराजायमीढुषे २६ इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञआहूययदुपुंगवम् गृहीत्वा
पाणिनापाणिंततोऽक्रूरमुवाचह २७ भोभोदानपतेमह्यंक्रियतांमैत्रमादृतः॥ छ ॥

मीढुषेवरदाय २६ अर्थतंत्रज्ञः अर्थसिद्धांतमेवजानातीति २७ हेदानपतेहेअक्रूरमैत्रंमित्रकृत्यंत्वयाक्रियतां

भा॰द॰ त्वत्तोऽन्यआदृतःस्यादरोहिततमश्चनविद्यतइति २८।२९।३० तौमेमृत्युर्नितरांसृष्टःवैकुंठसंश्रयैर्विष्णुसंश्रयैर्दैवैःक्षि

पू॰ किंततस्तत्राह घातयिष्यइति कालकल्पेनमृत्युतुल्येनवैद्युतोपमैः अशनितुल्यैः ३१।३३।३४ नष्टकंटकोनष्टशत्रुःन

१२० नान्यस्त्वत्तोहिततमोविद्यतेभोजवृष्णिषु २८ अतस्त्वामाश्रितःसौम्यकार्यगौरवसाध-

नम् यथेन्द्रोविष्णुमाश्रित्यस्वार्थमध्यगमद्विभुः २९ गच्छनंदव्रजंतत्रसुतावानकदुंदुभेः

आसातेताविहानेनरथेनानयमाचिरम् ३० निसृष्टःकिलमेमृत्युर्देवैर्वैकुंठसंश्रयैः तावा

नयसमंगोपैर्नंदाद्यैःसाभ्युपायनैः ३१ घातयिष्यइहानीतौकालकल्पेनहस्तिना यदिमु-

क्तौततोमल्लैर्घातयेवैद्युतोपमैः ३२ तयोर्निहतयोस्तप्तान्वसुदेवपुरोगमान् तद्बंधून्निह

निष्यामिवृष्णिभोजदशार्हकान् ३३ उग्रसेनंचपितरंस्थविरंराज्यकामुकम् तद्भ्रातरंदे

वकंचयेचान्येविद्विषोमम ३४ ततश्चैषामहीमित्रभवित्रीनष्टकंटका जरासंधोममगु

रुर्द्विविदोदयितःसखा ३५ शंबरोनरकोबाणोमय्येवकृतसौहृदाः तैरहंसुरपक्षीयान्

हत्वाभोक्ष्येमहींनृपान् ३६ एतत्ज्ञात्वानयक्षिप्रंरामकृष्णाविहार्भकौ धनुर्मखनिरी-

क्षार्थंद्रष्टुंयदुपुरश्रियम् ३७ अक्रूरउवाच राजन्मनीषितंसम्यक्तववस्वावद्यमार्ज्जनम्

नुकतिपयासुत्हृधेननष्टकंटकाकथंस्यादितितत्राह जरासंधइति ३५।३६ यदुपुरश्रियंद्रष्टुंचेति ३७ तत्रस्वम

[illegible]

तथापिएतावानभिनिवेशोनकार्यइतिभविष्यत्सूचयन्नाह सिद्ध्यसिद्ध्योरिति ३८ पुरुषकारस्यसव्यभिचारतामाह
मनोरथानिति ३९।५०॥इतिदशमेषट्त्रिंशोध्यायः ३६ सप्तत्रिंशे हते केशिन्यच्युतोभाविकर्मभिः नारदेनस्तुतःक्री
डन्व्योमासुरमथावधीत् १ वृषवेषासुरं यद्वत् केशिनं हयवेषिणम् कंसप्राणसखं हत्वा कंसं व्यस्तमिवाकरोत् २ केशी

सिद्ध्यसिद्ध्योः समं कुर्याद्दैवं हि फलसाधनम् ३८ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनो दैवहतान्।
पि युज्यते हर्षशोकाभ्यां तथाप्याज्ञां करोमि ते ३९ श्रीशुक उवाच एवमादिश्य चाक्रूरं।
मंत्रिणश्च विसृज्य सः प्रविवेश गृहं कंसस्तथाक्रूरः स्वमालयम् ४०॥इतिश्रीभागवते०
दशमस्कंधेऽक्रूरसंप्रेषणंनामषट्त्रिंशोध्यायः ३६ श्रीशुक उवाच केशी तु कंसप्रहितः
खुरैर्महीं महाहयो निर्जरयन्मनोजवः सटावधूताभ्रविमानसंकुलं कुर्वन्नभो हेषित।
भीषिताखिलः १ विशालनेत्रो विकटास्यकोटरो बृहद्गलो नीलमहाम्बुदोपमः दुराशयः
कंसहितं चिकीर्षुर्व्रजं स नन्दस्य जगाम कंपयन् २ तं त्रासयंतं भगवान्स्वगोकुलं तद्धेषि।
तैर्वालविघूर्णिताम्बुदम्॥ ।१।क्षिति प्रथमश्लोकेनयएवंभूतः केशीतंनु घ्नतंभगवानुपाह्वयदितिद्वितीयेना
न्वयः महाहयः सन्महींनिर्जरयन् श्लथयन्विदारयन्नित्यर्थः सटाभिः केसरैः अवधूतानिइतस्ततः क्षिप्तानि अभ्राणि
विमानानिचतैः संकीर्णन्नभः कुर्वन् हेषितैरश्वजातिशब्दैर्भीषितमखिलं विश्वं येनसः १।२ तद्धेषितैस्तैरतिनिष्ठुरैर्हेषि
तैः वालैः स्वपुच्छलोमभिः विघूर्णिताः परिभ्रामिताः॥

अंबुदायेनतंआजौसंग्रामार्थंआत्मानंकृष्णंअग्रणीःपुरतोनिर्गतःसन्उपाह्वयत् स्वसमीपंआजुहावसचकेशीतन्निश
म्यमृगेंद्रवन्नादमकरोत् २ ततःसकेशीतंकृष्णंदृष्ट्वामुखेनखंपिबन्निवमुखंविवृत्यव्यादायअभिमुखःसन् अभिज्ञ
गामकिंचाऽत्यमर्षणःअतिकुपितःअत्यंतमसहमानोवाप्रत्यकुपभ्यांजघानदुरासदःअन्यैरभिभवितुमशक्यःदुःखयः
उद्यतःसन्दुरतिक्रमः अत्रहेतुश्चंडजवःचण्डःतीव्रःजवोवेगःधावनेयस्य ४ तद्धननंवंचयित्वातंचहननायप्रसारित

आत्मानमाजौमृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्सव्यनदन्मृगेंद्रवत् २ संतंनिशाम्याभिमुखोमु
खेनखंपिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः जघानपद्भ्यामरविंदलोचनंदुरासदश्चंडजवोदु
रत्ययः ४ तद्वंचयित्वातमधोक्षजोरुषाप्रगृह्यदोर्भ्यांपरिविध्यपादयोः सावज्ञमुत्सृज्यध
नुःशतांतरेयथोरगंतार्क्ष्यसुतोव्यवस्थितः ५ सलब्धसंज्ञःपुनरुत्थितोरुषाव्यादायके
शीतरसापतद्धरिम् सोऽप्यस्यवक्त्रेभुजमुत्तरंस्मयन्प्रवेशयामासयथोरगंबिले ६ दं
तानिपेतुर्भगवद्भुजस्पृशस्तेकेशिनस्तप्तमयःस्पृशोयथा बाहुश्चतद्देहगतोमहात्मनोयथा
मयःसंववृधेउपेक्षितः ७ समेधमानेनसकृष्णबाहुनानिरुद्धवायुश्चरणांश्चविक्षिपन्

योःपादयोःहस्ताभ्यांगृहीत्वापरिविध्यभ्रामयित्वाव्यवस्थितःतथैवस्थितोबभूव ५ व्यादायमुखंप्रसार्यवेगेनहरिं
प्रत्याद्रवत् सोऽपिहरिःहसन्उत्तरंसव्यभुजंनिर्भयत्वेदृष्टान्तःयथोरगंबिलइति ६ ततःकिंतदाहदंताइति चर्ण्णापा
भगवद्भुजंस्पृशंतीतितथातेव्यादानेनयेदंताःविवृताअयःलोहंस्पृशंतीतिस्पृशःतथातेयद्वातप्तमयःअतितप्तंलोहादि

[illegible]

उत्सृजन् ८ कर्कटिकाफलं हि पक्वं सदत्यंतं विदीर्णं भवति तद्वद्विदीर्णात्तस्य देहात् विगतप्राणात् अविस्मितः गर्वर
हितः प्रयत्नेन त्वहतोऽरिर्येन सः ९ कंसाय कृष्णमादिश्य तद्रहस्यादि पैशुनैः कंसघातादि कृष्णस्य कार्यमावेदयन्मुनिः
१ तदाह देवर्षिरित्यादिना न चायं सूचकः किंतु सर्वसुहृदित्याह भागवतप्रवर इति १० अस्मद्रहस्यं वैरिणि कंसे सूचित
वानिति माशंकीत्याह कृष्णकृष्णेत्यादिना अयं भावः त्वमीश्वरो भूभारदैत्यसंहाराय अवतीर्णोसि अतस्तदनुरूपाचरणे
न विश्वं परिपालयेति तत्र त्वयि तावद्भयशंकैव नास्तीत्याह अप्रमेयात्मन् अपरिच्छिन्नस्वरूप योगेश अचिंत्यप्रभाव जग

प्रस्विन्नगात्रः परिवृत्तलोचनः पपात लेंडं व्यसृजन् क्षितौ व्यसुः ८ तद्देहतः कर्कटिकाफ
लोपमाद्व्यसोरपाकृष्य भुजं महाभुजः अविस्मितोऽयत्नहतारिरुत्स्मयैः प्रसूनवर्षैर्दिवि
षद्भिरीडितः ९ देवर्षिरुपसंगम्य भागवतप्रवरो नृप कृष्णमक्लिष्टकर्माणं रहस्येतदभाषत
१० कृष्ण कृष्णाप्रमेयात्मन् योगेश जगदीश्वर वासुदेवाखिलावास सात्वतां प्रवर प्रभो॥
११ त्वमात्मा सर्वभूतानामेको ज्योतिरिवैधसाम् गूढो गुहाशयः साक्षी महापुरुष ईश्वरः १२

दीश्वर विश्वनियंतः वासुदेव सर्वभूतेषु वर्त्तमान अखिलावास सर्वस्याश्रय संप्रति सात्वतां प्रवर श्रेष्ठ प्रभो सर्वशक्ते ११
कथमेवंरूपोहमिति चेदत आह त्वमात्मेति न हि त्वं जीववत् परिच्छिन्नः किंतु सर्वभूतानां अंतर एकोऽनुस्यूत आत्मा अं
तरनुस्यूतत्वे दृष्टांतः एधसां काष्ठानामंतर्ज्योतिरिवेति भूतेषु स्थितोपि तैर्न दृश्यस इत्याह गूढ इति अत्र हेतवः गुहाशयः बु
द्धिरूप्यांतरः किंच साक्षी न हि बुद्धिसाक्षी दृश्यत इत्यर्थः अपि च महापुरुषः अतः परिच्छिन्नमतिभिर्न ज्ञायस इत्यर्थः तर्हि स
र्वांतरत्वे किं प्रमाणं अत आह ईश्वर इति न हीश्वरं विना परतंत्राणां जीवानां प्रवृत्तिर्घटत इत्यर्थः १२॥

२७

भा०द० अहमीश्वरः अन्यत्सर्वमीशितव्यमित्येतदेवकुतअतआह आत्मनेति साधनांतरनिरपेक्षएवआत्माश्रयः स्वतंत्रोमाय स्कं०१०
पू० याशक्त्याभवान्गुणान्ससृजेसृष्टवान् तैःसृष्टैर्गुणैःइदंविश्वंसृजसि अत्सिसंहरसि अवसिपालयसि ननुसृष्ट्यादि
१२२ क्रियाषट्कारकसाध्यैवदृष्टेत्यतआह सत्यसंकल्पइति नहिसंकल्पैकसाध्येवहिःसाधनापेक्षेतिभावः अतस्त्वमीश्वर

आत्मनात्माश्रयःपूर्वंमाययाससृजेगुणान् तैरिदंसत्यसंकल्पःसृजस्यत्स्यवसीश्वरः २३
सत्वंभूधरभूतानांदैत्यप्रमथरक्षसाम् अवतीर्णोविनाशायसेतूनांरक्षणायच २४ दिष्ट्या
तेनिहतोदैत्योलीलयाऽयंहयाकृतिः यस्यह्रेषितसंत्रस्तास्त्यजंत्यनिमिषादिवम् २५ चाणू
रंमुष्टिकंचैवमल्लानन्यांश्चहस्तिनम् कंसंचनिहतंद्रक्ष्येपरश्वोऽहनितेविभो २६ तस्यानुशं
खयवनमुराणांनरकस्यच पारिजातापहरणमिंद्रस्यचपराजयम् २७ उद्वाहंवीरकन्यानां
वीर्यशुल्कादिलक्षणम् नृगस्यमोक्षणंपापाद्द्वारकायांजगत्पते २८ स्यमंतकस्यचमणेरा
दानंसहभार्यया मृतपुत्रप्रदानंचब्राह्मणस्यस्वधामतः २९ ॥ ॥इत्युपसंहारः २३ प्रस्तुतमाह

सत्वमिति भूधरंभूतानांभुवंधरंतीतिभूधराराजानस्तद्रूपाणाम् २४।२५ परश्वोहनीति अद्यैवाऽक्रूरएष्यति श्वोम
थुरांगंतासि परश्वश्चाणूरादींस्त्वयानिहतान्द्रक्ष्यामीति सिद्धवन्निर्देशोविज्ञापनप्रकारविशेषः २६।२७ तस्यअनु रामः
तदनंतरंशंखादीनांशंखः पंचजनः तस्यवधंद्रक्ष्यामीतिशेषः भाविनिर्देशमात्रमेतत् नत्वानंतर्यंविवक्षितम् २८ भार्यया १२२
जांबवत्यासहस्वधामतः महाकालपुरात् ॥ २९ ॥

२० द्वारकामावसन् द्वारकायां वसन् कर्त्ता करिष्यति २१ अमुष्य विश्वस्य भूभारस्य वा २२ एवं विज्ञाप्य कृताभिनंदनं भगवंतं नमस्यति द्वयेन विशुद्धविज्ञानघनमिति केवलं ज्ञानैकमूर्त्तिं अत एव स्वसंस्थया स्वरूपसम्यक्स्थित्यैव परमानंदरूपया सम्यक् प्राप्ताः प्राप्ताः सर्वे अर्थाः येन तं आप्तकामतोक्ता सत्यसंकल्पतामाह अमोघवांछितमिति ननु वांछा चेदस्ति तर्हि दुर्निवार

पौंड्रकस्य वधं पश्चात्काशिपुर्याश्च दीपनम् तन्दवक्रस्य निधनं चैद्यस्य च महाक्रतौ २०॥ यानि चान्यानि वीर्याणि द्वारकामावसन् भवान् कर्त्ता द्रक्ष्याम्यहं तानि गेयानि कविभिर्भुवि २१ अथ ते कालरूपस्य क्षपयिष्णोरमुष्य वै अक्षौहिणीनां निधनं द्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः २२ विशुद्धविज्ञानघनं स्वसंस्थया समाप्तसर्वार्थममोघवांछितम् स्वतेजसा नित्यनिवृत्तमायया गुणप्रवाहं भगवंतमीमहि २३ त्वामीश्वरं स्वाश्रयमात्ममायया विनिर्मिताऽशेषविशेषकल्पनं क्रीडार्थमद्यात्तमनुष्यविग्रहं नतोस्मि धुर्य्यं यदुवृष्णिसात्वताम् २४ श्रीशुक उवाच एवं यदुपतिं कृष्णं भागवतप्रवरो मुनिः प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातो ययौ तद्दर्शनोत्सवः २५॥ ॥ संसृतिः अत

आह स्वतेजसेति चिच्छक्त्या नित्यनिवृत्तो मायाकार्य्यरूपो गुणप्रवाहो यस्मात्तं अतो भगवंतं निरतिशयैश्वर्य्यं ईमहि श्रणं व्रजेमेति २३ ननु त्रिकालज्ञस्त्वं कथं मत्प्रपंचं न जानासि जानासि चेत्कथं मगुणप्रवाहं ब्रवीषि नत्राह त्वामिति ईश्वरं अन्यस्य वशयितारं स्वाश्रयं अन्यस्याऽवशं अतः आत्ममायया आत्माधीनया मायया विनिर्मिता अशेषविशेषा महदाद्याः यादवादिरूपा वा कल्पना येन तं धुर्य्यं श्रेष्ठं नतोस्मीति २४।२५।

भा०द० २६ ननु नारदेन व्योमवधो न दृष्टस्तत्कथं व्योमवधप्रशक्तिरिति तत्रोच्यते प्रातरेव केशिवधानंतरं नारदोक्तमंगीकृत्य पुन
पू० स्तथैव पशून्पालयता व्योमो हतः यद्वा व्योमवधः पूर्वमेव वृत्तोपि वेषधारिवधप्रसंगादत्रोच्यत इति द्रष्टव्यं केचित्तुनः शंख

१२३ भगवानपि गोविंदो हत्वा केशिनमाहवे पशून्पालयत्पालैः प्रीतैर्व्रजसुखावहः २६ एक
दा ते पशून्पालयंतश्चारयंतोद्रिसानुषु चक्रुर्निलायनक्रीडाश्चोरपालापदेशतः २७ तत्रा
सन्कतिचिच्चोराः पालाश्च कतिचिन्नृप मेषायिताश्च तत्रैके विजह्रुरकुतोभयाः २८ म
यपुत्रो महामायो व्योमो गोपालवेषधृक् मेषायितानपोवाह प्रायश्चोरायितो बहून् २९
गिरिदर्यां विनिक्षिप्य नीतं नीतं महासुरः शिलया पिदधे द्वारं चतुःपंचावशेषिताः ३० त
स्य तत्कर्म विज्ञाय कृष्णः शरणदः सताम् गोपान्नयंतं जग्राह वृकं हरिरिवौजसा ३१ सो
निजं रूपमास्थाय गिरींद्रसदृशं बली इच्छन्विमोक्तुमात्मानं नाशक्नोद्ग्रहणातुरः ३२ तं नि
गृह्याच्युतो दोर्भ्यां पातयित्वा महीतले पश्यतां दिवि देवानां पशुमारममारयत् ३३ गुहा
पिधानं निर्भिद्य गोपान्निःसार्य कृच्छ्रतः स्तूयमानः सुरैर्गोपैः प्रविवेश स्वगोकुलम् ३४

चूडवधात्पूर्वमेव पठंति च तमाह एकदेति २७।२८ मेषायितान् मेषवदाचरितान् स्वयं चोरवदाचरितः सन् अपोवाह अ
पकृष्य निनाय २९ पिदधे छादितवान् ३० शरणदः आश्रयप्रदः हरिः सिंह इव ३१।३२ पशुमारं पशुर्मार्यते यथा भवति तथा अ
निश्वासमित्यर्थः ३३ भुवि गोपैः स्तूयमानः उपरि वैमानिकैर्देवैरिति ३४॥

॥इतिदशमेसप्तत्रिंशोध्यायः ३७ अष्टत्रिंशेयथाध्यायन्नक्रूरोगोकुलंगतः तथैवरामकृष्णाभ्यांगृहंनीत्वासत्कृतः१ प्रातः
केशिवधेवृत्तेनारदस्यांनिर्गतेमुनौ ततोव्योमेहतेऽक्रूरः सायंगोकुलमागमत् २ तदेवंनारदेनकंसवधादिकार्येविज्ञापिते श्री
कृष्णोमथुरांगंतुमुद्यतोवर्त्तते तदाऽक्रूरोपिगोकुलमागमत् इत्याह अक्रूरोपीति अपीतिसंभावनायाम् १।२।अर्हतेयो
ग्याय ३ स्वस्यकृष्णस्यदर्शनेऽसंभवमाशंक्यपुनःसंभावयति ममैतदिति द्वयेनविषयात्मनोविषयाविष्टचित्तस्यशूद्राज्ज

॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेव्योमासुरवधोनामसप्तत्रिंशोध्यायः ३७ ॥ श्रीशु
कउवाच अक्रूरोऽपिचतांरात्रिंमधुपुर्यांमहामतिः उषित्वारथमास्थायप्रययौनंदगो॥
कुलम् १ गच्छन्पथिमहाभागोभगवत्यंबुजेक्षणे भक्तिंपरामुपगतएवमेतदचिंतयत् २
किंमयाचरितंभद्रंकिंतप्तंपरमंतपः किंवाऽथाप्यर्हतेदत्तंयद्द्रक्ष्याम्यद्यकेशवम् ३ ममैत
दुर्लभंमन्यउत्तमश्लोकदर्शनम् विषयात्मनोयथाब्रह्मकीर्त्तनंशूद्रजन्मनः ४ मैवंममा॥
धमस्यापिस्यादेवाच्युतदर्शनम् ह्रियमाणःकालनद्याक्वचित्तरतिकश्चन ५ ममाद्यामं
गलंनष्टंफलवांश्चैवमेभवः॥ न्मयस्यतस्यब्रह्मकीर्त्तनंवेदोच्चारणंयथेति ४ यद्वामैवंकिंतुअधमस्या॥
नीचस्यापिममस्यादेवकुतइत्यतआह ह्रियमाणःकालनद्येति अयंभावः यथानद्याह्रियमाणानांतृणादीनांमध्येकिं॥
चित् कदाचित्तरतिकूलंप्राप्नोतितथाकर्मवशेनकालेनह्रियमाणानांजनानांजीवानामपिमध्येकश्चित्तरेदितिसंभवती
ति ५ अतोऽनयाप्रवृत्त्यैवममामंगलंध्रुवंनष्टमेवेतिज्ञायते भवोजन्मचसफलंजातमितियत्नतः॥ ६ ॥ ७ ॥ एवं

३८
भा०द० नमस्करिष्यामि ६ अमंगलनाशेसूचकानरमाह कंसइति वतेत्याश्चर्ये अतिखलः कंसोपिममात्यंतमनुग्रहं अकृतक
पू० तवान् यतोऽमुना कंसेन प्रहितोहं हरेरंघ्रिपद्मं द्रक्ष्ये द्रक्ष्यामीति पूर्वे अंबरीषादयः तमः संसारं अतरन् तीर्णाः ७ अंघ्रिपद्मं वि स्क०१०
१२५ भावयति यदितिब्रह्मभवादिभिरर्चितमिति परमैश्वर्य्यमाह श्रियाचेति सौभाग्यातिशयं मुनिभिर्भक्तसहितैरितिपरमपु
रुषार्थत्वं गोचारणायेतिकृपालुत्वं यद्गोपिकानामितिप्रेममात्रसुलभत्वं ८ मनोरथांतरं करोति द्रक्ष्यामीतिशोभमानौकपो

यन्नमस्यंभगवतोयोगिध्येयांघ्रिपंकजम् ६ कंसोवताद्याकृतमेत्यऽनुग्रहं द्रक्ष्येंऽघ्रिपद्मंप्र
हितोऽमुनाहरेः कृतावतारस्यदुरत्ययंतमः पूर्वेतरन्यन्नखमण्डलत्विषा ७ यदर्चितंब्र
ह्मभवादिभिः सुरैः श्रियाचदेव्यामुनिभिः ससात्वतैः गोचारणायानुचरैश्चरद्वनेयद्गोपिका
नांकुचकुंकुमांकितम् ८ द्रक्ष्यामिनूनंसुकपोलनासिकंस्मितावलोकारुणकंजलोचनम्
मुखंमुकुंदस्यगुडालकावृतंप्रदक्षिणंमेप्रचरंतिवैमृगाः ९ अप्यद्यविष्णोर्मनुजत्वमी
युषोभारावतारायभुवोनिजेच्छया लावण्यधाम्नोभवितोपलंभनंमह्यंनयस्यात्फलमंज

सौनासिकाचयस्मिन्तत् स्मितसहितश्चावलोकोयस्मिन् अरुणेकंजवल्लोचनेयस्मिन्तच्चतच्चमु ॥ सा दृशः ॥ १० ॥ २ रामः
खंगुडालकावृतंवक्रकेशावृतं तदानीमेव शुभंसूचकं दृष्ट्वाऽतितृष्यन्नाह प्रदक्षिणमिति ९ पुनरप्यन्यच्चिंतयति अप्यद्ये
ति ईयुषः प्राप्तवतः लावण्यस्यधामआश्रयः तस्यविष्णोर्यद्वा विष्णोर्लावण्ययुक्तं यद्धामवपुः तस्यउपलंभनंदर्शनंभविताभविष्य १२४
ति अपियद्येवंस्यात्तर्हिमह्यंममदृशोलोचनस्यफलंनस्यादितिन अपितुस्यादेवेत्यर्थः १० ॥ १० ॥ ३८ ॥ राम ॥

यईक्षितेत्यादिचतुर्भिःकुत्र कं तत्रैवं शंकाननु स्मदादिवदेवकर्तृत्वभोक्तृत्वादिधर्मैस्तत्र तत्र प्रतीयमानस्य कथं विष्णु त्वमितीमाशंकां श्लोकत्रयेणाऽपाकुर्वंश्चतुर्थे नतमहं द्रक्ष्यामीति मनोरथं करोति तथाहि यईक्षितेति असत्सतोः कार्य कारणयोः ईक्षितापि ईक्षणमात्रेण कर्त्ताऽपि अहंरहितः अहंकाररहितः तथा अपास्ततमोभिदा भ्रमः तमः स्वाज्ञानं ततः अज्ञानात् भिदा भेदः ततो भ्रमः अभिनिवेशादिः अपास्ता अपाकृतास्तम आदयो यस्मिन्सः कुतः तत्राह स्वतेजसा चिच्छक्त्या नित्यस्वरूपसाक्षात्कारेण तथापि स्वमायया स्वाधीनया मायया तदीक्षया तस्यैव ईक्षया प्राणाक्षधीभिः सहितैः

यईक्षिताऽहंरहितोऽप्यसत्सतोः स्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाभ्रमः स्वमाययात्मन्रचितै-
स्तदीक्षया प्राणाक्षधीभिः सदनेष्वभीयते ११ यस्याखिलामीवहभिः सुमंगलैर्वाचोविमि-
श्रागुणकर्मजन्मभिः प्राणंति शुंभंति पुनंति वैजगद्यास्तद्विरक्ताः शवशोभनामताः १२॥
सचावतीर्णः किल सात्वतान्वये स्वसेतुपालामरवर्य्यशर्मकृत्॥ ११आत्मन् आत्मनि स्वस्मिन्नेव

रचितैर्जीवैः सदनेषु वृंदावनतरुषु गोपीगृहेषु च लीलया कर्माणि कुर्वन्नसक्त च दभीयते अभिमुख्येन प्रतीयते ११ न तु सर्वथाहंकारादिरहितस्यात्मारामस्य लीलापि कुतः इत्याशंक्य परानुग्रहार्थैत्याशयेनाह यस्येति अखिलानि अखिल स्य वा अमीवहानि पापानि घ्नंतीत्यखिलामीवहानि तैस्तथा सुमंगलैः शोभनानि मंगलानि येभ्यस्तैः गुणाः करुणादयः कर्मा णि जन्मानि च तैर्विमिश्रा युक्ता वाचः जगत्प्राणंति जीवयंति शुंभंति शोभयंति पुनंति पवित्रयंति व्यतिरेकमाह याइति तैर्वि रक्ता रहिताः ताः स्वलंकृताः अपि वस्त्राद्यलंकृतशववच्छोभमानाः मताः सतां संमताः १२ स्वयं रचितान् सेतून् वर्णाश्रम

स्वस्वकर्त्तासन्नवतीर्णः यत्‌यशः २३ त्रैलोक्ये एकमेव कांतं दृशिर्दृष्टिः तद्वतां महानुत्सवो यस्मात् यद्वा महानुत्सवएवअ
तएव श्रियईप्सितमास्पदं एवंभूतं रूपं श्रीमूर्त्तिं दधानं तमीश्वरं द्रक्ष्यामीति अत्रलिङ्गं उषसः प्रभातसमयाः सुदर्शनाः शुभद
र्शनाः स्वस्वप्रभातारजन्यः शुभसूचका बभूवुरित्यर्थः २४ किंच अथदर्शनानंतरं सपदि तत्क्षणमेव रथादवतीर्णः सन्प्रधा
नपुरुषयोः रामकृष्णयोश्चरणं योगिभिरपि आत्मलाभाय केवलं धियैव धृतं साक्षादहं नमस्यामि आभ्यां सह अनयोः सखीन्

यशो वितन्वन् व्रज आस्त ईश्वरो गायंति देवा यदशेषमङ्गलम् २३ तं त्वद्य नूनं महतां गतिं गु
रुं त्रैलोक्यकांतं दृशिमन्महोत्सवम् रूपं दधानं श्रिय ईप्सितास्पदं द्रक्ष्ये ममासन्नुषसः सुदर्श
नाः २४ अथावरूढः सपदीशयो रथात्प्रधानपुंसोश्चरणं स्वलब्धये धिया धृतं योगिभिरप्य
हं ध्रुवं नमस्य आभ्यां च सखीन्वनौकसः २५ अप्यंघ्रिमूले पतितस्य मे विभुः शिरस्यधास्यन्निजह
स्तपंकजम् दत्ताभयं कालभुजंगरंहसा प्रोद्वेजितानां शरणैषिणां नृणाम् २६ समर्हणं यत्र
निधाय कौशिकस्तथा बलिश्चाप जगत्त्रयेन्द्रताम् ॥ छ ॥ ॐ ॥श्रीरामचन्द्राय॥

गोपांश्च नमस्यामीति २५ किंच अपीति अधास्यत् धास्यति तद्विभावयति दत्ताभयमिति सार्द्धेन २६ बलिना तावत्पर
त्रयपरिमितभूदानसमये तस्य हस्ते उदकं निहितं कौशिक इन्द्रः तेनापि कदाचित् किंचिन्निहितमिति ज्ञातव्यं मुमुक्षूणां सं
सारभयनिवर्त्तकं सकामानां अभ्युदयप्रदं चेत्युक्ते अनुरक्तानां परमं सुखदं चेत्याह यद्वा शब्दो वितर्के विहारे रासक्रीडायां
सौगंधिकस्य गंध इव गन्धो ॥ छ ॥ श्रीसीतारामचंद्राय ॥

यस्य तत्सौगंधिकगंधि २७ एवं परमानुग्रहं संभाव्य पुनरप्यसंभवमाशंड्क्य परिहरति नमयीति यद्यप्यहं कंसेन प्रहि तः अतस्तस्य दूतः तथापि मयि अरेरयमिति बुद्धिं न उपेष्यति न करिष्यतीत्यर्थः यतो विश्वदृक् सर्वज्ञः अतो मम चेतसों ऽ तश्च बहिश्च यदीहितं चेष्टितम् एतत् यः क्षेत्रज्ञः अंतर्यामी नित्यज्ञानेनेक्षते अयं भावः चेतसा बहिरेव कंसमनुवर्त्ते अंतस्तु कृष्णमेवेत्येतद् हृदिस्थितो जानातीति यद्वा एतस्य जगतः ईहितमिति २८ अपि यदि अंघ्रिमूले चरणोपांते अवहितं

यद्वा विहारे व्रजयोषितां श्रमं स्पर्शेन सौगंधिकगंध्यपानुदत् २७ न मय्युपैष्यत्यरिबुद्धि मच्युतः कंसस्य दूतः प्रहितोऽपि विश्वदृक् यो ऽन्तर्बहिश्चेतस एतदीहितं क्षेत्रज्ञ ईक्षत्य मलेन चक्षुषा २८ अप्यंघ्रिमूले ऽवहितं कृतांजलिं मामीक्षिता सस्मितमार्द्रया दृशा स पद्यपध्वस्तसमस्तकिल्बिषो वोढा मुदं वीतविशंक ऊर्जिताम् २९ सुहृत्तमं ज्ञाति मनन्यदैवतं दोर्भ्यां बृहद्भ्यां परिरप्स्यते ऽथ माम् आत्मा हि तीर्थी क्रियते तदैव मे बंधश्च कर्मात्मक उच्छ्वसित्यतः ३० लब्ध्वांगसङ्गं प्रणतं कृतांजलिं मां वक्ष्यते ऽक्रूर ततेत्युरुश्र वाः तदा वयं जन्मभृतां महीयसा नैवादृतो यो धिगमुष्य जन्म तत् ३१॥ ३१॥ ३१॥

संयतं कृपाऽमृतेन आर्द्रया दृशा मां ईक्षिता द्रक्ष्यति तर्हि सपद्येव विनष्टाखिलकल्मषः परां मुदं वोढा प्राप्स्यामीति २९ अथ मां परिरप्स्यते आलिंगिष्यति यदा तदैव मे आत्मा देहः तीर्थीक्रियते अतिपवित्री करिष्यते उच्छ्वसिति श्लथो भवि ष्यति अतो देहात् ३० ततभोस्तातेति तदा जन्मभृतः सफले जन्मानः अन्यथा तज्जन्मैव न भवतीत्याह महीयसेति महीयसा

१८

भा०द० ननु सुहृदादिषु परिष्वङ्गसंप्रश्नादयो जीवधर्माः कथमीश्वरे सङ्गच्छन्ते अत आह न तस्येति दयितः प्रियः तद्विपरी स्कं०१०
पू० तोऽप्रियः सुहृत्तमो हितः तमस्तद्विपरीतो द्वेष्यः एतत्सर्वव्यतिरिक्त उपेक्ष्य इति दयितादयो न संतीति सत्यं तथापि भक्तान्
१२६ भजते तत्र च यथा ते भक्तास्तांस्तथा भजते ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहमिति भगवद्वचनात् अविषमत्वेपि भक्ते
भ्य एव फलं ददातीत्यत्र दृष्टान्तः यद्वत्सुरद्रुम इति २२ यो मया अंजलिः करिष्यते तस्मिन्नेव अंजलौ गृहीतं मां आप्तानि समस्तानि अ

न तस्य कश्चिद्दयितः सुहृत्तमो न चाप्रियो द्वेष्य उपेक्ष्य एव वा तथाऽपि भक्तान्भजते य
था तथा सुरद्रुमो यद्वदुपाश्रितोऽर्थदः २२ किं वाऽग्रजो माऽवनतं यदूत्तमः स्मयन्परिष्व
ज्य गृहीतमञ्जलौ गृहं प्रवेश्याप्तसमस्तसत्कृतं संप्रक्ष्यते कंसकृतं स्वबंधुषु २३ श्रीशु
कउवाच इति संचिंतयन्कृष्णं श्वफल्कतनयोऽध्वनि रथेन गोकुलं प्राप्तः सूर्यश्चास्त
गिरिं नृप २४ पदानि तस्याखिललोकपालकिरीटजुष्टामलपादरेणोः ददर्श गोष्ठे क्षिति
कौतुकानि विलक्षितान्यब्जयवांकुशाद्यैः २५ तद्दर्शनाल्हादविवृद्धसंभ्रमः प्रेम्णोर्द्ध्वरोमा
ऽश्रुकलाकुलेक्षणः रथादवस्कंद्य स तेष्वचेष्टत प्रभोरमून्यंघ्रिरजांस्यहो इति २६ र्घादिसत्‌।

कृतानि येन तं मां २३ स तु मार्गमपि न वेद तथापि रथेन प्राप्त इति २४ अखिलैर्लोकपालैः किरीटेषु जुष्टा अमलाः पादरेण
वो यस्य तस्य क्षितिकौतुकानि क्षितेरलंकाररूपाणि २५ तद्दर्शनेन य आल्हादस्तेन विवृद्धः संभ्रमो यस्य सः प्रेम्णा ऊर्द्ध्वानि रो
माणि यस्य सः अश्रूणां कलाभिर्लेशैः आकुले ईक्षणे यस्य सः अवस्कंद्य अवप्लुत्य तेषु पदेषु सोऽक्रूरः अचेष्टत व्यलुठत् अ

ननु किमर्थमेवं व्यलुठत् नास्ति प्रेमसंभ्रमे फलोद्देश इत्याह देहभृतामिति देहभाजामेतावानेव पुरुषार्थः कंसस्य संदेशादा रभ्य हरेर्लिङ्गदर्शनश्रवणादिभिर्योयऽमक्रूरस्य वर्णितइति संदेश आद्यो यस्यार्थस्य स यावानक्रूरस्य जात इति वा २७ ततः कृष्णं च रामं च ददर्श गावो दुह्यन्तेऽस्मिन्निति गोदोहनं तत्स्थानं गतौ प्राप्तौ २८।२९ अनुक्रोशोऽनुकंपा तद्विलसितस्मितयु

देहभृतामियानर्थो हित्वा दंभं भियं शुचम् संदेशाद्यो हरेर्लिंगदर्शनश्रवणादिभिः २७ द दर्श कृष्णं रामं च व्रजे गोदोहनं गतौ पीतनीलांबरधरौ शरदंबुरुहेक्षणौ २८ किशोरौ श्यामलश्वेतौ श्रीनिकेतौ बृहद्भुजौ समुखौ सुंदरवरौ बालद्विरदविक्रमौ २९ ध्वजव ज्रांकुशांभोजैश्चिन्हितैरंघ्रिभिर्व्रजम् शोभयंतौ महात्मानौ सानुक्रोशस्मितेक्षणौ ३० उ दाररुचिरक्रीडौ स्रग्विणौ वनमालिनौ पुण्यगंधानुलिप्तांगौ स्नातौ विरजवाससौ ३१ प्रधा नपुरुषावाद्यौ जगद्धेतू जगत्पती अवतीर्णौ जगत्यर्थे स्वांशेन बलकेशवौ ३२ दिशो वितिमिरा राजन्कुर्वाणौ प्रभया स्वया यथा मारकतः शैलो रौप्यश्च कनकाचितौ ३३॥ क्तमीक्षणं

ययोस्तौ ३० उदारा रुचिरा क्रीडा ययोस्तौ स्रग्विणौ रत्नस्रग्भिरलंकृतौ ३१ प्रधानभूतौ पुरुषौ प्रकृतिपुरुषात्मकौ वाकुतः आद्यौ तदपि कुतः जगद्धेतू जगत्कारणौ अतएव जगत्पती विपरीतौ वा चतुर्णां पदानां हेतुहेतुमद्भावः जगत्यर्थे पृथिव्या भा रापनयनाय स्वांशेन मूर्त्तिभेदेन बलकेशवौ संतौ ३२ स्वप्रभया विगततिमिरा दिशः कुर्वाणौ कनककाचितौ सुवर्णव्याप्तावि

भा०द० ३४॥भगवद्दर्शनाल्हादेनयद्वाष्पन्तेनपर्य्याकुलेईक्षणेयस्यसः पुलकैराचितंव्याप्तंअंगंयस्यसः स्वाख्यानेअक्रूरोहं स्कं०१०
पू० नमस्करोमीतिकथनेनाशक्नोत् ३५ अभिप्रेत्य अक्रूरोऽयमेतदर्थमागतमितिज्ञात्वाकंसहननसामर्थ्यंद्योतयन्निवरथांगे
१२७ नचक्रेणांकितोयः पाणिस्तेनाभ्युपाकृष्यतमालिंगितवान् ३६ पाणीअंजलिरूपेणसंहतावेवगृहीत्वा ३७ मधुपर्कएवार्ह

रथात्तूर्णमवप्लुत्य सोऽक्रूरः स्नेहविह्वलः पपातचरणोपांते दंडवद्रामकृष्णयोः ३४ भ
गवद्दर्शनाल्हादबाष्पपर्याकुलेक्षणः पुलकाचितांगऔत्कंठ्यात्स्वाख्यानेनाशकन्नृप
३५ भगवांस्तमभिप्रेत्यरथांगांकितपाणिना परिरेभेभ्युपाकृष्यप्रीतः प्रणतवत्सलः ३६
संकर्षणश्चप्रणतमुपगुह्यमहामनाः गृहीत्वापाणिनापाणी अनयत्सानुजोगृहम् ३७ पृ
ष्ट्वाऽथस्वागतंतस्मैनिवेद्यचवरासनम् प्रक्षाल्यविधिवत्पादौमधुपर्कार्हणमाहरत् ३८ नि
वेद्यगांचातिथयेसंवाह्यश्रांतमादृतः अन्नंबहुगुणंमेध्यंश्रद्धयोपाहरद्विभुः ३९ तस्मैभु
क्तवतेप्रीत्यारामः परमधर्मवित् मुखवासैर्गन्धमाल्यैः परांप्रीतिंव्यधात्पुनः ४० पप्रच्छ
सत्कृतंनंदः कथंस्थनिरनुग्रहे कंसेजीवतिदाशार्हसौनपाला इवाऽवयः ४१॥ ४१॥ ९॥ एमः

णंतस्मिन्वा यदुचितमर्हणंआहरत् आनीयसमर्पितवानित्यर्थः ३८।३९।४० सत्कृतंसमानितंनिरनुग्रहे क्रूरेकथं
केनप्रकारेणस्थजीवथेत्यर्थः सौनः पशुघातीसएवपालकोयेषामवीनांमेषाणांतइवतत्तुल्याइत्यर्थः ४१॥ ४१॥ १२७

निरनुग्रहतामाह योवधीदिति तोकान् तोकानि असुतृपं असूनेवतर्पयतियः अतःखलःतस्यकंसस्यप्रजानांहे अक्रूरयेषांजीवनमात्रमपिदुर्लभंतेषांवःकिन्नुकुशलंविचारयामह ४२ मधुरयावाचाइत्थंसत्कृतः तथैववाचापरिपृष्टेनप्रश्नेनअध्वपरिश्रमंसंसारश्रमम् ४३॥ इतिदशमेटीकायामष्टत्रिंशोध्यायः ३८ नवत्रिंशेपुरीङ्गच्छत्यच्युतेगोपिको।

योऽवधीत्स्वस्वस्रुस्तोकान्क्रोशंत्याअसुतृप्खलः किन्नुस्वित्तत्प्रजानांवःकुशलंविमृशामहे ४२॥ इत्थंसूनृतयावाचानंदेनसुसभाजितः अक्रूरःपरिपृष्टेनजहावध्वपरिश्रमम् ४३॥ इतिश्रीभागवते० दशमस्कन्धेअक्रूरागमनन्नामअष्टत्रिंशोध्यायः ३८

श्रीशुकउवाच सुखोपविष्टःपर्य्यंकेरामकृष्णोरुमानितः लेभेमनोरथान्सर्वान्पथियान्सकारह १ किमलभ्यंभगवतिप्रसन्नेश्रीनिकेतने तथापितत्पराराजन्नहिवांछंतिकिंचन २ सायंतनाशनंकृत्वाभगवान्देवकीसुतः सुहृत्सुवृत्तंकंसस्यपप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम् ३ श्रीभगवानुवाच तातसौम्यागतःकच्चित्स्वागतंभद्रमस्तुवः अपिस्वज्ञातिबंधूनामनमीवमनामयम् ४॥ ऽक्तयः अक्रूरेणाथकालिंद्यांविष्णुलोकस्यदर्शनम् १ भक्तानांमनोरथाःसत्सभवंतीतिद्योतयन्नाह सुखोपविष्टइति रामकृष्णाभ्यांउरुअधिकंमानितः १।२।३ हेतातहेसौम्यस्वागतंयथानथाआगतःस्वज्ञातिबंधूनांस्वसुहृदःज्ञातयःसपिंडाःबंधवःअसपिण्डःसम्बन्धिनःतेषामपिकिंअनमीवंअपापमदुःखमि

भा॰ द॰ एवं प्रश्नोपि मम नातिसंगत इत्याह किंन्विति अंग हे अक्रूर पृच्छे पृच्छामि नः अस्माकं कुलस्यामये रोगे नो मातुल इति ना स्कं॰ १०
पू॰ मयस्य तस्मिन्नः स्वानां ज्ञातीनां तत्प्रजासु च ५ अस्मत् अस्मन्निमित्तं वृजिनं दुःखं आर्य्ययोर्निरपराधयोर्यद्धेतोः यःऽ
१२८ अहमेव हेतुः तस्मात् ६ हे सौम्य स्वानां वो दर्शनं अद्य मम संजातं तत् दिष्ट्या भद्रम् ७ माधवः मधोर्वंशजः ८ यः धनुर्मखव्या

किंनुनः कुशलं पृच्छे एधमानेकुलामये कंसे मातुलनाम्न्यङ्ग स्वानां नस्तत्प्रजासु च ५ अ
हो अस्मदभूद्भूरि पित्रोर्वृजिनमार्य्ययोः यद्धेतोः पुत्रमरणं यद्धेतोर्बंधनं तयोः ६ दिष्ट्याऽ
द्य दर्शनं स्वानां मह्यं वः सौम्य कांक्षितम् संजातं वर्ण्यतां तात तवागमनकारणम् ७ श्रीशु
कउवाच पृष्टो भगवता सर्वं वर्णयामास माधवः वैरानुबंधं यदुषु वसुदेववधोद्यमम् ८
यत्संदेशो यदर्थं वा दूतः संप्रेषितः स्वयम् यदुक्तं नारदेनास्य स्वजन्मानकदुंदुभेः ९ श्रु
त्वाऽक्रूरवचः कृष्णो बलश्च परवीरहा प्रहस्य नंदं पितरं राज्ञादिष्टं विजज्ञतुः १० गोपान्स
मादिशत्सोपि गृह्यतां सर्वगोरसः उपायनानि गृण्हीध्वं युज्यतां शकटानि च ११ यास्यामः
श्वो मधुपुरीं दास्यामो नृपते रसान् द्रक्ष्यामः सुमहत्पर्व यान्ति जानपदाः किल १२॥ १२॥

ज्ञासंदेशो यस्य यदर्थं चाणूरादिभिर्घातनार्थं अस्य कंसस्य स्वजन्म कृष्णजन्म आनकदुन्दुभेः सकाशात् ९ विजज्ञ रामः
तुः विशेषेण ज्ञापयामासतुः १० सोपि नन्दः गोपान्समादिशत् तदेव दर्शयति गृह्यतामित्यादिना गोरसः क्षीरादिः उपायनाऽ १२८
नि उत्तमवस्तूनि ११ रसान् घृतादीन् शब्दच्छलेन इदं सूचयति अचिकित्स्यरोगस्य चिकित्सार्थं रसान् दास्याम इति १२॥

क्षत्त्राव्रजरक्षाऽधिकृतेन अघोषयत्सर्वतो घोषितवान् १२ ताःकृष्णैकजीवनागोप्यः तत्तदा अक्रूरमागतमुपश्रुत्येति १३
व्यथालिंगान्याह पंचभिः काश्चिदिति तेनश्रवणेनकृतोयोहृत्तापः तेनयःश्वासस्तेनग्लानामुखश्रीर्यासांताः बभूवुरिति
दुकूलानिचवलयानिचकेशग्रंथयश्चस्रंसंतः दुकूलादयोयासांताः तथाभूताः काश्चनबभूवुरिति १४ तस्यश्रीकृष्णस्यानु-

एवमाघोषयत्क्षत्त्रानंदगोपःस्वगोकुले गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्यबभूवुर्व्यथिताभृशम् राम-
कृष्णौपुरंनेतुमक्रूरंव्रजमागतम् १३ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वासम्लानमुखश्रियः स्रं-
सद्दुकूलवलयकेशग्रंथ्यश्चकाश्चन १४ अन्याश्चतदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः ना-
भ्यजानन्निमंलोकमात्मलोकंगताइव १५ स्मरंत्यश्चापराःशौरेरनुरागस्मितेरिताः हृ-
दिस्पृशश्चित्रपदागिरःसंमुमुहुःस्त्रियः १६ गतिंसुललितांचेष्टांस्निग्धहासावलोक-
नम् शोकापहानिनर्माणिप्रोद्दामचरितानिच १७ चिंतयन्त्योमुकुन्दस्यलीलाविरह-
कातराःसमेताःसंघशःप्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः १८ गोप्यऊचुः॥ ॥श्रीरामकृष्ण

ध्यानेननिवृत्ताअशेषाश्चक्षुरादिवृत्तयः यासांताः इमंलोकंदेहमपिनजानंतिस्ममुक्ताइवेति १५ अपराःस्त्रियःशौरेर्गि-
रःस्मरंत्यःसंमुमुहुः कथंभूताः अनुरागेणयत्स्मितंतेनईरिताः हृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशः मनोज्ञाः चित्राणिपदानिया-
सुताः १६ ॥ १७ ॥ विरहेणकातराविह्वलाः अच्युतेआशयश्चित्तंयासांताः १८ ॥ १८ ॥ १८ ॥ ६ ॥

भा०द० कृष्णसङ्ग‌तिं विधाय विघट्टयतीति विधातारं प्रत्येकमाक्रोशंत्य आहुः अहो इति मैत्र्या हिताचरणेन प्रणयेन स्नेहेन च अकृ स्कं०१०
पू० तार्थान् अप्राप्तभोगानपि तान् वियुनंक्षि वियोजयसि तस्मान्न तव स्पृहा बालिशापि लमित्याहुः अपार्थकमिति १९ विगर्हि
१२९ तं तवेदं कर्मेत्याहुः यस्त्वमिति शोकमपनुदतीति शोकापनोदः सचासौ स्मितलेशश्च गूढहासः तेन सुंदरं मुकुंदस्य वक्त्रं स
कृत् प्रदर्श्य पुनस्तस्य परोक्ष्यं अदृश्यतां करोषि अतः तव कृतं कर्म असाधु निंद्यमित्यर्थः २० किंच दत्तापहारित्वेनातिक्रूर
स्त्वमित्याहुः क्रूरस्त्वमिति नन्वक्रूरो हरतिनाहमिति चेदत आहुः अक्रूरसमाख्ययेति नह्येवं केत्तुमन्यः प्रभवति अतो नाम्ना

अहो विधातस्तव न क्वचिद्दया संयोज्य मैत्र्या प्रणयेन देहिनः तांश्चाकृतार्थान् वियुनंक्ष्य पार्थकं विक्रीडितं तेऽर्भकचेष्टितं यथा १९ यस्त्वं प्रदर्श्यासितकुंतलावृतं मुकुन्दवक्त्रं सुकपोलमुन्नसम् शोकापनोदस्मितलेशसुंदरं करोषि पारोक्ष्यमसाधु ते कृतम् २० क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्यया स्मनश्चक्षुर्हि दत्तं हरसे वताज्ञवत् येनैकदेशेऽखिलसर्गसौष्ठवं त्वदीयमद्राक्ष्म वयं मधुद्विषः २१ न नंदसूनुः क्षणभङ्गसौहृदः समीक्षते नः स्वकृतातुरा वत विहाय गेहान्स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगता नवप्रियः २२ ॥ एतत्तरेण समधुवंत्वमेवागतोसि कृष्णा

हराभिन युष्मच्चक्षुरितिचेन्न येन त्वद्दत्तेन चक्षुषा मधुद्विषः एकदेशे नेत्रवक्त्रादौ त्वदीयं समग्रसृष्टिनैपुण्यं अद्राक्ष्म
दृष्टवत्यो वयं तच्चक्षुः अयंभावः ममसर्वरहस्यमाभिर्ज्ञातमित्यमर्षेणैव कृष्णं वियोजयन्नः स्मानंधीकरोषीति च २१ वि
धातारं विहाय परस्परमूचुः न नंदसूनुरिति वर्ततिखेदे क्षणभङ्गं अस्थिरं सौहृदं यस्य सः गृहादीन् विहाय अद्धा साक्षात्त
स्यैव दास्यमुपागताः स्वकृतातुराः तत्कृतेनैव स्मितादिना परवशा अपि नः अस्मान्न समीक्षते नवं नवं प्रियं यस्य सः अतएव

गोपीविलापकथनं ३९

सेर्ष्यमूचुः सुखंप्रभातेति व्रजस्पतेः श्रीकृष्णस्यमुखंपास्यंतिसादरेणद्रक्ष्यंतिकथंभूतंअपाङ्गेनतनेत्रप्रान्तेनउत्कलि
तंउज्जृंभितंस्मितमेवआसवोरसोयस्मिंस्तत् यद्वा अपंगोत्कलितस्मितेनासवरूपंयन्मुखंतत्तश्चपानंमुख्यमेवसंभाव
यंति २३ ननुद्वित्राणिदिनानितथाभवतुनामतथाप्यस्मत्स्नेहात्कृष्णः पित्रादिभिश्चपरावर्त्तितआगमिष्यतीत्याशंक्याहुः।
हेअबलाः तासांमधुवन्मंजुभिर्भाषितैर्वशीकृतचित्तस्तथातासांसलज्जास्मितैर्विभ्रमैर्भ्रमन्परवान्पित्रादिपरतंत्रोपि य
द्वा व्रजेपरे अन्येबंधवः संतियस्यसः तथामनस्वीधीरोपिग्राम्याः अविदग्धानःकथंप्रतियास्यतेप्रत्येष्यतेनकथंचिदित्यर्थः

सुखंप्रभातारजनीयमाशिषःसत्याबभूवुःपुरयोषितांध्रुवम् याःसंप्रविष्टस्यमुखंव्रजस्पतेः पास्यंत्यपाङ्गोत्कलितस्मितासवम् २३ तासांमुकुंदोमधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तःपरवान्मनस्व्यपि कथंपुनर्नःप्रतियास्यतेऽबलाग्राम्याःसलज्जस्मितविभ्रमैर्भ्रमन् २४ अद्यध्रुवंतत्रदृशोभविष्यतेदाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वताम् महोत्सवःश्रीरमणंगुणास्पदंद्रक्ष्यंतियेचाध्वनिदेवकीसुतम् २५ मैतद्विधस्याकरुणस्यनामभूदक्रूरइत्येतदतीवदारुणः

२४ किंचअस्मदुत्सवभाजोन्यएवाद्यभविष्यंतीत्याहुः अद्येति तत्रपुरेदाशार्हादीनांदृशः दृष्टेर्महानुत्सवो
वोभविष्यतेभविष्यतियेदेवकीसुतंद्रक्ष्यंतितथायेचाध्वनिगच्छंतंद्रक्ष्यंतितेषामपिदृशोभविष्यतीति यद्वा दृशइति
द्वितीयातेषांदृशोनेत्राणिमहोत्सवोभविष्यतेप्राप्स्यतिप्राप्त्यर्थस्यभवतेरात्मनेपदित्वात् २५ अक्रूरंशापन्त्यआहुः मैत
द्विधस्येति एषाविधाविधानंकर्मयस्यअतएवनिष्कृपस्य अक्रूरइतिशोभनंनाममाभूत्तत्रहेतुः॥ ॥ ॥ एम

३९

भा०द० अतीवदारुणइत्यादि प्रियास्त्राणादपि प्रियतरं कृष्णं अध्वनः पारं अस्मद्दृग्गोचरत्वात् अतिदूरं देशं नेष्यति २६ अहो

पू० धिगस्मज्जीवितमित्याहुः अनार्द्रधीरिति अनार्द्रा कठिना धीर्यस्य सः तावदेव कृष्णो रथमधिरूढः अस्याविनयमाल स्कं०१०

१३० स्यस्थविरैश्चोपेक्षितं तेन निवारितवन्त इत्यर्थः किंच दैवं चेति अयं भावः यदि दैवमस्माकं अनुकूलं भवेत्तर्हि विघ्नैः क

श्चिदेषां मध्ये प्रतिहन्येत अकस्माद्वज्रपातो वा भवेत् अन्यद्वा किंचिदनिष्टं स्यात् नतु तत् किंचिदस्तीति २७ परस्परं

यो ऽसावनाश्वास्य सुदुःखितं जनं प्रियाप्रियन्नेष्यति पारमध्वनः २६ अनार्द्रधीरेष समास्थितो रथं तमन्वमी च त्वरयन्ति दुर्मदाः गोपा अनोभिः स्थविरैरुपेक्षितं दैवं च नो ऽद्य प्रतिकूलमीहते २७ निवारयामः समुपेत्य माधवं किं नो ऽकरिष्यन्कुलवृद्धबांधवाः। मुकुंदसंगान्निमिषार्धदुस्त्यजाद्दैवेन विध्वंसितदीनचेतसाम् २८ यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमंत्रलीलावलोकपरिरंभणरासगोष्ठ्याम् नीताः स्म नः क्षणमिव क्षणदा विना तं गोप्यः कथं न्वतितरेम तमो दुरन्तम् २९ ॥

संमन्त्र्य साहसमधिरुह्याहुः निवारयाम इति किं अकरिष्यन् किं करिष्यंति निमिषार्द्धदुस्त्यजात् मुकुंदसङ्गाद्विध्वंसितानि वियोजितानि अत एव दीनानि चेतांसि यासां एवंभूतानामस्माकं न मृत्योरपि भयमित्यर्थः २८ इतोपि कारणादवश्यं साहसमेवावलंबनीयमित्याहुः हे गोप्यः यस्य ललितं स्मितं च वल्गु मंत्रश्च लीलावलोकश्च परिरंभणं च अनुरागेणैतानि यस्यां रासगोष्ठ्यां रासक्रीडासभायां नः अस्माभिः क्षणदाः रात्रयः क्षणमिव नीताः तममुं कृष्णं विना दुरंतं तमः विरहदुःखं कथं नु अतितरेम न कथं

किंच आस्तां तावत्तमोऽतितरणं जीवनमेव कथं स्यादित्याहुः यद्विति अन्हः क्षये दिनावसाने खुररजोभिः छुरिता धूसरा अ
लकाः स्रजश्च यस्य सः व्रजं विशन् स्मितेन यत्कटाक्षनिरीक्षणं तेनानश्चित्तं क्षिणोति हरति असुं कृष्णं विना कथं भवेम ।
जीवेमेति ३० कृष्णे विषिक्तानि मानसानि यासां सुस्वरं उच्चैः ३१ क्रूरमक्रूरतः श्रुत्वा कंसं कंसनिषूदनः गोपीमनोरथारा

योऽह्नः क्षये व्रजमनंतसखः परीतो गोपैर्विशन्खुररजश्छुरितालकस्रक् वेणुं क्वणन्स्मि
तकटाक्षनिरीक्षणेन चित्तं क्षिणोत्यमुमृते नु कथं भवेम ३० श्रीशुक उवाच एवं ब्रुवाणा ।
विरहातुरा भृशं व्रजस्त्रियः कृष्णविषिक्तमानसाः विसृज्य लज्जां रुरुदुः स्म सुस्वरं गोविंद
दामोदर माधवेति ३१ स्त्रीणामेवं रुदंतीनामुदिते सवितर्यथ अक्रूरश्चोदयामास कृ ।
तमैत्रादिको रथम् ३२ गोपास्तमन्वसज्जंत नंदाद्याः शकटैस्ततः आदायोपायनं भूरिकुं
भान् गोरससंभृतान् ३३ गोप्यश्च दयितं कृष्णमनु व्रज्यानुरंजिताः प्रत्यादेशं भगवतः कां
क्षंत्यश्चावतस्थिरे ३४ तास्तथा तप्यतीर्वीक्ष्य स्वप्रस्थाने यदूत्तमः सांत्वयामास सप्रेमैरा
यास्य इति दौत्यकैः ३५ यावदालक्ष्यते केतुर्यावद्रेणू रथस्य च ॥

मः सरामः स्वपुरं ययौ स्त्री ।
णामिति नाऽनादृत्य कृतमैत्रादिकः मैत्रं मित्रदैवतं संध्योपासनं तदादिकर्म कृतं येन सः ३२ अन्वसज्जंत अन्वगच्छ
न् ३३ अनुरंजिताः परावृत्य निरीक्षणादिभिः किंचिदानंदिताः प्रत्यादेशं प्रत्याख्यानम् ३४ तप्यतीः संतप्यमानाः आ
यास्ये शीघ्रमागमिष्यामीति दूतवाक्यैः ३५ कृष्णं अनुप्रस्थापिताः प्रापिताः आत्मानश्चित्तानि याभिस्ताः ॥ ॥

लेख्यमयपुत्तिका इव निश्चलाः ३६।३७। ३८ वृक्षाणां खंडं समूहमुपव्रज्य ३९ शत्रुभ्यः शंकितः सन् रथोपरि निवेश्य ४० ब्र ह्म वेदं जपन् केमौ बालौ क्व तौ मल्लाविति शङ्कितचेतसे अक्रूराय जले रूपमत्याश्चर्यं व्यदर्शयत् ४१।४२।४३ सिद्धादि

अनुप्रस्थापितात्मानो लेख्यानीवोपलक्षिताः ३६ ता निराशा निववृतुर्गोविन्दविनिवर्त्तने
विशोका अहनी निन्युर्गायन्त्यः प्रियचेष्टितम् ३७ भगवानपि संप्राप्तो रामाक्रूरयुतो नृप
रथेन वायुवेगेन कालिंदीमघनाशिनीम् ३८ तत्रोपस्पृश्य पानीयं पीत्वा मृष्टं मणिप्रभम्।
वृक्षखंडमुपव्रज्य सरामो रथमाविशत् ३९ अक्रूरस्तावुपामंत्र्य निवेश्य च रथोपरि का
लिंद्या ह्रदमागत्य स्नानं विधिवदाचरत् ४० निमज्ज्य तस्मिन्सलिले जपन्ब्रह्म सनातन
म् तावेव ददृशेऽक्रूरो रामकृष्णौ समन्वितौ ४१ तौ रथस्थौ कथमिह सुतावानकदुंदुभेः
तर्हि स्वित्स्यन्दने न स्त इत्युन्मज्ज्य व्यचष्ट सः ४२ तत्रापि च यथापूर्वमासीनौ पुनरेव सः।
न्यमज्जद्दर्शनं यन्मे मृषा किं सलिले तयोः ४३ भूयस्तत्रापि सोऽद्राक्षीत् स्तूयमानमहीश्वर
म् सिद्धचारणगंधर्वैरसुरैर्नतकंधरैः ४४ सहस्रशिरसं देवं सहस्रफणमौलिनम् नीलांब
रं विसश्वेतं शृंगैः श्वेतमिव स्थितम् ४५॥

भिः स्तूयमानम् ४४ सहस्रं शिरांसि यस्य तम् सहस्रफणेषु मौलयो यस्य सन्तीति तथा तम् नीले अंबरे यस्य तं विसश्वेतं विसवत् कमलनालवत् श्वेतं शृङ्गैः शिखरैः श्वेतं कैलासमि

तस्योत्सङ्गे कुंडलीकृतदेहार्द्ध विलोकयेत्येकादशेन श्लोकेनान्वयः ४६ शोभने भ्रुवौ यस्य उन्नता नासिका यस्य तं च तं
च शोभनौ कपोलौ यस्य अरुणो अधरो यस्य तं च तं च ४७ तुंगावंसौ यस्य उरस्थले श्रीर्यस्य तं च तं च बलिमत् पल्लवोद
रं बलयः तिर्यक् निम्ना रेखा यस्य संति तद्वलिमत् तच्च तत् पल्लववत् अश्वत्थ दलसदृशमुदरं यस्य तम् ४८ कटित
टं च श्रोणिश्च करसदृशमूरुद्वयम् च बृहच्च तत् कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयं च तेनान्वितम् यद्वा बृहद्भ्यां कटितटश्रो॥

तस्योत्सङ्गे घनश्यामं पीतकौशेयवाससम् पुरुषं चतुर्भुजं शांतं पद्मपत्रारुणेक्षणम् ४६
चारुप्रसन्नवदनं चारुहासनिरीक्षणम् सुभ्रून्नसं चारुकर्णसुकपोलारुणाधरम् ४७ प्र
लंबपीवरभुजं तुंगांसोरस्थलश्रियम् कंबुकंठं निम्ननाभिं बलिमत्पल्लवोदरम् ४८ बृहत्क
टितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् चारुजानुयुगं चारुजंघायुगलसंयुतम् ४९ तुङ्गगुल्फा
रुणनखव्रातदीधितिभिर्वृतम् नवांगुल्यंगुष्ठदलैर्विलसत्पादपंकजम् ५० सुमहार्हम
णिव्रातकिरीटकटकांगदैः कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुंडलैः ५१ भ्राजमानं पद्मकरं
शंखचक्रगदाधरम् श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभं वनमालिनम् ५२ सुनंदनंदप्रमुखैः
णिभ्यां करभोरुद्वयेन चान्वितम् ४९ तुंगौ ईषदुन्नतौ गुल्फौ अरुणनखव्राताश्च तेषां॥ पार्षदैः सनकादिभिः
दीधितिभिः तथा नवाः कोमला अंगुल्यः अंगुष्ठौ च तान्येव दलानि तैश्च विलसत् शोभमानं पादपंकजं यस्य तम् ५० महा
र्हा मणिव्राता येषु तैः किरीटादिभिः ५१।५२ पृथक् पृथक् भावोऽभिप्रायो येषां तैः तत्र पार्षदैः स्वामीति स्तूयमानं सनकादि

इतिमरीच्यादिभिर्द्विजोत्तमैः परः प्रजापतिरिति ५३ वस्वः परिचरः प्रल्हादनारदवसवः प्रमुखामुख्यायेषान्तैः परंदैवत॰
मितिच श्रेष्ठैर्वचोभिः पृथग्भावैर्वचोभिरितिवा ५४ विद्याविद्येजीवानांमुक्तिसंसृतिहेतूमायातयोः कारणंशक्तिर्ह्लादि
नीसंवितज्ञानम् आभिरन्याभिश्चनिषेवितम् ५५ विलोक्यस्वभृशंप्रीतः असंतत्कृष्णोऽसावेवंभूतः परमेश्वरइतिज्ञात्वे

सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्चद्विजोत्तमैः ५३ प्रल्हादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः स्तूय॰
मानंपृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ५४ श्रियापुष्ट्यागिराकान्त्याकीर्त्यातुष्ट्येलयोर्ज्जया
विद्ययाऽविद्ययाशक्त्यामायया चनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतोभक्त्यापरम
यायुतः हृष्यत्तनूरुहोभावपरिक्लिन्नात्मलोचनः ५६ गिरागद्गदयाऽस्तौषीत्सत्वमाल॰
म्ब्यसात्वतः प्रणम्यमूर्द्धाऽवहितः कृतांजलिपुटःशनैः ५७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुरा॰
णेदशमस्कन्धेअक्रूरप्रतियानेएकोनचत्वारिंशोध्यायः ३९ अक्रूरउवाच नतोऽस्म्यहंत्वा
ऽखिलहेतुहेतुंनारायणंपूरुषमाद्यमव्ययम् यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्रह्माविरासी
द्यतएषलोकः १ भूस्तोयमग्निःपवनःखमादिर्महानजादिर्मनइंद्रियाणि ॥ ५५ति ५६।५७

॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेअक्रूरप्रतियानोनामएकोनचत्वारिंशोध्यायः ३९ चत्वारिंशेततोऽक्रू॰
रः कृष्णंमत्वेश्वरेश्वरंप्रणम्यभक्त्यातुष्टावसगुणागुणभेदतः १ श्रीकृष्णंप्रणमतिनतोस्मीति॥ ॥ ॥

हे कृष्ण त्वा त्वां नतोस्मि ननु त्वमस्मत्पितृव्यः कुतो मां वा त्वं नतोसि तत्राह आद्यं पुरुषं अव्ययं च अनादिनिधनमित्यर्थः कुत एतत् अखिलहेतूनां हेतुं सतु नारायणो नाहमिति चेत् तत्राह नारायणं त्वां किन्नारायण इति मांस्तोषि कात्र स्तुतिः सत्यमेवेत्याह यन्नाभिजातादिति यतो ब्रह्मणः १ अखिलहेतु हेतुत्वं प्रपंचयति भूरिति खस्यादिरहंकारः अजा माया तस्या आदिः पुरुषः एते ये जगतो हे तव स्ते सर्वे तव अङ्गभूताः अंगात् श्रीमूर्तेर्भूताः उपसर्जनभूता वा २॥ नन्वतिस्तुतिः किं क्रियते अहमेवान्यतउत्पन्नः तत्सरतंत्रश्चेत्याशंक्य तवैषा मायात्वत्पारमार्थ्यं तु न कोपि वेदेत्याह नैतइति एते अजा आदिर्येषां ते आत्मनस्तत्स्वरूपं न विदुः अनात्मतया जडत्वेन कारणेन जडत्वे हेतुर्गृहीताः मत्स्यमादिभि

सर्वेन्द्रियार्था विबुधाश्च सर्वे ये हेतवस्ते जगतोङ्गभूताः २ नैते स्वरूपं विदुरात्मनस्ते ह्यजादयोऽनात्मतया गृहीताः अजोनुबद्धः सगुणैरजाया गुणात्परं वेद न ते स्वरूपम् ३ त्वां योगिनो यजंत्यद्धा महापुरुषमीश्वरम् साध्यात्मं साधिभूतं च साधिदैवं च साधवः ४॥ ४॥

दृष्टाः नत्वजडो दृग्गोचर इति भावः ननु जडा मां मा जानंतु जीवस्तु ज्ञास्यतीत्यत आह अज इति स अजो ब्रह्मा अपि अजाया गुणैरनुबद्धः आवृतः गुणातीतं ते तव स्वरूपं न वेद अन्यः जीवस्तु कुतः ज्ञास्यतीति यद्वा प्रकृत्यादयः आत्मनः स्वरूपं तव स्वरूपं च न विदुः जडत्वादेव जीवस्तु तान् आत्मानं च वेत्ति न पुनः त्वत्स्वरूपमिति यथोक्तं हंसगुत्ये देहोऽसवोऽक्षा मनवो भूतमात्रा नात्मानमन्यं च विदुः परं यत् सर्वं पुमान्वेद गुणांश्च तज्ज्ञो न वेद सर्वज्ञमनंतमीड इति ३ ननु यदि केऽपि न जानंति कथं तर्हि संसारनिवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्य साक्षाद्गोचरत्वेपि येन केनापि मार्गेण भजतां त्वं गम्यासीत्याह त्वां योगिन इति हैरण्यगर्भादयोऽध्यात्माधिभूताधिदैवसाक्षिणं महापुरुषं तदंतर्यामिस्वरूपमीश्वरं नि

भा० द० तदेवं सांख्ययोगावेकीकृत्योक्तौ त्रयीमार्गं कर्मज्ञानभेदेन दर्शयति त्रय्या चेति श्लोकद्वयेन वैतानिकाः कर्मयोगिनः
पू० त्वां वै त्वामेव यजंते न नु ते इंद्रवरुणवाय्वादीन् यजंते न तु मामिति अत आह नानावज्रहस्तादीनि रूपाणि येषां तेऽप्यम
१३३ राः तेषामाख्यया नाम्ना त्वामेव यजंत इति अयंभावः ऐंद्रवारुणादिसूक्तैरिंद्रादयः सर्वैश्वर्येण प्रकाश्यंते न च सर्वैश्वरा
बहवः संभवंति अतो नामभेदेन त्वामेव यजंत इति तथा च श्रुतिः स प्रथमः सुप्रकृतिर्विश्वकर्मा स प्रथमो मित्रावरुणोऽ
ग्निः स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान् तस्मा इंद्राय हविराजुहोतीति ५ ज्ञानयज्ञेन समाधिना ६ सांख्ययोगत्रयीमार्गा उक्ताः

त्रय्या च विद्यया केचित्त्वां वै वैतानिका द्विजाः यजंते विततैर्यज्ञैर्नानारूपामराख्यया ५।
एके त्वाऽखिलकर्माणि संन्यस्योपशमं गताः ज्ञानिनो ज्ञानयज्ञेन यजंति ज्ञानविग्रहम्
६ अन्ये च संस्कृतात्मानो विधिनाऽभिहितेन ते यजंति त्वन्मयास्त्वां हि बहुमूर्त्येकमूर्त्ति
कम् ७ त्वामेवान्ये शिवोक्तेन मार्गेण शिवरूपिणम् बह्वाचार्यविभेदेन भगवन् समुपास
ते ८ सर्व एव यजंति त्वां सर्वदेवमयेश्वरम् येऽप्यन्यदेवताभक्ता यद्यप्यन्यधियः प्रभो ९।

वैष्णवशैवमार्गौ वाक्यद्वयेन अन्ये चेति संस्कृतात्मानः वैष्णवशैवदीक्षया दीक्षिताः संतः तेन त्वयाभिहितेन पंचरात्रादिवि
धिना त्वन्मयाः त्वन्मयत्वेनात्मानं चिंतयंतः त्वदेकप्रधाना इति वा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदेन बहुमूर्त्तिं नाराय
णरूपेणैकमूर्त्तिकं च त्वामेव यजंति ७ बह्वाचार्यविभेदेनेति नानाभेदशैवपाशुपतादिमार्गेण ८ येऽपि क्षुद्रदेवताभक्तास्ते
ऽपि त्वामेव यजंतीत्याह सर्व एवेति हे सर्वदेवमय ननु ते परस्परदेवताधिक्षेपकलहव्याकुलचित्ताः कथमेकमेव यजंतीत्यु

च्यते तत्राह यद्यप्यन्यधिय इति बुद्धिमात्रभेदो न वस्तुभेद इत्यर्थः ॥ ९ ॥ ७ ॥

तस्मात्सर्वेमार्गास्त्वय्येवपर्य्यवस्यंतीतिसदृष्टांतमाह यथेति अद्रेःसकाशात्सर्वतःप्रभवंतियानद्यःताःपुनःपर्जन्येनापूरिताःबहुस्रोतसःसत्यःसर्वतःसिंधुमेवविशंतियथा तद्वदेतागतयोमार्गाअंततस्त्वामेवविशंतीति १० अत्रहेतुमाह सत्त्वमिति भवतःशक्तिर्याप्रकृतिस्तस्याःसत्त्वादयोगुणाः अतःप्राकृताःप्रकृतिकार्योपाधयोब्रह्मपर्यंताःस्थावरादयोजीवाःस्वोपाधिद्वारातेषुगुणेषुप्रोताःप्रविष्टाःतेषुप्रकृतौसाचत्वयीति अतःक्रमेणोपाधिलयात्सर्वेपित्वामेवप्रविशंतीति यद्वा भवतःप्रकृतेर्गुणेषुप्रोताःब्रह्मादयोभवद्व्यतिरिक्तानसंति अतस्त्वमेवसर्वदेवमयइति ११ ननुभवतःप्रकृतेरिति

यथाऽद्रिप्रभवानद्यःपर्जन्यापूरिताःप्रभो विशंतिसर्वतःसिंधुंतद्वत्त्वांगतयोंऽततः१०॥
सत्त्वरजस्तमइतिभवतःप्रकृतेर्गुणाः तेषुहिप्राकृताःप्रोताआब्रह्मस्थावरादयः ११ तु
भ्यंनमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टयेसर्वात्मनेसर्वधियांचसाक्षिणे गुणप्रवाहोऽयमविद्यया
कृतःप्रवर्ततेदेवनृतिर्य्यगात्मसु १२ अग्निर्मुखंतेऽवनिरंघ्रिरीक्षणंसूर्योनभोनाभिर
थो दिशःश्रुतिः

वदन्ममापिप्रकृतिसंबंधंब्रवीषितततश्चतेषांममचकोविशेषःस्यादित्याशंक्यविशेषमाह तुभ्यमिति अविषक्तदृष्टये अविलुप्तबुद्धयेकुतःसर्वात्मनेस्वव्यतिरिक्ताभावादविषक्तदृष्टित्वंइत्यर्थः किंचसर्वधियांसाक्षिणेसर्वबुद्धिसाक्षित्वान्नक्वापिबुद्धिलयइत्यर्थः इतरेतुसंसरंतीत्याह गुणप्रवाहइति देवनृतिर्य्यञ्चःआत्मानोयेषांतेषुदेवादिशरीराभिमानिष्वित्यर्थः त्वदविद्ययाकृतोयंगुणप्रवाहःप्रवर्त्तते अतोमहान्विशेषइत्यर्थः १२ सर्वात्मनइत्यनेनोक्तंसगुणंरूपंस्तौति अग्निर्मुखमितिद्वाभ्यांअग्न्यादीननूद्येश्वरावयवताविधीयते योऽयमग्निःसतुनवमुखमित्यादि

भा०द० वचनव्यक्त्याईक्षणं चक्षुः श्रुतिः श्रवणेंद्रियं कं मूर्द्धा प्राणश्च बलं च तत २३ अद्रयः परस्य ते अस्थिनखानि २४ नकेवलमे स्कं०१०
पू० तावत् किंतु सर्वोऽप्ययं प्रपंचस्त्वदवयवभूत एवेति वदन्नेवं सत्यपि प्रपंचस्य षड्जन्मादयो विकारास्त्वयि न प्रसज्यंते तस्य
१३४ त्वयि कल्पितत्वादित्याह त्वयीति अव्ययात्मनि पुरुषे पूर्णे लोकादयः संजिहते प्रचलंति हे अव्ययात्मन्निति वा कथंभूते
त्वयि मनोमये मनःप्रधाने मनोवृत्तिव्यंग्ये दृश्यते त्वग्र्यया बुद्ध्या मनसैवानुद्रष्टव्यं इत्यादिश्रुतेः जलेयथा जलौकसः सू

द्यौः कं सुरेंद्रास्तव बाहवोऽर्णवाः कुक्षिर्मरुत्प्राणबलं प्रकल्पितम् २३ रोमाणि वृक्षौषधयः
शिरोरुहा मेघाः परस्यास्थिनखानि तेऽद्रयः निमेषणं रात्र्यहनी प्रजापतिर्मेढ्रस्तु वृष्टिस्त
ववीर्यमिष्यते २४ त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषे प्रकल्पिता लोकाः सपाला बहुजीवसंकुलाः य
था जले संजिहते जलौकसोऽप्युदुंबरे वा मशका मनोमये २५ यानि यानीह रूपाणि क्रीड
नार्थं बिभर्षि हि तैरामृष्टशुचो लोका मुदा गायंति ते यशः २६ नमः कारणमत्स्याय प्रलया
ब्धिचराय च हयशीर्ष्णे नमस्तुभ्यं मधुकैटभमृत्यवे २७ अकूपाराय बृहते नमो मंदरधा
रिणे क्षित्युद्धारविहाराय नमः सूकरमूर्त्तये २८ ॥

क्ष्म प्राण्यण्डराशयः यथा च उदुंबरांतः केसरे
षु मशकाः परस्परवार्त्तानभिज्ञाः एवमनंतानि ब्रह्माण्डानि त्वयि संचरंतीत्यर्थः २५ तस्मादेवंभूतं तव स्वरूपं दुरवगाह एम:
मिति त्वदवतारकथामृतमेव संतः सेवंत इत्याह यानि यानीति आमृष्टा परिमार्जिता शुक् येषां ते २६ अतः स्वयमप्यवतो १३४
रान्नमस्यति नम इति हयशीर्ष्णे हयग्रीवाय मधुकैटभयोर्मृत्यवे हंत्रे २७ अकूपाराय कूर्माय क्षित्युद्धारो विहारो यस्य तस्मै २८॥

१९॥ भृगूणां पतये परशुरामाय २० संकर्षणं रामं चतुर्व्यूहरूपेण प्रणमति नमस्ते वासुदेवायेति २१। २२ एवं स्तुत्वा बंध मोक्षं प्रार्थयितु माह भगवन्निति असति देहादौ ग्राहः आग्रहो यस्य सः असत्ग्राहो ग्रहो यस्येति वा २३ न केवलमयं लो। कः अहमपि तथैवेत्याह अहं चेति २४ मूढत्वमेव प्रकटयति विपर्य्ययमतिरिति अनित्ये कर्मफले नित्यमिति अनात्म

नमस्तेऽद्भुतसिंहाय साधुलोकभयापह वामनाय नमस्तुभ्यं क्रांतत्रिभुवनाय च १९ नमो भृगूणां पतये दृप्तक्षत्रवनच्छिदे नमस्ते रघुवर्य्याय रावणांतकराय च २० नमस्ते वासुदेवाय नमः संकर्षणाय च प्रद्युम्नायानिरुद्धाय सात्वतां पतये नमः २१ नमो बुद्धाय शुद्धाय दैत्यदानवमोहिने म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रे नमस्ते कल्किरूपिणे २२ भगवन् जीवलोकोऽयं मोहितस्तव मायया अहं ममेत्यसद्ग्राहो भ्राम्यते कर्मवर्त्मसु २३ अहं चात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्रमामि स्वप्नकल्पेषु मूढः सत्यधिया विभो २४ अनित्यानात्मदुःखेषु विपर्य्ययमतिर्ह्यहम् द्वंद्वारामस्तमोविष्टो न जाने त्वात्मनः प्रियम् २५ यथाऽबुधो जलं हित्वा प्रतिच्छन्नं तदुद्भवैः अभ्येति मृगतृष्णां वै तद्वत्त्वाऽहं पराङ्मुखः २६ ॥ २६॥

नि देहे आत्मेति दुःखरूपे गृहादौ सुखमिति विपरीतमतिरित्यर्थः द्वंद्वेषु सुखदुःखादिषु आरमते क्रीडतीति तत थासः ननु दुःखे कुतो रतिस्तत्राह तमोविष्टः तमसा व्याप्तः आत्मनः प्रिये प्रेमास्पदं त्वां न जाने इत्यर्थः २५ सदृष्टांतमा ह यथेति तस्माज्जलादुद्भवंतीति तदुद्भवानि तृणानि तैस्तथा मायाच्छन्नं त्वा त्वामहं हित्वा पराङ्मुखो देहाद्यभिमुखो

 नन्वेवंजानतः कुतोविषयाभिमुखतातत्राह नोत्सहइति कृपणाविषयवासनायुक्ताधीर्य्यस्यसः अतएवकामक
 र्मभ्यांहतंक्षुभितंइंद्रियैश्चवलिभिर्विषयसंयुक्तैरि तस्ततः आकृष्यमाणंमनोरोद्धुंनियमयितुंनशक्नोमीति २७ तर्हे
 वमस्त्वतंत्रोयः सोऽहंतवअंघ्रिंउपगतःशरणंप्राप्तः नन्विंद्रियपरतंत्रस्यैतदपिकुतस्तत्राह तच्चापीति हेईशअंतर्या
मिन्त्वत्‌ अंघ्र्युपगमनंचअसतांदुरापं अतो भवतोऽनुग्रहएवेसहंमन्ये अनुग्रहेसतीतिवाननुसतांसेवयाइदंभव
तीतिकिंमदनुग्रहेणेत्यतआह पुंसइति जीवस्यसंसारस्यापवर्गः समाप्तिर्यदात्वत्कृपयाभवेत्‌सभावनास्यदंभवति

नोत्सहेऽहंकृपणधीः कामकर्महतंमनः रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः २७॥
सोऽहंतवांघ्र्युपगतोस्म्यसतांदुरापंतच्चाप्यहंभवदनुग्रहईशमन्ये पुंसोभवेद्यर्हिसंस
रणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभसदुपासनयामतिःस्यात्‌ २८ नमोविज्ञानमात्रायसर्वप्रत्य
यहेतवे॥ ❀ ॥रामकृष्णप्रसन्न॥ हेअब्जनाभतदासदुपासनासंपद्यतेतयैवत्वयिमतिर्भवे

त्‌त्वत्कृपांविनानसत्सेवानसृतरांत्वन्मतिंनसुतरांमुक्तिरित्यर्थः २८ पादयोःपतन्प्रार्थयते द्वयेननमइति विज्ञान
मेवमात्रामूर्त्तिर्यस्यतस्मैअतएवसर्वप्रत्ययहेतवेसमस्तज्ञानकारणायकिंचपुरुषेशप्रधानायपुरुषस्ययेईशाःसु
खदुःखादिप्रापकाःकालकर्मस्वभावादयस्तेषांप्रधानायनियंत्रेकुतः ब्रह्मणेपरिपूर्णायकिंच अनंतशक्तयेअनंताः
शक्तयोयस्ययद्वा अनंतामायाख्याशक्तिर्य्यस्यतस्मैअथवाप्रधानंप्रकृतिःपुरुषःतत्प्रवर्त्तकःपुरुषःईशःकालः एतत्रित
यात्मनेब्रह्मणेदक्ष्यतिच भगवान्‌॥

न प्रकृतिर्द्रव्यं सोपादानमाधारः पुरुषः परः सन्नोभिव्यंजकः कालो ब्रह्म तत्त्रितयं त्वहमिति २९ सर्वप्रत्ययहेतुत्वमभिव्यं॰
जयं स्तौति नमस्तइति वासुदेवाय चित्ताधिष्ठात्रे सर्वभूतक्षयायस्त्यः आश्रयः अहंकारश्च प्राणिनामाश्रयः ततश्च
अहंकाराधिष्ठात्रे संकर्षणायेत्यर्थः हृषीकेशेति बुद्धिमनसोरधिष्ठात्रोः प्रद्युम्नानिरुद्धयोरेकीकृत्यग्रहणं शरणागतं

पुरुषेशप्रधानाय ब्रह्मणेनंतशक्तये २९ नमस्ते वासुदेवाय सर्वभूतक्षयाय च ॥ हृ
षीकेश नमस्तुभ्यं प्रपन्नं पाहि मां प्रभो ॥ ३० ॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशम॰
स्कन्धे अक्रूरस्तुतिर्नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स्तुवतस्तस्य
भगवान्दर्शयित्वा जले वपुः भूयः समाहरत्कृष्णो नटो नाट्यमिवात्मनः १ सोऽपि॰
चांतर्हितं वीक्ष्य जलादुन्मज्ज्य सत्वरः कृत्वा चावश्यकं सर्वं विस्मितो रथमागमत् २
तमपृच्छत्हृषीकेशः किं ते दृष्टमिवाद्भुतम् भूमौ वियति तोये वा तथा त्वां लक्षयाम
हे ३ अक्रूर उवाच अद्भुतानीह यावंति भूमौ वियति वा जले त्वयि विश्वात्मके तानि
किं मेऽदृष्टं विपश्यतः ॥ ४ ॥ ४ ॥

मां पाहीति प्रार्थना ३० ॥ इति दशमे टीकायां चत्वारिंशोध्या
यः ॥ ४० ॥ एकचत्वारिंशके हत्वा रजकं प्रविशन्पुरीम् ततो वरान्ददौ तुष्टः सुदाम्नो वायकस्य च १ सम्यक् समक्रूर
मनः प्रबोध्य स्वधामसंदर्शनसत्कृपातः स्वराजधानीं मथुरामपश्यद्दलंकृतानंतमहोत्सवाढ्याम् २ । १ । २ । ३ भू
मौ वियति जले वा यावंत्यद्भुतानि तानि त्वय्येव संति तं च त्वां विपश्यतो मे किमद्भुतं अदृष्टं अपि तु सर्वं दृष्टमित्यर्थः ॥ ४ ॥

न्नतुमसाप्तेः पूर्वमेव त्वं विस्मितमुखो लक्षितोऽसि अतो भूमौ वियति जले वा किमप्यद्भुतं दृष्टमेवेति चेदत आह यत्राद्भुतानीति यत्र त्वयि सर्वाण्यद्भुतानि सन्ति तं त्वामिह पश्यतो मे अन्यत्र भूम्यादौ किमद्भुतं दृष्टं त्वां विना न तत्र किंचिद्भुतमित्यर्थः ब्रह्मन् हे परमेश्वरेत्यर्थः ब्रह्मेति वा पाठः ५ गांदिनीसुतोऽक्रूरः ६ ॥ दृष्टिं नादद्दुः पश्यंत एव स्थिता इत्यर्थः ७ रामकृ

यत्राद्भुतानि सर्वाणि भूमौ वियति वा जले तं त्वाऽनुपश्यतो ब्रह्मन् किं मे दृष्टमिहाद्भुतम् ५ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्त्वा नोदयामास स्यंदनं गांदिनीसुतः मथुरामनयद्रामं कृष्णं चैव दिनात्यये ६ मार्गे ग्रामजना राजंस्तत्र तत्रोपसंगताः वसुदेवसुतौ वीक्ष्य प्रीता दृष्टिं न चाददुः ७ तावद्व्रजौकसस्तत्र नंदगोपादयोऽग्रतः पुरोपवनमासाद्य प्रतीक्षंतोऽवतस्थिरे ८ तान्समेत्याह भगवानक्रूरं जगदीश्वरः गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रश्रितं प्रहसन्निव ९ भवान्प्रविशतामग्रे सहयानः पुरीं गृहम् वयं त्विहावमुच्याथ ततो द्रक्ष्यामहे पुरीम् १० ॥ अक्रूर उवाच ॥ नाहं भवद्भ्यां रहितः प्रवेक्ष्ये मथुरां प्रभो त्यक्तुं नार्हसि मां नाथ भक्तं ते भक्तवत्सल ॥११॥ ११ ॥ ५ ॥

ष्णागमनं प्रतीक्षमाणाः स्थिता इत्यर्थः ८ प्रश्रितं विनीतम् ९ स्वगृहं च प्रविशतां अवमुच्य उत्तार्य्य विश्राम्येत्यर्थः ॥ १० ॥ १० ॥

साग्रजः सह गोपालैरित्यर्थः १२ यच्छौचेन यस्य पादरजसः क्षालनोदकेन गृहांगणस्थितेन १३ श्लोक्यः पुण्ययकीर्त्ते
हे एकांतभक्तानां या गतिस्तां च लेभे १४ अपुनन् पवित्रितवत्यः याभिरद्भिः स्वः स्वर्गं प्राप्ताः १५ प्रार्थयमानो नमस्क-
रोति देवदेवेति अतः परमन्यत् श्रेयो नास्तीति मत्वा बहुधा संबोधयति १६ आदौ नावत् यदुचक्रायद्रुह्यतीति यदुचक्र-

आगच्छ याम गेहान्नः सनाथान्कुर्व्वधोक्षज सहाग्रजस्सगोपालैः सुहृद्भिश्च सुहृ-
त्तमः १२ पुनीहि पादरजसा गृहान्नो गृहमेधिनां यच्छौचेनानुतृप्यंति पितरः साग्नयः
सुराः १३ अवनिज्यांघ्रियुगलमासीच्छ्लोक्यो बलिर्महान् ऐश्वर्य्यमतुलं लेभे गतिं चैका-
न्तिनां तु या १४ आपस्तेऽध्र्यवनेजन्यस्त्रींल्लोकाञ्छुचयोऽपुनन् शिरसाधत्त याः शर्वः स्वः-
र्याताः सगरात्मजाः १५ देवदेव जगन्नाथ पुण्यश्रवणकीर्त्तन यदूत्तमोत्तमश्लोक ना-
रायण नमोस्तु ते १६ श्रीभगवानुवाच आयास्ये भवतो गेहमहमार्य्यसमन्वितः यदुच-
क्रद्रुहं हत्वा वितरिष्ये सुहृत्प्रिय १७ एवमुक्तो भगवतासोऽक्रूरो विमना इव पुरीं प्रवि-
ष्टः कंसायकर्मावेद्य गृहं ययौ १८ अथापराह्णे भगवान्कृष्णः संकर्षणान्वितः मथु-
रां प्राविशद्गोपैर्दिदृक्षुः परिवारितः १९ ॥ द्रुहं तं कंसं हत्वा सुहृदां प्रियं वितरिष्ये दास्यामि १७
रामकृष्णावानीताविति स्वकृतं कर्मावेद्य समर्प्येति १८ गोपैः परिवारितः प्राविशत् ॥ १९ ॥ १९ ॥ ६ ॥

५१

भा॰द॰ श्रीकृष्णदृष्टांपुरीमनुवर्णयति चतुर्भिः ददर्शतामिति स्फाटिकानितुंगानिगोपुराणिपुरद्वाराणिअन्यानिचद्वाराणियस्यां स्कं॰१०

पू॰ तांबृहंतिहेममयानिकपाटानितोरणानिचयासांतांताम्रचआरःआरकूटश्चतन्मयाःकोष्ठाधान्यागाराश्वशालादयोय

१३७ स्यांतांपरिखाःपरितःखातगर्त्ताःताभिर्दुरासदांदुर्गमांउद्यानानिदूरस्थानिवनानिरम्याणिउपवनानिचकटानितैरुप॰

शोभिताम् २०सौवर्णाःशृंगाटकाश्चतुष्पथाःहर्म्याणिधनिनांगृहाणिचनिष्कुटाःगृहोचिताआरामाश्चतैःश्रेणीनांएक

रूपशिल्पोपजीविनांसभाभिःउपवेशस्थानैःअन्यैश्चभवनैःगृहैःउपस्कृतांअलंकृतांअमलाःस्फाटिकाःहरिताःमर

ददर्शतांस्फाटिकतुंगगोपुरद्वारांबृहद्धेमकपाटतोरणाम् ताम्रारकोष्ठांपरिखादुरा॰

सदामुद्यानरम्योपवनोपशोभिताम् २० सौवर्णशृङ्गाटकहर्म्यनिष्कुटैःश्रेणीसभाभि

र्भवनैरुपस्कृताम् वैडूर्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वलभीषुवेदिषु २१ जुष्टे

षुजालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्टपारावतबर्हिनादिताम् संसिक्तरथ्यापणमार्गचत्वरां

प्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतंडुलाम् २२ आपूर्णकुंभैर्दधिचंदनोक्षितैःप्रसूनदीपावलि॰

कताःवैडूर्यादिरत्नैर्जुष्टेषुवलभ्यादिषुआविष्टेरुपविष्टैःपारावतैर्बर्हिभिश्चनादितांतत्रव भिःसपल्लवैः॥

लभ्यःगृहेपुरोभागेषुवक्रदारुच्छादनानिवेदयःवलभीनामधोदेशेविरचिताःअवष्टंभवेदिकाः २१ जालामुखरंध्रा

णिगवाक्षच्छिद्राणिकुट्टिमानिमणिबद्धाःभूमयःतेष्वितिरथ्याराजमार्गाःआपणाःपण्यवीथयःमार्गाःअन्येचचत्वरा =

णिअंगणानिसंसिक्तानिरथ्यादीनियस्यांताम् प्रकीर्णामाल्यादयोयस्यांताम् २२ तथाखलंकृतानिद्वाराणियेषांतेगृहा राम॰

यस्यांतांकैःआपूर्णैःकुंभैःदध्नाचंदनेनचउक्षितैःसिक्तैःप्रसूनानांदीपानांचावलयोयेषुतैःचन्नैःफलगुच्छैःउपलक्षितां १३०

क्रमुकाश्च तत्सहितैः सकेतुभिः केतवो ध्वजाः तत्सहितैः पट्टिका वितस्तिविस्तारपट्टवस्त्राणि तत्सहितैः तत्रेयं रीतिः द्वारेषूभयतस्तंडुलानामुपरि कुंभाः तत्सरितः प्रसूनावल्यः कंठे पट्टिकाः मुखे चूतादिपल्लवाः तदुपरि पात्रांतरे दीपावलयः तत्संनिधौ रंभाः क्रमुकाः केतवस्तोरणानि चेति २३ नरदेवानां वर्त्मना राजमार्गेण तां पुरीं संप्रविष्टौ इति द्वितीयांतम् । २४ औत्सुक्यमेवाह द्वयेन काश्चिदिति विपर्यक् विपरीतं धृतानि वस्त्राणि भूषणानि च याभिस्ताः युगलेषु धार्येषु कुंड

संवृतं रंभाक्रमुकैः सकेतुभिः स्वलंकृतद्वारगृहां सपट्टिकैः २३ तां संप्रविष्टौ वसुदेवनंदनौ वृतौ वयस्यैर्नरदेववर्त्मना द्रष्टुं समीयुस्त्वरिताः पुरस्त्रियो हर्म्याणि चैवारुरुहुर्नृपोत्सुकाः २४ काश्चिद्विपर्यग्धृतवस्त्रभूषणा विस्मृत्य चैकं युगलेष्वथापराः कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरा नांक्त्वा द्वितीयं त्वपराश्च लोचनम् २५ अश्नंत्य एकास्तदपास्य भोजनमभ्यज्यमाना अकृतापमज्जनाः स्वपंत्य उत्थाय निशम्य निःस्वनं प्रपाययंत्योऽर्भमपोह्य मातरः २६ मनांसि तासामरविंदलोचनः प्रगल्भलीलाहसितावलोकैः जहारमत्तद्विरदेंद्रविक्रमो दृशां ददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवम् ॥ २७ ॥

लकंकणादिषु एकं विस्मृत्य समीयुः । कृतं एकमेव पत्रं ययोस्ते श्रवणे यासां एकमेव नूपुरं चरणाभरणं यासां ताश्च ताश्च नांक्त्वा अनंक्त्वा एकस्मिन्नेव लोचने कज्जलं निधायेत्यर्थः २५ तद्भोजनं त्यक्त्वा अभ्यज्यमानाः सखीभिः क्रियमाणतैलाभ्यंगाः अकृतस्नानाः अर्भबालकं अपोह्य निरस्य २६ प्रगल्भाया लीलाः ताभिः हसितानि निरीक्षणानि च तैः श्रियं रमयतीति श्रीरमणः तेनात्मना वपु

भा०द० मुहुः श्रुतत्वाद्धृतचेतसः स्वच्छस्तं दृष्ट्वा तस्य प्रेक्षणं च उत्स्मितं च तदेव सुधा तया उक्षणं सेचनं तेन लब्धो मानो याभिस्ताः स्कं०१०
पू० दृशा उद्घाटितेन नेत्रद्वारेण आत्मनि मनसि लब्धं प्राप्तं परिष्वज्य तद्‌प्राप्तिज नितमनंतमाधिं व्यथां जहुः हे अरिंदमनि
२३८ र्जितकामेति संबोधनं शृंगाररसे निमग्नो माभूरिति २८ सौमनस्यैः शोभनगंधकुसुमसमूहैः शोभनमनोभावैर्वा २९।३०

दृष्ट्वा मुहुः श्रुतमनुद्रुतचेतसस्तं तत्प्रेक्षणोत्सितसुधोक्षणलब्धमानाः आनंदमूर्त्ति
मुपगुह्य दृशात्मलब्धं हृष्यत्त्वचो जहुरनंतमरिंदमाधिम् २८ प्रासादशिखरारूढाः
प्रीत्युत्फुल्लमुखांबुजाः अभ्यवर्षन्सौमनस्यैः प्रमदा बलकेशवौ २९ दध्यक्षतैः सोदपा
त्रैः स्रग्गंधैरभ्युपायनैः तावानर्चुः प्रमुदितास्तत्र तत्र द्विजातयः ३० ऊचुः पौरा अहो
गोप्यस्तपः किमचरन्महत् या ह्येतावनुपश्यंति नरलोकमहोत्सवौ ३१ रजकं कंचिदा
यांतं रंगकारं गदाग्रजः दृष्ट्वाऽयाचत वासांसि धौतान्यत्युत्तमानि च ३२ देह्यावयोः
समुचितान्यंग वासांसि चार्हतोः भविष्यति परं श्रेयो दातुस्ते नात्र संशयः ३३ स याचि
तो भगवता परिपूर्णेन सर्वतः साक्षेपं रुषितः प्राह भृत्यो राज्ञः सुदुर्मदः ३४ ईदृशान्येव
वासांसि नित्यं गिरिवनेचराः ॥ परिधत्त किमुद्वृत्ता राजद्रव्याण्यभीप्सथ ३५॥ ३५॥

पौराः पुरस्त्रियः ३१ रजको वस्त्रनिर्णेजकः स एव वस्त्राणां रंगमपि कुर्वन्‌ रंगकारः ३२।३३ रुषितः कुपितः ३४ हे उद्वृ रामः
त्ताः गिरिवनेचरथ ये नित्यं ते यूयं परिधत्तेति संभावनायां लोट्‌ अभीप्सथ प्रार्थयध्वम् ३५॥ ३५ ॥ ९ ॥ १३८

राजकुलानि राजकीयाः लुपंतिनिःस्वं कुर्वंति ३६।३७ वासः कोशान्वस्त्रपुटकान् ३८।३९ वायकः तंतुवायवि शेषः वेषं अलंकारं चैलेयैर्वस्त्रमयैराकल्पैर्भूषणैः ४० पर्वणि उत्सवे ४१ इहलोके परमां श्रियं च बलं च ऐश्वर्य्यं च

याताशु बालिशा मैवं प्रार्थ्यं यदि जिजीविषा बध्नंति घ्नंति लुंपंति दृप्तं राजकुलानि हि ३६

एवं विकत्थमानस्य कुपितो देवकीसुतः रजकस्य कराग्रेण शिरः कायादपातयत् ३७

तस्यानुजीविनः सर्वे वासःकोशान्विसृज्य वै दुद्रुवुः सर्वतो मार्गं वासांसि जगृहेऽच्युतः ३८

वसित्वात्मप्रिये वस्त्रे कृष्णः संकर्षणस्तथा शेषाण्यादत्त गोपेभ्यो विसृज्य भुवि कानिचि त् ३९

ततस्तु वायकः प्रीतस्तयोर्वेषमकल्पयत् विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपतः ४०

नानालक्षणवेषाभ्यां कृष्णरामौ विरेजतुः स्वलंकृतौ बालगजौ पर्वणीव सितेतरौ ४१

तस्य प्रसन्नो भगवान्प्रादात्सारूप्यमात्मनः श्रियं च परमां लोके बलैश्वर्य्यस्मृतीन्द्रियम् ४२

ततः सुदाम्नो भवनं मालाकारस्य जग्मतुः तौ दृष्ट्वा स समुत्थाय ननाम शिरसा भुवि ४३

तयोरासनमानीय पाद्यं चार्घ्यार्हणादिभिः पूजां सानुगयोश्चक्रे स्रक्तांबूलानुलेपनैः ४४ प्रा

हनः सार्थकं जन्म पावितं च कुलं प्रभो पितृदेवर्षयो मह्यं तुष्टा ह्यागमनेन वाम् ४५ भवंतौ किल विश्वस्य जगतः कारणं परम् ॥ ४२ स्मृतिं च इंद्रियं च न तत्पाटवं च प्रादात् ४२।४३।४४।४५ क्षेमा

भवायउद्भवाय ४६ रजकवधेनवायकानुग्रहेणचयुवयोर्विषमदृष्टितयाऽनीश्वरतानाशंकनीयेत्याह नहिवामिति अत्रहेतुः समयोरिति अत्रापिहेतुद्वयंसुहृदोरितिजगदात्मनोरितिच ४७।४८ इत्यभिप्रेत्यइत्येवंविज्ञापितवान्।

अवतीर्णौविहांशेनक्षेमायचभवायच ४६ नहिवांविषमादृष्टिःसुहृदोर्जगदात्मनोः समयोःसर्वभूतेषुभजंतंभजतोरपि ४७ तावाज्ञापयतंभृत्यंकिमहंकरवाणिवाम् पुंसोऽत्यनुग्रहोह्येषभवद्भिर्यन्नियुज्यते ४८ इत्यभिप्रेत्यराजेंद्रसुदामाप्रीतमानसः शस्तैः सुगंधैःकुसुमैर्मालाविरचिताददौ ४९ ताभिःस्वलंकृतौप्रीतौकृष्णरामौसहानुगौ प्रणतायप्रपन्नायददतुर्वरदौवरान् ५० सोऽपिवव्रेऽचलांभक्तिंतस्मिन्नेवाखिलात्मनि तद्भक्तेषुचसौहार्दंभूतेषुचदयांपराम् ५१ इतितस्मैवरंदत्त्वाश्रियंचान्वयवर्द्धिनीम् बलमायुर्यशःकीर्तिंनिर्जगामसहाग्रजः ५२ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद० पुरप्रवेशोनामएकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१ श्रीबादरायणिरुवाच ॥ अथव्रजन्राजपथेनमाधवः स्त्रियंगृहीतांगविलेपभाजनाम् ॥

१ अभिप्रेत्यतन्मतंज्ञात्वा ४९।५०।५१ अन्वयवर्द्धिनींवंशेवृद्धिमतीमित्यर्थः अप्रार्थितंश्रीप्रभृतिकंचदत्त्वाततोनिर्जगामेति ५२ स्वैरंचरन्मधुपुरेरजकंनिकृत्यकृष्णः प्रदायचवरानथवायकाय मालाकृतेसमनुकंप्यचकारकुब्जामृज्वींधनुश्चसहसानमयन्बभंज १॥ इतिदशमेटीकायामेकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१

१ द्विचत्वारिंशकेकुब्जोन्मनंधनुषोभिदा वधस्तद्रक्षिणांकंसारिष्टंगोत्सवादिच १ अंगविलेपा॥

श्चंदनादयः गृहीतान्यंगविलेपनभाजनानि ययातां रसप्रदः सुखप्रदः १ हे अंगने हे वरोरु इति सोपहासं संबोध्य पृच्छ
ति त्वं का एतदनुलेपनं कस्य वा उ ह इति निपातौ भ्रू विक्षेपयुक्ते वितर्के अस्मत्सेवासद्यः फलसेवेत्याह न चिरादिति रति
स्वः ग्रीवोरःकट्याव क्रा इति त्रिवक्रेति नाम यस्याः सा अनुलेपन साधन क्रियायां कंसस्य बहुमता दास्यस्मि ३ रूपं च अंग।

विलोक्य कुब्जां युवतीं वराननां पप्रच्छ यांतीं प्रहसन्रसप्रदः १ का त्वं वरोर्वेतदुहानुलेपन
म् कस्यांगने वा कथयस्व साधुनः देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमं श्रेयस्ततस्ते न चिराद्भविष्यति
२ सैरंध्र्युवाच दास्यस्म्यहं सुंदर कंससंमता त्रिवक्रनामा ह्यनुलेपकर्मणि मद्भावितं भोज
पतेरतिप्रियं विना युवां कोऽन्यतमस्तदर्हति ३ रूपपेशलमाधुर्य्यहसितालापवीक्षितैः ध
र्षितात्मा ददौ सांद्रमुभयोरनुलेपनम् ४ ततस्तावंगरागेण स्ववर्णेतरशोभिना संप्राप्तपर
भागेन शुशुभातेऽनुरंजितौ ५ प्रसन्नो भगवान्कुब्जां त्रिवक्रां रुचिराननाम् ऋज्वीं कर्त्तुं
मनश्चक्रे दर्शयन्दर्शने फलम् ६ पद्भ्यामाक्रम्य प्रपदे द्व्यंगुल्युत्तानपाणिना। ॥ सौष्ठवं पेशलं च
सौकुमार्य्यं माधुर्य्यं च रसिकता हसितं च आलापा अवीक्षितं च तैः धर्षितात्मा मोहितचित्ता सांद्रं घनम् ४ स्ववर्णेतर
शोभिना रामकृष्णयोर्वर्णाभ्यामितरः पीतादिवर्णस्तेन शोभितुं शीलं यस्य तेन संप्राप्तपरभागेन संप्राप्तः परेणाभेरूप
रितनो भागो येन सः संप्राप्तः परभागः शोभाऽतिशयो येनेति वा तेनानुरंजितौ ५ स्वदर्शने सद्यः फलं दर्शयन् ६ तस्याः प्रप

भा०द० अंगुल्याबुत्तानेउन्नतेयस्मिन्पाणौतेनचुबुकेमुखस्याधोभागेधृत्वाऽध्यात्मंदेहंउन्नमयामास ७ तद्देवऋजुसमानमंगं
पू० यस्याःबृहत्यौश्रोणीपयोधरौचयस्याःसामुकुंदस्पर्शनादितिसुख्यकारणम् ८।९।१०।११ आधिविकर्षणंमनःपीडाश
२४० प्रगृह्यचुबुकेऽध्यात्ममुदनीनमदच्युतः ७ सातदृजुसमानांगीबृहच्छ्रोणिपयोधरा मुकुं।
दस्पर्शनात्सद्योबभूवप्रमदोत्तमा ८ ततोरूपगुणौदार्य्यसंपन्नाप्राहकेशवम् उत्तरीयां
तमाकृष्यस्मयंतीजातहृच्छया ९ एहिवीरगृहंयामोनत्वांत्यक्तुमिहोत्सहे त्वयोन्मथित
चित्तायाःप्रसीदपुरुषर्षभ १० एवंस्त्रियायाच्यमानःकृष्णोरामस्यपश्यतः मुखंवीक्ष्या।
नुगोपानांप्रहसंस्तामुवाचह ११ एष्यामितेगृहंसुभ्रूःपुंसामाधिविकर्षणम् साधितार्थो।
गृहाणान्नःपांथानांत्वंपरायणम् १२ विसृज्यमाध्व्यावाण्यातांव्रजन्मार्गेवणिक्पथैः ना।
नोपायनतांबूलस्रग्गंधैःसाग्रजोर्च्चितः १३ तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानंनाविदन्स्त्रियः।
विस्रस्तवासःकबरवलयालेख्यमूर्त्तयः १४ ततःपौरान्पृच्छमानोधनुषःस्थानमच्युतः
तस्मिन्प्रविष्टोददृशेधनुरैंद्रमिवाद्भुतम् १५ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितंपरमर्द्धिमत्॥ ॥मनंकं।
स्वधेनस्वयंसाधितःअर्थःसुहृदांप्रयोजनंयेनसःअगृहाणांअकृतदाराणांपांथानांप्रवासिनांपरमयनंआश्रय।
त्वंमधुरयागिरातांप्रस्थाप्यव्रजन्वणिक्पथैर्वणिग्भिरर्चितः १३ लेख्याश्चित्रन्यस्ताइवमूर्त्तयोयासांताः १४ धनुर्मुखशा

वलात् १६ निमिषेण अतिशीघ्रंमदकरीमदहस्ती १७।१८ गृह्यतांवध्यतामितिवदंतोजिघृक्षवः आवृत्तवंतः १९नके वलंक्रुद्धौकिंतुभग्नस्यधनुषःशाकलेगृहीत्वाजघ्नतुश्चेति २० परतःप्रातर्गंतव्यमितिशालामुखादेवपुनर्निष्क्रम्य २१ ते

वार्य्यमाणोनृभिःकृष्णःप्रसह्यधनुराददे १६ करेणवामेनसलीलमुद्धृतंसज्यंचकृत्वा निमिषेणपश्यताम् नृणांविकृष्यप्रबभंजमध्यतोयथेक्षुदंडंमदकर्य्युरुक्रमः १७ धनुषोभज्यमानस्यशब्दःखंरोदसीदिशः पूरयामासयंश्रुत्वाकंसस्त्रासमुपागमत् १८ तद्रक्षिणःसानुचराःकुपिताआततायिनः गृहीतुकामाआवव्रुर्गृह्यतांवध्यतामिति १९ अथतान्दुरभिप्रायान्विलोक्यबलकेशवौ क्रुद्धौधन्वनआदायशाकलेतांश्चजघ्नतुः २० बलंचकंसप्रहितंहत्वाशालामुखात्ततः निष्क्रम्यचेरतुर्हृष्टौनिरीक्ष्यपुरसंपदः २१ तयोस्तदद्भुतंवीर्य्यंनिशाम्यपुरवासिनः तेजःप्रागल्भ्यरूपंचमेनिरेविबुधोत्तमौ २२ तयोर्विचरतोःस्वैरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् कृष्णरामौवृतौगोपैःपुराच्छकटमीयतुः २३ गोप्योमुकुंदविगमेविरहातुराया आशासिताशिषऋतामधुपुर्य्यभूवन्॥ ५ जःप्रभावंप्रागल्भ्यंधृष्टताम् २२

शाकटंशकटावमोचनस्थानम् २३ मुकुंदस्यविगमेव्रजान्निर्गमनसमयेयाआशिषःआशासतस्वःप्रभातारजनी यमद्यभुवंतत्रदृशोभविष्यतइत्यादियुक्तवत्यःताऋताःसत्याःबभूवुःपुरुषभूषणस्यश्रीकृष्णस्यगात्रस्यदेहस्यलक्ष्मी

भा०टी०द०स्कं०अ०४२

ब्रह्मादीन् हित्वा यद्‍यनम् आश्रयं श्रीः कामयामास यां गात्रलक्ष्मीमिति वा २४ अवनिक्तं क्षालितमंघ्रियुगलं ययोस्तौ क्षी रमिश्रमन्नं भुक्त्वा सुखं न्यवसताम् २५ परं केवलं गोविंदरामयोर्विक्रीडितं न तु नतु पराक्रमः कश्चित् २६ उभयथा स्व प्रजागरितभेदेन प्रत्येकं मृत्योर्दौत्यकराणि च तथा च मंत्रः इत्थादुलूकश्चाऽपप्तन् हिरण्याक्षो अयोमुखः रक्षसां दूत आग तइत्यादिः तथा यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य दैवीं वाचं वदसीत्यादिश्च २७ तानि दर्शयति श्लोकत्रयेण जलादौ प्रतिरूपे दृश्यमा

संपश्यतां पुरुषभूषणमात्रलक्ष्मीं हित्वेतरान्नु भजतश्चकमेऽयनं श्रीः २४ अवनिक्तांघ्रि युगलौ भुक्त्वा क्षीरोपसेचनम् ऊषतुस्तां सुखं रात्रिं ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितम् २५ कंसस्तु ध नुषो भंगं रक्षिणां स्वबलस्य च वधं निशम्य गोविंदरामविक्रीडितं परम् २६ दीर्घप्रजागरो भीतो दुर्निमित्तानि दुर्मतिः बहून्याचष्टोभयथा मृत्योर्दौत्यकराणि च २७ अदर्शनं स्वशिर सः प्रतिरूपे च सत्यपि असत्यपि द्वितीये च द्वैरूप्यं ज्योतिषां तथा २८ छिद्रप्रतीतिश्छाया यां प्राणघोषानुपश्रुतिः स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषु स्वपदानामदर्शनम् २९ स्वप्ने प्रेतपरिष्वङ्गः ख रयानं विषादनम् यायान्नलदमाल्येकस्तैलाभ्यक्तो दिगंबरः ३०॥ ॥ नेपि स्वशिरसस्तत्रादर्शनं

असत्यपि द्वितीये चक्षुषोंतर्धाने अंगुल्यादौ ज्योतिषां चंद्रादीनां द्वित्वम् २८ छायायां प्रतिबिंबे छिद्रप्रतीतिः पिहित कर्णपुटस्य य अंतः श्रूयमाणो ध्वनिः स प्राणघोषः तस्याश्रवणं वृक्षेषु स्वर्णवर्णप्रतीतिः रजः कर्दमादिषु स्वपदानामदर्श नं एतानि जागरितानि दुर्न्निमित्तानि २९ स्वप्नान्याह स्वप्न इति प्रेतैर्मृतैः परिष्वंगः खरमारुह्य यानं विषभक्षणं नलदमो

३१ ॥ कष्टेन कथंचित्प्रभातायां पुनः सूर्ये चाप्यः समुत्थित इति तथा च श्रुतिः यउदगान्महतोर्णवाद्विभ्राजमानः सलिल
स्यमध्यात्समामृषभोलोहिताक्षः सूर्योविपश्चिन्मनसापुनात्विति ३२ । ३३ यथोपजोषं यथासुखम् ३४ । ३५ मल्लताल॰

अन्यानि चेत्थंभूतानि स्वप्नजागरितानि च पश्यन्मरणसंत्रस्तो निद्रां लेभे न चिंतया ३१॥
व्युष्टायां निशि कौरव्य सूर्ये चाद्भ्यः समुत्थिते कारयामास वै कंसो मल्लक्रीडामहोत्सवम्॥
३२ आनर्चुः पुरुषा रंगं तूर्य्यभेर्य्यश्च जघ्निरे मंचाश्चालंकृताः स्रग्भिः पताकाचैलतोरणैः॥
३३ तेषु पौरा जानपदा ब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः यथोपजोषं विविशू राजानश्च कृतासनाः ३४ कं॰
सः परिवृतोमात्यै राजमंचउपाविशत् मंडलेश्वरमध्यस्थो हृदयेन विदूयता ३५ वाद्यमा
नेषु तूर्येषु मल्लतालोत्तरेषु च मल्लाः स्वलंकृता दृप्ताः सोपाध्यायाः समागताः ३६ चाणूरोमु
ष्टिकः कूटः शलस्तोसलएव च तआसेदुरुपस्थानं वल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ३७ नंदगोपाद
यो गोपा भोजराजसमाहुताः निवेदितोपायनास्तएकस्मिन्मंचआविशन् ३८ ॥ इति श्री
भागवते महापुराणे दशमस्कंधे मल्लरंगोपवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४२ ॥ ४२ ॥

उत्तरउपरि उच्चैः श्रूयते येषु तेषु तूर्येषु उपाध्यायाः मल्लाचार्य्याः ३६ उपस्थानं मल्लरंगम् ॥ ३७ ॥ समाहुताः समाहू
ताः निवेदितान्युपायनानियैस्ते ३८ ॥ ॥ इति श्रीभागवते दशमस्कन्धे टीकायां द्विचत्वारिंशोध्यायः ॥ ४२ ॥

भा०द० त्रिचत्वारिंशकेहत्वागजेंद्रंरामकृष्णयोः रंगप्रवेशसौभाग्यंचाणूरेणचभाषणम् १ पूर्वेद्युरेवकृतंशौचंयुद्धार्थंनिरपराध स्कं०१०
पू० त्वंयाभ्यांतौएतदुक्तंभवतिधनुर्भंगादिनाआवाभ्यान्निजैश्वर्येसूचितेपिपितरौनमुंचेतिआवांचपुनःजिघांसति अतोस्य
१४२ मातुलस्यापिवधेनावयोर्दोषइत्येवकृतापराधपरिहाराविति मल्लानांदुंदुभीनांचनिर्घोषंमल्लतालदुंदुभिनिर्घोषंवा१॥

॥श्रीशुकउवाच अथकृष्णश्चरामश्चकृतशौचौपरंतप मल्लदुंदुभिनिर्घोषंश्रुत्वाद्रष्टुमुपेयतुः१ रंगद्वारंसमासाद्यतस्मिन्नागमवस्थितम् अपश्यत्कुवलयापीडंकृष्णोंऽबष्ठप्रचोदितम् २ बध्वापरिकरंशौरिःसमुह्यकुटिलालकान् उवाचहस्तिपंवाचामेघनादगभीरया ३ अंबष्ठांबष्ठमार्गन्नौदेह्यपक्रममाचिरम् नोचेत्सकुंजरंत्वाद्यनयामियमसादनम् ४ एवंनिर्भर्त्सितोंऽबष्ठःकुपितःकोपितंगजम् चोदयामासकृष्णायकालांतकयमोपमं५ करींद्रस्तमभिद्रुत्यकरेणतरसाऽग्रहीत् कराद्विगलितःसोऽमुंनिहत्यांघ्रिष्वलीयत६ संक्रुद्धस्तमचक्षाणोघ्राणदृष्टिःसकेशवम् परामृशत्पुष्करेणसप्रसह्यविनिर्गतः ७॥

अंबष्ठोहस्तिपःतेनचोदितम् २ परिकरंयुद्धोचितपरिधानंकृत्वासमुह्यनिबध्य ३४ अंतकोमृत्युःकालस्तंनिमित्तंयमस्तंनियंतातैरुपमायस्यतम् ५ विगलितोविच्युतःमुष्टिनानिहत्यालीयत अदृश्योबभूव ६ अचक्षाणःअपश्यन् घ्राणमवघ्राणं तेनदृष्टिर्दर्शनंयस्यसः लोचनागोचरमपिहिपशवोघ्राणेनजानंतीतिप्रसिद्धं परामृशत् धृतवान्पुष्करेणशुंडाग्रेण

धनुषः धनुषां पंचविंशतिर्यावत् तावंतं देशं गजं विचकर्ष आकृष्यनीतवान् कंक इव विचकर्ष यथा नागं सर्प्पं वद्वर्त्त मानं गजं स्रुपर्णवत्त्वयमिति आविरासीद्यथा प्राच्यां दिशीदुरिवपुष्कल इतिवत् ८ सपर्य्यावर्त्तमानेनेतिपुच्छग्रा हिणं कृष्णं ग्रहीतुं यदि दक्षिणतः परिवर्त्तते गजः तर्हि सव्यतो भ्रामयति यदा सव्यतः परिवर्त्तते तदा दक्षिणतो भ्रामयं

पुच्छे प्रगृह्यातिबलं धनुषः पंचविंशतिम् विचकर्ष यथा नागं स्रुपर्ण इव लीलया ८ स पर्य्यावर्त्तमानेन सव्यदक्षिणतोऽच्युतः बभ्राम भ्राम्यमाणेन गोवत्सेनेव बालकः ९ ततो ऽभिमुखमभ्येत्य पाणिनाहत्य वारणम् प्राद्रवन्पातयामास स्पृश्यमानः पदे पदे १० स धावन्क्रीडया भूमौ पतित्वा सहसोत्थितः तं मत्वा पतितं क्रुद्धो दंताभ्यां सोऽहनत्क्षितिम् ११ स्वविक्रमे प्रतिहते कुंजरेंद्रोऽत्यमर्षितः चोद्यमानो महामात्रैः कृष्णमभ्यद्रवद्रुषा॥ १२ तमापतंतमासाद्य भगवान्मधुसूदनः निगृह्य पाणिना हस्तं पातयामास भूतले १३ पतितस्य पदाक्रम्य मृगेंद्र इव लीलया दंतमुत्पाट्य तेनेभं हस्तिपांश्चाहनद्धरिः १४ मृ तकं द्विपमुत्सृज्य दंतपाणिः समाविशत् अंसन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदबिंदुभिरंकितः १५

स्तेन सह बभ्राम गोवत्सेन भ्राम्यमाणेन बालकः स एव कृष्णो यथा अन्यो वा बालक इवेति ९ वारणं गजं प्राद्रवन् प्रकर्षेण समंततो धावन् पातयामास यथा पतति तथा तं वंचयन् प्राद्रवदित्यर्थः १० किंच स धावन्निति अहनत् अहन् ११।१२।१३।१४ रंगं समाविशत् तदा वीरश्रिया वभौ कथंभूतः अंसे न्यस्तं विषाणं गजदंतो येन सः असृजो रक्तस्य मदस्य च

भा०द० विरूढा उद्गताः स्वेदकणिकास्ताभिरुपलक्षितं वदनांबुरुहं यस्य सः न केवलं स एकः समाविशत् किंतु च तौ गोपैरिति स्कं०१०
पू० १६ तत्र च शृंगारादिसर्वरसकदंबमूर्त्तिर्भगवांस्तत्तदभिप्रायानुसारेण बभौ न साकल्येन सर्वेषामित्याह मल्लानामिति
१४३ मल्लादीनां अज्ञानां द्रष्टॄणामशान्त्यादिरूपेण दशधा विदितः सन् साग्रजो रंगं गत इत्यन्वयः मल्लादिष्वभिव्यक्ता रसाः

विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहो बभौ वृतौ गोपैः कतिपयैर्बलदेवजनार्दनौ रंगं विविशतू राजन् गजदंतवरायुधौ १६ मल्लानामशनिर्नृणां नरवरः स्त्रीणां स्मरो मूर्त्तिमान् गोपानां स्वजनोऽसतां क्षितिभुजां शास्ता स्वपित्रोः शिशुः मृत्युर्भोजपतेर्विराडविदुषां तत्त्वं परं योगिनां वृष्णीनां परदेवतेति विदितो रंगं गतः साग्रजः १७ हतं कुवलयापीडं दृष्ट्वा तावपि दुर्जयौ कंसो मनस्व्यपि तदा भृशमुद्विविजे नृप १८ तौ रेजतू रंगगतौ महाभुजौ विचित्रवेषाभरणस्रगंबरौ यथा नटावुत्तमवेषधारिणौ मनः क्षिपंतौ प्रभया निरीक्षताम् १९ निरीक्ष्य तावुत्तमपूरुषौ जना मंचस्थिता नागरराष्ट्रका नृपाः प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणानना पपुर्न तृप्ता नयनैस्तदाननम् ॥२०

क्रमेण श्लोकेन निबद्धं ते रौद्रोऽद्भुतश्च शृंगारो हास्यं वीरो दया तथा भयानकश्च बी-
भत्सः शांतः सप्रेमभक्तिकः अविदुषां विराट् विकल्पः अपर्याप्तो राजत इति तथा अनेन वीभत्सरस उक्तः विकलत्वं
च चक्रवज्रसारसर्वांगा वित्यादिना वक्ष्यते १७ उद्विविजे भीतो बभूव १८ यथा नटाविति निर्भयत्वं दर्शितम् १९ प्रहर्षवेगे रामः
न उत्कलितानि उज्जृंभितानि ईक्षणानि आननानि च येषां ते तयोराननं पपुः परं न तृप्ताः निराकांक्षा न बभूवुरित्यर्थः २० १४३

तदेवाह । पिबंतइवेति श्लिष्यंतः परिष्वंगं कुर्वन्तइव लक्षिताइत्यर्थः २१ यथादृष्टं धनुर्भंगादि यथाश्रुतं गोवर्धनोद्धरणा
दि तत्तदनतिक्रम्य तदनुरूपमित्यर्थः वयस्संचतयो रूपं गजहंतादि युक्तं गुणाः शौर्यादयः माधुर्यं हसितालापादि प्राग-

पिबन्तइव चक्षुर्भ्यां लिहंतइव जिह्वया जिघ्रंतइव नासाभ्यां श्लिष्यंतइव बाहुभिः २१ ऊ
चुः परस्परं तेवै यथादृष्टं यथाश्रुतम् तद्रूपगुणमाधुर्य्यप्रागल्भ्यस्मारिताइव २२ एतौभ
गवतः साक्षाद्धरेर्नारायणस्य हि अवतीर्णाविहांशेन वसुदेवस्य वेश्मनि २३ एषवैकि
लदेवक्यां जातो नीतश्च गोकुलम् कालमेतं वसन्गूढो ववृधे नंदवेश्मनि २४ पूतनाने
ननीतांतं चक्रवातश्च दानवः अर्जुनौ धेनुकः केशी गुह्यकोन्ये च तद्विधाः २५ गावः स
पाला एतेन दावाग्नेः परिमोचिताः कालियो दमितः सर्प इन्द्रश्च विमदः कृतः २६ स
प्ताहमेकहस्तेन धृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना वर्षवाताशनिभ्यश्च परित्रातं च गोकुलम् २७
गोप्योऽस्य नित्यमुदितहसितप्रेक्षणं मुखम् पश्यंत्यो विविधांस्तापांस्तरंति स्माश्रमं मुदा
॥ २८ ॥

ल्भ्यं धार्ष्ट्यं तैः स्मारिताइव स्मरणं प्रापिताइव २२ विस्मितानां वाक्यान्याहाष्टभिः एतावित्यादिभिः २३
किलेति सर्वत्रान्वयः २४ गुह्यकः शंखचूडः अन्ये चाघासुरादयः २५ । २६ । २७ आश्रमं ईषच्छ्रमयुक्तं मुखं अ श्र-
मं सुखमिति वा यद्वा अश्रमं यथा भवति तथा तरंति स्मेति ॥ २८ ॥ श्रीभगवती ॥

भा०द० अनेन परिरक्षितो यदोर्वंशः सबहुविश्रुतः सन् श्र्यादिलप्स्यत इति वदंतीति २९ धेनुकबकवत्सासुरेषु विपर्य्य
पू० योक्तिर्जनवादेषु निश्चयात् ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषु तदसहमानश्चाणूरोब्रवीदिति ३१। ३२। ३३। ३४ हे कृष्ण प्रियंक
१४४ वदंत्यनेनवंशोऽयंयदोः सुबहुविश्रुतः श्रियंयशोमहत्त्वंचलप्स्यतेपरिरक्षितः २९
अयंचास्याग्रजः श्रीमान्रामः कमललोचनः प्रलंबोनिहतोयेनवत्सकोयेबकाद
यः ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतूर्य्येषुनिनदत्सुच कृष्णरामौसमाभाष्यचाणूरोवाक्यमब्र
वीत् ३१ हेनंदसूनोहेरामभवंतौवीरसंमतौ नियुद्धकुशलौश्रुत्वाराज्ञाहूतौदिदृक्षुणा ३२
प्रियंराज्ञः प्रकुर्वंत्यः श्रेयोविंदंतिवैप्रजाः मनसाकर्मणावाचाविपरीतमतोऽन्यथा ३३ नि
त्यंप्रमुदितागोपावत्सपालायथास्फुटम् वनेषुमल्लयुद्धेनक्रीडंतश्चारयंतिगाः ३४ त
स्माद्राज्ञः प्रियंयूयंवयंचकरवामहे भूतानिनः प्रसीदंतिसर्वभूतमयोनृपः ३५ तन्नि
शम्याब्रवीत्कृष्णोदेशकालोचितंवचः नियुद्धमात्मनोभीष्टंमन्यमानोऽभिनंद्यच ३६॥
प्रजाभोजपतेरस्यवयंचापिवनेचराः करवामप्रियंनित्यंतन्नः परमनुग्रहः ३७ बाला
वयंतुल्यबलैः क्रीडिष्यामोयथोचितम् भवेन्नियुद्धंमाधर्मः स्पृशेन्मल्लसभासदः ३८॥
रवामेतिराज्ञिप्रीतेभूतानिचप्रसीदेयुः ३५। ३६। ३७ यथोचितंनियुद्धंवाहुयुद्धंभवेत् मल्लसभासदः मल्लसभाधिकृ
तान्जनान् अधर्मोमास्पृशेन्नस्पृशेत् इत्यर्थः हे मल्ल इतिवा ३८॥

सहस्रद्विपानां सत्वं बलं बिभर्त्तीति सहस्रद्विपसत्वभृत् ३९ यथा बलिभिर्मा दृशैः सह अनयोऽधर्मः विक्रमपरा
क्रमं कुरु मुष्टिकोविक्रमतादिति अनुषंगः ॥४०॥ इति दशमे टीकायां त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥ चतुश्चत्वारिं
शेकेतु मल्लकंसादिमर्द्दनम् कंसयोषित्समाश्वासस्ताभ्यां पित्रोश्च दर्शनम् १॥ चर्चितः निश्चित एव संकल्पो यस्य

चाणूर उवाच न बालो न किशोरस्त्वं बलश्च बलिनां वरः लीलयेभो हतो येन सहस्रद्वि
पसत्वभृत ३९ तस्माद्भवद्भ्यां बलिभिर्योद्धव्यं नाऽनयोत्र वै मयि विक्रम वार्ष्णेय ब
लेन सह मुष्टिकः ४०॥ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे कुवलयापीडवधो ना
म त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥ श्रीशुक उवाच एवं चर्चितसंकल्पो भगवान्मधुसूदनः आ
ससादाथ चाणूरं मुष्टिकं रोहिणीसुतः १ हस्ताभ्यां हस्तयोर्बध्वा पद्भ्यामेव च पादयोः विच
कर्षतुरन्योन्यं प्रसह्य विजिगीषया २ आस्फोट्य हस्तौ हस्ताभ्यामुरुश्चैव पुनः पुनः विसृ
ज्य भूयः संगृह्य परिक्रम्य परस्परम् ३ अरत्नी द्वे अरत्निभ्यां जानुभ्यां चैव जानुनी शिरःशी
र्ष्णोरसोरस्तावन्योन्यमभिजघ्नतुः ५॥ ...स्यसः १।२ बाहुमध्यात् कनिष्ठांगुलिव्यतिरेकेण कृतमुष्टि
र्हस्तोऽरत्निः ३ परिभ्रामणं हस्तादिषु गृहीत्वा परितश्चालनं विक्षेपो नोदनं परिरंभो बाहुभ्यां निष्पीडनं अवपातनं
अधःक्षेपः उत्सर्पणं उत्क्रम्य पुरतो गमनं अपसर्पणं पृष्ठतो गमनं एतैः प्रत्यरुंधतां प्रत्यावृत्तवन्तौ ॥४॥ ४ ॥

भा०द० उत्थापनंपादौजानुनीचपिंडीकृत्यपतितस्योच्चाटनम् उन्नयनंहस्ताभ्यामुद्धृत्यनयनम् चालनंकंठादिलग्नस्यनि-
पू० सारणंस्थापनंपाणिपादादिपिंडीकरणंएवंपरस्परं आत्मनोदेहस्यापचक्रतुः अपकारंकृतवंतौ ५ तद्युद्धंबलाबलव-
१४५ त् एकतोबलं अन्यतोऽबलंतद्युद्धंविषममित्यूचुरित्यर्थः यद्वा तद्बलाबलवतोर्युद्धंदृष्ट्वामहानयमधर्मइत्यूचुरित्यन्व-
यः ६ तदेवदर्शयति महानितिबालयोर्बलवतोश्चयुद्धंराजाचेत् पश्येत्तत्स्वयंवारणीयः एतेराज्ञः पश्यतः स्वयमप्यन्वि-

परिभ्रामणविक्षेपपरिरंभावपातनैः उत्सर्प्पणापसर्प्पणैश्च अन्योन्यंप्रत्यरुंधताम् ५
उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैःस्थापनैरपि परस्परंजिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः ६ तद्बलो
बलवद्युद्धंसमेताःसर्वयोषितः ऊचुःपरस्परंराजन्सानुकंपावरूथशः ७ महानयंवता
धर्मएषांराजसभासदाम् येबलाबलवद्युद्धंराज्ञोऽन्विच्छंतिपश्यतः ८ क्ववज्रसारस-
र्वांगौमल्लौशैलेंद्रसन्निभौ क्वचातिसुकुमारांगौकिशोरौनाप्तयौवनौ ९ धर्मव्यतिक्र-
मोह्यस्यसमाजस्यध्रुवंभवेत् यत्राधर्मःसमुत्तिष्ठेन्नस्थेयंतत्रकर्हिचित् १० नसभांप्र-
विशेत्प्राज्ञःसभ्यदोषाननुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञोनरःकिल्बिषमश्नुते ११॥

९ च्छंति।
अनुमन्यंतइतिमहानधर्मइत्यर्थः ७ बलाबलवत्युद्धंतांप्रपंचयतिपंचभिः क्वेतिवज्रसाराणिवज्रवत्कठि-
नानिसर्वाण्यंगानिययोस्तौ ८ समाजस्यसभायाः ९ अपराऊचुः नसभामिति अब्रुवन्ज्ञात्वापितूष्णींतिष्ठन् विब्रु-
वन्विपरीतंब्रुवन् अज्ञः नजानामीतिब्रुवन् अतःप्राज्ञःसभांनप्रविशेदिति १० बलोत्तःशत्रुमभितःद्रुतिशत्रोःसर्वतो

पातःकिंभिप्रायकोक्षमाणाक्रोशावमाधिमानावर्द्धताजुङ्क्ष्य
ताम्॥१४॥

॥३६४॥

अन्या ऊचुः किन्नपश्यतइति सामर्षसक्रोधंहासेनसंरंभः आवेशस्तेनशोभितम् १२ अन्या ऊचुः पुण्यावतेति नृलिंगेनमनुष्यदेहेनगूढः वनस्थानि चित्राणिमाल्यानियस्यसः गिरित्रः शिवः रमाचताभ्यामर्चितावंघ्रीयस्यसः अयंभावः धिगिमांसभायस्यामयंपराभूयतेतास्तुव्रजभुवोधन्याः यत्रयोस्रू अयंकृष्णोविविधक्रीडयांऽचतिगच्छतीति अहोकष्टमल्पपुण्यावयंयतोस्माभिरनवसरेदृष्टोऽयम् १३ गोप्यस्तुवहुपुण्याइत्याहुस्त्रिभिः गो॰

बलात तः शत्रुभिमतः कृष्णास्यवदनांवुजम् वीक्ष्यतां श्रमवार्य्युप्तं पद्मकोशमिवांबुभिः १२

किन्नपश्यतरामस्यमुखमाताम्रलोचनम् मुष्टिकंप्रतिसामर्षहाससंरंभशोभितम् १३

पुण्यावतव्रजभुवोयदयंनृलिंगगूढः पुराणपुरुषोवनचित्रमाल्यः गाःपालयन्सहबलः क्वणयंश्चवेणुंविक्रीडयांचतिगिरित्ररमार्चितांघ्रिः १४ गोप्यस्तपः किमचरन्यदमुष्यरूपंलावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसिद्धम् दृग्भिः पिबंत्यनुसवाभिनवंदुरापमेकांतधामयशसःश्रियऐश्वरस्य १५ यादोहनेऽवहननेमथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ गायंतिचैनमनुरक्तधियोऽश्रुकंठ्यो धन्याव्रजस्त्रियउरुक्रमचित्तयानाः १६ ॥

प्यइति अमुष्यकृष्णस्यरूपंअंगलावण्येनसारंश्रेष्ठं किंच असमोर्ध्वंनविद्यतेसमंऊर्ध्वमधिकंवयस्यतंतदपिनअन्येनआभरणादिनासिद्धंकिंतुस्वतएवऐश्वरस्यऐश्वर्य्यस्यचएकांतधाम अव्यभिचारिस्थानंपात्रानोरअमुष्यईश्वरस्यसन्वयः एवंभूतंनित्यंनवीनंरूपंयानेत्रैः पिबंतीति १५ किंचयादोहनादिषुएनंगायंतितावृजस्त्रियोधन्याः प्रेंखंखनंदोलांदोलनंउक्षणंसेचनंकथंभूताः उरुक्रमेचित्तंउरुक्रमचित्तंतेनैवयानंसर्वविषयप्राप्तिर्यासांताः पाठांतरेउरुक्रमचिंतयेत्यर्थः केन अनुरक्तधियः तत्रलिंगंअश्रुकंठ्यः १५ प्रातरिति अबला अस्यवेणुं निशम्यगृहात्तूर्णंनिर्गम्यपथिसस्मितमुखंपश्यंतिताभूरिपुण्याः

भा०द० ॥ एवं सभयं ब्रुवाणासु स्त्रीषु तासां भयनिवृत्तये कृष्णः शत्रुं हंतुं मनश्चक्रे १७ सभयाः स्त्रीणां गिरः श्रुत्वा पुत्रयोः स्नेहेन या शुक् स्कं०१०
पू० तया आतुरौ विक्लवौ पुत्रयोर्बलमजानंतौ पितरावनुतापं प्राप्ताविति १८।१९ तदा भगवतो गात्राणि अरत्निजान्वादीनि तैर्नि
१४६ ष्पातैः प्रहारैः वज्रस्य निष्पेषः तीव्रप्रतापः तद्वन्निष्ठुरैः भज्यमानांगः श्लथगात्रः इत्यर्थः २० श्येनस्येव वेगो यस्य सः चाणू

प्रातर्व्रजाद्व्रजत आविशतश्च सायं गोभिः समं क्वणयतोऽस्य निशम्य वेणुम् निर्गम्य तूर्ण
मबलाः पथि भूरिपुण्याः पश्यंति सस्मितमुखं सदयावलोकम् १७ एवं प्रभाषमाणासु स्त्री
षु योगेश्वरो हरिः शत्रुं हंतुं मनश्चक्रे भगवान् भरतर्षभ १८ सभयाः स्त्रीगिरः श्रुत्वा पुत्रस्ने
हशुचातुरौ पितरावन्वतप्येतां पुत्रयोरबुधौ बलम् १९ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैर
च्युतेतरौ युयुधाते यथान्यायं तथैव बलमुष्टिकौ २० भगवद्गात्रनिष्पातैर्वज्रनिष्पेषनि
ष्ठुरैः चाणूरो भज्यमानांगो मुहुर्ग्लानिमवाप ह २१ स श्येनवेग उत्पत्य मुष्टीकृत्य करावुभौ
भगवंतं वासुदेवं क्रुद्धो वक्षस्यबाधत २२ नाचलत्तत्प्रहारेण मालाहत इव द्विपः बाह्वो
र्निगृह्य चाणूरं बहुशो भ्रामयन्हरिः २३ भूपृष्ठे पोथयामास तरसा क्षीणजीवितम् ॥ ६ ॥ ६६

रः अबाधत अताडयत् २१।२२ भूपृष्ठे भुवः उपरि पोथयामास आस्फालयत् इंद्रध्वजो वज्रं यद्वा इंद्रध्वजो नाम टी० रास:
लोकेषु प्रसिद्धः कस्मिंश्चिदुत्सवे महांस्तंभो ध्वजपताकाद्यलंकृतः पुरुषाकृतिः उच्छ्रीयते स यथा पतति तद्वत् पतं १४६

॥२४॥ अर्दितः पीडितः उर्व्युपस्थे भूतले २५। २६। २७। वल्गंतौ नृत्यां हि कुर्वन्तौ २९ साधुसाधु इति वदंतः

विस्रस्ताकल्पकेशस्रगिंद्रध्वज इवापतत् २४ तथैव मुष्टिकः पूर्वं स्वमुष्ट्याभिहतेन वै
बलभद्रेण बलिना तलेनाभिहतो भृशम् २५ प्रवेपितः सरुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दितः
व्यसुः पपातोर्व्युपस्थे वाताहत इवांघ्रिपः २६ ततः कूटमनुप्राप्तं रामः प्रहरतांवरः अव
धीद्वीलया राजन्सावज्ञं वाममुष्टिना २७ तत्रैव हि शलः कृष्णपदापहतशीर्षकः द्वि
धा विदीर्णस्तोशलक उभावपि निपेततुः २८ चाणूरे मुष्टिके कूटे शले तोशलके हते शे
षाः प्रदुद्रुवुर्मल्लाः सर्वे प्राणपरीप्सवः २९ गोपान्वयस्यानाकृष्य तैः संसृज्य विजह्रतुः
वाद्यमानेषु तूर्येषु वल्गंतौ घ्नतनूपुरौ ३० जनाः प्रजहृषुः सर्वे कर्मणा रामकृष्णयोः कृ
ते कंसं विप्रमुख्याः साधवः साधु साध्विति ३१ हतेषु मल्लवर्येषु विद्रुतेषु च भोजराट् न्य
वारयत्वतूर्याणि वाक्यं चेदमुवाच ह ३२ निःसारयत दुर्वृत्तौ वसुदेवात्मजौ पुरात् धनं
हरत गोपानां नंदं बध्नीत दुर्मतिम् ३३ वसुदेवश्च दुर्मेधा हन्यतामाश्वसत्तमः उग्रसेनः
पिता चापि सानुगः प रपक्षगः ३४ एवं विकत्थमाने वै कंसे प्रकुपितोऽव्ययः लघिम्ना
सयतरसा मंचमुत्तुंगमारुहत् ३५ ॥ ॥ ३०। ३१। ३२ अव्ययः अश्रमः लघिम्ना लाघवेन ३४। ३५।

भा०१० दुर्विषहं अविषह्यमुग्रं तेजो यस्य सः कृष्णः ३६ गरिष्ठत्वाय विश्वाश्रयत्वमुक्तं तत्र हेतुः अब्जनाभः कुतस्तस्योपर्य्यु स्कं१०
पू० पपातयतः आत्मतंत्रः स्वतंत्रः ३७।३८।३९ निर्वेशो निष्कृतिः आनृण्यमित्यर्थः तत्कारिणः संतस्तेऽभ्यधावन्

१५७ तमाविशंतमालोक्य मृत्युमात्मन आसनात् मनस्वी सहसोत्थाय जगृहे सोऽसिचर्म।
णी ३६ तं खड्गपाणिं विचरंतमाशु श्येनं यथा दक्षिणसव्यमंबरे समग्रहीद्दुर्विषहोग्रते
जा यथोरगं तार्क्ष्यसुतः प्रसह्य ३७ प्रगृह्य केशेषु चलत्किरीटं निपात्य रंगोपरि तुंगमं
चात् तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभः पपात विश्वाश्रय आत्मतंत्रः ३८ तं संपरेतं विचकृ
षे भूमौ हरिर्यथेभं जगतो विपश्यतः हाहेति शब्दः सुमहांस्तदाऽभूदुदीरितः सर्व।
जनैर्नरेंद्र ३९ स नित्यदोद्विग्नधिया तमीश्वरं पिबन्वदन्वा विचरन्स्वपन्श्वसन् दद
र्श चक्रायुधमग्रतो यतस्तदेव रूपं दुरवापमाप ४० तस्यानुजा भ्रातरोऽष्टौ कंकन्यग्रोध
कादयः अभ्यधावन्नभिक्रुद्धा भ्रातुर्निर्वेशकारिणः ४१ तथातिरभसांस्तांस्तु संयत्ता।
न्रोहिणीसुतः अहन्परिघमुद्यम्य पशूनिव मृगाधिपः ४२ नेदुर्दुंदुभयो व्योम्नि ब्रह्मे
शाद्या विभूतयः पुष्पैः किरंतस्तं प्रीत्या शशंसुर्ननृतुः स्त्रियः ४३ तेषां स्त्रियो महाराज
सुहृन्मरणदुःखिताः ॥ ॥४० तथातादृगितिरभसो वेगो येषां तान् संयत्तान् उद्युक्तान् ४१।४२।४३ शोचं

शुचः अश्रूणि ४४ धर्मज्ञेत्यादीनि विलापे प्रेमसंबोधनानि तेत्वदीया वयम् ४५ त्वया पत्या विरहितां पुरीयं नशो
भत इति स्वदृष्ट्याऽभिधानम् ४६ अनागसामिति तु परमार्थाभिधानं ४७ एषः कृष्णः प्रभवंत्यस्मादिति प्रभवः।

तत्राभीयुर्विनिघ्नंत्यः शीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ४३ शयानान्वीरशय्यायां पतीनालिंग्य
शोचतीः विलेपुः सुस्वरं नार्यो विसृजंत्यो मुहुः शुचः ४४ हा नाथ प्रिय धर्मज्ञ करुणा
नाथवत्सल त्वया हतेन निहता वयं ते सगृहप्रजाः ४५ त्वया विरहिता पत्या पुरीयं पुरु
षर्षभ न शोभते वयमिव निवृत्तोत्सवमंगला ४६ अनागसां त्वं भूतानां कृतवान्द्रोह
मुल्बणम् तेनेमां भो दशां नीतो भूतध्रुक्को लभेत शम् ४७ सर्वेषामिह भूतानामेष हि प्र
भवाप्ययः गोप्ता च तद्वध्यायी न क्वचित्सुखमेधते ४८ श्रीशुक उवाच राजयोषित
आश्वास्य भगवान्लोकभावनः यमाहुर्लौकिकीं संस्थां हतानां समकारयत् ४९ मा
तरं पितरं चैव मोचयित्वाथ बंधनात् कृष्णरामौ ववंदाते शिरसा स्पृश्य पादयोः ५० देव
की वसुदेवश्च विज्ञाय जगदीश्वरौ कृतसंवंदनौ पुत्रौ सस्वजाते न शंकितौ ५१ ॥ ५१ ॥

अपियंत्यस्मिन्निति अप्ययः सच स च तद्वध्यानं अवज्ञातकर्त्तुशीलं यस्य सः ४८।४९ आस्पृश्य ईषत्स्पृ
ष्ट्वा ५० पुत्रभ्रांतिं विहाय जगदीश्वराविति ज्ञात्वा शंकितौ संतौ न सस्वजाते न आलिंगितवंतौ किंतु बद्धांजली तस्थ

न्सत्यह त्वाहस्तीद्रं मल्लेंद्रान्मल्ललीलया वीभत्सचरितं कंसं सबीभत्समभारयत् १ ॥ इतिदशमेचतुश्चत्वारिंशो
ध्यायः ४४ पंचचत्वारिंशके थपित्रनर्हादिसांत्वनम् उग्रसेनाभिषेकश्च गुरोर्वासासुगगमः १ उपलब्धार्थौ विदित्वे
ति अयमर्थः उपसमीपे आवयोः पुत्रवुद्ध्या सांसारिकपरमसुखभोगात् पूर्वमेव लब्धार्थौ आवामीश्वरावितिलब्धः
प्राप्तः परमज्ञानरूपोऽर्थो याभ्यां तौ तथाभूतौ ज्ञात्वा मयिप्रसन्नेसत्यऽनयोर्ज्ञानन्नाम किंदुर्लभंस्यात् दुर्लभंत्रमयिपुत्र

॥इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंध कंसवधोनाम चतुश्चत्वारिंशोध्यायः॥४४॥

॥श्रीवादरायणिरुवाच॥ पितरावुपलब्धार्थौ विदित्वा पुरुषोत्तमः माभूदिति निजां मा
यां ततान जनमोहिनीम् १ उवाच पितरावेत्य साग्रजः सात्वतर्षभः प्रश्रयावनतः प्रीण
न्नंबताते तिसादरम् २ नास्मत्तो युवयोस्तात नित्योत्कंठितयोरपि वाल्यपौगंडकैशोराः
पुत्राभ्यामभवन्क्वचित् ३ नलब्धो दैवहतयोर्वासो नौ भवदंतिके यां वालाः पितृगेह
स्था विंदते लालिता मुदम् ४ सर्वार्थसंभवो देहो जनितः पोषितो यतः ॥ तयाप्रेम अतइदानीमे

वतत् ज्ञानं माभूदिति निजां स्वाधीनां मायां तयोः प्रसारितवानिति १ तदेव दर्शयति उवाचेत्यादिभिरष्टभिः प्रीण
यन्सादरं ब्रुवन् २ अस्मत्तः अस्मन्निमित्तं नित्यमुत्कंठितयोरपि युवयोः पुत्राभ्यां आवाभ्यां कृत्वा वाल्यपौगंडकै
शोराः तत्तदवस्थाऽनुभवसुखानीत्यर्थः नाभवन्निति अस्मत्तः पुत्राभ्यामिति समानाधिकरण्यं वा ३ किंच आ
वामेव दैवहीनौ वित्याह नलब्ध इति पितृगेहस्था वाला यां मुदं विंदते सा च नौ न लब्धेति ४ एवं तावत् श्लोकद्वयेन यु

पुनर्युष्मत्परिचर्यालोपेन धर्महानिरपि जातेत्याह सर्वार्थसंभव इति सर्वेषां धर्माद्यर्थानां संभवो यस्मिन् स देहो यतः या
भ्यां जनितः पोषितश्च तयोः पित्रोर्निर्वेशं निष्कृतिमानृण्यं मर्त्यः शतसंवत्सरमात्रेणायुषा न प्राप्नोति ५ तन्मध्ये पितुर्यः पु
त्रः कल्पः समर्थः सन्नपि देहेन धनेन च पित्रोर्वृत्तिं जीविकां न संपादयेत् तं प्रेत्य लोकान्तरे यमदूताः स्वस्यैव मांसं खाद॰

न तयोर्याति निर्वेशं पित्रोर्मर्त्यः शतायुषा ५ यस्तयोरात्मजः कल्प आत्मना च धनेन च
वृत्तिं न दद्यात्तं प्रेत्य स्वमांसं खादयन्ति हि ६ मातरं पितरं वृद्धं भार्यां साध्वीं सुतं शिशुम्।
गुरुं विप्रं प्रपन्नं च कल्पोऽबिभ्रत् श्वसन्मृतः ७ तन्नावकल्पयोः कंसान्नित्यमुद्विग्नचेतसोः
मोघमेते व्यतिक्रान्ता दिवसा वामनर्चतोः ८ तत्क्षन्तुमर्हथस्तात मातर्नौ परतन्त्रयोः अकु
र्वतोर्वां शुश्रूषां क्लिष्टयोर्दुर्हृदा भृशम् ९ श्रीशुक उवाच इति मायामनुष्यस्य हरेर्विश्वा
त्मनो गिरा मोहितावङ्कमारोप्य परिष्वज्यापतुर्मुदम् १० सिंचन्तावश्रुधाराभिः स्नेहपाशेन
चावृतौ न किंचिदूचतू राजन्बाष्पकण्ठौ विमोहितौ ११ एवमाश्वास्य पितरौ भगवान्देव
कीसुतः मातामहं तूग्रसेनं यदूनामकरोन्नृपम् १२ आह चास्मान्महाराज प्रजाश्चाज्ञप्तुम

यन्तीति ६ किंच मात्रादिशुश्रूषामकुर्वन् विफलजीवितश्च भवतीत्यत आह मातरमिति अबिभ्रत् अ((हं सि॥
पुष्णन् श्वसन्नपि मृततुल्य एवेति ७ तत्तस्मान्नौ आवयोः मोघं व्यर्थं अनर्चतोः अपूजयतोः ८।९।१० दुर्हृदा कंसेन क्लि॰
ष्टौ ११ आश्वास्य सान्तयित्वा १२ त्वमेवाज्ञापयेति मां वदेत्याह॥

भा० द० ययातिशापादिति तवतु यादवत्वेऽपि मदाज्ञया न दोष इति भावः १३ ममतादृशी शक्तिर्नास्तीति चेत्तत्राह मयीति मत्प्रसा
पू० देन सर्वं भविष्यतीत्यर्थः १४ स्वान् ज्ञातीन् संबंधांश्च दिग्भ्य आनाय्येति १५।१६ सिद्धाः पूर्णाः कृष्णरामाभ्यां गतो निवृत्तो ज्व
१४९ रस्तापो येषां ते १७ सदयस्मितं वीक्षणं यस्मिन् तत् १८ प्रवयसो वृद्धा अपि अतिशयितं बलमोजश्च येषां ते १९।२० भू-

ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यं नृपासने १३ मयि भृत्य उपासीने भवतो विबुधादयः ब
लिं हरन्त्यवनताः किमुतान्ये नराधिपाः १४ सर्वान्स्वज्ञातिसंबंधान् दिग्भ्यः कंसभयाकु
लान् यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशार्हकुकुरादिकान् १५ सभाजितान्समाश्वास्य विदेशावा
सकर्शितान् न्यवासयत्स्वगेहेषु वित्तैः संतर्प्य विश्वकृत् १६ कृष्णसंकर्षणभुजैर्गुप्ता ल
ब्धमनोरथाः गृहेषु रेमिरे सिद्धाः कृष्णरामगतज्वराः १७ वीक्षंतोऽहरहः प्रीता मुकुंदवद
नांबुजम् नित्यं प्रमुदितं श्रीमत्सदयस्मितवीक्षणम् १८ तत्र प्रवयसोऽप्यासन्युवानोऽ
तिबलौजसः पिबन्तोऽक्षैर्मुकुंदस्य मुखांबुजसुधां मुहुः १९ अथ नंदं समासाद्य भगवा
न्देवकीसुतः संकर्षणश्च राजेंद्र परिष्वज्येदमूचतुः २० पितर्युवाभ्यां स्निग्धाभ्यां पोषितौ
लालितौ भृशम् पित्रोरभ्यधिका प्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपि हि २१ स पिता सा च जननी यौ पु

शमात्मनोऽप्याधिक्येन पोषितौ न चाश्चर्यमेतदित्याह पित्रोरिति आत्मनो देहादप्यात्मजे॥ ष्णीतां स्वपुत्रवत्॥
ष्वप्यधिका हि प्रीतिरिति २१ देवकीवसुदेवयोः पुत्रौ युवाम् नास्मसुत्रावित्यपि न वाच्यमित्याह ॥ छ ॥ रामकृष्ण॥

सपितेति २२।२३ सव्रजं व्रजवासिभिः सहितम् कुप्यानि स्वर्णरजतादिव्यतिरिक्तकांस्यपात्रादीनि तत्प्रभृतिभिः २४ २५ पुरोधसा गर्गाचार्येण द्विजसंस्कृतिमुपनयनम् २६ गावो गाः रुक्मस्य माला विद्यन्ते यासां ताः क्षौमवस्त्रमालावतीः

शिशून्बंधुभिरुत्कृष्टानकल्पैः पोषरक्षणे २२ यात यूयं व्रजं तात वयं च स्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वो द्रष्टुमेष्यामो विधाय सुहृदां सुखम् २३ एवं सान्त्वय्य भगवान्नन्दं सव्रजमच्युतः वासोलंकारकुप्याद्यैरर्हयामास सादरम् २४ इत्युक्तस्तौ परिष्वज्य नन्दः प्रणयविह्वलः पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रे सह गोपैर्व्रजं ययौ २५ अथ शूरसुतो राजन्पुत्रयोः समकारयत् पुरोधसा ब्राह्मणैश्च यथावद्द्विजसंस्कृतिम् २६ तेभ्योऽदाद्दक्षिणा गावो रुक्ममाल्यः स्वलंकृताः स्वलंकृतेभ्यः संपूज्य सवत्साः क्षौममालिनीः २७ याः कृष्णरामजन्मर्क्षे मनोदत्ता महामतिः ताश्चाददादनुस्मृत्य कंसेनाधर्मतो हृताः २८ ततश्च लब्धसंस्कारौ द्विजत्वं प्राप्य सुव्रतौ गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रं व्रतमास्थितौ २९ प्रभवौ सर्वविद्यानां सर्वज्ञौ जगदीश्वरौ नान्यसिद्धामलज्ञानं गूहमानौ नरेहितैः ३० ॥

॥२७॥ याः पूर्वं मनोदत्ताः आसन् ता एवाददात् ननु ताः कंसेनापहृताः सत्यं राज्ञो गोष्ठाद्वाच्छिद्य दत्ता इत्याह कंसेनाधर्मत इति २८ गायत्रं व्रतं ब्रह्मचर्यम् २९ प्रकर्षेण भवतस्ताभ्यामिति प्रभवौ अत एव सर्वज्ञौ स्वतः सिद्धममलं ज्ञानं प्रच्छादयन्तौ नरचेष्टि

भा॰ द॰

भा०पू० ३१ यथाय थावत्तउपसाद्यप्राप्यगुरो वृत्तिमन्यान्ग्राहयंतोशिक्षयंतौगुरु मुपेतौउपगतौसेवितवंतावित्यर्थः ३२ शुद्धो
द० भावोयास्कताभिरनुवृत्तिभिःसांगोपनिषदः अंगानिषडंगानिशिक्षादीनितैरुपनिषद्भिश्चसहितान् ३३ सरहस्यंमंत्र
१५० देवताज्ञानसहितंधर्मान्मन्वादिधर्मशास्त्राणिन्यायपथान्मीमांसादीन् आन्वीक्षिकीतर्कविद्याषड्विधांसंधिर्विग्रहो
यानमासनंद्वैधमाश्रयइतिएवंषड्विधांराजनीतिम् ३४ सकृन्निगदमात्रेणएकवारंगुरोरुच्चारणमात्रेण ३५ तावतीःच
तुःषष्टिकलाःताश्चशैवतंत्रोक्तालिख्यंतेयथा गीतं१वाद्यं२नृत्यं३नाट्यं४आलेख्यं५विशेषकच्छेद्यम्६तंडुलकुसुम

अथोगुरुकुलेवासमिच्छंतावुपजग्मतुः काश्यंसांदीपनिंनामह्यवंतिपुरवासिनम् ३१ यथोपसाद्यतौदांतौगुरोर्वृत्तिमनिंदिताम् ग्राहयंतावुपेतौस्मभक्त्यादेवमिवादृतौ ३२ तयोर्द्विजवरस्तुष्टःशुद्धभावानुवृत्तिभिः प्रोवाचवेदानखिलान्सांगोपनिषदोगुरुः ३३ सरहस्यंधनुर्वेदंधर्मान्न्यायपथांस्तथा तथाचान्वीक्षिकींविद्यांराजनीतिंचषड्विधाम् ३४ सर्वंनरवरश्रेष्ठौसर्वविद्याप्रवर्तकौ सकृन्निगदमात्रेणतौसंजग्रहतुर्नृप ३५ अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्यासंयतौतावतीःकलाः॥

६बलिप्रकाराः७पुष्पास्तरणम्८दशनवसनांगरागाः९मणिभूमिकाकर्म१०शयनरचनम्११उदकवाद्यम्१२उदकघातः१३चित्रयोगाः१४माल्यग्रथनविकल्पाः१५शेखरापीडयोजनम्१६नेपथ्ययोगाः१७कर्णपत्रभंगाः१८स्रुगंधपत्रयुक्तिः१९भूषणयोजनम्२०ऐंद्रजालम्२१कौतुमारयोगाः२२हस्तलाघवम्२२चित्रशाकापूपभक्ष्यविकारक्रिया२४पानकरसरागासवयोजनम्२५सूचीकर्म२६सूत्रक्रीडा२७प्रहेलिका॥२८॥ एभः
१५०

प्रतिमाला २९ दुर्वचकयोगः ३० पुस्तकवाचनम् ३१ नाटकाख्यायिकादर्शनम् ३२ काव्यसमस्यापूरणम् ३३ पट्टिकावेत्र
वाणविकल्पाः ३४ तर्ककर्माणि ३५ तक्षणम् ३६ वास्तुविद्या ३७ रूप्यरत्नपरीक्षा ३८ धातुवादः ३९ मणिरागज्ञानम् ४० ॥
आकरज्ञानं ४१ वृक्षायुर्वेदयोगाः ४२ मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधिः ४३ शुकसारिकाप्रलापनम् ४४ उत्सादनम् ४५ केश
मार्जनकौशलम् ४६ अक्षरमुष्टिकाकथनम् ४७ म्लेच्छितकुतर्कविकल्पाः ४८ देशभाषाज्ञानम् ४९ पुष्पशकटिकानि

गुरुदक्षिणयाचार्यं छंदयामासतुर्नृप ३६ द्विजस्तयोस्तं महिमानमद्भुतं संलक्ष्य राजन्नति
मानुषीं मतिम् संमंत्र्य पत्न्या स महार्णवे मृतं बालं प्रभासे वरयांबभूव ह ३७ तथेत्यथारु
ह्य महारथौ रथं प्रभासमासाद्य दुरंतविक्रमौ वेलामुपव्रज्य निषीदतुः क्षणं सिंधुर्विदित्वा
र्हणमाहरत्तयोः ३८ तमाह भगवानाशु गुरुपुत्रः प्रदीयताम् योऽसाविह त्वया ग्रस्तो बाल
को महतोर्मिणा ३९ समुद्र उवाच नैवाहार्षमहं देव दैत्यः पंचजनो महान् अंतर्जलचरः कृ
ष्ण शंखरूपधरोऽसुरः ४० आस्ते तेनाहृतो नूनं तच्छ्रुत्वा सत्वरं प्रभुः जलमाविश्य तं हत्वा
नापश्यदुदरेऽर्भकम् ४१ ॥ ५९ मित्तज्ञानम् ५० यंत्रमातृकाधारणमातृका ५१ संवाच्यम् ५२ मानसी काव्यक्रिया ५३
अभिधानकोशः ५४ छंदोज्ञानं ५५ क्रियाविकल्पाः ५६ छलितकयोगाः ५७ वस्त्रगोपनानि ५८ द्यूतविशेषः ५९ आकर्ष
क्रीडा ६० बालक्रीडनकानि ६१ वैनायिकानाम् ६२ वैजयिकानाम् ६३ वैतालिकानां च विद्यानां ज्ञानम् ६४ इति चतुःषष्टि
कलाः छंदयामासतुरुपलोभितवंतौ ३६ प्रभासे क्षेत्रे महार्णवे मृतं बालं वरयामास ३७ ईश्वराविति विदित्वा समुद्रस्तयोरर्ह
णमाजहार ३८ । ३९ पंचजनस्तस्करोऽहार्षीन् स च महान्तमा ।
साध्य इत्यर्थः ४० । ४१ ॥

४२।४३ सपर्य्यांपूजां सर्वेषांभूतानामाशयाः अंतःकरणानितान्यालयोनिवासोयस्यतम् ४४ निजंकर्मएवबंधनमूयस्य
तंतथाभूतमपिमदाज्ञापुरस्कारेणानयतस्तेनदोषइत्यर्थः ४५।४६ वत्सेतिप्राधान्येनैकस्यसंबोधनम् गुरोर्निष्क्रयो

२५१ तदङ्गप्रभवंशंखमादायरथमागमत् ततःसंयमनीनामयमस्यदयितांपुरीम् ४२ गत्वाजना
र्दनःशंखंप्रदध्मौसहलायुधः शंखनिर्ह्रादमाकर्ण्यप्रजासंयमनोयमः ४३ तयोःसपर्यां
महतींचक्रेभक्त्युपबृंहिताम् उवाचावनतःकृष्णंसर्वभूताशयालयम् ४४ लीलामनुष्य
हेविष्णोयुवयोःकरवामकिम् श्रीभगवानुवाच गुरुपुत्रमिहानीतंनिजकर्मनिबंधन
म् आनयस्वमहाराजमच्छासनपुरस्कृतः ४५ तथेतितेनोपानीतंगुरुपुत्रंयदूत्तमौ॥
दत्वास्वगुरवेभूयोवृणीष्वेतितमूचतुः ४६ गुरुरुवाच सम्यक्संपादितोवत्सभवद्भ्यां
गुरुनिष्क्रयः कोनुयुष्मद्विधगुरोःकामोनामावशिष्यते ४७ गच्छतंस्वगृहंवीरौकीर्त्ति
र्वामस्तुपाविनी छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच ४८ गुरुणैवमनुज्ञातौरथे
नानिलरंहसा आयातौस्वपुरंतातपर्जन्यनिनदेनवै ४९॥ ४९ ॥ ॥

गुरुदक्षिणायुष्मद्विधयोर्गुरोर्ममकामानांमध्येकोनुकामोऽवशिष्यतेनकोपीति ४७ हेवीरौस्वगृहंगच्छतम् वांयु रामः
वयोःअयातयामानिअगतसाराणि ४८ अनिलवद्रंहोवेगोयस्यतेनपर्जन्योमेघः।तद्वन्निनदोयस्यतेन ४९॥ ४९ ॥

नष्टं अदृष्टं तत्पुनर्लब्धं धनं याभिस्ताइवेति ५० ॥ इति दशमे पंचचत्वारिंशोध्यायः ४५ ॥ षट्चत्वारिंशके घोषमुद्धवं प्रेष्यत द्धिरा यशोदानंदयोश्चक्रे कृष्णः शोकापनोदनम् १ कामचारं द्विजातिः सन् परित्यज्यादिसंयतः गुरोर्ज्ञानमनुप्राप्य सखा गोपीरुपादिशत् २ गोपीनां सांत्वनमतिरहस्यं सन्मंत्रिसाध्यमिति तदर्थं उद्धवं विशिनष्टि वृष्णीनामिति बुद्धिसत्तमः बुद्धा तिश्रेष्ठः १।२।३ गोपीनां विशेषतः संदेशे कारणमाह ताइति मय्येव संकल्पात्मकं मनो यासां ताः अहमेव प्राणो यासां ताः म

समनंदन्व्रजाः सर्वाः दृष्ट्वा रामजनार्दनौ अपश्यंत्यो बहूहानि नष्टलब्धधनाइव ५०

इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे पंचचत्वारिंशोध्यायः ४५ बादरायणिरुवाच ॥

वृष्णीनां प्रवरो मंत्री कृष्णस्य दयितः सखा शिष्यो बृहस्पतेः साक्षादुद्धवो बुद्धिसत्तमः

१ तमाह भगवान्प्रेष्ठं भक्तमेकांतिनं क्वचित् गृहीत्वा पाणिना पाणिं प्रपन्नार्तिहरो हरिः २

गच्छोद्धव व्रजं सौम्य पित्रोर्नौ प्रीतिमावह गोपीनां मद्वियोगाधिं मत्संदेशैर्विमोचय ३

तामन्मनस्कामत्प्राणाः मदर्थे त्यक्तदैहिकाः ये त्यक्तलोकधर्माश्च मदर्थे तान्बिभर्म्यहम्

४ मयि ताः प्रेयसां प्रेष्ठे दूरस्थे गोकुलस्त्रियः स्मरंत्योऽग विमुह्यंति विरहौत्कंठ्यवि

ह्वलाः ५ धारयंत्यतिकृच्छ्रेण प्रायः प्राणान्कथंचन ॥ ॥ दर्थे त्यक्तदैहिकाः पतिपुत्रादयो याभिस्ताः ततः किमत आह ये त्यक्तालोकधर्मा इति मन्निमित्तं त्यक्तो लोकधर्मो इहामुत्रसुखे तत्साधनानि च यैस्तान्बिभर्मि सं वर्धयामि सुखयामीत्यर्थः ४ तासां वियोगाधिं दर्शयति द्वयेन मयि ता इति ५ विरहेण औत्कंठ्यं तेन विह्वलाः परवशाः ॥

भा०द० गोकुलान्निर्गमनसमयेशीघ्रमागमिष्यामीतियेप्रत्यागमनसंदेशास्तैर्मेमदीयावल्लव्योगोप्यःमदात्मिकाइति तासा स्कं०१०
पू० मात्मायदिरवदेहेस्यात् तर्हिविरहतापेनदह्येतैवमयिवर्त्तमानत्वात्कथंचिज्जीवंतीतिभावः ६ संदेशंभवतीनावियोगो
१५२ मिनहिसर्वात्मनाक्वचिदित्यादिकम् ७ निम्लोचतिअस्तंगच्छतिसतिच्छन्नंयानंयस्येतितदागोपीभिरज्ञातत्वेननंदसं

प्रत्यागमनसंदेशैर्वल्लव्योममदात्मिकाः ६ श्रीशुकउवाच इत्युक्तउद्धवोराजन्संदेशं भर्त्तुरादृतः आदायरथमारुह्यप्रययौनंदगोकुलम् ७ प्राप्तोनंदव्रजंश्रीमान्निम्लोचति विभावसौ छन्नयानःप्रविशतांपशूनांखुररेणुभिः ८ वासितार्थेभियुध्यद्भिर्नादितं शुष्मिभिर्वृषैः धावंतीभिश्चवास्राभिरूधोभारैःस्ववत्सकान् ९ इतस्ततोविलंघद्भि र्गोवत्सैर्मण्डितंसितैः गोदोहशब्दाभिरवंवेणूनांनिःस्वनेनच १० गायंतीभिश्चकर्माणि शुभानिबलकृष्णयोः स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ११ अग्न्यर्कातिथिगोविप्रपितृदेवार्चनान्वितैः धूपदीपैश्चमाल्यैश्चगोपावासैर्मनोरमम् १२ सर्वतःपुष्पितवनंद्विजालिकुलनादितम्॥

।। गंलब्धवानितिसूचयति ८ व्रजंवर्णयतिपंचभिः वासितार्थेइत्यादिभिः वासिताः पुष्पवंसोगावस्तन्निमित्तमभितोयुध्यद्भिःशुष्मिभिर्मत्तैः वृषैर्नादितंवास्राभिर्धेनुभिस्स्ववत्सकान्प्रति ९ विलंघद्भिःउत्पद्भिःगोदोहशब्दैःसहअभितोरवाःमुंचमामुंचनयआनयदेहिगृहाणेत्यादयोयस्मिन्तम् वेणूनांनिःस्वनेनचमण्डितम् १० गायंतीभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ११ अग्न्याद्यर्चनान्वितैःगोपगृहेधूपादिभिश्च

समूहः १३ अर्च्चयत् पूजयामास १४ कशिपोः शय्यायां संविष्टम् १५।१६ साधूनामिति कर्मणि षष्ठी १७ गावो गाः गिरिं गोवर्द्ध
नम् १८ अप्यायास्यति आगमिष्यति किम् १९ श्रीकृष्णोपकारस्मरणादिभिरनुपमानंदेनाभिभूयमान आह दावाग्नेरि

हंसकारंडवाकीर्णैः पद्मखंडैश्च मंडितम् १३ तमागतं समागम्य कृष्णस्यानुचरं प्रियम्।
नंदः प्रीतः परिष्वज्य वासुदेवधियार्चयत् १४ भोजितं परमान्नेन संविष्टं कशिपौ सुखम्। ग
तश्रमं पर्य्यपृच्छत्पादसंवाहनादिभिः १५ कच्चिदंग महाभाग सखा नः शूरनंदनः आस्ते कुश
ल्यपत्याद्यैर्युक्तो मुक्तः सुहृद्वृतः १६ दिष्ट्या कंसो हतः पापः सानुगः स्वेन पाप्मना साधूनां ध
र्मशीलानां यदूनां द्वेष्टि यः सदा १७ अपि स्मरति नः कृष्णो मातरं सुहृदः सखीन् गोपान्व्र
जं चात्मनाथं गावो वृंदावनं गिरिम् १८ अप्यायास्यति गोविंदः स्वजनान्सकृदीक्षितुम् त
र्हि द्रक्ष्याम तद्वक्त्रं सुनसं सुस्मितेक्षणम् १९ दावाग्नेर्वातवर्षाच्च वृषसर्पाच्च रक्षिताः दुरत्य
येभ्यो मृत्युभ्यः कृष्णेन सुमहात्मना २० स्मरतां कृष्णवीर्याणि लीलाऽपांगनिरीक्षितम् ह
सितं भाषितं चांग सर्वा नः शिथिलाः क्रियाः २१ सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुंदपदभूषितान्॥

त्यादिना वातात् वर्षाच्चेति वृषात्सर्पाच्चेति अन्येभ्यश्च दुरतिक्रमेभ्यो मृत्युभ्यः कृष्णेन रक्षिताः स्म २० किंच स्मरतामि
ति लीलया अपाङ्गेन निरीक्षितं अङ्ग हे उद्धव २१ न केवलं शिथिला एव किन्तु शनैरुपरमं तीत्याह सरिच्छैलेति॥ २

भा०द० सरितश्चशैलाश्चवनोद्देशाश्चतान् आक्रीडान् क्रीडास्थानानि २२ स्फुराणमर्थायमहद्गंभीरंगर्गस्यवचनंयथा २३ नकेव स्कं०१०
पू० लंतद्वचनानुसारेणैवव्यवहारसंवाददपीत्याह कंसमिति २४ इभराट्यष्टिमिवतालत्रयप्रयाणंधनुर्वभंज २५।२६।२७

१५३ आक्रीडानीक्षमाणानांमनोयातितदात्मताम् २२ मन्येकृष्णंचरामंचप्राप्ताविहसुरोत्तमौ
सुराणांमहदर्थायगर्गस्यवचनंयथा २३ कंसंनागायुतप्राणंमल्लौगजपतिंतथा अवधिष्टां
लीलयैवपशूनिवमृगाधिपः २४ तालत्रयंमहासारंधनुर्यष्टिमिवेभराट् बभञ्जैकेनह
स्तेनसप्ताहमदधाद्गिरिम् २५ प्रलंबोधेनुकोरिष्टस्तृणावर्त्तोबकादयः सुरासुरजितोदैत्या
हतायेनेहलीलया २६ श्रीशुकउवाच इतिसंस्मृत्यसंस्मृत्यनंदःकृष्णानुरक्तधीः अत्युत्
कंठोऽभवत्तूष्णींप्रेमप्रसरविह्वलः २७ यशोदावर्ण्यमानानिपुत्रस्यचरितानिच शृण्वं
त्यश्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुतपयोधरा २८ तयोरित्थंभगवतिकृष्णेनंदयशोदयोः वीक्ष्यानु
रागंपरमंनंदमाहोद्धवोमुदा २९ उद्धवउवाच युवांश्लाघ्यतमौनूनंदेहिनामिहमानद ना
रायणेखिलगुरौयत्कृतामतिरीदृशी ३० एतौहिविश्वस्यचबीजयोनीरामोमुकुंदःपुरुषः

२८।२९।३० अखिलगुरुत्वमेवजनकत्वेननियंतृत्वेनचाह एताविति रामोमुकुंदश्चेत्येतौविश्वस्य प्रधानम्
बीजयोनीनिमित्तोपादाने ननुपुरुषप्रधानयोर्बीजयोनित्वंप्रसिद्धमतआहपुरुषःप्रधानंइतिपुरुषोंशःप्रधानंशक्तिः १५२

अतः प्रधानपुरुषावप्येतावेवेत्यर्थः एवंजनकत्वमुक्तम् किंच अन्वीयभूतेष्वनुप्रविश्यभूतानांचतदुपहितस्यविल-
क्षणस्यनानाभेदस्यज्ञानस्य जीवस्यचईशातेईश्वरौनियंतारौभवतः कुतः पुराणौ अनादी अनादित्वात् कारणत्वततश्च
नियंतृत्वमित्यर्थः ३१ ननुसृष्ट्यादिकर्मावेशान्मनुष्यादिजन्मदर्शनाच्चतस्यान्येभ्यः कोविशेषइत्याशंक्याह यस्मिन्निति
द्वाभ्यांकर्माशयंकर्मवासनानिर्हृत्यत्यक्त्वाब्रह्ममयः स्वरूपज्ञानवान् अर्कवर्णः शुद्धसत्त्वमूर्त्तिः सन्परांगतिंतसंयाति

अन्वीयभूतेषुविलक्षणस्यज्ञानस्यचेशातइमौपुराणौ ३१ यस्मिन्जनः प्राणवियोग
कालेक्षणंसमावेश्यमनोविशुद्धम् निर्हृत्यकर्माशयमाशुयातिपरांगतिंब्रह्ममयोऽर्क-
वर्णः ३२ तस्मिन्भवंतावखिलात्महेतौनारायणेकारणमर्त्यमूर्तौ भावंविधत्तांनितरां
महात्मन्किंवाऽवशिष्टंयुवयोस्सुकृत्यम् ३३ आगमिष्यत्यदीर्घेणकालेनव्रजमच्युतः॥
प्रियंविधास्यतेपित्रोर्भगवान्सात्वतांपतिः ३४ हत्वाकंसंरंगमध्येप्रतीपंसर्वसात्वताम् य
दाहवः समागत्यकृष्णस्सत्यंकरोतितत् ३५ माखिद्यत्तंमहाभागौद्रक्ष्यथः कृष्णमंति
१२के॥

३२॥ अखिलस्यात्माचहेतुश्चतस्मिन् कारणेनमनुष्याकृतौमहात्मन् महात्मनिपरिपूर्णेभवंतौभक्तिं
कुरुतः अतः कृतकृत्यावित्यर्थः ३३ प्रस्तुतमाह आगमिष्यतीतिपित्रोर्युवयोः यानयूयंव्रजेनातवयंचस्नेहदुःखिता
न् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखमितियदाह कृष्णः ततसत्यंकरिष्यतीति ३४।३५ कालविलंबनमस-
हमानौप्रत्याह माखिद्यतमिति हेमहाभागौअन्तिकेइदानीमेवसमीपेवा कुतइत्यतआह अन्तर्हृदीति नहिंसर्वैः किमि
ति॥

भा०द० नदृश्यतेतत्राह ज्योतिरिवैधसीतितत् यथामथनंविनानदृश्यते तथाभक्तिंविनाकृष्णोऽपीतिभावः ३६ अहोआस्तांमे
पू० तत्तस्यत्विहागमनंस्वस्यातिप्रियान् पित्रादीन्विहायनंसंगच्छतइतिमन्येतत्राह नत्वस्येति अस्यप्रियादयोनहिसंति त
१५४ तत्रहेतूअमानिनःसमानस्येतिच ३७।३८ सोपिजन्मकर्मादिरहितोपिक्रीडाप्रयोजनः सन्साधूनांपरिपालनायसदस न्मिश्रयोनिषुसात्विकतामसराजसयोनिषु यद्वादेवादिमत्स्यादिनृसिंहादियोनिषुकल्पतेआविर्भवतीत्यर्थः ३९ ननु

अंतर्हृदिसभूतानामास्तेज्योतिरिवैधसि ३६ नत्वस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियोऽवास्त्यमानिनः नोत्तमोनाधमोवापिसमानस्याऽसमोपिवा ३७ नमातानपितातस्यनभार्यानसुतादयः नात्मीयोनपरश्चापिनदेहोजन्मएवच ३८ नचास्यकर्मवालोकेसदसन्मिश्रयोनिषु क्रीडार्थंसोऽपिसाधूनांपरित्राणायकल्पते ३९ सत्वंरजस्तमइतिभजतेनिर्गुणोगुणान् क्रीडन्नतीतोऽत्रगुणैःसृजत्यवतिहंत्यजः ४० यथाभ्रमरिकादृष्ट्याभ्राम्यतीवमहीयते चित्तेकर्त्तरितत्रात्माकर्त्तेवाहंधियास्मृतः ४१ युवयोरेवनैवायमात्मजोभगवान्हरिः सर्वेषामात्मजोह्यात्मापितामातासईश्वरः ४२॥

ननुजन्मकर्मादिरहितस्यकुतएतदित्यतआह सत्वमिति क्रीडामतीतोऽपिक्रीडन्नूतथापिमायागुणैर्घटतइत्यर्थः ४० अत्राविद्योपाधेर्जीवस्यकर्त्तृत्वं दृष्टांतीकुर्वन्नूतस्याविद्ययैवकर्त्तृत्वमितिसदृष्टांतमाह यथेति भ्रमरिकापरिभ्रमणंतयोपलक्षितयादृष्ट्याभूरपि भ्राम्यतीति यथाप्रतीयते एवंचित्तेकर्त्तरिसतितत्रविक्षिप्तेचित्तेअहंधियाआत्माकर्त्तास्मृतोयथातद्वदिति ४१ किंचयु

किंतुसर्वेषामपितत्रापिनात्मजएवकिंतुशत्रुमित्रादिरूपोपीति सर्वात्मत्वनिरूपणेनमोहनिवृत्तयेसंबंधमनैकांतिकंक रोति युवयोरेवेतिद्वाभ्यां ४२ अच्युताद्विनानितरांतत्त्वतोवाच्यंनिर्वचनार्हंवस्तुनास्तीति ४३ दीपान्निरूप्यप्रज्वाल्यवा स्तून्देहल्यादीन् ४४ मणिभिःकांच्यादिसुस्थितैरज्जूर्विकर्षत्सुभुजेषुकंकणानांस्रजोयासांताश्चलंतोनितंबास्तनाहारा

दृष्टंश्रुतंभूतभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्चरिष्णुर्महदल्पकञ्च ॥ विनाऽच्युताद्वस्तुतरान्नवाच्यं ॥ सएवसर्वंपरमार्थभूतः ४३ एवन्निशासाब्रुवतोर्व्यतीतानंदस्यकृष्णानुचरस्यराजन् ॥ गोप्यःसमुत्थायनिरूप्यदीपान्वास्तून्समभ्यर्च्यदधीन्यमंथन् ४४ तादीपदीप्तैर्मणिभिर्विरेजूरज्जूर्विकर्षद्भुजकंकणस्रजः ॥ चलन्नितंबस्तनहारकुंडलत्विष्यत्कपोलारुणकुंकुमाननाः ४५ उद्गायतीनामरविंदलोचनंव्रजांगनानांदिवमस्पृशद्ध्वनिः ॥ दध्नश्चनिर्मंथनशब्दमिश्रितोनिरस्यतेयेनदिशाममंगलम् ४६ भगवत्युदितेसूर्येनंदद्वारिव्रजौकसः ॥ दृष्ट्वारथंशातकौंभंकस्यायमितिचाब्रुवन् ४७ अक्रूरआगतःकिंवायःकंसस्यार्थसाधकः ॥ येननीतोमधुपुरींकृष्णःकमललोचनः ४८ किंसाधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुःप्रेतस्यनिष्कृतिम् ॥

श्चयासांताः कुण्डलेस्त्विष्यंतःस्फुरंतःकपोलायासांताःअरुणानिकुंकुमानियेषुतानिआननानियासां ४५ तदाहुःयेननीतइ ताएवंनाश्चताश्च ४७ तदाव्रजौकसोगोप्यःसक्रोधमाहुःअक्रूरइति अर्थंसाधितवानित्यर्थसाधकः

भा० द० किमर्थमागतइत्याशंक्यस्वयमेवकारणंसंभावयंति किमिति तदासाधितेनकार्येणप्रीतस्यतुष्टस्य भर्त्तुः पाठांतरेप्रेत स्कं० १०
पू० स्यकंसस्य निष्कृतिमौर्ध्वदैहिकं अस्माभिःकृतंत्वसाधयिष्यतेकिंअस्मत् मांसैःपिंडान्कृत्वादास्यतीत्यर्थः इतिएवंव
१५५ दंतीनांस्त्रीणांतस्मिन्नवसरेकृतान्हिकःकृतस्नानादिनियम उद्धव अगात् आगतइति ४९॥ इतिदशमेषट्चत्वारिंशोध्या

इतिस्त्रीणांवदंतीनामुद्धवोगातकृताह्निकः ४९॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कं
धेनंदशोकापनयनंनामषट्चत्वारिंशोध्यायः ४६ श्रीशुकउवाच तंवीक्ष्यकृष्णानुच
रंव्रजस्त्रियःप्रलंबबाहुंनवकञ्जलोचनम् पीतांबरंपुष्करमालिनंलसन्मुखारवि
दंमणिमृष्टकुंडलम् १ शुचिस्मिताःकोऽयमपीच्यदर्शनःकुतश्चकस्याच्युतवेषभूषणः
इतिस्मसर्वाःपरिवव्रुरुत्सुकास्तमुत्तमःश्लोकपदांबुजाश्रयम् २ तंप्रश्रयेणावनताः
सुसत्कृतंसव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभिः रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासने विज्ञायसंदेश
हरंरमापतेः ३ जानीमस्त्वांयदुपतेःपार्षदंसमुपागतम् भर्त्रेहप्रेषितःपित्रोर्भवान्प्रि
यचिकीर्षया ४ अन्यथागोव्रजेतस्यस्मरणीयंनचक्ष्महे स्नेहानुबंधोबंधूनांमुनेरपिस

य:॥४६ सप्तचत्वारिंशकेथकृष्णादेशेनगोपिकाः वोधयित्वोद्धवस्तत्त्वमनुज्ञाप्यागमत्पुरीम् १ उरुस्यजः ५ दशमः
अपीच्यंसुंदरंदर्शनंयस्यसः अच्युतस्येववेषोभूषणानिचयस्यसः कोयंकुतोवाकस्यचेतिवदंत्यस्तंपरिवव्रुः। १५५
२।३ पार्षदंसेवकम् ४ पित्रोःप्रियचिकीर्षयेत्यत्रहेतुःस्नेहानुबंधइति ५॥

अन्यथा गोव्रजेतस्येत्यत्र हेतुः अन्येष्विति अर्थकृता कार्यनिमित्ता विडंबनं अनुकरणमात्रं नतुनात्त्विकी मैत्री पुं।
भिरितिदृष्टांतः ६ अस्यैवान्यार्थनिदर्शनैः प्रपंचः निःस्वमित्यादिना दृत्ता दक्षिणायेन तं याज्यं यजमानम् ७ पक्षिणो वि
गतफलं वृक्षं रतां अनुरक्तामपितृप्तामित्यर्थः ८ त्यक्तलौकिकाः त्यक्तलोकव्यवहाराः ९ प्रियस्य कर्माणि गायंत्यः तथा।
तस्यबाल्यकैशोरयोर्यानि कर्माणि तानि संस्मृत्य गतह्रियः सत्यो रुरुदुरित्यन्वयः तमपृच्छन्निति पूर्वक्रिययैव संबंधः १० प्रि।

अन्येष्वर्थकृता मैत्री यावदर्थविडंबनम् पुंभिः स्त्रीषु कृता यद्वत्सुमनःस्विव षट्पदैः ६
निःस्वं त्यजंति गणिका अकल्पं नृपतिं प्रजाः अधीतविद्या आचार्यमृत्विजो दत्तदक्षि
णम् ७ खगा वीतफलं वृक्षं भुक्त्वा चातिथयो गृहम् दग्धं मृगास्तथारण्यं जारो भुक्त्वा रतां।
स्त्रियम् ८ इति गोप्यो हि गोविंदे गतवाक्कायमानसाः कृष्णदूते व्रजं याते उद्धवे त्यक्तलौ।
किकाः ९ गायंत्यः प्रियकर्माणि रुदंत्यश्च गतह्रियः तस्य संस्मृत्य संस्मृत्य यानि कैशोरबा।
ल्ययोः १० काचिन्मधुकरं दृष्ट्वा ध्यायंती कृष्णसंगमम् प्रियप्रस्थापितं दूतं कल्पयित्वेद
मब्रवीत् ११ गोप्युवाच मधुप कितवबंधो मा स्पृशांघ्रिं सपत्न्याः कुचविलुलितमालाकुं
कुमश्मश्रुभिर्नः

येन श्रीकृष्णेन मां प्रसादयितुं प्रस्थापितोऽयं दूत इति कल्पयित्वाऽब्रवीत् यद्वा तस्मिन्न।
पि उद्धवे प्रियप्रस्थापितं दूतमिति दूतदृष्टिं कृत्वा मधुकरापदेशेनोद्धवमेवाब्रवीदित्यर्थः ११ हे मधुप कितवस्य धूर्त्त।
स्य बंधो नोऽस्माकमंघ्रिं मा स्पृश मानानमस्कारेण प्रार्थयस्वेत्यर्थः तत् किमित्यपेक्षायां कृष्णवर्णस्य तस्य श्मश्रूणां लो।

कुचाभ्यां विलुलिता संमर्दिता या कृष्णस्य वनमाला अतएव तस्याः कुंकुमं येषु तैः श्मश्रुभिः उपलक्षितः किंतुना।
सामेव मानिनां प्रसादं मधुपतिर्वहतु किमस्मत्प्रसादनेन तस्य यदुसदसि विडंब्यं उपहासास्पदं कुतः यस्य दूतस्त्वमी
दृक् ईदृशः १२ ननु किमिति एवं तमवजानीय किंवा तेनापकृतं अत आह सकृदिति भवादृक् त्वादृशो दुर्मनाः सुमन
सः कुसुमानि यथा त्यजति तद्वत् अहो बत अविज्ञस्य तस्य पादपद्मं श्रीः कथं सेवते विदितं ममेत्याह अपीति बतेति।

वहतु मधुपतिस्तन्मानिनीनां प्रसादं यदुसदसि विडंब्यं यस्य दूतस्त्वमीदृक् १२ सकृदध
रसुधां स्वां मोहिनीं पाययित्वा सुमनस इव सद्यस्तत्यजेऽस्मान्भवादृक् परिचरति
कथं तत्पादपद्मं तु पद्मा ह्यपि बत हृतचेता उत्तमश्लोकजल्पैः १३ किमिह बहु षडंघ्रे
गायसि त्वं यदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतो नः पुराणम् विजयसखसखीनां गीयतां तत्
प्रसंगः क्षपितकुचरुजस्ते कल्पयंतीष्टमिष्टाः १४ दिवि भुवि च रसायां काः स्त्रियस्तद्दुरा
पाः कपटरुचिरहाससुभ्रूविजृंभस्य याः स्युः॥ ((खेदे उत्तमश्लोकस्य जल्पैर्मिथ्याकथाभिः प्रलापैः।
प्रायो हृतचेताः वयं तु न लक्ष्मीवदविचक्षणा इति भावः १३ झंकारान्बहुधा कुर्वंतं अस्मत्प्रसादलाभाय श्रीकृष्णं गा
यतीति मत्वाह किमिहेति पुराणं पुरातनं बहुशोऽनुभूतं विजयः सखा यस्य तस्य श्रीकृष्णस्य सांप्रतं याः सख्यः ताः।
सामग्रतस्तत्प्रसंगो गीयतामिति इष्टाः कृष्णस्य प्रियाः तेन पूजिताः इति वा तेनालिंगितेन क्षपिता कुचरुक् यासां ताः
तवेष्टमपेक्षितं दास्यंतीति १४ भो मातर्मैवं वोचस्त्वामनुस्मृत्यानुस्मृत्य अनंगविक्लवः त्वां प्रसादयितुं मामादिष्टवान् इ

स्तत आह दिवीति दिवि भुवि रसातले च याः स्त्रियः स्युः।

ताःका मामदुरपाङ्गनकाश्च न तद्दित्यव्ययं तस्येत्यर्थः कपटेन रुचिरेण हासेन भ्रूविजृम्भो यस्य तस्य हे कपट इति वा।
किंच यस्य चरणरजः श्रीः सेवते तत्र वयं काः अपि च यद्यप्येवं तथापि कृपणपक्षे कृपणानुकम्पिनि पुंसि उत्तमश्लोक
शब्दो भवतीति तथा कथनीयं त्वयेति भावः १५ पादमूले प्रविष्टं तं क्षमापयिष्यन्तमिव मत्वाह शिरसि न्यस्तं पादं विसृ
ज तथाप्यमुंचनमाह वेद्मीति मुकुन्दादभ्येत्य ततः शिक्षितैरित्यर्थः दौत्यैर्दूतकर्मभिः चाटुकारैः प्रियोक्तिरचनादिभिः अ
नुनयविदुषः प्रार्थनाचतुरस्य ते तव सर्वमहं वेद्मि मुकुन्दवत् त्वमप्यविश्वसनीय इति भावः ननु तेन किमपराद्धं तत्रा

चरणरज उपास्ते यस्य भूतिर्वयं का अपि च कृपणपक्षे ह्युत्तमश्लोकशब्दः १५ विसृज
शिरसि पादं वेद्म्यहं चाटुकारैरनुनयविदुषस्तेऽभ्येत्य दौत्यैर्मुकुन्दात् स्वकृत इह विसृ
ष्टापत्यपत्यन्यलोका व्यसृजदकृतचेताः किं नु संधेयमस्मिन् १६ मृगयुरिव कपीन्द्रं वि
व्यधे लुब्धधर्मा स्त्रियमकृत विरूपां स्त्रीजितः कामयानाम्॥

१६ स्वकृत इति स्वकृते कृष्ण
कृते तदर्थमेव विसृष्टाः अपत्यपत्यन्यलोका अपत्यानि पतयश्चेतीह लोकाः अन्यलोको धर्मसाध्याश्च याभिस्ताः
नः अकृतचेताः असंयतचित्तः याव्यसृजत् अस्मिन् किं नु संधातव्यमिति १६ किंच कृष्णस्य पूर्वाणि कर्माण्यनुसंदधा
नाविभेम्यहं मृगयुरिवेति मृगयुर्लुब्धक इव यः कपीन्द्रं वालिनं विव्यधे अविध्यत् लुब्धधर्मा क्रौर्यवान् अलुब्धधर्मे
तिवा लुब्धको हि तन्मांसमत्तुकामो विध्यति अयं तु न तथा अतो वृथा कठिन इत्यर्थः तथा स्त्रियं शूर्पणखां स्त्रीजितः सी
तापरतन्त्रः कामएव यानं प्राप्तिसाधनं यस्यास्तां विरूपां छिन्नकर्णनासिकामकरोत् दाशरथिरूपेण॥ [illegible] ॥ छ ॥

भा० द० तथाबलिमपितद्दत्तंबलिमत्वाभक्षयित्वाध्वांक्षवत् काकवत् अवेष्टयत् बबंधवामनरूपेणबलिमत्वाऽधोक्षिपद्धि स्कं० १०
पू० ष्टपादितिपाठेबलिंपूजांगृहीत्वाविष्टपात्स्वर्गादधोऽक्षिपदित्यर्थः तत्तस्मादसितस्यकृष्णस्यसख्यैरलम् एवंचेतर्कि
१५७ मितितन्नित्यंगायथास्तत्राह दुस्त्यजस्तुतस्यकथारूपोर्थइति १७ अपिचजानीमएवंतत् कथापित्रिवर्गलतामूले
न्मूलनीति तथापिनत्यक्तुंशक्नुमः किंकुर्मइत्याह यदनुचरितेति यस्यानुचरितमेवलीलातरेवकर्णपीयूषंतस्यवि
प्रुट्कणिका तस्याःसकृददनंसेवनंतेनविधूतानिरस्ताद्वंद्वधर्मारागादयोयेषान्ते अतएवविनष्टाःअसत्तुल्याःदी
नेदुःखितंगृहकुटुंबंविहायदीनाभोगहीनाविहंगाअपिभिक्षचर्याप्राणवृत्तिमात्रंचरंति अतस्त्याज्यस्तथापिन

बलिमपिबलिमत्वाऽवेष्टयद्ध्वांक्षवद्यस्तदलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथाऽर्थः १७॥
यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वंद्वधर्माविनष्टाःसपदिगृहकु
टुंबंदीनमुत्सृज्यदीनाबहवइहविहंगाभिक्षचर्यांचरंति १८ वयमृतमिवजिह्मव्याहृ
तंश्रद्दधानाःकुलिकमिवेकृतज्ञाःकृष्णवध्वोहरिण्यः १९॥ किंनशक्नुमइतिनिंदापरत्वे

ऽयंतावच्छ्लोकोऽर्थः दुस्त्यजत्वेपिपारमार्थिकोयमर्थःविधूतद्वंद्वधर्माइत्यंतःसमासःपूर्ववत् ततस्तेचतेअविष्टा
श्चेतिसमासः इतरेपुनर्द्वंद्वधर्माणोविनष्टाएवसपदितत्क्षणमेवदीनंतुच्छंगृहसहितंकुटुंबंविहायदीनाइवअ
किंचनाःधीराइतिवापाठःबहवोविहंगाहंसाइवसाराविवेकचतुराःभिक्षचर्यापारमहंस्यंचरंति तस्मादेवपरमपुरु एस
षार्थरूपत्वात्दुस्त्यजएवतत्कथार्थइति १८ ननुकिमेवंब्रूषेपूर्वंत्वयैवसाकंरहसिकिमेवंनावोचदितिअतआह वय १५७
मिति हेउपमंत्रिन् दूतआस्तामियंवार्त्तायतःकुलिकस्यमृगयोःरुतंगीतंअज्ञायथाकृतंसत्यमिवश्रद्दधानाः॥ १९॥

कृष्णस्य हरिणस्य वध्वो भार्याः हरिण्यः शरैः क्षताः सत्यो रुचो रुद्दृशुः एवं जिह्मस्य कुटिलस्य तस्य व्याहृतं कृतमिव श्रद्धानाः स्पृहयंत्यो वयं असकृद्दैन्य दृशिम किं तत् तस्य नखैः स्पर्शस्तेन तीव्रः स्मरः तेन रुजः पीडाः तस्मादन्या वार्त्ताभण्यतां कथ्यतामिति १९ परावृत्य पुनरागतं प्रत्याह हे प्रियसख प्रेयसा कृष्णेन पुनः प्रेषितः किं त्वमागतोऽसि हे अंग हे दूत मे मानननीयः पूज्योऽसि अतो भवान् किमनुरुन्धे प्राप्तुमिच्छतीत्यर्थः तद्दुस्त्यजं चरणौ धसमानितं प्रयासि

दद्दशुरसकृदेतत्तन्नखस्पर्शतीव्रस्मररुज उपमंत्रिन्भण्यतामन्यवार्त्ता १९ प्रियसख पुनरागाः प्रेयसा प्रेषितः किं वरय किमनुरुन्धे माननीयोऽसि मेङ्ग नयसि कथमिहास्मान्दुस्त्यजद्वन्द्वपार्श्वं सततमुरसि सौम्य श्रीर्वधूः साकमास्ते २० अपि बत मधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनास्ते स्मरति स पितृगेहान्सौम्य बंधूंश्च गोपान् क्वचिदपि स कथा नः किंकरीणां गृणीते भुजमगरुसुगंधं मूर्ध्न्यधास्यत्कदा नु २१ श्रीशुक उवाच अथोद्धवो निशम्यैवं कृष्णदर्शनलालसाः सांत्वयन्प्रियसंदेशैर्गोपीरिदमभाषत २२ ॥ २२

हे सौम्य नयसीति इह सतीः अस्मान् दुस्त्यजं द्वंद्वं मिथुनीभावो यस्य तस्य पार्श्वं समीपं कथं नयसि नेष्यसि तथाह हे सौम्य श्रीर्नाम वधूः साकं सहैव सततमास्ते तत्राप्युरसि वक्षस्येव २० तेन संमंत्रिता सती ब्रूते अपि बतेति बत हर्षे हे सौम्य गुरुकुलादागत्य आर्यपुत्रः श्रीकृष्णः अधुना किं मधुपुर्यां वर्त्तते कदाचिदपि नोऽस्माकं वार्त्ताः किं ब्रूते अगरुवत्सुगंधं भुजं नो मूर्ध्नि कदा नु धास्यतीति २१ श्रीकृष्णदर्शनोत्सुका गोपीः प्रियस्य संदेशैः सांत्वयन्प्रथमं तावदिद

तदाहषड्भिः अहोइतिस्मनूनंयूयंपूर्णार्थाःकृतार्थाः२३श्रेयोभिःश्रेयःसाधनैः२४अनुत्तमाइतिश्रेष्ठाः२५अवृणी
तवृतवत्यः२६सर्वात्मभावःएकांतभक्तिःअधिकृतःप्राप्तःभगवत्प्रेमसुखप्रदर्शनेनममैवमहाननुग्रहःकृतइ
ति२७भर्त्तुःकृष्णस्यरहस्करःरहस्यकार्य्यकर्त्ता२८भवतीनांमेमयासहवियोगोनास्तिकुतःसर्वात्मनासर्वस्योपादा

उद्धवउवाच अहोयूयंस्मपूर्णार्थाभवत्योलोकपूजिताः वासुदेवेभगवतियासामित्यर्पि
तंमनः २३ दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैःकृष्णेभ॥
क्तिर्हिसाध्यते २४ भगवत्युत्तमश्लोकेभवतीभिरनुत्तमा भक्तिःप्रवर्त्तितादिष्ट्यामु॥
नीनामपिदुर्लभा २५ दिष्ट्यापुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भवनानिच हित्वाऽवृणीतयू
यंयत्कृष्णाख्यंपुरुषंपरम् २६ सर्वात्मभावोऽधिकृतोभवतीनामधोक्षजे विरहेणम
हाभागामहान्मेऽनुग्रहःकृतः २७ श्रूयतांप्रियसंदेशोभवतीनांसुखावहः यमादायाग
तोभद्राअहंभर्त्तूरहस्करः २८ श्रीभगवानुवाच भवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्व
चित् यथाभूतानिभूतेषुखंवाय्वग्निर्जलंमही २९ तथाहंचमनःप्राणभूतेंद्रियगुणाश्र॥

नकारणेनअतएवसर्वेषुमनआदिकार्य्येषुअहमनुगतत्वेनस्थितइतिसदृष्टांतमाह यथेति भूतेषुऽना॥
चराचरेषुमहाभूतानियथावाय्वग्निःवायुसहितोग्निःवायुश्चाग्निश्चेत्यर्थः२९तथाहंचेतिमनआदीनिकार्याणि
गुणाःकारणंतेषामाश्रयत्वेनानुगतइत्यर्थःननुकारणत्वेच सर्वानुगतत्वेचकार्यकारणभेदःस्यात्अतआह आ॰

ननुनित्यसिद्धस्यकुतःसृष्ट्यादिरूपताअतआह भूतेंद्रियगुणात्मनाबुद्धींद्रियगुणाश्रयइतिवापाठः तद्रूपेणआश्रयइति ३० ननुनिर्विकारस्यकुतस्तद्रूपतेतितत्राह आत्ममायानुभावेनेति ३१ नन्वात्मनोभूतादिरूपत्वेतद्दोषप्रसंगस्यात्तत्राह आत्मेति आत्मातुशुद्धः कुतोऽगुणान्वयः नगुणेषुअन्वेतीतितथाततकुतःव्यतिरिक्तः तदपिकुतःज्ञानमयः ज्ञानस्वरूपः नन्वहमितिप्रत्ययेस्वसंवेद्यमेवात्मनोनानाऽवस्थावत्त्वमितिकुतः शुद्धतेतितत्राह सुषुप्तीति मायाकार्य्यमनोवृत्तिभिः विश्वतैजसप्राज्ञरूपेणप्रतीयतेनस्वतइत्यर्थः ३२ कुतःमनोनिरोधेतदभावादितिव्य

आत्मन्येवात्मनात्मानंसृजेहन्म्यनुपालये ३० आत्ममायानुभावेनभूतेंद्रियगुणात्मना। ३१ आत्माज्ञानमयःशुद्धोव्यतिरिक्तोऽगुणान्वयः सुषुप्तिस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ३२ येनेंद्रियार्थान्ध्यायेतमृषास्वप्नवदुत्थितः तन्निरुध्यादिंद्रियाणिविनिद्रःप्रत्यपद्येत ३३ एतदंतःसमाम्नायोयोगःसांख्यंमनीषिणाम् त्यागस्तपोदमःसत्यंसमुद्रांताइवापगाः ३४

तिरेकंदर्शयितुंमनोनिरोधंविधत्ते येनेति उत्थितःपुमान्यथामिथ्याभूतमेवस्वप्नंध्यायति एवंवाधितानपींद्रियार्थान्शब्दादीन् येनमनसाध्यायेतचिंतयेत् ध्यायंश्चयेनइंद्रियाणिप्रत्यपद्यतप्राप तन्मनःविनिद्रःअनलसःसन्निरुध्यात्नियच्छेदिति ३३ तावताचकृतार्थोभवतीत्याह एतदंतइति एषमनोनिरोधः अंतःसमाप्तिःफलंयस्यसःसमाम्नायोवेदः सतत्रपर्य्यवस्यतीत्यर्थः योगोऽष्टांगः सांख्यम् आत्मानात्मविवेकः त्यागःसंन्यासः तपःस्वधर्मः दमःइंद्रियदमनं सत्यंयथार्थभाषणं मार्गभेदेऽपिएकत्रपर्यवसानेदृष्टांतःसमुद्रांताआपगानद्यइवेति।

ननु किमन्या निवास्मानात्मविद्यया प्रलोभयसि वयं तु सर्वसुन्दरसकलगुणगणालंकृतेन त्वया विरहं नैव सहाम
इति चेत्तत्राह यत्त्वहमिति दृशां दूरे यद्वर्त्ते तत् मदनुध्यानार्थं तच्च ध्यानं मनसः सन्निकर्षार्थमिति ३५ एतदुपपादयति
त्रयेण यथा दूरचर इति ३६। ३७ उपेष्यथेति माधुर्यमात्रमिति चेत्तत्राह या इति हे कल्याण्यः स्वभर्तृभिः प्रतिबद्धा याव

यत्त्वहं भवतीनां वै दूरे वर्त्ते प्रियो दृशाम् मनसः सन्निकर्षार्थं मदनुध्यानकाम्यया ३५ यथा दूर
चरे प्रेष्ठ मन आविश्य वर्त्तते स्त्रीणां च न तथा चेतः सन्निकृष्टेऽक्षिगोचरे ३६ मय्यावेश्य मनः
कृत्स्नं विमुक्ताशेषवृत्ति यत् अनुस्मरन्त्यो मां नित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ३७ या मया क्रीड-
ता रात्र्यां वनेऽस्मिन् व्रज आस्थिताः अलब्धरासाः कल्याण्यो मापुर्मद्वीर्य्यचिंतया ३८ श्री-
शुक उवाच एवं प्रियतमादिष्ट माकर्ण्य व्रजयोषितः ता ऊचुरुद्धवं प्रीतास्तत्संदेशाग
तस्मृतीः ३९ गोप्य ऊचुः दिष्ट्याऽहितो हतः कंसो यदूनां सानुगोऽघकृत् दिष्ट्याप्तैर्लब्धस
र्वार्थैः कुशल्यास्तेऽच्युतोऽधुना ४० कच्चिद्गदाग्रजः सौम्य करोति पुरयोषिताम् प्रीतिं नः
स्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चितः ४१॥ नेक्रीडता मया सह अलब्धक्रीडाभिस्तास्तदैव मां आ
पुःप्रापुः ३८ तस्य संदेशेन आगता स्मृतिर्यासां ताः प्रथमार्थे द्वितीया ३९ यदूनां अहितः शत्रुः अघकृत् दुःखदः दिष्ट्येः
त्या नंदे आप्तैः प्राप्तैः हितैर्वा सह ४० अन्या ऊचुः कच्चिदिति नोऽस्माकं करणीयां प्रीतिं कच्चित्पुरयोषितां करोति स्निग्धं च त

अन्या ऊचुः कथमिति तासां वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ४२ पुनरन्या ऊचुः किमनया चिंतयास्मान् क्वचित्प्रस्तुते प्रस्तावे स्मरति किं ग्राम्याः अविदग्धाः ४३ अन्या ऊचुः ताः किमिति कुमुदैः कुंदैः शशांकेन च रम्ये वृंदावने क्वणंति चरणनूपुराणि यासां तस्यां रासगोष्ठ्यां अस्माभिः प्रियाभिः ईडिता मनोज्ञाः कथा यस्य सः तदा यास्तु निशास्तु रेमे ताः कदाचित् किन्नु स्मरति वा न वेति ४४ स्वनिमित्तेन शोकेन तप्ताः नः अस्मान् गात्रैः करस्पर्शादिभिः संजीवयन् किन्नु इह एष्यतीति ४५ ॥ अ

कथं रतिविशेषज्ञः प्रियश्च वरयोषिताम् । नानुबध्येत तद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुपूजितः ४२ अ
पि स्मरति नः साधो गोविंदः प्रस्तुते क्वचित् । गोष्ठीमध्ये पुरस्त्रीणां ग्राम्याः स्वैरकथांतरे ४३ ।
ताः किं निशाः स्मरति यासु तदा प्रियाभिर्वृन्दावने कुमुदकुंदशशांकरम्ये । रेमे क्वणच्चरण
नूपुररासगोष्ठ्यामस्माभिरीडितमनोज्ञकथः कदाचित् ५४ अप्येष्यतीह दाशार्हस्तप्ताः स्व
कृतया शुचा । संजीवयन्नु नो गात्रैर्यथेन्द्रो वनमंबुदैः ४५ कस्मात्कृष्ण इहायाति प्राप्तराज्यो
हताहितः । नरेन्द्रकन्या उद्वाह्य प्रीतः सर्वसुहृद्वृतः ४६ किमस्माभिर्वनौकोभिरन्याभिर्वा
महात्मनः । श्रीपतेराप्तकामस्य क्रियेतार्थः कृतात्मनः ४७ ॥ ४७ ॥ ४७ ॥ ६ ॥

न्या ऊचुः कस्मादिति अनन्यगतित्वेन पूर्वमत्रावसत् संप्रति महदैश्वर्य्यं प्राप्तः कस्मादिहागमिष्यतीति ४६ अन्यास्तु परमार्थमूचुः किमस्माभिरिति वनचरीभिरस्माभिः अन्याभिर्वा राजकन्याभिर्महात्मनो धीरस्य किंच श्रीपतेः त दृप्यास्तास्वत एवाप्तकामस्य अत एव कृतात्मनः पूर्णस्य किं कोप्यर्थः क्रियेत न कश्चिदिति ४७ ॥ ४७ ॥ ६ ॥

भा०द० यतोऽघटमानायाकृष्णस्यसंगतिः सैवास्मान्व्याकुलयति अतोनैराश्यमेवपरमंसुखंतच्चातिदुष्करमित्याहुः परं स्कं०१०
पू० सौख्यमिति स्वैरिणीकामचारिणी ४८ संविदंएकांतवार्त्तां ४९ किंच तद्विस्मृतौनतावत् दुःखमस्तिसाऽपिनास्माकं
१६० परंसौख्यंहिनैराश्यंस्वैरिण्यप्याहपिङ्गला तज्जानतीनांनः कृष्णेतथाप्याशादुरत्यया ४८।
कउत्सहेतसंत्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदम् अनिच्छतोऽपियस्यश्रीरंगान्नच्यवतेक्वचि
त् ४९ सरिच्छैलवनोद्देशागावोवेणुरवाइमे संकर्षणसहायेनकृष्णेनाचरिताःप्रभो ५०
पुनःपुनःस्मारयंतिनंदगोपसुतंबत श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुंनैवशक्नुमः ५१ गत्याल
लितयोदारहासलीलावलोकनैः माध्व्यागिराहृतधियः कथंतद्विस्मरामहे ५२ हेना
थहेरमानाथव्रजनाथार्त्तिनाशन मग्नमुद्धरगोविंदगोकुलंवृजिनार्णवे ५३ श्रीशुकउ
वाच ततस्ताः कृष्णसंदेशैर्व्यपेतविरहज्वराः उद्धवंपूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षज
म् ५४ उवासकतिचिन्मासान्गोपीनांविनुदन्शुचः कृष्णलीलाकथांगायन्रमयामास
गोकुलम् ५५ यावंत्यहानिनंदस्यव्रजेऽवात्सीत्सउद्धवः व्रजौकसांक्षणप्रायाण्यासन्कृ।
भवतीत्याह सरिच्छैलेतित्रिभिः आचरिताः सेविताः ५०।५१ हेउद्धवकथं विस्मरामे।। ष्णस्यवार्त्तया ५६ रामः
ति ५२।५३ श्रीकृष्णमधोक्षजं ज्ञात्वातंचस्वात्मानंज्ञात्वा ५४ विनुदन् अपनयन् ५५ ॥ ५६ ॥श्रीकालीप्रसन्न॥ १६०

सरिद्वनगिरिद्रोण्यादिषु प्रत्येकं श्रीकृष्णलीलासंप्रश्नादिभिः संस्मारयन्रेमे ५७ कृष्णावेशेनात्मना मनसो विक्ल-
व्यताः गोपीर्नमस्यन्नमस्करिष्यन् ५८ तु नमस्यात्मनो गोपस्त्रीनमस्कृतिरन्याय्या न भवतीति दर्शयितुं तासां स-
हत्वं पंचभिर्जगौ उवाच एता इति एताः परं केवलं तनुभृतः सफलजन्मानः रूढभावः परमप्रेमवत्त्वं यदिति यं रू-
ढभावं भवभियो मुमुक्षवः मुनयः मुक्ता अपि वांछंति वयं च भक्ता अपि वांछंति अतः अनंतस्य कथारसरसोरा-

सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन्कुसुमितान्द्रुमान् कृष्णं संस्मारयन्रेमे हरिदासो व्रजौकः।
साम् ५७ दृष्ट्वैवमादि गोपीनां कृष्णावेशात्मविक्लवम् उद्धवः परमप्रीतस्ता नमस्यन्निदं।
जगौ ५८ एताः परं तनुभृतो भुवि गोपवध्वो गोविंद एव निखिलात्मनि रूढभावाः वांछंति
यद्भवभियो मुनयो वयं च किं ब्रह्मजन्मभिरनंतकथारसस्य ५९ क्वेमाः स्त्रियो वनचरी।
र्व्यभिचारदुष्टाः कृष्णे क्व चैष परमात्मनि रूढभाव : नन्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोपि सा।
क्षात् श्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः ६० नायं श्रियोऽङ्ग उ नितांतरतेः प्रसादः स्वर्योषितां
नलिनगंधरुचां कुतोऽन्याः ॥ ५९ गोयस्य तस्य ब्रह्मजन्मभिर्विप्रसंबंधिभिः शौक्लसावित्र्याज्ञिकैस्त्रि-
भिर्जन्मभिः किं कोतिशयः यत्र तत्र जातः स एव सर्वोत्तम इत्यर्थः यद्वा अनंतकथारसरसो रागो यस्य तस्य ब्रह्मजन्मभि-
श्चतुर्मुखजन्मभिरपि किमित्यर्थः ५९ किंच ईश्वरप्रसादो महत्त्वे कारणं तस्य च न जातिराचारो ज्ञानं वा कारणं किंतु के-
वलं भजनमेवेत्याह क्वेमा इति साक्षाद्भजतः पुंसः ननु अहो उपयुक्तः सेवितः अगदराज अमृतं यथेति ६० असंता

पूर्वं श्रायं गोपीषु भगवतः प्रसाद इत्याह नायमिति ॥

अंगे वक्षसि उ अहो नितांतरतेः एकांतरतिमत्याः श्रियोपिनायंप्रसादः अनुग्रहोऽस्ति नलिननस्येव गंधो रुक्कांतिश्च यासां तासां स्वर्गांगनानाम प्सरसामपि नास्ति अन्याः पुनर्दूरतो निरस्ताः रासोत्सवे कृष्णभुजदंडाभ्यां गृहीतः आलिंगितः कंठस्तेन लब्धा आशिषो याभिस्तासां गोपीनां यउदगात् आविर्बभूव ६१ किंच आस्तां तावद्गोपीनांभाग्यंमम।

रासोत्सवेऽस्य भुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषां यउदगाद्व्रजसुंदरीणाम् ६१ आसामहोचरणरेणुजुषामहं स्यां वृंदावने किमपि गुल्मलतौषधीनाम् या दुस्त्यजं स्वजनमार्य्यपथं च हित्वा भेजुर्मुकुंदपदवीं श्रुतिभिर्विमृग्याम् ६२ या वै श्रियार्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगेश्वरैरपि यदात्मनि रासगोष्ठ्याम् कृष्णस्य तद्भगवतश्चरणारविंदं न्यस्तं स्तनेषु विजहुः परिरभ्य तापम् ६३ वंदे नंदव्रजस्त्रीणां पादरेणुमभीक्ष्णशः यासां हरिकथोद्गीतं पुनाति भुवनत्रयम् ६४ श्रीशुक उवाच अथ गोपीरनुज्ञाप्य यशोदां नंदमेव च गोपानामंत्र्य दाशार्हो यास्यन्नारुरुहे रथम् ६५ तं निर्गतं समासाद्य नानोपायनपाणयः नंदादयोऽनुरागेण प्रावोचन्नश्रुलोचनाः ६६ मनसो वृत्तयो नः स्युः कृष्णपादांबुजाश्रयाः॥ ६७ त्वेतावत्प्रार्थ्यमित्याह आसामिति गोपीनां चरणरेणुभाजां गुल्मादीनां मध्ये यत्किमप्यहं स्यामित्याशंसा कथंभूतानां या इत्यादि आर्याणां मार्गं धर्मं च हित्वा ६२ पुनस्ता एव विशिनष्टि या वा इति योगेश्वरैरप्यात्मन्येवार्चितं स्तनेषु न्यस्तं परिरभ्य तापं जहुरिति ६३ एवं महत्त्वं प्रतिपाद्य नमस्करोति वंद इति ६४ अनुज्ञाप्य अनुज्ञां याचित्वा आमंत्र्य स्पृष्ट्वा ६५।६६ नः अस्मा

त्म

कृष्णपादांबुजाश्रयाःस्युःअभिधायिनीःअभिध्यायिन्यः ६७।६८।६९कृष्णेरतिःस्यादितिकृष्णादिभ्योभक्त्युद्रेकमा
हउपायनानिचअदादिति ७० ॥इतिदशमेटीकायांसप्तचत्वारिंशोध्यायः॥४७ अष्टचत्वारिंशकेऽथकृष्णःकुब्जाम

वाचोऽभिधायिनीर्नाम्नांकायस्तत्प्रह्वणादिषु ६७ कर्मभिर्भ्राम्यमाणानांयत्रक्वापीश्वरेच्छ
या मङ्गलाचरितैर्दानैरतिर्नःकृष्णईश्वरे ६८ एवंसभाजितोगोपैःकृष्णभक्त्यानराधिप।
उद्धवःपुनरागच्छन्मथुरांकृष्णपालिताम् ६९ कृष्णायप्रणिपत्याहभक्त्युद्रेकंव्रजौक
साम् वसुदेवायरामायराज्ञेचोपायनान्यदात् ७० ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कं
धेउद्धवप्रतियानेसप्तचत्वारिंशोध्यायः ४७॥श्रीशुकउवाच॥अथविज्ञायभगवान्स
र्वात्मासर्वदर्शनः सैरंध्र्याःकामतप्तायाःप्रियमिच्छन्गृहंययौ १ महार्होपस्करैराढ्यं
कामोपायोपबृंहितम् मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनादिभिः धूपैःसुरभिभिर्दी
पैःस्रग्गंधैरपिमण्डितम् २ गृहंतमायांतमवेक्ष्यसासनात्सद्यःसमुत्थायहिजातसंभ्र
मा यथोपसंगम्यसखीभिरच्युतंसभाजयामाससदासनादिभिः ३॥ १ रमत्अक्रूरंस्यगृ

हंगत्वातंगजाह्वयमादिशत् १ सैरंध्र्याःकाममपूर्यपूरयित्वामनोरथान् अक्रूरस्यततःकृष्णस्तेनपार्थानसां
त्वयत् २।१ महार्हैरनर्घ्यैःउपस्करैः गृहोपस्करणैरन्वितंकामोपायैस्तदुद्दीपकैःस्मरतबंधादिलेख्यैःउपबृंहित

भा॰द॰ ।४। प्रसाधितोयोग्यतामापादितः आत्मादेहोययासा सव्रीडंयल्लीलयाऽद्भुतम् येषुविभ्रमेषुतद्युक्तैरीक्षितैरु स्कं॰१॰
पू॰ पलक्षिता ५ अनुलेपार्पणादन्यत्तस्याःपुण्यंनास्तीतिदर्शयितुंपुण्यलेशयेत्युक्तं नतुपुण्यस्याल्पत्वविवक्षया ६
१६२ तथोद्धवःसाधुतयाऽभिपूजितोन्यषीददुर्व्यामभिमृश्यचासनम् कृष्णोपितूर्णंशयनंम
हाधनंविवेशलोकाचरितान्यनुव्रतः ४ सामज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गंधतांबू
लेसुधासवादिभिः प्रसाधितात्मोपससारमाधवंसव्रीडलीलास्मितविभ्रमेक्षितैः ५।
आहूयकांतांनवसंगमह्रियाविशंकितांकंकणभूषितेकरे प्रगृह्यशय्यामधिवेश्यरा
मयारेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया ६ साऽनंगतप्तकुचयोरुरसस्तथाऽक्ष्णोर्जिघ्रत्यनंतचर
णेनरुजोमृजंती दोर्भ्यांस्तनांतरगतंपरिरभ्यकांतमानंदमूर्तिमजहादतिदीर्घतापम्
७ श्रीशुकउवाच सैवंकैवल्यनाथंतंप्राप्यदुष्प्रापमीश्वरं अंगरागार्पणेनाहोदुर्भगेदम
याचत ८ आहोष्यतामिहप्रेष्ठदिनानिकतिचिन्मया रमस्वनोत्सहेत्यक्तुंसंगंतेंबुरुहे
क्षण ९ तस्यैकामवरंदत्वामानयित्वाचमानदः सहोद्धवेनसर्वेशःस्वधामागमदर्चितः।
॥१०॥ राम:
कुचादीनांरुजोमृजंतीतिजिघ्रंतीवचरणौ ७ काममेवप्राकृतदृष्ट्याअयाचत नचगोप्यइवसातन्नि
ष्ठेतिदुर्भगेत्युक्तंकृतार्थत्वेतुतस्यानसंदेहः ८।९ कामएववरस्तंदत्वामानयित्वाचालंकारादिदानैः १०॥ श्रीराम १६२

मनोग्राह्यं विषयसुखं असत्त्वात्तुच्छत्वात् ११ किंचिच्चिकीर्षयन् हस्तिनपुरप्रस्थापनं कारयितुमिच्छन्नित्यर्थः अ
क्रूरप्रियकाम्यया च १२ आरात् दूरत एव १३ । १४ आ अप इति छेदः अप आ सर्वतो धारयन्नित्यन्वयः १५ । १६ वां युवयो
रिदं कुलं उद्धृतं समेधितं च १७ वामिदं कुलमित्यादि व्यवहारदृष्ट्योक्तं परमार्थमाह युवामिति जगन्मयौ युवां कुतः जग

दुराराध्यं समाराध्य विष्णुं सर्वेश्वरेश्वरम् यो वृणीते मनोग्राह्यमसत्त्वात्कुमनीष्यसौ ११ अ
क्रूरभवनं कृष्णः सहरामोद्धवः प्रभुः किंचिच्चिकीर्षयन् प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया १२
स तान्नरवरश्रेष्ठानाराद्वीक्ष्य स्वबांधवान् प्रत्युत्थाय प्रमुदितः परिष्वज्याभिनंद्य च १३ न
नाम कृष्णं रामं च स तैरप्यभिवादितः पूजयामास विधिवत्कृतासनपरिग्रहान् १४ पाद
वनेजनीरापो धारयंश्छिरसा नृप अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंधस्रग्भूषणोत्तमैः १५ अर्चित्वा शि
रसानम्य पादावंकगतौ मृजन् प्रश्रयावनतोऽक्रूरः कृष्णरामावभाषत १६ दिष्ट्या पापो ह
तः कंसः सानुगो वामिदं कुलम् भवद्भ्यामुद्धृतं कृच्छ्राद्दुरंताच्च समेधितम् १७ युवां प्रधान
पुरुषौ जगद्धेतू जगन्मयौ भवद्भ्यां न विना किंचित्परमस्ति न चापरम् १८ आत्मसृष्टमि
दं विश्वमन्वाविश्य स्वशक्तिभिः ॥ हेतू तदपि कुतः प्रधानपुरुषौ न हात्मकौ अतः भवद्भ्यां विनाप
रं कारणं अपरं कार्यं च नास्तीति १८ ननु प्रत्यक्षादिसिद्धं कथं नास्तीत्युच्यते अत आह आत्मसृष्टमिति हे ब्रह्मन् पर

भा०द० आत्मनैवसृष्टमिदंविश्वंअन्वाविश्यकारणात्मत्वादननुप्रविष्टोप्यनुप्रविश्येवस्थितः श्रुतप्रत्यक्षगोचरंयथाभवतित स्कं०१०
पू० थाबहुधाभवानेवप्रतीयते १९ एकस्यैवबहुधाप्रतीतिंसदृष्टांतमाह यथाहीति योनिषुस्वस्यैवरूपान्तरेणाभिव्यक्ति
१६३ स्थानेषुचराचरेषुयथामहीप्रमुखानिकारणान्येवनानाभाति आत्मयोनिषुस्वकारणेषुभूतभौतिकेषु जीवोपिनरम्
गादिशरीरेषुबालयुवाद्यवस्थासुचतथातथाप्रतीयतइतिनतूव्यवच्छेदार्थआत्मतंत्रग्रहणं २० ननुसृष्ट्यादिकर्तृत्वे
नसगुणत्वेनचममकिंजीववद्बंधउक्तः नहिनहीत्याह सृजसीति तद्गुणकर्मभिर्वर्तितैर्गुणैः कर्मभिर्वेत्यर्थः यतःक्वचक

ईयतेबहुधाब्रह्मन्श्रुतप्रत्यक्षगोचरम् १९ यथाहिभूतेषुचराचरेषुमह्यादयोयोनिषुभांति
नाना एवंभवान्केवलआत्मयोनिष्वात्मात्मतंत्रोबहुधाविभाति २० सृजस्यथोलुंपसिपा
सिविश्वंरजस्तमःसत्त्वगुणैःस्वशक्तिभिः नबध्यसेतद्गुणकर्मभिर्वाज्ञानात्मनस्तेक्वचबं
धहेतुः २१ देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवोनसाक्षान्नभिदात्मनःस्यात् ॥ ॥ रामः॥

दाचिदपिवंधहेतुरविद्यातवनैवास्तिकुतइत्यतआह ज्ञानात्मनइति मायाया आश्रयानावरकत्वादितिभावः२१
किंच आस्तांतावद्बंधशंकायतोऽविद्योपाधेर्जीवात्मनोऽपिनवस्तुतोबंधोस्तीत्याह देहाद्युपाधेरिति भवोजन्मतुन्मृ
त्युभिदाचसाक्षात्स्वरूपतोनस्यादितिननुममबंधाभावंवदतात्वयाकिंमोक्षोंगीक्रियते ओमितिचेत्तर्हिबंधाभावेमो रामः
क्षासंभवादापन्नोबंधोपीत्याशंक्याह अतइति यतोनाविद्याअतोनबंधस्तथैवमुक्तोनस्यातामित्यर्थः ननुत्वंस्वलेमाब
द्धंश्रुतवान् यमुनाह्रदेतुमुक्तंदृष्टवानसिअतः कथमुभयन्नास्तिअतआह ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ १६३

र्वे

निकाम इति स्वाभिप्रायानुरूपस्त्वयि नोऽस्माकमविवेक एव परमेवंभूत इति यद्वा नोऽस्माकमविवेक एव तवो मोक्षा-
नामिति २२ ननु तर्हि ममावतारास्तच्चरित्राणि च शुक्तिरजतवदविद्याकल्पितान्येव किं न हि न हि इयं तु तव लीले त्या-
ह ह्येन त्वयोदित इति २३ स्मरेतरांशाय राजानस्तेषामक्षौहिणीशतानां वधेन भूमेर्भारमपनेतुं स्वांशेन रामेण सहावती-
र्णोसीति ४ अत एवंभूतस्य तवागमनेन कृतार्थास्मीत्याह त्रयेण अद्येति हे ईश अद्य नो वसतयो गृहाः तपोवनादपि बहु

॥अतो न बंधस्तव नैव मोक्षः स्यातां निकामस्त्वयि नोऽविवेकः २२ त्वयोदितोऽयं जगतो हिता-
य यदा यदा वेदपथः पुराणः बाध्येत पाखंडपथैरसद्भिस्तदा भवान्सत्त्वगुणं बिभर्ति २३ स
त्वं प्रभोऽद्य वसुदेवगृहेऽवतीर्णः स्वांशेन भारमपनेतुमिहासि भूमेः अक्षौहिणीशतवधे
न स्मरेतरांशो राज्ञाममुष्य च कुलस्य यशो वितन्वन् २४ अद्येश नो वसतयः खलु भूरिभा
गायः सर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्त्तिः यत्पादशौचसलिलं त्रिजगत्पुनाति स त्वं जगद्गुरुरधो
क्षज याः प्रविष्टः २५ कः पंडितस्त्वदपरं शरणं समीयाद्भक्तप्रियादृतगिरः सुहृदः कृतज्ञा-
त् सर्वान्ददाति सुहृदो भजतोऽभिकामानात्मानमप्युपचयापचयौ न यस्य २६ ॥ २६ ॥

पुण्याः कुतः यावसतीः त्वं साक्षात् प्रविष्टः कथंभूतः यस्य तव पादसलिलमेव गंगा त्रिजगत्पुनाति यश्च त्वं पंचयज्ञ-
देवतामूर्त्तिः स त्वं जगद्गुरुरिति २५ स्वमनोरथः परिपूरित इति तुष्यन्नाह कः पण्डित इति ऋतगिरः सत्यवाचः त्वत्तोऽपरं
शरणं कः समीयात् गच्छेत् यतो भवान् भजतः सर्वान् अभितः कामांश्च ददाति आत्मानमपीति २६ ॥ २६ ॥ २६ ॥

 नअविवेकिनांतत्रापिइहगृहएव २७।२८ वः युष्माकंप्रजाःपुत्राहिवयमिति २९ ननुन्नभिर्देवाःसेव्याइतिप्रसिद्धं
 तत्राह देवाइति स्वार्थाःस्वकार्य्यसाधनपराःसाधवस्तुकेवलंपरानुग्रहपराःपरमार्थतस्तुसाधवएवदेवाइतितएव
 सेव्याइत्यर्थः ३० तर्हिमृच्छिलादिमयाःकिंदेवादयोमेवेत्यतआह नहीति अम्मयानितीर्थानिमृन्मयाःशिलामया

दिष्ट्याजनार्दनभवानिहनःप्रतीतोयोगेश्वरैरपिदुरापगतिःसुरेशैः छिंध्याऽऽशुनःसु
तकलत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनांभवदीयमायाम् २७ इत्यर्चितःसंस्तुतश्चभक्ते
नभगवान्हरिःअक्रूरंसस्मितंप्राहगीर्भिःसंमोहयन्निव २८ श्रीभगवानुवाच त्वंनो
गुरुःपितृव्यश्चश्लाघ्योबंधुश्चनित्यदा वयंतुरक्ष्याःपोष्याश्चअनुकंप्याःप्रजाहिवः॥
२९ भवद्विधामहाभागानिषेव्याअर्हसत्तमाः श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यंदेवाःस्वार्थानसा
धवः ३० नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाध
वः ३१ सभवान्सुहृदांवैनःश्रेयान्श्रेयश्चिकीर्षया जिज्ञासार्थंपाण्डवानांगच्छस्वत्वंग
जाह्वयम् ३२
श्चदेवानभवंतीतिनअपितुभवंत्येवतथापिसाधूनांतेषांचमहदंतरमित्याह तेपुनंतीति ३१॥
किंचिच्चिकीर्षयन्प्रागादितियदुक्तंतत्कार्यमादिशति सइति नःसुहृदांमध्येभवान्श्रेष्ठःअतःपांडवानांश्रेयश्चि
कीर्षयागजाह्वयंगच्छेत्यगच्छेतियद्वास्वेतिपृथक्पदंहेस्वआत्मीयेत्यर्थः ३२ राज्ञाधृतराष्ट्रेणवसंतेनिवसंतिशुश्रुम

कृष्णोपवेशनादि अ० ४८॥

ऽशायेस्वपुत्राद्दुर्योधनादयः तदृशेनगच्छतीतितथायतः अंधदृक् अंधनेत्रः धृतराष्ट्रः ३४।३५।३६ इतिदशमे
अष्टचत्वारिंशोध्यायः॥४९ ऊनपंचाशत्तमेतुगत्वाऽक्रूरोगजाह्वयम् राज्ञःस्वभ्रातृपुत्रेषुबुध्वावैषम्यमागमत् १

पितर्युपरते बालाः सहमात्रासुदुःखिताः आनीताः स्वपुरंराज्ञावसंतइतिशुश्रुम ३३ तेषुरा
जांऽबिकापुत्रोभ्रातृपुत्रेषुदीनधीः समोनवर्त्ततेनूनंदुष्पुत्रवशगोऽधदृक् ३४ गच्छ
जानीहितद्वृत्तमधुनासाध्वसाधुवा विज्ञायतद्विधास्यामोयथाशंसुहृदांभवेत् ३५ इ
त्यक्रूरंसमादिश्यभगवान्हरिरीश्वरः संकर्षणोद्धवाभ्यांवैततःस्वभवनंययौ ३६॥ इ
तिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअष्टचत्वारिंशोऽध्यायः॥४८ श्रीशुकउवाच॥
सगत्वाहास्तिनपुरंपौरवेन्द्रयशोंऽकितम् ददर्शतत्राम्बिकेयंसभीष्मंविदुरंपृथाम् १
सहपुत्रंचवाल्हीकंभारद्वाजंसगौतमम् कर्णंसुयोधनंद्रोणिंपांडवान्सुहृदोऽपरान्
२ यथावदुपसंगम्यबंधुभिर्गांदिनीसुतः संपृष्टस्तैःसुहृद्वार्त्तांस्वयंचापृच्छदव्ययम्
३ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञोवृत्तविवित्सया दुष्प्रजस्याल्पसारस्यखलच्छंदानुव
र्तिनः ४।
पौरवेंद्राणांयशोभिः तत्कृतदेवब्राह्मणायतनादिभिरंकितम् १ वाल्हीकपुत्रःसोमदत्तः भा
रद्वाजोद्रोणः गौतमःकृपः २ अव्ययंकुशलं ३ दुष्प्रजस्य असत्पुत्रस्य अल्पसारस्यमंदधृतेः खलानांकर्णादीनां

तेजःप्रभावः ओजः शस्त्रादिनैपुण्यं वीर्यं शौर्यं न सहद्भिः असहमानैः चिकीर्षितं इतउपरिकर्त्तुमिष्टं ५ गरस्यविष
स्यदानादि अपेशलं अन्याय्यं तेजओजइत्यादि सर्वं कथयामास ६ तत्कथनात्पूर्वमेव पृथायाः वृत्तमाह पृथात्विति।

तेजओजोबलंवीर्यंप्रश्रयादींश्चसद्गुणान् प्रजानुरागंपार्थेषुनसहद्भिश्चिकीर्षितम् ५ कृ
तंचधार्त्तराष्ट्रैर्यद्गरदानाद्यपेशलम् आचख्यौसर्वमेवास्मैपृथाविदुरएवच ६ पृथातुभ्रा
तरंप्राप्तमक्रूरमुपसृत्यतम् उवाचजन्मनिलयंस्मरन्त्यश्रुकलेक्षणा ७ अपिस्मरंतिनः
सौम्यपितरौभ्रातरश्चमे भगिन्योभ्रातृपुत्राश्चजामयःसख्यएवच ८ भ्रात्रेयोभगवान्
कृष्णःशरण्योभक्तवत्सलः पैतृष्वस्रेयान्स्मरतिरामश्चाम्बुरुहेक्षणः ९ सपत्नमध्येशो
चंतीवृकाणांहरिणीमिव सांत्वयिष्यतिमांवाक्यैःपितृहीनांश्चबालकान् १० कृष्णकृ
ष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वभावन प्रपन्नांपाहिगोविंदशिशुभिश्चावसीदतीम्
नान्यत्तवपदांभोजात्पश्यामिशरणंनृणाम् बिभ्यतांमृत्युसंसारादीश्वरस्यापवर्गिकात्
१२ नमःकृष्णायशुद्धायब्रह्मणेपरमात्मने॥

॥ अश्रूणां कलाः लेशाः ययोस्ते ईक्षणे यस्याः सा ७।
अपि किं जामयः कुलस्त्रियः ८ पैतृष्वस्रेयान् मत्सुतान् ९ शोचंतीं मां वाक्यैः सांत्वयिष्यति किम् १० हे महायोगिन्
महान्योगउपायोमायाख्योऽस्यास्तीति हे विश्वात्मन् सर्वान्तर्यामिन् हे विश्वभावन विश्वपालक प्रपन्नां शरणागतां
अवसीदंतीं क्लिश्यंतीम् आपवर्गिकात् मोक्षप्रदात् १२ शुद्धाय धर्मात्मने ब्रह्मणे॥

अप॰च्छिन्नाय परमात्मनेजीवसखाययोगेश्वराय अणिमादियुक्काययोगायज्ञानात्मने १३ अपितामही अपि।
तासहःपांडुःतस्यभार्यारुरोद १४ पृथयासहसमंदुःखंसुखंचयस्यसः तस्याःपुत्राणामुत्सत्तिहेतुभिर्जनकैर्धर्मा
निलेंद्रादिभिःतत्कथंनेरित्यर्थः १५ बंधुभिःरामकृष्णादिभिःसौहृदेनउदितंउक्तंयत्तद्वदद्दिति १६ भ्रातर्युपर

योगेश्वराययोगायत्वामहंशरणंगता १३ शुकउवाच इत्यनुस्मृत्यस्वजनंकृष्णंचज
गदीश्वरम् प्रारुदद्दुःखितारा्जन्भवतांप्रपितामही १४ समदुःखसुखोऽक्रूरोविदु
रश्चमहायशाः सांत्वयामासतुःकुंतीतत्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः १५ यास्यन्राजानमभ्येत्यवि
षमंपुत्रलालसम् अवदत्सुहृदांमध्येबंधुभिःसौहृदोदितम् १६ अक्रूरउवाच भोभो
वैचित्रवीर्यत्वंकुरूणांकीर्त्तिवर्द्धन भ्रातर्युपरतेपांडावधुनासनमास्थितः १७ धर्मे
णपालयन्नुर्वींप्रजाःशीलेनरंजयन् वर्त्तमानःसमःस्वेषुश्रेयःकीर्त्तिमवाप्स्यसि १८ अ
न्यथात्वाचरल्लोंकेगर्हितोयास्यसेतमः तस्मात्समत्वेवर्त्तस्वपांडवेष्वात्मजेषुच १९ ने
हचात्यंतसंवासःकर्हिचित्केनचित्सह राजन्स्वेनापिदेहेनकिमुजायात्मजादिभिः २०

तइतिपांडोःपुत्रेषुसत्सुराजासनंत्वमास्थितइतिकटाक्षः १७ भवतुतथाप्येवंवर्त्तमानःश्रेयोऽवाप्स्यसीत्याह ध
र्मेणेति १८ तमोनरकंइहचमहद्दुःखमितिभावः १९ नन्वात्मजानात्मजादिषुकथंसमत्वंस्यात्तत्राह नेह चेति

तत्रतावदुत्पत्तिमरणयोःसुखदुःखयोश्चकेनापिसाहित्यंनास्तीत्याह एकइति २१ किंचयदाचसहसंवसंतित दापिक्लेशोपार्जितवित्तापहारितयापुत्रानामशत्रवएवज्ञेयाइत्याह अधर्मेति संभोजनीयाःपोष्याःपुत्रादयइतिव्य पदेशैः अल्पमेधसोमूढस्यवित्तहरंतिजलौकसोमत्स्यस्यजीवनभूतानिजलानियथातत्पुत्राहरंतितद्वदिति २२ किंचयानेवपुष्णातितेधनान्यादायमृतंजीवंतोपिवातंपरित्यजंतीत्याह पुष्णातीति स्वबुद्ध्यास्वीयाइत्यभिमानेनरा

एकःप्रसूयतेजंतुरेकएवप्रलीयते एकोऽनुभुंक्तेसुकृतमेकएवचदुष्कृतम् २१ अधर्मोप चितंवित्तंहरंत्यन्येऽल्पमेधसः संभोजनीयापदेशैर्जलानीवजलौकसः २२ पुष्णातियानध र्मेणस्वबुद्ध्यातमपंडितम् तेऽकृतार्थंप्रहिण्वंतिप्राणारायःसुतादयः २३ स्वयंकिल्बिषमा दायतैस्त्यक्तोनार्थकोविदः असिद्धार्थोविशत्यंधंस्वधर्मविमुखस्तमः २४ तस्माल्लोकमिमं राजन्स्वप्नमायामनोरथम् वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानंसमःशांतोभवप्रभो २५ धृतराष्ट्रउवाच॥ यथावदतिकल्याणींवाचंदानपतेभवान् तथाऽनयानतृप्यामिमर्त्यःप्राप्ययथामृतम् २६ त थापिसूनृतासौम्यहृदिनस्थीयतेचले॥ एयःअर्थाःअकृतार्थंअप्राप्तभोगं २३ सपुनःपापैकपाथे योनरकंविशतीत्याह स्वयमिति असिद्धार्थोऽपूर्णमनोरथः २४ स्वप्नश्चमायाचमनोरथश्चतत्तेनतुल्यंआयम्य। निगृह्यशांतःसन्समोभवेति २५ हेदानपतेअक्रूरनतृप्यामिअलमितिनमन्ये २६ सूनृताप्रियावाक्चलेअस्थि रेहृदिनस्थीयतेनतिष्ठतीत्यर्थः स्फटामापर्वतःतत्रभवाविद्युदिवतस्मिन्स्फटिकशिलामयेसहसैवान्तिस्फुरिताऽवि

भा०द० पू० १६६ तत्र तावदुत्पत्तिमरणयोः सुखदुःखयोश्च केनापि साहित्यं नास्तीत्याह एक इति २१ किंच यदा च सहसंवसंतिन दापि क्लेशोपार्जितवित्तापहारितया पुत्रा नाम शत्रव एव ज्ञेया इत्याह अधर्मेति संभोजनीयाः पोष्याः पुत्रादय इति व्यपदेशैः अल्पमेधसो मूढस्य वित्तं हरंति जलौकसो मत्स्यस्य जीवनभूतानि जलानि यथा तत्सुता हरंति तद्वदिति २२ किंच यानेव पुष्णाति ते धनान्याद्यायमृता जीवतोपि वा तं परित्यजंतीत्याह पुष्णातीति स्वबुध्या स्वीया इत्यभिमानेन रा

एकः प्रसूयते जंतुरेक एव प्रलीयते एकोऽनुभुंक्ते सुकृतमेक एव च दुष्कृतम् २१ अधर्मोपचितं वित्तं हरंत्यन्येऽल्पमेधसः संभोजनीयापदेशैर्जलानीव जलौकसः २२ पुष्णाति यानधर्मेण स्वबुद्ध्या तमपंडितम् तेऽकृतार्थं प्रहिण्वंति प्राणा रायः सुतादयः २३ स्वयं किल्बिषमादाय तैस्त्यक्तो नार्थकोविदः असिद्धार्थो विशत्यंधं स्वधर्मविमुखस्तमः २४ तस्माल्लोकमिमं राजन्स्वप्नमायामनोरथम् वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानं समः शांतो भव प्रभो २५ धृतराष्ट्र उवाच॥ यथा वदति कल्याणीं वाचं दानपते भवान् तथाऽनया न तृप्यामि मर्त्यः प्राप्य यथामृतम् २६ तथापि सूनृता सौम्य हृदि न स्थीयते चले॥

रायः अर्थाः अकृतार्थं अप्राप्तभोगं २३ स पुनः पापैकपाथेयो नरकं विशतीत्याह स्वयमिति असिद्धार्थोऽपूर्णमनोरथः २४ स्वप्नश्च माया च मनोरथश्च तत्तेन तुल्यं आयम्य। निगृह्य शांतः सन् समो भवेति २५ हे दानपते अक्रूर न तृप्यामि अलमिति न मन्ये २६ सूनृता प्रिया वाक् चले अस्थिरे हृदि न स्थीयते न तिष्ठतीत्यर्थः सुदामा पर्वतः तत्र भवा विद्युद्वित्तस्मिन्स्फटिकशिलामये सहसैवान्तिस्फुरितावि

द्युद्यथालीयतेनह्रदित्यर्थः यद्वाक्रूदामामालातस्याइयंसौदामनीमालाकारेत्यर्थः २७ नन्वेवंजानतोपिकथमयंमोह इ
तिचेत्तत्राह ईश्वरस्येति विविधंविधानंमायामितियावत् २८ अतस्तमेवनमस्यति यइति दुर्विमर्शपथयाअवि
तर्क्यमार्गयागुणान् कर्माणितत्फलानिचविभजतेविविच्यददातिदुरवबोधोयोविहारस्तस्यक्रीडासएवतंत्रंप्रधानं

पुत्रानुरागविषमेविद्युत्सौदामनीयथा २७ ईश्वरस्यविधिंकोनुविधुनोत्यन्यथापुमान्
भूमेर्भारावताराययोऽवतीर्णोयदोः कुले २८ योदुर्विमर्शपथयानिजमा
ययेदंसृष्ट्वागुणान्विभजतेतदनुप्र विष्टः तस्मैनमोदुरवबोधविहार
तंत्रसंसारचक्रगतयेपरमेश्वराय २९ श्रीशुकउवाच इत्यभिप्रेत्य
नृपतेरभिप्रायंसयादवः सुहृद्भिः समनुज्ञातःपुनर्यदुपुरीमगात्॥
३० शशंसरामकृष्णाभ्यांधृतराष्ट्र विचेष्टितम् पाण्डवान्प्रतिकौ
रव्ययदर्थंप्रेषितःस्वयम् ३१ ॥६॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदश
मस्कन्धेवैयासिक्यामेकोनपंचाशत्तमोऽध्यायःसमाप्तः ॥ ४९॥ ॥मुख्यंकारणंयस्यसंसार

चक्रस्य अतएवतस्यगतिर्यस्मात् तस्मैनमइति २९ अभिप्रेत्यज्ञात्वा ३०। ३१ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेभावार्थदीपि
कायांदशमस्कन्धेपूर्वार्द्धेटीकायामेकोनपंचाशत्तमोऽध्यायःसमाप्तः ४९॥ ॥इतिपूर्वार्द्धंसमाप्तम्॥ ॥श्रीशुभम्

॥इतिदशमस्कन्धपूर्वार्द्धःसमाप्तः॥